

~~428-2~~
~~19~~

Б. ЛЭВИТАН, Ф. ДРЭЙЦЭР, М. ОВСЬАНИКОВА,
А. ГВАЙ, М. ЛУЦЭНКО

ОБШЭСТВОВЭДЭНЬЭ

НИЛЫМЫШЭ ИЙ
ТУНЭМШЫЛАН

Учпэдгиз
Моско 1932

16
32

19712

Б.

П.

М
172

С

МО

Б. ЛЭВИТАН, Ф. ДРЭЙЦЭР, М. ОВСЬАННИКОВА,
А. ГВАЙ, М. ЛУЦЭНКО

~~НЗВ-2~~

19
Мар л.

112-894

Общэствовэдьэнэ

НИЛЫМЫШЭ ИЙ
ТУНЭМ ШЫЛАН

ЭРГЫВАЙН кусарэн

5. в лнра
Ц. 1933 г.
Акт № 222

Инв. № 2180

МОСКО

УЧПЭДГИЗ

1 9 3 2

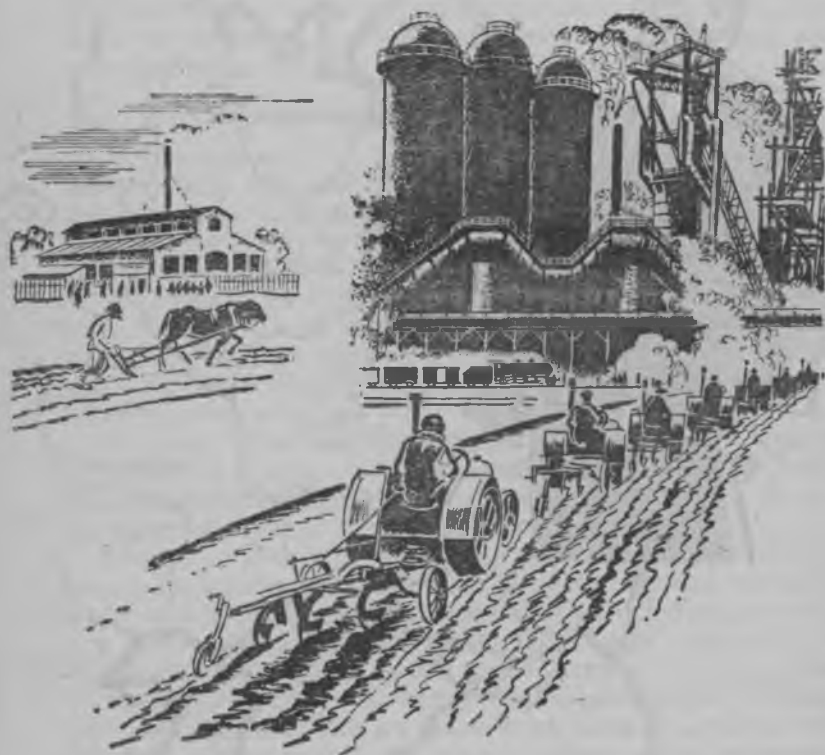
108-2

Ответ. редактор *Г. Голубкин* Технич. редактор *Я. Страупман*. Книга
сдана в набор 26/IX-32 г. Подписана к печати 15/XI-32 г. Учгиз 3280. П. л. 14
Бумага 82×111 см. 64512 тип. знаков в 1 бум. листе. Бум. листов 21000
Уполном. Главлита Б-23716 Зак. 1283 Тираж 6000 экз.

17-я тип. треста «ПОЛИГРАФКНИГА», Москва, Шлюзовая наб., 10

СОЦИАЛИЗМЫМ ЫШТЭНА

I. Пәтиләткын тўнг нәңызышт-влак.

Кугыжан Росий вараш кодшо эл улмаш.

Кугыжан Росийын промышләнәнысшә пәш шойылан кодшо улмаш. (Путыракак күй шуйым лукмо да мәтал ўзгарым ыштымә).

Кугыжан Росий эн тыгыдә йал озанлыкән эл улмаш. Шуко миллион калыкын мландыжә пәш шагал лийын. Эн шуко да эн сай мландым помәшик, кугын мландым кучы-шо-влак да кугыжа шкә күчә илән.

Чыла эл озанлык йал озанлыкән энәртән шогән. Чыла машинамат — нәптә, мландә шуй лукмым, фабрик заводлаштә күләш машина-влакымат моло кугыжанышла гыч кон-

Тэвэ тыганьэ шойылан кодшо элым Окчабр рэволюций лэч вара пролетариат налын.

Тыдын нэргэн В. И. Лэния тыгэ каласэн: далтын. Моло кугыжанышла гычак йал озанлык машина-влакымат, тугак моло ўзгар-влакымат кондэныт. Чылажат тыдэ кугыжач Росийын моло кугыжанышла дэч посна илэн кэртдымыжым ончыкта.

„РСФСР картым ончалына. Вологдын йүдвэлышкыжэ, Донысо Ростов дэн Саратов дэч кэчывалвэл дэн эрвэл кокла вэлышкэ, Орэнбург дэн Омскын кэчывалвэлышкышт, Томскын йүдвэлышкыжэ — дулэн куго, культуран кугыжанышла шыгышашлык чотдымо шуко мландэ улэш. Ты чыла вэрла ир вэр чотышто улыт“.

Озанлыкым вэстүрлэмдэн ыштэна.

Промышлэныс дэн йал озанлакым граждан сөй утларак шолдыртыш. Граждан сөй годым кугыжан гэнъэралышт-влак дэн моло кугыжанышын тарзышт-влак совет элым йырым-йыр авырэн пытараш тыршышт. Чыла пашазэ-влак нынын ваштарэш кредалаш лэктыч.

Завод-влак пашам ышт ыштэ. Чойын корнышто пойезд-влак пэшак ольан коштыт ильэ. Мландэ шүйым, нэптым күртнө рудам лукмаш, чойын вэлымаш ту жапыштэ йөршэш чарнэныт ильэ манаш лийэш. Лон куго эл пудыргэн шаланымашыш шуын ильэ.

Кугыжан гэнъэралышт-влакым — Дэникиным, Колчакым, Йудэничым, Враньгэльэм пытарэн, капиталист кугыжанышлан армийыштым шалатэн пытарэн, 1921 ийыштэ Совет эл шолдёргышо озанлыкым олмыкташ пижэ.

Владимир Ильич тыгэ ойлэн: „Сөй паша лэч вара, республикым аралымэ дэн пырля мэмнан ончылан озанлык нөлталшаш паша шогалэш. Нэлэ промышлэнысдэн йал озанлык пашам уэш нөлталдэ коммунизм обшэствым ыштэн шукташ ок лий, нөлталашыжэ нуным тошто сэмын огыл, у сэмын күлэш“.

Кугыжан Рөсий лэч кодшо промышлэнысым нөлталаш вэл огыл, пашазэ клас ончылан промышлэныс дэн йал озанлыкым социалистла вэсэмдэн ыштышашым Лэнин ончыктэн.

Пашазэ клас дэн чыла шэмэр калыкат Лэнин йолташын шудымыжым шукташ чыла вийыштым пыштэн тыршаш тунгалыч. Пугыракак пашазэ-влак гөрөйлыкыштым суботник-влак ыштымаштэ ончыктышт. Фабрик, завод-влакын пашаштым кожгаташ, чойын корно-влакым олмыкташ пашазэ-влак чыла йара жапыштым пуыч. Ий-влак иктышт почэш вэсышт эртэн шогышт. Элын эмганымэ вэрлажэ ольан-ольан порэм шогыш. Фабрик, завод, шахтэ-влак олмыкталт шогышт, электрис станций-влак ышталт шогышт. Комунист партий вуйлатымэ почэш пашазэ клас чыла калык озанлыкым вэстүрлэмдэн ышташ пижэ. 1925 ийыштэ лийшэ погынымашэшыжэ партий элым индустриандымэ нэргэн пэигыдэ пунчалмутым лукто.

Элым индустриандыдэ, социализмым ышташ ок лий.

Элым индустриандышаш вэрч нэлэ промышлэныс паша дэн шкэнан элыштэ машина ыштымэ пашам вашкэ ончык колташ вэрэштэш. Мэмнан индустрийна, социалист индустрий. Тудо элыштына социализм шташ полша.

Социалист индустрийын ыштышаш пашажэ тыганьэ — элым промышлэныс элыш савыраш, промышлэныслан да йал озанлыклан күлэш машина-влакым шкэнан дэнак ыштэн ситараш. Тылэч посна, йыр могырым капиталист кугыжаныш-влак дэн авыралт илышэ элналан кушкашыжэ йбсö лийэш. Тылэч посна, тыгыдэ крэстыян озанлык-влакым социалистла вэстүрлэмдэн ышташ ок лий. Ты нэргэн 1925 ийштэ партийын XIV погынымашыжэ каласэн. Партийын ту погынымашыжын пунчалжым эл индустриандымэ пунчалжэ манылтэш. Эл индустриандымэ пашан ончыко кайымыжым чотлэн 1927 ийыштэ, XV погынымашэшыжэ партий чыла элым социалистла вэстүрлэмдэн ыштышаш нэргэн ойым луктын — пэрвой пәтиляткэ планыштэ ыштышаш паша-влакым палэмдэн.

Шкаланна күлэш машина-влакым шкэнан дэранак ыштыман.

Түрлө машина-влак улыт. Могай машинашт влак млана утларак кұлыт?

Утларак күлэш машиналан машина ыштышэ машина-влак шотлалтыт. Машина ыштышэ машина-влак лийыт гын, фабрик, завод, йал озанлыклан күлэш машина-влакым чылаш тымат ыштэн кэртына.

Кугыжан Росийын машина ыштымэ пашажэ пэш шойылан кодшо улмаш. Чыла машинам моло кугыжанышла гыч кондалтын.

1898 ий гыч тўналын, 1917 ийыш шумэшкэ чылажэ 20 ийышкэн, кугыжан Росиыштэ ик металургий заводат ышталтын огыл.

Сандэн Октабр рэволюция дэч вара пэрвой ийлаштэ совет эллан пэш шэргын тўлэн моло кугыжанышла гыч түрлө машина-влакым налаш возо.

Мэмнан эл шкэ пашажым план почэш шуктэн шога. Моло кугыжанышла мланна машинаштым ужалэнат кэртыт, огыт ужалэ гынат кэртыт. Мэмнан планыштэ ончыктымэ пашана капиталист кугыжанышла шонымо сэмын қайыман огыл.

Мэмнан элым йыр могырым капиталист элла влак авырэн илат, чыла годымат нунын могырым мэмнан ваштарэш лэкмым (сойым) вучаш лийэш. Нуно уло кэртмышт дэн мэмнан социализм пашаштына чаракым шындаш тыршат. Социализм стройышто капиталист лийдымашым, ик йэнг вэс йэнг вий дэн илэн кэртдымашым нуно умылэн налыныт. Социализм ыштымаштына капиталист кугыжаныш-влак огыт полшо вэлэ огыл, эрэ тушман ыштышашым вэлэ шонат, сандэн млана шкаланна пэрвойак машина ыштышэ машина-влакым ышташ пижман.

Ты мачэриалым лончылэн ончымыда мөнгө, тыганьэ йодыш-влаклан вашмутым пуза.

1. Мэмнан элым индустриангышашлан мом ыштыман?
2. ССР Ушэмым молан индустриангдаш күлэш?

Пәтиләткә план — социализм ыштымә план.

Пәтиләткә план — мэмнан элыштэ чыла завод, фабрик-влак ыштымә план, посна кажнэ заводым, фабрикум ыштымә план, завод дэн фабрик-влакым вэлэ огыл, ола-влакым, электростанцийлам, чойын корнылам, рудниклам, тылэч посна совхоз, колхоз, МТС-влакым школ, больница, амбулаторий, библиотек, тулэч молат шуко күлэш-влакым ыштымә план улэш. Пәтиләткә план — чыла элым социалистла вэсэмдэн ыштымә план. Ты план капиталист эллам поктэн шуын, эртэн кайаш могай корно-влак дэн кайышашым ончыкта, экономикэ шотышто кузэ нунын (капиталист-влак) дэч посна шкэнан озанлыкнам ышташ, йал озанлыкым вестүрлэмдэн социалистла ышташ корным почэш, чыла пашазэ дэн шэмэр калыкын илышыштым утларак сайэмдаш лийшаш корным ончыкта. Пәтиләткә план мэмнан элыштэ социализмым кузэ ыштэн шукташ корным почын пуа.

Калык озанлык пашаштэ чыла миллионлэн тына шотлалтэш. Миллион тон, миллион мэтр, миллион вуй, окса шотшо — миллиард тэнгэ дэн.

Тэнэйсэ ийыштэ моннар миллион тон нэптэ, альэ мландэ шуй күлэшым мэ кузэ шинчэна?

Мланна моннарэ киндэ, трактыр, автомобиль, паровоз-влак күлыт? Тыдым Кугыжаныш План Комиссий шотла Күчыкын ты комиссийым Госплан маныт.

Пәтиләткә планым Госплан шкэтын гына ыштэн огыл. Пәтиләткә планым чыла пашазэ-влакат ыштэныт. Комунист партий вуйлатымэ почэш пәтиләткә планым миль он-влак ыштаг.

Пәтиләткә планым 1928 ийыштэ ыштымэ. Пәтиләткә план лэч ондак мэмнан элын электрофикаций планжат лийын (ГОЭЛРО).

Тыдэ пэрвой план ыштымашын чыла калык озанлыкыштэ куго шотан лийын. Калык озанлык пашаштэ пэрвой идалукаш план-влак ыштымынат куго күлэшышт лийын. Пэрвой гана 1925—26 ийын планжым ыштымэ, тылэч вара идалукаш планым ий гыч ийын ышташ тўналмэ.

План ыштымаштэ клас кучэдалмаш.

Мэмнан планна—социализм ыштымэ план. Ты шотым мэмнан клас тушманна-влакат пэш раш умлэн налыныт. Сандэн нуно мэмнан планлымэ оргылашкына пураш тыршэныт; пурэн шушын, промыслэныс паша дэн йал озанлык пашам күрылшашлан, план ыштымэ пашам пужжалэныт, тыгэ нуно социализм ыштымэ чыла пашам чараш тыршэныт. Мэмнан ыштэн кэртшашнам шэмэр калыклэч шылтэн илэныт. Нуно йалыштэ кулак-влак кушкын кэртшаш, олаштэ шкэ вуйа торгайшэ-влаклан эрык пушаш план-влакым ыштэн илэныт.

Завод-влакын паша планыштым ыштымаштат врэдичыл-влак уло кэртмышт дэн пашам күрлаш тыршэныт. Завод-влакын планыштым курылшаш вэрч, нуно тыгэ ыштэныт: мут гыч, трактыр, йал озанлык машина-влакым тунарэ-тунарэ ышташ ончыктэныт, күртнбым, стальным күлэш нарэ пуэн огытыл, альэ тыгэ—заводын ик дэхшылан пашам шуко ышташ ончыктэныт, вэсыжлан—шагал; тыгай планым ыштымэ дэн заводын чыла пашажэ чарнэн шогалмашыш шуын.

Врэдичыл-влак моло кугыжанышла гыч пэш шуко оксам тулэн прэдприйатийлан иалт ок күл машина-влакым кондэдэныт.

Врэдичыл-влаклан моло кугыжаныш капиталист-влак полшэныт.

Пашазэ клас дэн ГПУ нунын врэдичыл пашаштым вашкэ палэн налыыч. Врэдичыл-влаклан тушман пашаштым шукташ ышт пу.

Вашэш план вэрч.

Партий дэн профсоюз-влак вуйлатымэ дэн пашазэ-влак прэдриатийлаштэ вашэш план дэн ышташ тўнгалыч. Вашэш план дэн пашам йэшарэн, срокыштыжо шукташ тўнгалыч.

Пэрвой вашэш планым Карл Маркс лўмэш почмо заводын пашазышт-влак луктыч. Лэнинград пашазэ-влакын тўнгал пумо почэш мэмнан чыла эл пашазэ дэн колхозник-влак вашэш план дэн ышташ пижыч. Вашэш планым чыла завод-фабрик, колхоз-влак лукташ тўнгалыч. Нунын кокла гыч икгыштаг вашэш план лэч посна ышт код. Социалист озанлык ыштымэ пашаштэ кўлэшым вэрлаштэ утларак палэн налаш лийэш.

Вашэш планым луктын, пашазэ дэн чыла шэмэр калык комунист партий вуйлатымэ почэш, пәтиләткә планым нил ийыштэ шукташ мугым пуышт.

Муг кучымышт сэмынаç, нуно ыштән шуктән шогат.

Пролэтар кугыжанышыштэ гына план почэш ыштымэ озанлык лийын кэртэш.

Ончылгән йамдылымэ план почэш шкэ промышлэнысшэ дэн йал озанлыкшым пролэтар кугыжаныш гына ыштән кэртэш.

Пашазэ клас шкэ элжылан шкэ оза улмыжлан лийын гына тыгай пашам ышташ лийэш. Мэмнан дэн капиталист власым пыгарымэ. Мландым, фабрик-завод-влакым, машина дэн курал-влакымат капиталист-влак кид гыч шупшын налын, пролэтар кугыжаныш кидыш пумо. Пашазэ капиталистлан огыл, пашазэ класлан ышта. Мэмнан эл пашазэ сайрак планым ыштышаш вэрч, ту планым илышыш пуртышаш вэрч, тыршән ышта.

Капитализм эллаштэ план почэш ыштымэ озанлык лийын ок кэрт.

Капитализм эллаштэ власьым капиталист-влак кучат. Фабрик, завод-влакым, мландым посна капиталист помэшик-влак кучат. Шэмэр калыкын чыла ыштымыж дэн буржуазий пайдалана. Мильйон шэмэр калыкын вийжэ дэн изэ тўшка вўр йўшө-влак пайдаланат.

Капиталист утларак пайдаланаш гына тырша. Пайдам утларак налшаш вэрч, капиталист-влак коклаштышт эрэ спорласэн, кучэдалын илат. Нуно иктэ-вэсыштлан тушман улыт.

Кизытсэ жапыштэ Амэрик, Англий, Гэрмаий, Франций, Йапоний капиталист кугыжанышла шуко промыслэн тавар дэн йал озанлык продуктым ыштэн йамдылэныт. Пашазэ дэн крэстыян-влак пэшак нужнан илымышт дэн, ты таварым налын огыт кэрт. Тыштэ пэш шуко тавар ужалалт кэртдэ кийа. Фабрикант-влак фабрикыштым пэтырат. Мильйонлэн пашазэ калык пашадэ кодэш.

Кизыт чыла капитализм эллаштэ пашадымэ-влак йэшышт дэн пырля 150 мильйон йэнг шотлалтэш Шужымаш, кучызо илыш кушкэш. Мильйонлэн пашазэ дэн крэстыян шужэн орланат. Шужышо калыклан буржуазий кузэ полша вара? Шэмэр калыкын шужэн, орланэн илымэ жапыштэ буржуазий мильйон мэшаклэн йал озанлык продуктым тэнгыз вудыш кышка. Тыгэ капиталист-влак Бразилийыштэ 2 мильйон мэшак кофэм тэнгыз вудыш колтэныт. Куба отрошто сакыр запасым пытарэныт. Шурно пырчым (нөшмым) пу олмэш иулатат. Чылажымат тыдым буржуазий ак волдымылэч ышта.

План дэч посна ыштымэ годым мо лийэш.

Мистэр Фоксын оксажэ шукэмын — мильйон долларыш шуын. Окса йара кийман огыл. Мистэр Фокс шлэпа ыштымэ фабрикум почаш лийэш. Шлэпа-влакым ужалаш лийэш, шона.

Ты жапыштак Крокс дэн Ноксат кажныжэ шканышт шлэпа фабрикумак почаш шонат.

Мистэр Фокс, мистэр Крокс, мистэр Нокс ик жапыштэ шлэпа ыштымэ фабрикум-влакым ышташ тунгалыт.

Пэл ий эртэн, элыштэ шлэпа ыштымэ фабрикум-влак шукемыт. Магазин-влак тич шлэпа-влак тэмыт. Чыла вэрат увэртымашлаштэ: шлэпа, шлэпа... Шлэпа-влак күлэш дэч кок-кум кана шукурак ышталтыныт. Тугэ гынат пабрикум-влак шлэпам чарныдэ ыштат.

Шлэпан иктыланат күлэшыжэ укэ, налшэ пыта. Фокс шлэпа акым 20 сэнтлан волта, Крокс -- 40 сэнтлан, Нокс зийаным ужын, ужалаш тунгалэш.

Тугэ гынат, паша ок сайланэ, утларак да утларак вэлэ пушкыдэмэш.

Чыла газэтыштат увэртымаш лэктэш:

„Тэндан вуйда иктэ гына. Тугэ гынат, тыдэ ик шлăпам гына упшалза манмэ ок лий. Амэриканьэсын кум шлăпажэ лийман. Фоксын шлăпажым налза“.

Мистэр Нокс шлăпажым кум ий вучымэш пуа. Мистэр Крокс шлăпажым ужалэн пытараш увэртымашым ышта.

Тыгат паша ок сайланэ.

Ик кэчэ Фоксын фабрикыжэ чарна, вэс кэчэ Ноксын, кумышо кэчэ Кроксын. Чыла шлăпа ыштышэ фабрик-влак чарнат. Тужэм дэн пашазэ-влак пашадэ кодыт... Ик ий эрта, кок ий эрта. Шлăпа-влак тоштэмыт. Угычын налаш тўналыт.

Ындыжым вэс йэн-влак фабрик-влакым ышташ тўналыт, садыгак мучкыжо шуыт.

Капиталист-влак эллаштэ шлăпа ганьак шэкар, карасэн, чойын, чыла тавар дэнат тыгак лийын кэртэш.

ЙОДЫШ.

1. Капиталист эллаштэ тавар молан утыж дэн ышталтэш?

Курымлэн мэмнан Россий вараш кодмым шойылан кодэн, мэ пойээд нангайшэ паравозын чыла паржэ дэн кайымыла, индустриализацэ корно дэн социализмыш кайэна.

Ты мачэриалым лончылэн ончымонгө, тыгай йодыш-влак-лан вашмутым пуза.

1. Молан ССР ушэмыштэ озанлыкым план почэш ышташ лийэш?

2. Молан капиталист эллаштэ озанлыкым план почэш ышташ ок лий?

Пăтилэткэ кузэ шукталтэш.

Мэмнан ыштышаш тўн пашана — социализмым ыштымаш. Сандэн мэ озанлыкнам ий гыч ийын шарэн, пэнгьэдэмдэн, шэ-мэр калык илышым сайэмдэн шогэна.

Мэмнан дэн план ыштымаштэ кажнэ пашазз полшя. План нэргэн чыла пашазз-влакат шинчат. Мэ планнам удар-лын, социалистла танасэн, ыштэн шуктэн шогэна. Тыгэ ыш-тымына дэн планнам срокышто, срок дэчат ончык шуктэна.

Импэриалист дэн граждан сбйэш шолдыргышо озанлык-нам олмыктэн шуктымыланна ындэ йатыр жап эртыш. Мэ ындэ озанлыкнам социалист корно дэн молэмдэн ыштэна.

Куго кумда элыштына гигант почэш гигант-влак кушкыт.

1930 ийыштак мэмнан пролышлэнысна кугыжан Росий промышлэныс лэч 2 гана утларак кушко.

1931 ийыштэ лукмо машина ыштымэ, электрис, адак ко-ндитэр дэн кол гыч консэрв ыштымэ промышлэныслаштэ пайтлэткым 2¹/₂—3 ийыштэ утыж дэнат тэмэн шуктышна.

Ты ийыштэ 518 у завод-влакым пашаш шогалтышна, 1086 машина трактыр станцэ-влакым организоватлышна.

Тэнэй стройыш тыгай завод-влак шогалыч:

Могай завод	Мом ышта	Идалукуышто монарэ ыш-тэн кэртэш.
Нижгород	— Куштылго автомобилыым	140 тўжэм
Харьков	— Трактырым	50 "
Моско	— Ызгар шупшыктымо автомобилыым	30 "
Саратов	— Комбайн ыштышэ	20 "
Нижний-Новгород	— Фрээр станокым	12,5 "
Моско	— Рэвольвэр станок	— "
Урал	— Вүргэньэ вэлымэ завод	— "

Тылэч посна, вашкэ Кузньэпк металу, гий завод ышташ тўналэш. 30-шо йанварыштэ Магнитогор заводын иктыжэ, 5-шэ ийунышто вэсыжэ, тўнваштэ эн талэ чойын шыраты-шэ конгашт (домна) пашаш шогалыч. Мэмнан Дньэпрос-тройна луат кул миллион йэн шытыаш пашам шташ тў-налэш. Вашкэ Магнитогорск комбинат шталт шукталтэш.

Ныгунамат, ик капиталист кугыжанышынат мэмнан совет эл ганьэ кушмашыжэ лийын огыл.

Мэмнан йал озанлыкнат ныгунам уждымын талын кушкэш. Кугыжан Росий лэч кодшо йал озанлык 25 миллион тыгыдэ озанлыклан пöлалтын улмаш, шуко вэрэ мландым шога дэн курал илэныт.

Тыгыдэ озанлык-влак гыч мэ куго коллэктив озанлык-влакым ыштэна. Чыла крэстьйан озанлыкын кизытак 62 про-

цэнтжэ коллэктывыш ушнышт. Мэмнан эл тўнъаштэ эн куго йал озанлыкан эл лийэш. 1932 ийыштэ совхоз дэн колхоз-влак чыла вўдымō мландын 80 процэнжым вудышт. Ты ийыштэ вўдымо мландынам 6 милйон га-лан йэшарышна.

Мэмнан пэшақ куго совхозна-влак улыт. Мут гыч „Гигант“ совхозна Йудвэл Кавказыштэ шкэтак кум милйон нарэ йэнгым, мутгыч, Моско олаштэ илышэ калыкым 6 тыл-зышкэн пукшышаш киндым пуэн кэртэш.

Мучко колэктивлымэ районлаштэ вўр йўшō класым — кулак-влакым пытарэна. Кулак-влакын шэмэр вўр йўаш полшышо ўзгарыштым шупшыш налын, колхоз-влаклан пуэна. Кулаклан мландым арендоватлаш, батрак-влакым тарлаш огына пу.

Осал кулакышт-влакым, йалыштэ социализм паша ышты-маштэ ынышт пулаштарэ манын, пэлкэ поктэн колтэна.

Социализмын нэгызшым мэ ындэ элыштына ыштэн шук-тышна.

Социализм ыштымаштына куго паша-влакым ыштэнна гынат, ыштышаш пашана альэ пэш шуко.

Мэ альэ паша лэктыш шотышчо ыштышаш пашанам шуктэн огына ул. Тэвэ ты паша мэмнан пэш куго ситыды-машна.

Мэ кызыт шурно лэктыш шотыштат ыштэн шуктэн огы-на ул. Шурно лэктышна мэмнан альэ пэш шагад (начар).

Транспорт пашаштэ, утларакшым чойын корно пашаштэ мэмнан ыштышаш пашана пэш куго.

Кулэш нарэ транспортым, паша лэктышым, шурно лэ-ктышым нōлталшаш вэрч, мланна пэш шуко да тыршэн ыш-ташна вэрэштэш.

ПАША.

Газэтыштэ ончыза — могай у завод, фабрик-влакым ыш-тэн шуктымо. Тыдым газет гыч пўчкэдэн налын, альбомым, ыштыза.

Пәтиләткә мэмнан эл тўсым моләмдыш.

Сталин йолташын ойлымаж гыч:

„ССР Ушэм картым ончалза. Пәтиләткә мэмнан эл тўсым вәсәмдыш. Вологдан йуд вәлышкыжә, Донысо Ростов дән Саратовыч кэчывал-эрвэл кокла вәлышкышт, Омск дән Орән-бургын кэчывал вәлышкышт. Томскын йўдвэл вәлышкыжә —

чыла ты вэрлаштэ гигант совхоз, колхоз, завод, шахтэ, ола-влак кушкыч. Ростов воктэн — Сэльмаш, Харьковышто — тракторстрой, Москошто — Подшипникстрой, Фрээр, Нижний-Новгородышто — автомобиль завод, Агат курык лышнэ — Магнитогорск, Кузьнецкстрой.

Мландэ шуй, мэтал, машина, трактыр, автомобиль, нэптэ, хлопок.

ССР Ушэм картым ончалза. Ленинын сугыньжо кузэ шукталтэш. Шоналтыза... Нэптэ промыслэныс пәтиләткым

2¹/₂ ийштэ, машина ыштымым 2¹/₂—3 йыштэ, йал озанлык машина ыштымым 3 ийыштэ альэ тылэчат вашкэрак, элек-трис промыслэнысым 3 ийыштэ шуктэна.

Тэвэ тыгэ нигунам уждымо тэмп дэн социалист промыслэннысна кушкэш.“

Кузэ мэ тынарэ ончык кайэн кэртынна.

Заводна дэн фабрична-влак социалист кугыжанышын.

ССР Ушэмыштэ мландэ, фабрик, завод, шахтэ, машина, чойын корно, вуд корно чыла элын озажэ — пашазэ клас кидыштэ.

Шуко тужэмлэн пашазэ-влакым шынгарышэ куго фабрич-завод-влак, кұртньо руда гыч чойын ыштышэ домэн конга-влак, шахтэ-влак, шуко-шуко тавар, пассажир кондышшо пойээд-влак, чыла пашазэ клас кугыжаныш — Совет Ушэм Социалист Рэспублик-влак кидыштэ.

Мэмнан Социалист прэдриатийлаштына эксплоатацэ укэ. Пашазэ-влак капиталистлан огыл, шкэ класыштан ыштат. Чыла прэдриатийлаштэ лийшэ пайда фабрик заводлам кугэмдаш, пашазэ клас илышым сайэмдаш кайа.

„Пашазэ клас капиталистлан огыл, шкэ класыж-лан ыштышэ, элын озажэ улэш.“

(Сталин)

Социалистла тагасэн ыштымаш, пәтилэткым нил ийыштэ шуктымын тун йөнжө улэш.

„Тагасэн ыштымаш йэн-влакын паша ончымыш-тым йөршэш молэмда — ожсо бкымэш ыштымэ нэлэ пашам, йоратэн ыштымэ пашаш, чэстлэ, гэройло пашаш савыра, социалистла, тагасэн ыштымын тыдэ эн данлэ шотшо“.

(Сталин)

Социалист илыш ыштымэ пэрвой пәтилэткэ планнам буржуазий ыштэн кэртдымэ пашаш шотлыш, большэвик-влакын ушышт пытэн манын кичкырлышт. Пашазэ клас чыла вий-жым пыштэн, планым шукташ пижэ: ударлэ бригадэ-влакым

организоватлэн, соцтангас дэн ышташ тунгальэ, сэнгымаш умбалаан сэнгымашым ыштыш. Соцтангас дэн ыштэн пашазэ клас „Пәтилэткым нил ийыштэ“ манмэ лозунгым лукто.

Ындэ пәтилэткын нил ийжэ эртэн толэш, пашазэ клас ты планым лозунгшо почэш шукта.

„Совет элыштэ ик прэдпрэатийын сэнгымашыжэ, чыла фабрик завод-влакынат сэнгымашышт Ончыч кайышэ прэдпрэатий шойылан кодшылан полша“.

Тула ола 1 № заводушто ыштышэ пашазэ-влакын сэрышышт.

1931 ийыштэ ССР Ушэмыштэ 518 у фабрик-завод-влак пашаш шогалмэ нэргэн тэ колында?

Ты ийыштак 1040 машина-трактыр станций-влак ышташ тунгалшаш нэргэн колында?

Нил ийышкэн (1927, 1928, 1929, 1930 ийла) ССР Ушэмыштэ улыжак 323 у завод-фабрик-влакым ыштымэ вэт.

1929 ийыштэ ик машина-трактыр станцийна гына ильэ.

— Пашам ыштэн шуктышашлан чыла пашазэ, колхозник-влаклан мом ыштыман?

— Паша кузэрак кайымым ончаш күлэш — кузэрак паша вашкэ ышталмым ончман; паша тэмп могайрак, ситышашлык альэ укэ.

— Ала ситыдымаш вэрна, лушкыдо вэрна уло муаш күлэш.

— Кажнэ шкэ пашажым вийангыжэ, кажнэ ССР Ушэмын обо пашажым ышташ полшыжо.

Тыгай ойым луктын, Тула оласэ 1№ заводуын пашазышт-влак ССР Ушэм чыла пашазэ дэн колхозник-влаклан сэрышым возэныт.

Тыдэ 1931 ийыштэ апрэль тылзыштэ лийын. Тула оласэ заводуын кажнэ пашазыжэ 1931 ийыштэ продукцым ожо ийлаалэч утларак пуэн. Паша лэктышышт нөлталаалтын. Ожо лэч пашам утларак да моштэн ышташ тунгалыныт, жапым укэлан йомдарэн огытыл, ыштымэ ўзгарышт шагалрак пужлэн, бракыш шагалрак лэктын.

— Заводлан тэнгэщ вочшо тавар акым 82 ыршийыш вөлтэныт.

— Шкэнан ыштымэ станокна-влак моло кугыжаныш гыч кондымо станок-влак лэч алама огыл.

Ыштымэ ўзгарнам сайэмдымэ дэн паша лэқтышым нӧлталмэ шотышто мэ ик тылзэ жапыштэ 5 тўжэм кангашым лукна. Ыштымэ ўзгар сай лийжэ манын, инжэньер-влак вэлэ огыл, мэмная заводышто кажнэ пашазэ тырша.

Пашам нӧлталмэ шотышто бригадэ-влакым организоватлышна.

Сталин йолгашын — „Чурийда дэн тэхникэ могырыш“ лозунгшо почэш ышташ тўнална.

Мэмнан заводышго ышгышэ чыла ударник-влакым заводштак туныктат.

Чыла пашазымат тэхникылан туныкташ тыршэна.

Ийын пэрвой чэрыкшэ жапэш 650 йэн талэ ударник-влак партийыш пурышт.

— Тэ шкэндан програмыдам шуктышда вара?

— Тэндан монар пашазыда моло пашазэ-влак дэн таңасэн ыштаг?

— Тэндан ударнэ ыштышэ бригадыда мунарэ?

— Вараш кодшо-влаклан полшэда, укэ? Кузэ тэ нунын пашаштым ончыко колташ тыршэда? Шкэндан талэ пашадам ончыктэн, нуным, тулэч путырак, йолко, кэчэ эртыжэ манын ыштышэ-влакым сэнгымашыш намийэн моштэда, укэ?

— Шкэндан фабрик-заводыштыда ўзгарын бракыш лэкмыжым кузэ пытараш тыршэда? Совет Ушэмыштэ ыштымэ йатыр ўзгар-влакын ситыдымашышт нэргэн Сталин йолташ партийын 16-шо погыымашэшыжэ позор томга манын каласамыжым мондэн огыда ул?

— Тэхниклая мунар пашазыда тунэмэш? Моло кугыжаныш тэхникым нуно палаш тыршат, укэ?

Тэвэ тыгэ йодын Тула оласэ пашазэ-влак ССР Ушэмысэ чыла пашазэ дэн колхозник-влаклан возэныт.

Умбакежым нуно тыгэ возэныт: „мэмнан тыршымына арам огылым кажнэ шэмэр палыжэ. Сайын, шуктэн ыштымэ паша нэргэн, сай фабрик, завод нэргэн чыланат шинчышт. Молан?

Мэ укэлан огына тыршэ, мэмнан ыштымына арам ок йом. Мэ гигант завод, гигант совхоз-влакым ыштэна. Мэмнан ыштымынам палэн налшэ йэн, шкэжат тыршэн ышташ тўналэш. У сэнгышашлан, у пашалаң ССР Ушэмысэ чыла шэмэр калыкын вийжым, куатшым нӧлталаш тыршэна“.

Посна шотан йодыш.

Курык пашазэ-влак! Баку дэн Грозный ола пашазэ-влакын сэнгымашыштым колында, укэ? Нуно пәтиләткым кок ийат пәлыштә шуктәныт.

Кузэ вара чыла ушәм кочэгарка — Донбасна пашам ышта? Мландэ шуйлеч посна, промышлэныс паша чарна вэт. А Донбас пашазэ-влак коклаштә пашам тывэч-тувэч ыштылшэ, ик пашам ыштән пытарыдэ, вэс пашалан пижшэ, тулэч молыжат шуко улыт.

Горняк-влак, мландэ шуйым шагал луктыда!

— Талада посна шотан йодышым ыштәна.

1930 ийыштэ шуко миллион тон мландэ шуйым тэ эллан пун ышта шукто. Вуй ушдам, машина-влакым, китдам уло моштымышт дән ыштыкташ тыршыза.

Тула ола пашазэ-влакын сэрымыштым ССР Ушәмыштэ чыла вэрэат лудыныт. Завод, фабрик, шахтэ, совхоз-колхоз-влак Тула пашазэ-влакын талын паша ышташ пижмыштым палән нальыч; нунын талэ примэрышт ССР Ушәм чыла пашазым кумыл нөлтән ыштымашыш шупшыльо, паша лэктыш эша утларак нөлтәлалтэ.

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Мәмнан эл пашазэ-влак молан социалистла тангасән ыштат?

2. Тәндан заводышто, фабриkyштэ, совхозышто ударлын ыштышэ-влакын лұмыштым палән налза.

3. Тәндан школыштыда, группыштыда социалистла тангасән ыштымаш уло, укэ?

4. Соцтангас дән ударлын ыштымэ паша нэргән догворым шкәндан школышто кузэ шукталтмыдам тэргәда, укэ?

ПАША.

Марий йылмэ тунәммэ урокэш „Кузэ мэ соцтангас догворым шуктәна“ лұман статыйам возыза. Ты нэргәнак пырдыж газетыш возыза.

Партийын гәнъэральнэ корныж вэрч кучәдалмаш.

Сталин йолташ вуйлатымэ Рүдө Коммтэтын Ләнин ончыктымэ гәнъэральнэ корно дән моштән нангаймылан лийын, мәмнан эл пашазэ клас пэщ куго сэнгымащ-влакым ыштыш.

Ленинын сугыньжо тыганьэ:

Тэхникэ-экономикэ шотышто ончылыно шогышо капиталист кугыжаныш эллам вашкэ поктэн шуын, эртэн кайаш. Пэрвойак ССР Ушэм индустриандымэ паша ыштышашым шукташ. Тыгьдэ крэстйан озанлык-влакым куго колэктив озанлыкыш ушаш. Шэмэр калыкын матэриальнэ да культур илышыжым нөлталаш. Пашазэ клас вуйлатымэ почэш шэмэр калыкым кугыжаныш паша виктарымашыш ушаш.

Ты ыштышаш паша-влакым илышыш пуртэн шукташ, Ленин пашазэ клас дэн шэмэр калык коклаштэ кыл кучы-маш пэнгьдэмдымашым шотлэн. Тыштэ тўн шот вуйлаты-маш пашажэ пашазэ клас кидыштэ.

Чыла моло корно дэн кайымаш пытымашкэ шукта. Сандэн партий, Ленин корно дэч пэлкэ шупшо-влак дэн чылашт дэнат кучэдалэш. Кө гына партийын гэньэральнэ корныжо гыч тайна гын, тудо оппортунист улэш — мэмнан клас тушманна-влаклар полша.

Түрлө оппортунист-влак лийыт. Йужиктышт викок индустриализацэ тэмпым волташ шудат, пәтиләткэ планым шукташ ок лий маныт, кулак-влакым пытараш ок кўл маныт, йал озаялыкым колэктивлымэ озанлыкыш савырышаш вэрч огыт кучэдал. Нынэ пурла оппортунист-влак. Пурла-влак, кучэдалмаштэ шогышо йбсылык лэч, социализм ыштымаштэ йбсылык лэч лўдыг. Нынын шонымышт мэмнан клас тушманна — буржуазий дэн кулак-влаклар пәшак кәлша. Тэвэ тыгэ пурла-влак клас тушманнан — пэрвойак, кулак-влакын агэнышт улыт.

Пурла-влакын койышыштым Сталин йолташ тыгэ умландарэн пуэн:

„Йэнисэй гай куго энэрыштэ, куго толкын тўналмылэч ончыч, колызо-влакым ужмыда уло. Минь нуным ик гана вэлэ огыл ужынам. Ик тўшка колызо-влак толкын толаш тўналшын, чыла вийыштым погэн, иктышт-вэсыштын кумылыштым нөлтэн, тыгэ кутырат: „Йолташ-влак, пуш кольмыдам пэнгьдын кучыза, толкыным пўчкын шууза, мэ сэгэна“. Вэс сорт колызо-влакат улыт. Толкын кожганышашым шижын тыгэ кутырат:

„Тэвэ куго толкын тўналэш, ындэ мэ тышагын пытэна чай! Шинчадам кумэн, пуш пундашыш вочса, ала сэрыш луктын кудалта“.

Сталин йолташ пурла оппортунист-влакым кокмышо тўшка колызо, йбсылык лэч чакнышэ-влак дэн танастарэн.

Вэс түрлө оппортунист-влакат улыт. Нынышт мутышт дэн ССР Ушэмым индустриандышаш вэрчат, колэktivизацэ вэрчат, кулак ваштарэш кучэдалашаш вэрчат шогат, паша дэняэ гын, мэмнан пашанам кўрлаш шогат.

Ты оппортунист-влак сайын умландарэн крэстйан-влакым колхозыш пуртышаш годым, вийытлэн, приказ дэн пуртат. Тыгэ крэстйаным сыратэн, колхоз пашам шалатат. Нунын тыгай пашашт кулак влаклан полша.

Мутышт дэн нуно индустриализацэ пашам пэш талын колташ кўлэш маныт, чынлэнак ышташ возэшат, тыгэ ышташ ок лий, манын шойыко чакнат. Тыдэ „шола“ оппортунист-влак.

Партий контррэволюцийан троцкизм дэн кучэдалэш.

Троцкий — тошто оппортунист — умўржо мучко Лэнин ваштарэш кучэдалын. Окчабрьштэ Лэнин партий пашазэ класым сэнгымашыш шуктымөнгө, мэмнан партийыш пурышын койо. Вашкэ палэ лийэ: тудо тошто кышаж дэнак кайаш тўнгальэ; партийым Лэнин корно гыч брдышкө, пашазэ класым буржуазийлан сэнгшаш корнышко шупшаш тўнгальэ.

Тудо эрэк — мэмнан элыштэ социализмым ыштэн шукташ ок лий, пашазэ клас дэн крэстйан-влак пырля ушнэн илэн огыт кэрт — манын илыш. Чын, крэстйан-влаклан куго налогым нумалтэн, индустриализацэ пашамат талын ончыко колташ кутырышын койо. Партий ССР Ушэм индустриандымэ пашам да йал озанлык колэktivизацэ пашам Лэнин шудымө корно дэн талын ончыко колташ тўнгалшын, Троцкий торэш шогальэ, тыдыжат-тудыжат ок кўл, манын кутираш тўнгальэ.

Троцкийым да тудын корно дэн кайышэ-влакым партий шкэ коклаж гыч лукто. Нунын дэн — пашазэ клас пашам буржуазийлан ужалаш тыршышэ-влак дэн партий пэш чот кучэдалэш. Троцкизм контрэволюцийын ончыл отрадышкыжэ савырныш. Контрэволюционьэр-влак дэн пырля Троцкий мэмнан эл ваштарэш кучэдалэш.

Пурла да „шола“ оппортунист-влакым, контрэволюцийан троцкизм комунист партий йөршэш шалатэн пытарэн, Лэнин шудымө пашам талын шуктэн шога.

Окчабрьштэ кредал налмым чыланат — изыштат, кугыштат пэнгыдын аралат!

Шэмэр калык илыш эрээк сайэм шога.

ГССР Ушэм шэмэр калык илышым сайэмдымэ шотышто пэш куго сэнгымаш-влакым ыштышна.

Совет элыште пашадымылыкым йӱршэш пытарышна. Пәтилэткын нылымышә ийыштыжә шым час ыштымә паша кечым мучкыж дән пургән шуктәна. Пашазә-влакын паша — дарышт күзән шога. Пашазә-влаклан илымә вэр ыштымаш кумдан шарлән шога, кажнә йәшыштә пашазә вий йәшаралтәш, тугә лиймӱнгӱ кажнә посна пашазә йәшын илышыжат сайәмәш. Утларак да утларак социальнә страхованылан оксам ойыралтәш. Пәрвой пәтиләткә көргәш тун шотышто грамотдымылык пытаралтәш.

Йал шэмэр калыкынат илышыжә утыр сайэм шога. Коләктив дән ыштымаш крәстйанын доходшым кугәмда. Шэмэр крәстйан у заводлам ыштымаштат ыштән йатыр оксам нәлш.

Кокымышо пәтиләткыштә шэмэр калыклан күләш промышләныс дән кочмо-йүмӱ таварым кизытсә ләч кок-кум гана дәч шагал огыл лукташ паләмдалтәш. Тыганьә пашам ик буржуазий кугыжанышынат ыш-ташыжә вийжә ок шуто.

Социальнә страхований.

Мәмнан Совет Ушәмәсә ганьә туньамбалнә нигуштат пашазә-влаклан социальнә полыш пумаш укә. Социальнә шот полыш Окчабрьын эн куго сэнгымашыжә.

Пашазә чэрлана гын, соцтрах орган пашазын пашадаржым тӯла.

Идалук мучко соцстрах пәл миллион утла пашазә, колхозник-влаклан канымә пӱртлаштә, куротлаштә, санаторийлаштә канымә вәрым пуа.

Промышлән олалаштә, йаллаштә, совхоз-колхозлаштә пәш шуко аптәкым, амбулаторийым столовыйлам почәдымә.

1931 ийыштә соцстрах тӯрлӱ полыш пашалан 2138 миллион тәнгә оксам кучән.

Нимоганьә капиталист кугыжанышыштат пашазә дән шэмэр крәстйан илыш вәрч тыганьә тыршымаш лийын ок кәрт.

ССР У-тэ паша вийым аралымаш.

Паша вийым аралаш Совет кугыжаныш шуко миллион тэнгэ оксам куча. Завод, фабрикаштэ вийан вентильатыр-влакым шыңдалтэш. Эмганымаш ынжэ лий манын түрлө сэмын станоклам йөнэштаралтэш. Тыгэ ыштылмэ дэн эмганымаш-влак пэш шагал лийыт.

Мэмнан закона-влак Удрамаш паша вийым посна чотрак аралат. Кап вийжэ шотышто Удрамаш пөрйэнлэч пушкыдырак. Кажнэ Удрамаш пролэтарийын аважэ лийшаш. Сандэн Удрамаш паша вийым утларак аралаш логалэш.

Азан лиймыж годым Удрамаш нил тылзаш отпускым налэш; азажым пукшаш паша гыч кэчэш кок гана пөртылэш.

Вашталгышнан тазалыкыштым аралышаш вэрч совет закон почэш 16 ийаш лэч изэ-влакым пашашкэ йөршэш огыт нал. Чыла кушкын шогышо-влаклан йуд пашам, ончыктым о лэч утыжым закон ыштыкташ ок шудб. 16 ий гыч 18-ийыш шумэшкэ рвэзэ калык пашам 6 час жапышкэн гына ышта.

Поктэн шуын, эртэн кайэна.

Озанлыкнам пэш талын ончыко колтэн шогэна гынат, мэ альэ чыла капиталист кугыжанышлам поктэн шуын она ул. Сандэн мланна ончыкыжат тунарак талын ышташна логалэш.

XVI погынымашэш партийнан ояжо, Сталин йолташ, тыгэ ойлэн:

„Ончылно шогышо элла лэч мэ 50—100 ийлан шойылан кодынна. Ты вэрым мланна 10 ийыштэ куржын лэкман. Йа мэ тыдым ыштэна, йа мэмнам лозырат“.
(Сталин).

Капиталист кугыжанышлам эртэн кайэн кэргына мо вара? Кэргына, эртэн кайашна күлэш условий-влакат улыт.

Пуртыс поянлыкшэ дэн мэмнан эл туньаштэ эн поян эл. Күртнө руда, нэптэ, мландэ шуй мэмнан нарэ нигуштат укэ.

ССР Ушэмыштэ миллионлэн шэмэр калык вашэш планым пуэн ыштат. Тэвэ ты шотат капиталист эллам эртэн кайышашнам ончыкта.

— Власть комунист партий вуйлатымэ пашазэ клас кидыштэ, сандэн мэ капиталист эллам эртэн кайэна.

Шкэ озанлыкнам план почэш ыштэна, садылан мэ нуным рэтэн кайэна.

„Большевик-влаклан тэхникым палэн налман“.

1931 ийын февраль тылзыштыжэ Сталин йолташ „Большевик-влаклан тэхникым палэн налман“ лозунгым лукто. Тэхникым палэн налдэ капиталист кугыжанышлам эртэн кайаш ок лий.

Тэхникым палэн налаш манмэ мо лийэш?

Тэхникым палэн налаш — ыштымэ пашанан устажэ лиймаш, пашанан озажэ лиймаш. Вэс сэмын каласаш — машина, станок-влакын кузэ ышталтмыштым палэн налаш, нуным кучылт мошташ, нуным ыштэн, олмыктэн мошташ. Йал озанлык пашаштэ тыдым тыгэ умлыман: вудышаш шурно пырчым йамдылен мошташ, кочо вуд дэн мушкын йамдылаш, вудэн мошташ, вольыкым ончэн мошташ т. м. Ыштымэ пашаштэт чыла шотшымат умлымаш лийэш.

Паша вуйлатышэ-влаклан вэл огыл, чыла пашазэ-влаклан, чыла рвезэ калыклан, чыла тунэмшэ-влаклан тэхникылан тунэмман.

„Тэхниклан тунэмаш йӱсӱ манын ойлат. Чын огыл. Большевик-влак налын кертдымэ крэпыс укэ. Мэ шуко нэлэ паша-влакым ыштэн шуктышна. Мэ капитализмым сэнгышна, мэ властым кидышкына нална, мэ куго социалист промышлэнысым ыштышна. Мэ кокла крестьяным социализм корнышко савырэн шогалтышна. Строичылствэ шотышто эн кулэшыжым мэ ыштэн шуктышна. Мланна шуктышаш шуко кодын огыл „тэхникылан тунэмаш, наукум палэн налаш“. Тыдым ыштэн шуктышын, кизыт шоналтэнат моштыдымашын паша тэмпна нӱлталалтэш. Чынлэнак ыш-таш шонэна гын, мэ тыдым ыштэн шуктэна“.

(Сталин).

Партий онын ўжмыжым колын мэмнан эл пашазэ клас, шэмэр калык чыланат тэхникым тунэмаш пижыч. Шкэ пашаштым кўрылтдэ ыштэн, шэмэр калык тэхникым тунэмыт, наукум кидыш налаш тыршат.

Тэхникым тунэмме шотышто тэвэ мэмнан ик сэнгымашна.

Йужик чойын корнылаштына ўзгар шупшыктылдым йэ-шараш возэш; тыдым шуктышашлан вагон-влакым шукэм-даш да нунын коштымыштым вашкэмдаш кўлэш. Тыдлан вэрч вийан паровоз-влак кўлыт.

Луганск заводэш тыгай кок куго паровозым ыштымэ. Ик парвозшым 72 кэчыштэ ыштэн шуктымо. Пашазэ дэн инжэньэр-влакын пашам ударлын ыштымышт дэн тыгай кучык срокышто ыштэн шукталтын.

Касвэл Йэвропышто тыгай куго, вийан паровоз-влак укэ улыт. Тыгэ мэ ончыко куго ошкылым ыштышна. Ты шотышто касвэл Йэвропым эртэн кайышна.

Тэвэ адак вэс сэнгымашна.

Сталинград оласэ трактыр ыштымэ заводым ончалына. Моло кугыжанышла гыч шўдылэн тўрлб станок, машина-влакым кондэн шындышна. Цэх-влак ышташ тўнгалшын машина станок-влак эрэ пудыргыльыч вэлэ. Сталинград завод трактырым пуэн ок кэрт. Молан тыгэ лиймын чийжым кычалаш тўнгалыч. Палэн налыч. Улыжак ик чий гына — мэмнан пашазэ, инжэньэр, тэхникна-влак кондымо машина-влак дэн ыштэн моштэн огытыл, тэхникылан тунэмын огытыл.

Мом ышташ?

Тунэмаш, тэхникым палэн налаш! Сталинградьэц-влак тунэмаш тўнгалыныт, тэхникэ кружок-влакым почыныт ФЗУ-н пашажым сайэмдэныт. Тыгэ нуно кэчын тыршэн ыштэн, тунэмын, завод пашаштым нўлтальыч.

Кизыт Сталинград завод совхоз, колхоз пасу-влаклан кажнэ кэчын 150 дэн сай трактыр-влакым пуэн шога.

Тыгай сэнгымаш влакым миллионлэн муаш лийэш.

ЙОДЫШ-ВЛАК.

1. Тэхникым палэн налаш манмэ мо лийэш?
2. Мэмнан эл шэмэр калыклар молан тэхникым тунэмман?

ПАША.

Школыштыда тэхникэ паша тунэмме кружок-влакым — электрокружокым, радиокружокым, йал озанлык паша кружокым организоватлыза.

Кокымышо пәтиләткыштә ССР Ушәм социалист общәствым ыштән шукта.

1932 ийын йанвар тылзыштә Моско олаш комунист партияын XVII-шә Чыла Ушәм конфэрэнцийжә лийә.

Конфэрэнций пәтиләткын пәрвой ийлаштыжә ыштымә промышләныс пашам, нылымышә ийыштыжә мом ыштышашым, варажым кокымышо пәтиләткыштә ыштышаш програмым лончылән ончыш.

Партияын XVII-шә конфэрэнцийжә социализмын нәгызшә ышталт шумым паләмдән.

Нәгызләч посна пөртым ышташ ок лий. Тугә гынат, нәгызым гына ыштымаш пөртым ыштән шуктымаш огыл. Социализмын нәгызшым мә пәрвой пәтиләткыштә ыштән шуктышна, кокымышо пәтиләткыштә класдымә социалист общәствым ыштән шуктәна.

Кокымышо пәтиләткыштә мә йөршәш ССР Ушәмыштә капиталист эләмәнт-влакым пытарәна. Ик йәнг вәс йәнг вий дән илымә йөршәш пыта. Мәмнан эл шәмәр калык социалист общәствым тыршән, кожмаклын ыштышыш савырна. Тәвә тыдә класдымә общәствә лийәш.

Кокымышо пәтиләткыштә ыштышаш паша каньылә огыл.

Кучәдалдә шукташ лийәш, укә?

Укә, ок лий. Мланна пәш талын тыршән ышташна вәрәштәш. Кажнә пашазылан, кажнә колхозниклан ты пашаштә кугын тыршашыжә возәш.

Кокымышо пәтиләткыштә клас кучәдалмаш лушкыдәмәш манын шонаш ок воч.

Мәмнан элыштә тошто гыч кодшо коса-влакым пытараш куго пашам ышташ логаләш.

Клас тушман уло кертмыж дән кучәдаләш, ончыкыжымат кучәдалдә ок чакнә.

Тәвә ты шотымат уш гыч лукташ ок күл — мәмнан элым йыр могырым капиталист кугыжаныш-влак авырән илат.

Кокымышо пәтиләткыштә чыла озанлык ужашланат у тэхникә нәгызым ышташна вәрәштәш. Вәс сәмын каласаш,

мланна машина ыштымашым вийандыман. Машина ышты-маш 3 — 3¹/₂ гана йэшаралтэш.

Электричэс вий ыштымым 6 гана йэшарэна, мландэ шуй лукмым 3 гана, нэптэ лукмым — 2¹/₄ — гана.

Посна шотышто шогышо пашалан транспорт паша шотлалтэш. Умбакыжым транспорт шойылан кодын мийэн ок кэрт.

Тавар, кочмо-йүмө үзгар ыштымэ 2—3 гана йэшаралтэш. Тылдан вэрч кэм, умбал-йымал вургэм, тулэч моло күлэш тавар ыштышэ у завод-фабрик-влакым ышталтэш. Хлопок дэнэ йытынымат кок гана утларак лэктышыштым кугэм-дэна; тыгэ ыштымэ дэн завод-фабрика-влаклан кұрылтдэ ышташышт сырйом ситарэна.

Кокымышо пәтилэткыштэ кочыш-йүышым сайэмдышаш вэрч шурно лэктышым нөлталаш, вольык ашнымэ пашам кумдан шарэн колташ чот тыршаш вэрэштэш.

Кокымышо пәтилэткым тэмышын, ССР Ушэм тўньамбал озанлыкыштэ могай вэрым налэш?

Кокымышо пәтилэткыштэ шкаланна мо күлэш гынат, тудым шкэак ыштышаш условийым ыштэн шуктэна.

ССР Ушэмлан экономикэ шотышто моло кугыжанышла лэч посна илышашлык условийым ыштэн шуктэна.

Кокымышо пәтилэткыштэ машина ыштымым 3 — 3¹/₂ гана кугэмдэна. Тыдэ ССР Ушэмым экономикэ шотышто кокымышо вэрэш шогалта.

Мэмнан заводна, фабрична, машинана-влак эрэ у тэхникэ почэш ышталт шогат. Тэвэ тыгэ ышталтмылан лийың мэ тэхникэ шотыштат кокымышо пәтилэткэ пытаргышэш Йэвропышто пэрвой вэрым налына.

Автомобиль-влак ыштымэ шотышто млэчна ончылнырак Амэрик гына лийэш. Чыла моло эллан автомобильышт мэмнан дэч шагалрак лийэш.

Мэмнан трактыр заводна-влак чыла Йэвроп эллан пырляжылэч шуқырак ышташ тўналыт. Трактыр ыштымэ шотышто поктэн шуашна Амэрик гына кодэш.

Электрис энэргийым ыштымэ шотышто Гэрманийым, Францийым, Английым эртэн кайэна, Амэрикумат поктэн шуашна тора ок код.

Нэптэ лукмаштэ тўньамбалнэ кокымышо вэрыштэ лийына, пэрвой вэрыш лышэмынак шуына.

Мландэ шуй лукмо шотышто Англий дэн төр вэрым налына, чыла моло Йэвроп эллам,— Гэрманийым, Францийым молы-мат шойылан кодэна. Амэрик лэч гына шойылнырак лийына.

„Мланна ончыко пэш вашкэ кайыман. Туньямбал чыла пашазэ клас мэмнам ончэн: тэвэ тыдэ — мыйын ончыл отрадэм, тэвэ тыдэ — мыйын ударнэ бригадэм, тэвэ тыдэ — мыйын пашазэ властьэм, тэвэ тыдэ мыйын элэм, манын кэртшэ. Нуно шкэ пашаштым ыштат, мэмнан пашана — сай; нунын капиталист-влак ваштарэш пашаштышт полшэна, туньямбал револьуций пашам нөлталына“.

(Сталин).

ССР Ушэм 1932 ийыштэ мо вэрч кучэдалэш.

Кокымышо пәтиләткыштэ ыштышаш паша-влакым шуктышаш вэрч, пәрвой пәтиләткэ планым тэмьман. Пәтиләткын нилымышэ ийжэ — 1932 ийын планжым тэмашна возэш. 1932 ийыштэ мэ тэвэ мо вэрч кучэдалына:

Совет Ушэм тэхникэ шотышто моло кужыжанышла кид йымалнэ лийдымашыж вэрч большэвикла кучэдалына.

1. 24 домэн (чойын шыратымэ) конгам пашаш шогалтышаш вэрч.

2. 90 миллион тон мландэ шуйым лукшаш вэрч.

3. 10 миллион тон чойыным вэлышаш вэрч.

4. 17 млн. квт. электрис энэргийым ыштышаш вэрч.

5. 82 тужэм трактктырым ыштышаш вэрч.

6. 23 тужэм комбайным ыштышаш вэрч.

7. 73 тужэм автомобилыым ыштышаш вэрч.

8. 1300 паровозым, 50 тужэм тавар кондыштво вагон-влакым ыштышаш вэрч.

9. Куштылго промышлэнысым вийангышаш вэрч.

10. 3061 млн м кумо настам ыштышаш вэрч.

11. 91,5 млн. мужыр кэм тавар ыштышаш вэрч.

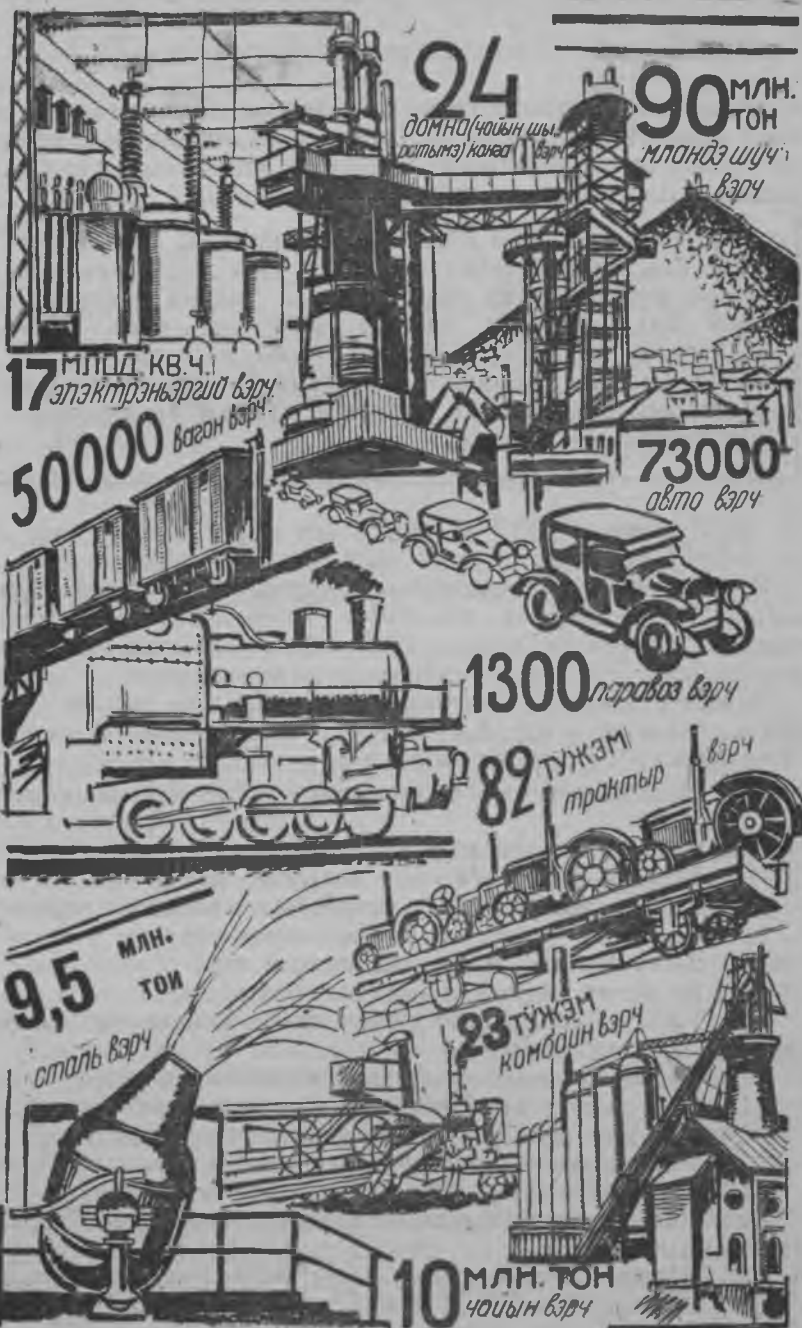
12. 1 млрд. банкэ консэрвым ыштышаш вэрч.

13. Паша лэктышым 22⁰/₁₀-лан нөлталшаш вэрч.

14. Пашадарым 11⁰/₁₀-лан, таварын ыштымэ акшым 7⁰/₁₀-лан волтышаш вэрч.

15. Шурно лэктышым нөлталшаш вэрч, агротэхникэ вэрч.

16. Вудымө мландым 144 млн. га-ш шуктышаш вэрч.

24

домна (чоьын шы.
пастына) кокал

90 млн.
тон

мланда шуч
варч

17 млрд. кв. ч.
электрэнъэргий варч

50000 вагон варч

73000
авто варч

1300 паровоз варч

82 тужэм
трактор варч

9,5 млн.
тон

сталь варч

23 тужэм
комбайн варч

10 млн. тон
чоьын варч

ПАША
ЛЭКТЫШЫМ

22% = ЛАН НӨЛТАЛШАШ
ВЭРЧ

ТАВАР ШТЭН ЛУКМО АКЫМ

7% = ЛАН ВОЛТЫ-
ШАШ ВЭРЧ

11% = ЛАН ПАША ДАРЫМ КҮЗЫКТЫШАШ
ВЭРЧ

Вүдымо мландым 144 млн.га. шуктышаш вэрч!

1932 ийыштэ олайаллан 940 млн. тэнгаш йал озанлык машинам, 82 тужэм у трактырым, 1700 у машина-трактыр станций-влакым пуа.

Пәтилэткын пытартыш ийыштыжэ мланна тэвэ тыгай куго паша-влакым ышташна во-зэш.

„Социализм ыштымаштэ у сэнгымаш-влакым пашазэ клас капитализмын кодшышт-влак дэн кучэдылын, пытэн шогышо капитализм элэмэнт-влакым йөршэш чот чактарэн, ыштэн кэртэш“ (Молотов дэи Куйбышев йолташ-влакын докладыштан лукмо пунчалмут гыч).

ПАША.

„Молан вэрч ССРУ 1932 ийыштэ кучэдалэш“ плакатым ыштэн, лудмо пёртын, клубын, йошкар пусадын йэнг ужмо вэрэшышт сакыза.

Кокымышо пәтилэткыштэ молан мэ капиталист элэмэнт-влакым пытарэн кэртына?

Пэрвой пәтилэткын пытартышыжлан шкэт вуйа кучымо озанлыкын ужашыжэ чыла калык озанлыкын 10⁰/₁₀ лэч шагларак лийэш. Колэктывлымэ озанлыкна-влак 60⁰/₁₀ лэч утларак. Партийын 1932-33 ийыштэ йал озанлыкым тўн шотышто колэктывлэн шукташ ыштымыжэ шукталтдэ ок код. Вэс сэмын каласаш, тыдэ шушаш кок ий жапыштэ йалын капиталист элэмэнт-влакым тўн шотышто пытарымаш лийэш.

Пытартышыжлан тышкэ адак куго промышлэныштыштэ капиталист элэмэнт-влак шукэртак пундашыш волэн кайымым, тыгыдэ промышленсыштыжэ вашкэ пытэн шогымыштым ушыза.

Тыгэ, лиймөнгө, кокымышо пәтилэткыштэ партийын капиталист элэмэнт-влакым йөршэш пытарэн кэртшашыжэ шотышто нимогай аптранымашат лийын ок кэрт“. (Молотов йолташын XVII партконференцэш ойлымаж гыч).

Сталин йолташын куд условийжым шуктымо — мэмнан сэнгышашнан эн куго условийжэ.

Мэмнан ончылно шогышо, 1932 ийыштэ ыштышаш пашам шуктышаш вэрч, тугак кокымышо пәтилэткыштэ ыштышаш пашам шуктышаш вэрч, пашанам утларак организоватлашна вэрэштэш.

Тыдым кузэ сайрак ышташ Сталин йолташын куд условийыштыжэ ончыктымо.

Мом ыштыман?

1. Мэмнан элыштэ пашадымылыкым пытарымэ вэлэ огыл, фабрична, заводна-влаклан пашазэ-влак огыт ситэ. Ожно крөстйан нужнан илымыжлан фабрикыш шылын кайэн, ындэ йалгыч тугай шылын кайымаш укэ.

Сандэн пашазэ-влак фабрикыш шкак толыт манын вучыман огыл. Пашазэ-влакым колхоз дэн договорым ыштэн погыман. Паша вий ситыдымэ прэдриатийлашкэ намийышаш вэрч уто пашазэ уло вэрлам палэн налаш күлэш. Кид дэн ыштымэ пашам машина дэн вашталташ тыршыман.

1. Паша вийым колхоз-влак дэн договор почэш организовано погаш, пашам мэханизлаш,— ыштышаш паша тыганьэ.
(Сталин).

2. Ожно йатыр фабрик, заводлаштэ квалицированнэ пашазат, квалицированнэ огылжат (пашам сайын ыштэн моштышыжат, шагал моштышыжат) пашадарым ик ганьак налынныт. Уравниловко лийын. Мут гыч, чойын корнышто ыштышэ машинист шэм паша ыштышэ нарак налын. Тыгэ лиймэ дэн пашазэ-влак тунэмаш, ик вэрыштэ ышташ тыршэн огыт ул. Озандык пашазэ-влак пашазэ илыш нэргэн ситышын тыршэн огыт ул. Чылажат пашазым ик паша гыч вэс пашашкэ коштмашыш шуктэн. Уэш пашаш пурышо пашазэ пашалан йылэ тунэмын ок кэрт. У пашазэ вашкэ да сайын ыштэн ок кэрт, ыштэн моштыдымыж дэн машинам локтылэш. Тылэч посна уравниловка лиймэ дэн пашазэ паша лэктышыमत нөлталаш тыршэн огыл.

2. „Пашазэ-влак вашталт шогымым да уравниловкым пытараш; пашадарым моштэн организоватлаш, пашазэ-влакын илыш шотыштым сайэмдаш,— ыштышаш паша тыганьэ“.

(Сталин).

3. Иатыр предпратийлаштына пашам моштэн организоватлымэ огыл улмаш. Посна пашазэ-влаклан посна машина-влак пумо огыл улмаш. Ыштымэ пашаштыжэ пашазэ мутым кучэн огыл. Обэзличкэ лийын.

Обэзличкэ годым тутышлан машина-влак локтылалтыт, пашадэ шогат, чыла предпратийын пашажым кучат. Умба-кыжэ обэзличкым чыташ ок лий!

Кажнэ пашазэ, кажнэ пашазэ тўшка ыштымэ пашажлан, станокшылан, ыштымэ пашажын сайлыкшылан мутым кучыман.

3. „Обэзличкым пытараш, паша организоватлымым сайэмдаш, предпратийлаштэ паша вийым моштэн шогалташ,— ыштышаш паша тыганьэ“.

(Сталин).

4. Инжэньэр-влак кокла гыч врэдичыл-влак лийыныт. Врэдичыл-влакым шалатэн пытармэ. Мэмнан социализм ыштымаштэ сэнгымашна-влак, озанлыкнан талын кушмыжо тошто интелигэнцын шукужым мэмнан вийнам палымашыш шогалтыш, мэмнан могырыш савырыш. Клас саклыкым изэмдыдэ тошто специалист-влакым ончэн моштыман, нунын паша опытышт дэн, шинчымашышт дэн пайдаланыман.

4. „Тошто школын инжэньэр-тэхникэ вийжым вэс сэмын ончаш тунгалман, нунын вэрч утларак шоныман, тыршыман, лўддэ нуным пашашкэ шупшын шогыман,— ыштышаш паша тыганьэ“.

(Сталин).

5. Озанлыкнам олмыктымэ пашам тошто инжэньэр, тэхникэ вий дэн ыштышна. Ёндэ нуно мланна огыт ситэ. Со-

циализм ыштымаштэ инжэньэр дэн тэхник-влак кум гана, вич гана утларак кұлыт. Мэмнан фабрикна дэн заводналан пашазэ классын пашажым—тыдэ мыйын пашам манын ыштышэ инжэньэр дэн тэхник-влак кұлыт. Мланна инжэньэр дэн тэхник-влакым пашазэ клас гыч йамдылыман.

5. „ССР Ушэм пашазэ класын шкэнжын производственнэ-тэхникэ интелигэнсыжым ышташ тыршыман, — ыштышаш паша тыганьэ“.

(Сталин).

6. Мланна альэ шуко фабрик, завод, шахтэ, чойын корно, совхоз-влакым, йал озанлык куго производством ышташна вэрэштэш. Тыдлан вэрч шуко оксам кучаш кұлэш, а мэмнан прэдприятийлаштына бэзхозайствэенность (погым шалатыл кучылтмаш). Мланна ик килограм мачэриалымат, ик ырший окамат арам кучылтман огыл. Мланна бэзхойзаствэнносым пытарыман. Мланна тавар ыштэн лукмо акым волтыман.

Тыдлан вэрч пашазэ бригадэ-влак, пұтынь цэх-влак шкэ пашаштым хозрасчот почэш ыштат. Ик монар мачэриалым, машина, инструмэнтым налын, ыштэн лукташ ондак ончыктымо нарэ сай продукцым пуат.

Мут гыч, мэталист-влакын бригадышт шурыпым ышта. Тудын ыкэнжы: паша планжэ уло. План почэш ыштэн лукташ тудлан кұртным, моло мачэриалым кұлэшым гына пуалэш.

Планжым тэмышаш вэрч бригадылан тылзыштэ 100 тўжэм сай шурыпым ышташыжэ возэш. Бригадэ бракым ыштыдымашын мутым куча. Кажнэ пашазэ ыштэн лукмо шот гайкыжлан гына пашадарым налэш. Утларак ышта гын, шукурак налэш. Ты шот дэн ыштымым сдельшинэ маныт.

Бригадэ планжым срокышто ок шукто гын, шуко бракым ышта гын, мачэриалым утыжым куча гын, заводланат чыла озанлыккланат зианым конда. Ты зиан пашазыланат логалэш: пашадарым шагал налэш. Бригадэ шкэ планжым шукта гын, альэ утыжым тэма гын, прэмийым налэш.

Тэвэ тыганьэ сэнгышашын куд условийжэ. Ты условий-влакым шуктэна гын, социализм ыштымым вашкэмдэна.

6. „Хозрасчотым ылышыш пуртымым кэлгэмдэн, пэнгылэмдэн шогыман, промышлэныс көргө аныкым утларак нөлталман,— ыштышаш паша тыганьэ“.

(Сталин).

ПАША.

Плакатым ыштыза, ты плакатэш Сталин йолташын куд условийжым пэш раш возэн школын, лудмо пөртгын, клубын, адак зоводын, колхозын, совхозын йокшар пусакэшышт, йэнг ужмо вэрэш сакыза.

1. Шкэндан школэшда альэ лудмо пөртгэш индустриализацэ пусакым ыштыза. Пусакланда газэт дэн журналла гыч пәтилэткын сэнгымашышт-влак ончыктышо түрлө диаграм, сүрэт, чэрчож-влакым пүчкэдэн йамдылыза.

2. Шкэндан районышто фабрик, заводыштыда индустриализацэ паша кузэ кайымым палэн йалза.

Тыдым палышаш вэрч шкэндан ылымэ вэрыштэ лэкшэ район, облас, край, адак „Пионерская Правда“ дэн „Газета дружных ребят“ газэт-влаклан колэктив дэн сэралтса.

3. Гигант-завод школлаштэ тунэмшэ-влаклан возэн колтыза. Сэрышыштыда заводыштын сэнгымашыжым, ударнэ бригадэ, социалистла тангасэн ыштымэ нэргэн йодса. Шкэндан пашада кузэ кайымэ нэргэн возыза.

4. Лийэш гын, таланда лышыл пәтилэткэ гигантыш колташ дэлагацым сайлыза. Нунын мийэн толмөнгө, тушто кузэ паша ыштымым йодыштса.

Мэмнан эл шэмэр калык социализм ыштымэ пашам шукташ Совет кугыжанышлан миллиард тэнгэлэн зайомым пуа.

Мэмнан эл шэмэр калык тымартэ туньамбалнэ лийдымэ куго завод, фабрик-влакым шкэнжын вийжэ, оксажэ дэн ышта. Индустриализацэ паша талын кайымэ дэн пашазэ клас нужна да кокла крөстйан-влаклан колхозыш ушнаш полшыш. Ты сэнгымашым ыштымэ дэн гына мэ чарнэн огына кэрт. Капиталист кугыжанышлалэч посна йөршэш шкэ вуйа ылышаш вэрч, у завод, фабрик-влакым, пашазэ-влаклан у ылымэ вэрлам ыштышаш вэрч, йаллан утларак трактырым, чыла шэмэрлан промышлэн таварым пушаш вэрч мланна утларак тыршашна возэш.

Ты ыштышаш паша-влакым шуктышаш вэрч шэмэр калык кугыжанышлан зайом налаш сэралтын полша „Пәтиләткым нил ийштә“ да „Кумышо рәшайуший“ зайом-влаклан шэмэр калык гыч сэралтыдымә йәнат ыш код. „Кумышо рәшайуший“ займылан шэмэр калык 2 миллиард тәнгәлан сэралтә.

Пәтиләткын пытартыш ийжә тәмышаш зайомым лукшашлан Москосо Сталин лүмәш почмо автомобиль заводын пашазышт-влак мәннан эл чыда шэмэр калыклан тыгә возышт:

„Совет кугыжанышлан социализм ышташыжә миллиард тәнгәлән күсынәш пуәна“.

Пашазә-влак Совет кугыжанышләчү пәтиләткын „Нылымышә пытартыш ийжә зайомым“ лукташ йодаш кәлыштарышт.

Сталин лүмәш почмо автомобиль завод пашазышт-влакын йодышышгым эл көргө чыла шэмэр йөплыш.

„Сталин лүмәш почмо заводын тунгал пумыжым йөпләна!“

„Первой рәгыштә лийына!“

„Ончылно шогышо пашазә-влак ойыш ушнәна“.

„ССР Ушәм — мәннан очәчәствына“.

Тыгә „Динамо“ заводыш моло кугыжанышла гыч ышташ толшо пашазә дән уста-влак Сталин лүмәш почмо заводын пашазыштан ваш мутым пуышт.

„Мләнна, моло кугыжанышла гыч толшо пашазә дән уста-влаклан, ССРУ шкәнән очәчәствына лийә, социализм ыштымә паша — мәннан шкәнән паша. Мәат пәтиләткын пытартыш ийжә зайомым лукташ йодына.

Моло кугыжаныш гыч толшо, пашазә-влак, шкәнән Совет эл изана-шольына дән пырля, социализм ыштышә чыла шэмэр дән пырля зайом налаш сэралтса!

Первой пәтиләткым нил ийыштә шуктымо эсән лийжә!

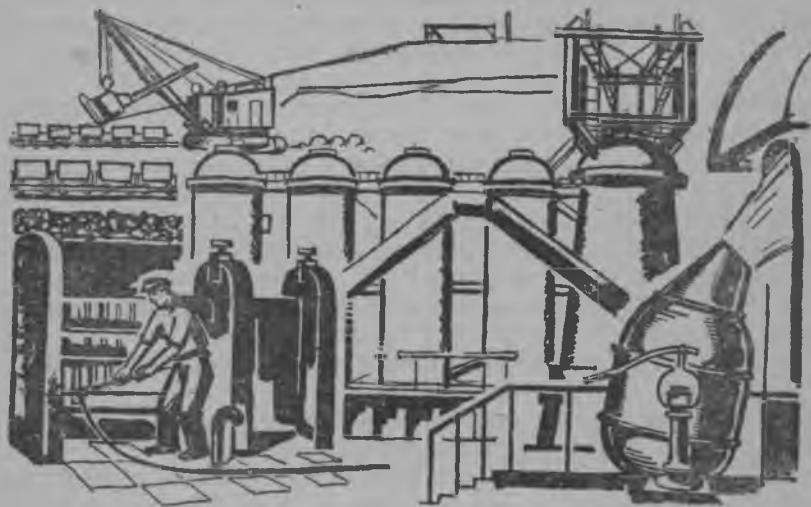
Чыла шэмэрын очәчәствыжә эсән лийжә!“

Мәннан эл шэмэрын йодышыжым шуктышаш вэрч правичлствә „Пәтиләткын нылымышә, пытартыш ийжә зайомым“ 3 млрд. 200 млн. тәнгашым лукто.

„Пәтиләткын нылымышә, пытартыш ийжә зайомын“ 3 млрд. 200 млн. тәнгә оксажә дән мом ышталтәш? Мландә шуй, мәтал, нәптә лукмым йәшаралтәш; автомобиль, трактор, комбайн-влакым ышталтәш; киндә, шыл ләктышым йәшаралтәш, пакча йәмышым йәшарән шындайтәш; пашазә-влаклан пөртым ышталтәш; йасльә, культур учрәжәнлам шуко ышталтәш.

Тә вара, тунәмшә, йоча-влак, „Пәтиләткын нылымышә, пытартыш ийжә зайомлан сэралтда, укә?

II. Машина ыштымаш дэн мэтэл лукмаш.

Мэтэл.

Мэтэл гыч трактыр, автомобиль, аэроплан, корабль-влак ышталтэш. Мэтэл гыч завод, фабрик, электростанций-влак-лан күлэш ўзгар-влак ышталтыт. Чойын корным мэтэл лэч посна ышташ ок лий. Эн сложный машина гыч тўналын, эн простой пуда-влак мэтэл гыч ышталтыт. Мэтэл мэмнам моло кугыжанышла гыч машина ўзгарым кондыма гыч утара. Мэтэл шкэнан эл аралымашым нэнгыдэмда.

ССР Ушэмьым индустриангдымэ — тудым мэталангдымэ лийэш.

Мэтэл промышлэннос утларакшым империалист сўй дэн граждан сўйэш шолдыргыш. Совет озанлык нўлталант шогымо годымат, мэтэл промышлэннос шойылнырак кодын, кушкын шогыш. Тэвэ сандэн мэтэл шотышто мэ моло капиталист кугыжанышла лэч вараш кодын шогышна, мэтэл ўзгарым, машинам нунын дэч коvdэн илышна.

Чыла эртышэ ийлам мэтэл вэрч чот кучэдал эртарышна.

1932 ийыштэ эллан 9 миллион тон шэм мэталам пуаш — партийын заданьжэ ильэ. Пащазэ-влак тыдлан вашэш планым пуыч. Ты план почэш 9 миллион тоным огыл, эллан 10 миллион тоным пуат.

Капиталист-влак эллаштэ лулэн чойын шыратымэ. мартэн конга-влак паша ыштымыштым чарнэн шогат, тугак нунын фабрикышт, заводыштат паша ыштымыштым чарнат. Ты жапыштак мэмнан заводна-влак эрэ кушкын вэлэ шогат. Тэвэ тыгэ кокымышо пәтиләткын пыгартышыжлан (1937 ий) мэмнан чойын шыратэн лукшо заводна-влак эллан күлэш шэм мэталам 22 мильйон тоным пуат.

Мэ у мэталургий гигант-влакым ыштэн шогэна. Магнитогорск заводын кок домнажэ (чойын шыратымэ конга), Кузньэцк заводын ик домнажэ кызытак пашаш шогалыныт. Ты завод-влак почэш Азовсталь, Косогорский, Липэцкий, Запорожсталь завод-влак молат ышташ тўгалыт; 1932 ий-ыштэ чойын шыратымэ конга-влак 24 ышталт шуыт — пашаш шогалыт.

Кокымышо мландэ шўй-мэталургий нэгыз.

УКК мутым тугышак колыда.

Ты кум буква мо лийэш вара?

УКК-Урал — Кузньэцк Комбинат манмэ лийэш.

Лэнин дэн Сталин Урал-Кузбас нэргэн.

1918 ийыштэ Лэнин йолташ Уралыш тыгай ой пушо тэ-лэграммым колтэн: „Уралын мэталургий промыслэныс дэн Кузньэцк мландэ шўч лукмо басэйним ик озанлык организа-цыш ушаш“.

Партийын XVI-шо погынымашэшжэ Сталин йолташ тыгэ каласыш:

„Украиныштэ мландэ шўй дэн мэтал лукмаш кушкын шогат гынат мланна ындэ огыт ситэ. Мланна у мэталургий нэгызым — Урал Кузбасым ыштыман“.

Партийын XVI погынымашыжэ лышыл жапэш Урал-Кузньэцк комбинатым ышташ тўгалаш кэлыштарэн. Кузбасын шўйжэ дэн Уралын рудажэ мэмнан заводна-влакын кочы-шышт.

Партий ик гигант заводым Уралэш (Магнитострой), вэс заводым — Кузньэцк районэш Сибирэш ышгаш кэлыштарэн. Уралысэ завод шкэ мэталжэ дэн да пэлыч кондымо шўй дэн ышташ тўгалшаш, Кузньэцк районэш ыштымэ шкэ шўй дэн да пэлыч кондымо мэтал дэн ыштышан.

Тэвэ тыгэ Урал Кузньэцк комбинат тўгалалтэ. Урал-Кузньэцк комбинатыш лулэн прэдприятий-влак ушнат, рў-

дыжлан Магнитогорск дән Кузньэцк гигант завод-влак шотлалтыт.

Вагон-влак Кузбас гыч Уралыш мландэ шүйым намият, тувэчын рудам оптэн пörтылыт. Ново-Сибирск воктэн Обь энгэр коч мландэ шүй дән руда шупшыкташ лұмын кұварым ыштымэ. Кұварым Ново-Сибирскын комсомолжо ыштэн. Кұвар ыштымэ пашаштэ нуно партийын заданьыжым лач срокыштыжо шуктышт. Ты кұвар коч идалукэш Кузбас Уралышкэ 4 мильйон тон мландэ шүйым, 750 түжэм тон коксым колтэн шогышан, Уралжэ Кузбаслан 3 мильйон тон рудам пуэн шогаш тўналэш. Ий гыч ийын Кузньэцк завод эллан 1200 түжэм тон чойыным, 1450 түжэм тон стальым, 1130 түжэм тон прокат кўртным (рэльс, кашта куртным молымат) пуаш тўналэш.

Тыгэ В. И. Лэнин дән Сталин каласымышт шун шогат.

Кузньэцкстрой.

Сибириштэ социалист промыслэныс ыштымаштэ Кузньэцк завод тўн нэгыз улэш. Тыштэ чойын, кўртньö, сталь шочаш тўналыт. Сибириштэ машина ыштышэ, тўсая мэталлургий, химий заводла ышталтыт, тугак электрис станцэ-влакат шуко ышталтыт. Нунылан чылаштланат Кузньэцк заводын мэталжэ нэгызышт лийэш.

Шудылэн у шактэ-влак чойын корно, шöртньö рок лукмо промыслэныс Кузньэцк заводын мэталжым вучат. Кузньэцк заводын мэталжэ совхоз дән колхоз-влаклан кўлэш трактыр, мolo машина-влакым угларак лукташ йöным ышта.

Кузньэцк заводын пёрвой ыштышаш пашашт-влакым ыштэн шуктымо. Чойын шыратымэ кок конгам ыштымэ, нынэ суткаштэ 750 тон мэталым пуат. Ты мэталым завод гыч нангайаш гына кэчын 100 вагон кўлэш.

Совэт Ушэмыштэ вэл огыл, Йэвропысо капиталист кугыжанышлаштат чойын шыратэн лукмо тыгай куго конга-влак лийын огытыл.

Кузньэцкстрой ыштышэ-влак ныгунам уждымын талын ыштэныт. Пашазэ-влак Сибириын 50 градусан йўштыштыжат чарныдэ ыштэныт. Шудылэн бригад-влак чын большевик тэмп дән ыштэныт.

Социализм ыштымаштэ Кузньэцк гигантым ыштымаш пэш куго сэгымаш.

Тўнъамбаллан эн куго заводым ыштэна.

Уралыштэ Магнит курык уло. Ты курыкышто кўртнѳ рудам мумылан 180 ий эртэн. 180 ийышкэн ты курыкын рудажэ дэн пэш шагал пайдаланэныт.

Капиталист-влак ўмбал руда дэн гына пайдаланэныт. Магнит курык рудан 100 килограмжэ 60 килограм кўртнѳым пуа. Ожно Магнит курыкын кўртнѳ рудалан тынарэ куго пойанлыкшэ уло манын ушэштарышат лийын огыл.

Магнитострой.

Совет власть вэлэ Магнит курыкын 300 миллион тон лэч ытларак кўртнѳ руда пуэн кертшашыжым палэн налын.

Тэвэ ты курык воктэн Комунист партий дэн Совет власть пэш куго металлургий заводым ышташ кэлыштарышт.

Тыдым Магнитострой маныт.

Пашазэ дэн колхозник-влак кокла гыч Магнитострой нэргэн шинчыдымэ иктаж йэн уло гын?

„Пэш вашкэ. Магнитостройын наигайымэ ўзгар“.

„Магнитостройын заказшэ — ида куч“.

„Магнитостройым ыштымэ Совет Ушэм чыла пролэтарийын чэстлэ пашажэ“.

Заводлаштэ, фабрикаштэ, чойын корно вагонлаштэ тыгай лозунг-влакым чыла йэнгат ужыт.

Тыгайак лозунг-влакым моло кугыжанышлаштат, Магнитостройлан күлэш узгарым кондэн йастарымэ вэрлаштэ адак тэнгыз портвлакыштат ужаш лийэш.

Магнитостройыш күлэш узгарым вашкэрак намийэн шуктышашым эскэраш комсомол организацэ чыла Совет Ушэм мучко шкэ постышт-влакым шогалтылын.

Магнитогорск завод ыштымым Комунист партий пэшап эскэрэн онча. Магнитогорск ыштымэ шотышто шуко гана Рүдö Комитэт кузэ ыштышашым ончыктэнак шога. Чыла годымат партийын Рүдö Комитэтшэ Магнитогорск завод ыштымым чыла партийын, чыла пашазэ класын пашажлан шотла.

Мо вара туганьэ Магнитострой? Магнитогорск завод мом ышташ тўнгалэш? Молан партий, Со эт власть ССРУ пролэтариат ты пашам посна шотан ончат?

Магнитогорск завод мэмнан эллан пэш күлэш металым, чойын дэн стальым пуаш тўнгалэш. Машина, рэлыс, трактор, комбайн, автомобиль, паракод, прокат станок-влак метал гыч ыштымэ улыт. Метал социалист озанлыкын — кап лулэ-ыжэ.

Метал мэмнан элым моло кугыжанышла гыч шэргэ акан машина-влак кондыма гыч утара. Метал тэхникэ шотышто ончылно шогышо капиталист эллам поктэн шуын, эртэн кайаш полша.

Магнитостройым тушто ыштышэ 60 тўжэм пашазэ-влак вэлэ огыл, чыла эл ышта.

100 лэчат утла завод-влак — йўдвэлыштэ да кэчывалвэлыштэ: Днэпропэтровскышто, Донбасыштэ, Уралыштэ, Украиныштэ, Йўдвэл Кавкаыштэ, Моско обласыштэ, Лэнинградыштэ Магнитогорск заводлан күлэш узгарым, машина-влакым ыштат. Магнитогорсклан күлэш чодра руалтэш. Пушэнтгэ узгар ыштышэ завод-влак йамдэ пёрт ужашлам йамдылэн, пойээдэш оптэн Магнитогорскыш ужатат. Тэпгыз паракодна-влак моло кугыжанышла гыч машина-влакым кондат. Чыла тыдэ Магнитогорск завод ышташ кучалтэш.

Клас тушман Магнитостройыш пураш тырша, клас тушман чыла вэрышкат шуаш тырыша.

Колчак армийыштэ офицэр лийшэ ик йэнг Магнитогорск заводын домэн цэхышкыжэ шэм паша штгышэ лийын пурэн. Пашам сай ыштышын койын цэх комитэтын члэнжэ лийын, партийышкат зайаельэньым пуэн, шкэжэ шолып пашазэ-влакым паша гыч шылаш кутыртэн. Пашазэ-влак партийын погынымашэшкжэ тыдын клас тушман улмыжым тужвалтарэн, шкэ йэшышт гыч поктэн колтэныт.

Клас тушман түрлө участкылаштэ шкэнжын вредичыл пашаж дэн мэмнан пашанам кўрлаш тыршэ. Стройко пашам пэш талын шуктэн шогымо годым электрис моторым, бетон гарымэ машинам йўлатэн колтэныт, тыгэ нуно бетонлымо пашам ш. йэныт.

Кокскомбинатыштэ клас тушман эрыктэн гына шындымэ кокс конгаш нэлэ кўртнью ўзгар-влакым кўй комыльа-влакым шўшкын кодат улмаш. Ныным эрыкташ пэш шуко тыршаш вэрэштын.

Чойын шыратымэ конга-влакым ыштымэ годым, клас тушман түрлө нэлэ ўзгарым кўшкө кўзыкташ ыштымэ кўртнью канатым ойырэн шуктыдэ пўчкэда улмаш. Тыгэ тудо шуко тон нэлгытан ўзгарым кўзыктымө годым кўрыл кайыжэ манын ыштэдылын.

Клас тушман-влакын ударлын ыштышэ, партий члэн, активист пашазэ-влак ваштарэшат лэктэдымышт лийэдэн. Пашазэ-влакым пуштмэшкэ кырымаш-влак лийэдэныт, тулэч моло осал паша-влакым клас тушман ыштылын.

Партий организацин сак шогымыжо дэн, тудын пашазэ-влакым шкэ йыржэ организоватлэн моштымыжо дэн, клас тушман чыла вэрэат сэнгалтын.

Сай, пэнгыдэ, шкэ класшылан умлэн ыштышэ пашазэ-влак социалист стройкын тушманыштым шкэныштын ударлын ыштымышт дэн чактарат.

Социализм ола — Магнитогорск.

Завод ыштымэ вэрлэч өрдышкырак, Урал энгэр воктэн, Магнитогорск ола ышталтэш. Пар дэн ырыктымэ, водопровод дэн канализацин куго пөртлаштэ Магнитогорск гигант завод пашазэ-влакын квартирышт лийэш. Социализм ола пашазэ-влакын йочаштым ончэн кушташ тўналэш, пырля кочмо-йўмө вэрлам почэш, культур учрэждэнлам, тўналтыш, кокла, куго школ-влакым ышта.

Элнам моло кугыжаныш-влакын тўсан мэтальшт лэч утарэна.

Тўсан мэталь-влаклан вўргэньым, ош вулным, вўд вулным, никэлым, альуминийым молымат шотлэна.

Кугыжан Росийыштэ чыла мэталь-влак гыч вўргэньым, ош вулно дэн вўд вулно руда-влакым гына изыш луктыныт. Моло мэтальшт-влакым йўршэш луктын огытыл. Социалист строймаштэ пэш шуко тўсан мэталь-влак кўлыт. Сандэн мланна пэш вашкэ тэмп дэн тўсан мэтальургий пашам шарэн колташна вэрэштэш.

Элым элэктричэслышашлап пэш шуко тўсан мэталь кўлэш лийэш. Кабэль, провод-влак ышташ шуко вўргэньэ кўлэш. Авиацийлан, тўрлө машина ышташ, транспортлан альуминий кўлэш.

Тошто кугыжан правичылствылэч пэш начар тўсан мэтальургий кодын. Мэ тудым кўшкө нўлтал шуктышна. 1928 ий ыштэ Казакстаныштэ Карсакпайский вўргэньэ вэлымэ завод пашаш шогальэ, 1930 ийыштэ Доябасыштэ Константиновский, Кузбасыштэ Бэловский вулно завод-влак пашаш ушыныт. Ленинградыштэ да Днэпрыштэ альуминий завод-влакым ыштэн шуктышна. Сэдэ ийыштэ вўргэньэ вэлымэ заводым Уралэш ыштышна. Казакстаныштэ Йэвроплан эн куго вўргэньэ шыратымэ да вўргэньэ ўзгар ыштымэ завод-влакым ыштэна, Сибириыштэ — Минусинскэш вўргэньэ комбинатым. 1932 ийыштэ Чэлыбинск олаштэ вулно завод ышташ тўналэш. Тыганьяк куго завод-влак Кузньэцкыштэ, Кэмэроваштэ (Кузбас), моло вэрэштэ ышталтыт.

Тугэ гынат, мэмнан тўсан мэтальургийна шойылан кодын мийа.

Тўсан мэтальургийым шкаланна ситышашлык шкэнан элыштак ышташ тўналман.

Кокымышо пэтилэткыштэ моло элла гыч ты мэталь кондымым йўршэш чарнэна.

Красноуральский вўргэньэ вэлымэ комбинат.

1929 ийыштэ Кокла Уралэш Кувшинский заводын йўдвэлдэн эрвэл кокла могырышкыжо 25 км тораштэ, Красно-урал вўргэньэ комбинатым ышташ тўналмэ. Ты вэр вўргэньэ рудалан пэш пойан. Пэрвой ийыштак Красно-урал комбинат 20 тўжэм тон вўргэньым пуа. Вўргэньэ вэлымым 1933 ийыштак 35 тўжэм тоныш шуктышашлан, кизыт тушто утла-

рак вүргәннә лукшаш вэрлам кычалалтәш. Заводым эн у техникә почеш ышталтәш. Пашам ышташ 1932 ийыштә тунгаләш.

Бэловысо цинк завод.

1930 ийын 7 окчабрьштыжә Бэлов станцеш ыштымә цинк заводын пәрвой шыратымә конгашт-влак ышташ тунгалыч. Пашазә да инжәннәр-влакын тыршымышт дән заводым правичылствын ончыктымә срокшо дәч ондакрак ыштән шукталтә. Завод идалуклан 13 тужәм тон цинкым, 25 тужәм тон сэрный кислотам пушашан. Завод пүтыннәк мэханизлымә.

Лэнинградысә альуминий завод.

Кугыжан Росий эллан күләш альуминийым моло кугыжанышла гыч кондән. Тэвә 1913 ийыштә 1847 тоным кондымо.

Мланна кугыжаныш Росий кыша дән кайаш ок лий. Мэмная талын кушкын шогышо авиацийна, трактыр-автомобиль ыштымә пашаштына альуминийын күләшыжә пәш куго. 1929 ийыштә Лэнинград олаш альуминий заводым ышташ тунгална. Ыштән шуктышын, ты завод идалукәш 5000 тон альуминийым пуаш тунгаләш.

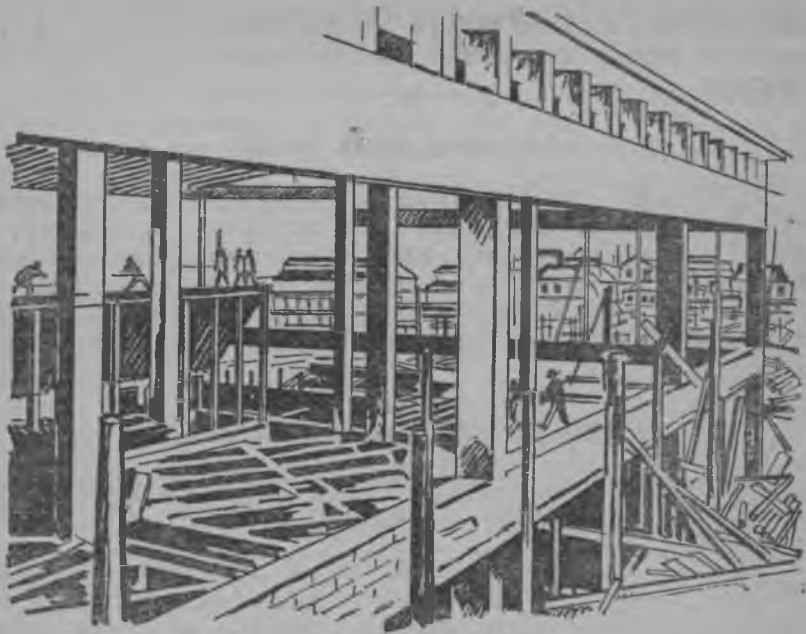
Ридэрстой.

Ридэрстрой Алтайыштә, Сэмпалатинск обласыштә. Сөй дәч ондак Ридэршыштә англичан капиталист-влак ыштәнныт. Нуно пашазә калык вэрч тыршән огытыл, улыжак шэргә-акан рудам шкә дэкишт гына нангайш шонәнныт. Рудник-влак аламан ачалымә лийынт, мландә сұмырлән пашазә-влакым пызырән, вүд иогән пурән, газ пудәштын пашазә-влакым пытарән.

Варажым сөй тунгалә, сөй почеш рэволюций лийз. Англичан капиталист-влакын Ридэршыштә вуйланымыштлан му-чашыжә шуо.

Кайымыштлеч ондак нуно рудниклаш вүдым тэмән кодэ-ныт, план, чэртъож-влакым йулатәнныт.

1922 ийышкән рудник-влак йара шинчышт — ыштышә ыш лий. Тунам рудникыш очналшаш ганнә огыл ильә — ош гвардэйц-влак дән илаш-колаш кучэдална.

Ридэрстрой.

Ридэрыштэ кок түрлө вулнын, шийын, шөртнын шукужым мэ пэш раш палэн илышна. Тугэ гынат, ышташ тўна-лаш нэлэ жап лийэ: шужэн, пэлэ чараватын коштна. Вара мом ышташ?

Монарэ йөсө ыш лий гынат, шахтёр-влак пашалан пижаш кэлыштарышт; йўдшө, кэчыжэ ышташ тўналыыч. Машинадэ, чара кид дэнак ыштышт. Ыштэн шуктышт. Инжэньёр-влак могай вэрыштэ могай руда, муннарэ улым палэн налыыч; у план чэртёож-влакым ыштышт.

1929 ийыштэ врэдичыл-влак руда эрыктымэ заводым йўлатэн колтышт. Рудниклаштэ ыштымэ паша адак чарнэн шогальэ. Врэдичыл-влак ындэ заводым вашкэ ыштэн огыт шукто шонышт.

Чынак, ыштэн шуктышаш ганьат огыл ильэ — тэлэ шуо, куго йўштө-влак толаш тўналыыч. Пашазэ-влак уло вийыш-тым пыштэн ышташ тўналыыч. Ыштэн шуктыдымашым ыштэн шуктышт. Заводым кок тылзэ жапыштэ пашаш шо-

галтышг. Тыгэ талын ыштымыштлан Ридэрысэ пашазэ-влак йошкар знамам налыч.

ПАША.

Түрлө метал погымым организоватлыза.

1898 ий гыч 1917 ий мартэ — 20 ийышкэн — ку гыжан Росийыштэ металургий завод иктат ышталтын огыл. Совет власть вич ии коклаштэ 10 гигант завод-влакым, 15 тусан металургий куго прэдириатийлам, 63 машина ыштымэ дэн электротэхник заводлам ышта.

Машина ыштымаш.

„Шукурак металым ышташ!“ — бойэвой лозунг — шукурак машина-влакым ышташ манмэ дэн иктак. Завод-фабрик-влаклан, транспортлан, электрофикацийлан, совхоз-колхоз-влаклан шуко машина күлэш. Совет метал гыч Совет машинам утларак ышташ.

Тыдым социализм ыштымаш йодэш

Мланна түрло-түрло машина-влак күлыт. Рэволюций — лэч ондак сложный машина-влакым вэлэ огыл, простой машина-влакымат, тулэчат пугырак, пуда ыштымэ чэпымат, моло кугыжанышла гыч кондэн илэныт.

Шкэнан элыштэ машина ыштымэ шотышто мэ пэш шуко ончык кайышна.

Вашкэ Урал, Краматор машина ыштышэ заводлам ыштэн шуктэна. Горловский врубовый машина ыштышэ заводым уэш, молэмдэн ыштышна. Рэволюций дэч ондак тыгай машинам рудникна-влак ужынат огытыл. Моско дэн Нижний-Новгородышто фрээрной дэн рэвольвэр станок-влак ыштымэ заводлам ыштэн шуктымо.

Москосо электрозавод трактыр дэн автомобиль-влаклан күлэш магнэто ыштымым йөнэштарэн. Тыштак Лэпсэ завод мотор-влакым ышташ тунгалэ. 1927 ийыштэ ик моторы ыштэн лукто, 1930 ийыштэ — 45 түжэмым. Пәгилэткын пыгартыш ийыштыжэ 150 түжэмым, вэс пәтилэткын тунгалтыш ийыштыжэ 300 түжэм моторым ышта. Ындэ ожно вигунам ыштыдымэ машина-влакым ышташ тунгална. Трактырым, автомобильым, трактыр плугым, пэчэтлымэ машинка-влакым ожно мэмнан дэн ыштымаш укэ пльэ. Кизыт ты машина-влакым шкэнан заводна-влак ыштат.

Москошто Сталин лүмэш почмо автозаводым ыштымэ. Ты завод кечэш 74 автомашинам ыштэн луктэш. Уэш Ниж-Новгород заводым ыштэн шуктымэ, идалукэш 140 түжэм автомобильым ышта. Вашкэ Йарослав олаш ыштымэ грузовой (үзгар шупшыкташ ыштымэ) дэн автобус-влакым ыштышэ завод пашаш шогалэш. Чыла машина-влак ыштымэ шотышто кокымышо вэрэм налмашыш, йал-озанлык машина-влак ыштымаштэ гын, пэрвой вэрэм налмашыш лышэмына.

Мланна промышлэнносыштат, транспортыштат, йал озанлыкышгат күлэш у станок-влакым, вийан паровоз, электро-воз-влакым, трактыр, шурно погымо машина-влакым ыштыман.

Тэвэ сандэн партийын XVII-шэ конфэрэнцийжэ машина ыштымэ нэргэн тыганэ пунчалмутым луктын:

„Тэхникым вестүрлэмдэн ыштэн шуктымаштэ эн ончылно машина ыштымэ паша шога. Конфэрэнций машина ыштымын продукцийжым пәтилэткын пытаргышыжтаң, 1932 ийыштэ ыштэн лукмын 3—3¹/₂ жэ лэч шагал огыл йэшарыман. Ты, шкэнан эл көргыштө ыштымэ у машина-влак дэн вестүрлэмдәи ыштымэ промышлэнносышто, транспортышто, йал озанлыкыштэ, озанлыкын моло ужашлаштыжат у тэхникэ почэш ыштымэ машина-влак ситышашлык нарэ лийышг“.

Машина ыштымэ шотышто ССР Ушэм түнья үмбалнэ моганэ вэрэм налэш.

Машина ыштымым 3—3¹/₂ гана йэшарэна гын, ССР Ушэм тэхникэ шотышто ончылно шогышо эл лийэш, Йэвропышто пэрвой вэрэм налэш.

Автомобиль ыштымэ шотышто мэмнан ончылно Америк гына лийэш. Трактыр-влакым идалукэш 170 түжэмым ыштэн лукташ тунгалына. Тынар трактырым чыла Йэвроп эл-влак пырляжат огыт ыштэ.

„АМО“.

Машина-влак рәд дэн шогалын, кожганаш командорын знакшым вучат. Суран пальтом, йанда шинчам чийышэ, вуйыштышт шлэман йэн-влак пытаргыш гана машинаштын тогынышт дэн моторыштым ончат. Йошкар плошчадыштэ калык пэшак шуко. Кумда вачан, куго капан шофэр-влакым, түрлө систем машина-влакым пэлнырак шогышышт-влак

бинокль дэн ончат. Машина-влак воктэнак иностраньэц-влак шогат — Мэрсэдэс... Бэнц... Форд... О, Форд.— машина-влакын кушто ыштаятмыштым палэн налын, иностраньэц-влак кутырат. Нунын кокла гыч иктышт чарналтэн,— А... ам... мо, — манын, ик машинаш пыжыктымэ йалт у лұмым лудын лукто.— Тыдэ моганьэ, кушто ыштымэ машина?

— „АМО“ возалтын,— вэсыжэ пэлэштыш.

— Тугэ, АМО.

Сталин лумэш завод (АМО).

— Эй,— ышталэ кокымшыжо,— ала моганьэ „Аможат“ кодын огыл, чылан тышкэ шұдырнэныт.

Командор сигналым пуо, машина-влак кожганышт.

Тыгэ 1925 ийыштэ ыштымэ чыла ушэм автопробэг тўгальэ.

Мо томаша! „Мэрсэдэс“, „Форд“, „Бэнц“, „Крупп“ автомобиль-влак „ала моганьэ“ „Амо“ дэч кодаш тўгальыч.

Росий лакэ-лукал, тўрсыр корно данлэ лұман автомобиль-влакым пэшақ чот рўчкалыш, тогыныштым йгыш, ышкэныштым сусыртыш.

„Ала моганьэ“ „Амо“ кайа да кайа. Пўртылшын автомобиль-влакым эша рат дэн шогалтэн суран вургэм чийыше йэн-влак ончаш тўгальыч.

„Данлэ иностраньэц-влакын — „Бэнцын“, „Круппын“, „Фордын“, „Мэрсэдэсын“ кумылышт йўршэш волэн, пэц

йбсыя пөртыл шуыныт, сусыргылыныт. „Амо“ тап-таза моторжо садэ уак, тогымшт-влакат нымо лийын огытыл.

Иностраньэц-влак „АМО“ машина йыр чумыргэн ончат, кидышт дэн кучылтыт.

— Тыгай машинам кушто ыштат?— öрын йодыштыт.

Сталин лүмэш (ожсо „АМО“) почмо заводын историйжэ.

„АМО“ завод— у Совет завод.

Сöй тўналшын кугыжан Росийланат автомобиль-влак күлэш лийын. Автомобиль заводым ышташ капиталист-влак ышке налыныт: нуно 1916 ийыштэ ыштэн шукташ мутым пуэныт. Чынжым, заводым ышташ тўнал гына кодэныт. Окчабр рэволюций лэч вара завод пашазэ-влак кидыш вэрэштэ. Завод ышташ күлэш ўзгарым Амэрик дэн Англий гыч кондаш договорым ыштымэ улмаш. Ты ўзгар-влак пэш ольбан толын шогэныт, толын шушыжат оралтыштэ йўр да лум йымалнэ кийэныт.

Граждан сöй жапыштэ йатыр пашазэ-влак сöйыш кайэныт, кодшышт-влак машина ўзгарым олмыктылыныт. Завод оралтыштэ тўрлö кугыжанышла гыч кондымо пудыргылышо машина-влак тўжэмлэн кийэныт. Ты машина-влакын тўрлö ужашыштым погэстарэн у машина-влакым ыштылыныт. Пашазэ-влакын кочкашышт киндчышт лийын огыл, заводын олтымэ ўзгаржэ укэ улмаш. Кэчылэч-кэчын пашазэ-влак коклаштат— заводым йөршэш пэтыраш сайрак ок лий гын,— манмэ ой-влак лэктын шогэныт. Тугэ гынат, завод ыш пэтыралт.

Завод чойын корнылан күлэш ўзгар-влакым тывэч-тувэч ыштылын адак карасэн йўлатымэ лампэ-влакым луктын. Автомобиль ыштышаш нэргэн шонышо йэнгат лийын огыл.

1927 ийыштэ Москошко ожнак Амэриказыш кайышэ пашазэ-влак пөртылыныт. Амэриканьэц-влак АМО заводым концэсийыш налаш толыныт манмэ укэ мут шарлэн. „АМО“ заводышто ыштышэ пашазэ-влак тыгай мутым колын, Лэнин йолташын полышыжым йодыныт.

Лэнин нунын дэк заводыш мийаш лийын. Ик гана лачак заводышто погынымаш ыштымэ годым гына Лэнин мийэн. Пашазэ-влак тудым пэш йыбыртэн ваш лийыныт. Лэнин нунылан Йошчар армийлан автомобиль күлэшым, ошгвардэйц-влаклан капиталист-влак полшымым умландарэн пуэн. Пытартышыжлан Лэнин йолташ— мый ищанэм, вич ий гыч

„АМО“ заводэш ыштымэ ышкэнан совет машина-влак лий-ыт,— маньн завод пашазэ-влакын кумылыштым нӧлтал кодэн.

1922 ийын пытартышэшжэ „АМО“ заводушто паша шолын кайаш тӱнгалыэ. 1924 ийын 7-шэ нойабржылан пашазэ-влак 10 машинам ыштэн лукташ мутым пуэныт. Амовэц-влакын ты пашаштэ опытышт лийын огыл, срок лышэм шогэн.

7-шэ нойабрлан 10 машина Йошкар площадыш лэктын шуыт гын, амовэц-влак шуктат гын?

Ик гана йӱдым, пэл йӱд жапыштэ, пэрвой погымо мотор йыр заводын чыла администрацыжэ чумыргэн, пашазэ-влакат уыт. Совет Ушэмэш пэрвой ыштымэ моторын йорымыжым, укэжым шынат. Бакыш бензиным пыштышт, шып пэтырышт, мотор кучэмым пэнгыдэ кид дэн пӱтыралыч. Мотор чыгыралтыш, ишанлын ышташ тӱнгалыэ.

Пытартыш кэчылаштэ амовэц-влак 12 сагат йӱг мартэн ышташ тӱнгалыч. Мутыштым шуктышт.

7-шэ нойабр кэчыштэ амовэц-влакын 10 машинашт Йошкар площадыш лэктын, пэшак сынлын амовэц-влак колонышто койын кайышт.

1931 ийын 30-шо сянчабрыштэ „АМО“ заводын пролэтариатшэ заводым уэш вэстӱрлэмдэн ыштэя шуктымо нэргэн партий дэн правичылствылан рапортым пуо.

1931 ийын окчабр тылзышгыжэ — ышташ тӱнгалмыжын пэрвой тылызыштыжэ эллан 75 автомашинам пуо. Нойабр тылызыштэ 217 машинам, дэкабр тылызыштэ 508-м. Вэстӱрлэмдэн ыштымылэч вара Сталин лӱмым пумо завод кэчэш 74 машинам ыштэн луктэш.

„ССР Ушэмым автомобильэш, крестьяным трактырэш шындэн шуктышын, ышкэныштын цивилизатсышт дэн моктанышэ капиталист-влак, мэмнам поктэн шуын ончышт альэ“.

(Сталин).

Нижэгород гигант — автозавод.

Нижэгород автомобиль завод пӱтилэткын кумышо рэшаышэ ийыштыжэ стройыш шогалыэ. Тылэ пэш кӱлэш, куго прѣдприатийлан шотлалтэш. Ты завод ончылно шогышо капиталист эллам поктэн шуын, эртэн кайышаш шот-

ышто эн сай примэрым ончыкга. Нижэгород завод ышташ тўналмэ ийыштыжак 140 тўжэм трактырым ыштэн луктэш, кожымышо ийыштыжэ 200 тўжэмым ыштэн лукташ шотлымо. Заводым ыштышышт-влак тыгай рапортым пуэныт.

Нижэгород автозавод.

Нижэгород автогигантым ыштышэ-влакын рапор- тышт.

„ВКП (б) Рүдө Комитэт — Сталин йолташлан.

ССР Ушэм ЦИК — Калинин йолташлан.

Совнарком — Молотов йолташлан.

ССРУ ВСНХ — Орджоникидзэ йолташлан.

Наукин эн пытартыш мутшо дэн эн у тэхникэ почэш ыштымэ Нижэгород автомобиль завод 1932 ийын 1-ой йанварэшыжэ планжым шукташ тўналъэ. Заводым 17 тылзыштэ ыштэн шукталтэ.

Чыла пашазэ, чыла инжэньэр, чыла тэхник-влак срокыштыжо шукташ төчэн тыршэн, ыштымышт дэн гына тыгай сэнгымашым ыштышна. Рүдө Комитэтын да тудым вуйлатышэ Сталин йолташын Лэнин корно дэн вуйлатэн шогымышт дэн тыгай куго сэнгымашыш шуын кэртна.

Строичылствыштэ ыштышэ 822 ударнэ бригадылацтэ чыла пашазэ-влакын 78 процентышт шога. Завод ыштымэ жапэш партий организаций 239 йэн гыч 3372 йэнгыш шуо. Чыла паша участкылаштат нойыдэ ыштышэ комсомол организаций 60 йэн гыч куго армий лийэ — 6000 йэнгыш шуо.

Пэрвой кварталэш 700 автомобильым ыштышна. 1932 ийын 1 апрэльжэ гыч автомобиль ыштымым кумдан шарэн колтэна.

Тыдын дэн пырлыа строичылствыштэ улшо йатыр ыштэн шуктыдымо паша-влакым ыштэн шукташ вэрэштэш. Шушаш ийыштэ пашазэ-влаклан илымэ вэрэм, адак культур учрәж-дән-влакым да монь ышташна вэрэштэш.

Пашазэ массэ, партий дән профсоюз организацэ-влак, чыла общэствэнносат Владимир Ильич Ленинын эн сай тунэмшышт-влак гыч иктыжын Вәчэслав Михайлович Моло-товын (Скрабин) лумжым заводлан пуаш кумыл нолтын пунчалым луктыч. Молотов йолташын данлэ лумжым чэст-лын шукташ тыршәна.

Мәмнан заводна „капиталист эллам, поктән шуын, эртән кайаш“ лозунгым илышыш пургышо бойэц-влакын пәрвой рәтэшышт шогалэш. Мәмнан заводна Совет Ушәмыштэ ав-томобиль ыштымын нэгызшэ лийэш“.

Сталин йолташ Нижгород заводын паша йәнгыштан автогигантым пашаш шогалтымэ лумэш тыгай саламым колтыш:

Нижний-Новгород. Автостройын начальникшылан да Молотов йол. лумэш автозаводын дирэктыржэ Ды-бэц йолташлан.

Пашазэ-влаклан, административнэ, политикэ да заводын тэхникэ пашам вуйлатышыштан автогиган-тым шуктымо да тудым пашаш шогалтымэ лум дән саламым колтэм.

Пашан нэлылыкшым сәнгышэ автостройын удар-никиштан пэш куго салам.

Совет Ушэмын пашазэ класшылан польш пушо моло кугыжанышла гыч толшо пашазэ, тэхник, ин-жэньэр-влаклан тау. Йолташ-влак, сәнгымаш дән па-галэм!

Паша план шуктымаштыжэ чыла йөсылыкым вашкэ, пүтүнэк Автозавод сәнгэн шукта манын иша-нән илэна. Йуж дән вүд ганьак элнан озанлыкшылан күлэш машина-влакым түжэмлән, лү түжэмлән Авто-завод пуаш тунгалэш манын вүчән илэна.

Ончыко — у сәнгымаш-влак дэк!

И. Сталин.

Ростовысо йал озанлык машина завод.

Дон воктэнсэ Ростов ола воктэн вич ий ондак коклан-коклан чонгалан да курган-влак улан стэп мландэ лийын. Ындэ тыштэ цромышлэныс ола лийын шинчэ. Кизытак тушго 35 завод оралтым, пашазэ-влак илымэ 50 пörтым ыштымэ 13 рүдö цэхла 30 га нарэ вэрым налыныт. Тыдэ чыла эл калык палымэ у промышлэныс рүдö.

Ростовысо йал озанлык
машина завод.

План почэш завод пүтын-эк пашалан 1933 ийыштэ пиж-шашан. Партийын социализм сгроймо тэмпым вашкэмдаш ўжмыжлан лийын, тугак ончыл пашазэ-влакын пәтиләткым нил ийыштэ шукташ ўжмыжлан лийын Сельмачстройын па-

шазышт-влак ышкэ пашашт дән вашмутым пәрвой пуыч.

Тун шотышто заводым 1930 ийыштәк ыштән шуктышт.

1932 ийыштә завод 100 тужәм крәстйан орвам, 100 тужәм трактор плугым, 100 тужәм тракторэш пыжыктымэ түрәдмә машинам, 100 тужәм имнэ дән удырымо шорвондым, 50 тужәм салман тырмам, 6 тужәм прицәпым ыштәнлуктәш.

ССР Ушэм колэктивлымэ пашам вашкэ тэмп дэн шукты-мо шотышто Ростов йал озанлык машина ыштышэ гигант завод ССР Ушэмын пэрвой заводшылан шотлалтэш.

Пушко олмэш — трактор-влак.

ФП-м маркэ Тракторым ССР Ушэмыштэ миллионлэн шэмэр калык шинча. Тьдэ — путиловский фордзон. „Йошкар путиловэц“ Росийын метал үзгар ыштышэ заводышт-влак гыч эн ожо ыштымылан шотлалтэш.

Рэволюций дэч ондак Путилов заводышто пушкым ыштэныт.

Кэчылэч-кэчын заводышто тошто руш мурым — Эй, ух-нэм... — ойгырэн пашазэ-влак мурэныт.

1905 ийыштэ тыштэ пушко ыштымэ мастэрской гыч рэволюций пуш лэктэ: шуко лэч шуко штраф-влак, озалан ужалалтшэ мастэр-влакын пашазым пиктымышт, вий шутыдымо нэлэ цаша-влак пашазэ-влакым рэволюций корныш шупшын шогышт.

Пушко ыштымэ завод паша ыштымыжым чарныш. Пашазэ-влак 8 часан паша кэчым йодаш тўнгалыч. Капиталист-влакын тўрлө сэмын игылтмышт дэн чонышт витышэ пашазэ-влак тэхничэский контор тўрзалашкэ кўйым, гайкэ-влакым кышкаш тўнгалыныт. Шуко пашазэ-влак тупэш казак нагайка кыша кодын.

Тулэч вара йагыр жап эртыш.

Пушко ыштымэ вэрэш трактор-влакым ышташ тўнгалалтэ.

Путилов завод трактор-влакым ышташ тўнгалшэ пэрвой завод. Пэрвойжым „Йошкар путиловэц“ заводышто моло кугыжанышла гыч кондымо трактор ужашла гыч трактор погымо цэхым почмо улмаш. Варажым пўтўнь трактор-влакым ышташ тўнгалыч. 1924 ийын 1 майыштыжэ Путилов завод капка гыч пэрвой Фордзон трактор дэмонстрацый лэктэ.

Кизытсэ жапыштэ трактор ыштымэ цэхым посна заводыш савырымэ: у корпус-влакым ыштымэ, у машина-влакым шындымэ.

1932 ийыштэ, тўньамбал пролетариатын вийжым ончымо, пэрвой май кэчыштэ, 36 тўжэман, Йошкар знамэнан „Йошкар путилов“ заводын пашазышт дэн инжэньэрышт-влак пэрвой пәтилэткым 3 ият 7 тылызыштэ шуктымо рапортым партийлан пуыч.

Сталинград трактыр завод кузэ ышталтын.

„Кажнэ ий ыштышаш 50 түжэм трактырда тошто буржуазий туньам пудэштартышэ, йал илыш йулам у, социализм корныш шогалтышэ 50 түжэм снарэд улэш“.

Тыгэ Сталин йолташ Сталинград трактыр заводын пашазышт-злаклан да тэхникэ дэн инжэньэрышт-влаклан возэн.

1927 ийыштэ Йул вуд дэн волышо шоло Сталинград ола лышан чарныш. Шоло гыч сэрыш волышо партийын колтымэ йэнышт-влак стэпын 520 га-жым висэн налын, планым ыштышт. Тушто улшо Журково йалымат кусарышт. Пашазэ-влаклан пэрвой палаҥкэ-влакым, варарак барак-влакым ыштышт.

Ты вэрым трактыр ыштымэ вэр манын лумдышт.

Ожно ты йара вэрыштэ мардэж гына шӓпланэн коштын. Ындыжым тушто эр тунгалы, пичкэмыш мартэн пашазэ-влак ыштат:

Мландэ кунчышышт, бэтонлышышт, слэсырышт, плотникышт, апшатышт, тулэч молыжат, кажныжэ ышкэ пашажым ышта: мландым ик вэрэжэ төрлатат, вэс вэрэжэ кунчат, кумышо вэрэжэ цэмэнтлат — руат, пучкыт, шымартат.

Күртньө-бэтон гыч ыштымэ пэш вашкэ куго завод оралтэ-влак кушкын шогышт.

Йужик инжэньэр-влак тынарэ вашкэ ыштымаш лэч лудаш тунгалыч.

— Ала ушда кайыш,— нуно кутырышт.— Тынарэ вашкэ ыштэн, шуйымат тодылаш лийэш.

Нуным колыштшо лийын огыл; инжэньэр-влак пашаштым кудалтэн кайэныт.

Инжэньэр влак вэл огыл, вашкэ ыштымын күлэшыжым умлэн шуктыдымо пашазэ-влакат пашан йбсылыкшө ончлан лудын, тыршэн ышташ пижын огытыл.

— Тачэ пашашкэ огына лэк. Кизытат лаврам шагал гына ышна кэл!— жаплан пашаш мийышэ-влак шыжым кычкырлэныт.— Сита ындэ, вашкэ тэлэ шуэш!

Молышт:

— Пэрзой мануфактурым пуза! Нунын трактырышт кӧлан күлэш. Мануфактурым, паша вургэмым пуза! Тунам пашаш лэктына.

Паша ыштымэ годым „тыдым пуза, тудым пуза“ йүк-влак шоктэныт.

Тугэ гынат, тыгэ кичкырлышышт-влак пэш шагал лийыныт. Пашазэ-влак кокла гычат, инжэньэр-влак кокла гычат шукышт пашам шыжымат, тэлымат ышташ лийыныт. Амэрикан инжэньэр-влак чотлэнытат, сборочный цэхым 163 кэчыштэ ыштэн шукташ лийэш манывыт. Мэмнан инжэньэрна-влак ты пашам 52 кэчыштэ ыштэн шукташ чотлэныт.

Сталинградсыэ трактор завод.

Чыла пашазэ-влакат тыршэн ышташ тунгалшын, сборочный цэхым 28 кэчыштэ ыштэн шуктэныт. Тыгэ ыштэн шуктымым ужын амэриканьэц-влак нымом каласаш ёрыныт.

— Мэ совет элын улына.. — пашазэ-влак воштылыныт.

— Мэ пашалан осал улына..

Пашам тыршэн, куатлын ыштышышт-влак посна шүдö дэн ойырлэн ыштэныт, нунын кокла гыч эша эн талышт-влак лулэн ойырлэн шогэныт.

Заводын төрзашт-влакым йандалышаш вэрч плотник-влак-лан кұшагын таскакым ышташ логалын. Ыштэн шукташышт 11 сагат жапым пуэныт. Ты пашам ударнэ бригадэ 4 сагат жапыштэ ыштэн шуктэн.

Сборочнойч кұзаржым смолалаш возын. Декабр⁶ тылзэ эртэн шогэн. Чытыдымаш йүштö; кидым, нэрым йүштö на-

лэш. Тыгай йуштыштö нымоганьэ пашамат ыштышашлык огыл. Кочо смола шикш шинчам кочкэш; талэ мардэж йолгыч сүмырэн кудалтышаш ганьэ пуа. Чытэн кэртдэ пашазэ-влак баракыш пörтылыныт. 19 рвээ ударник-влак ты пашалан пижыч. Ик могыржым нуным смола шокшо энгда, вэс могыржым йуштö дэкабр мардэж кылмыкта. Кид кылмэн тунгырга, чурийым йуштö налэш. Тугэ гынат, 19 ударник пашам пытарыдэ ышт кайэ.

15 мэтр күкшытыштö заводым йандалаш возын. Чытыдымаш йуштö шогэн. Йандазэ-влак ты паша ыштымылэч корангыныт. Ты пшам ышташ 200 комсомольэц-влак пижыныт. Кидышт пүчкылтын, йуштö налын. Тугэ тынат, коклашт гыч икгыштат пашам кудалтэн кайэн огыл. Нунын коклаштэ 5 удыр лийын, нунат тугак тыршэн ыштэныт. Чылажэ нуно коло кандаш тужэм мэтр йандам шындыныт.

Сталинград завод ыштымаштэ пашазэ-влакын гэрройло примэрыштым шудылэн каласаш лийэш ильэ. Тугэ гынат, ты ойлымо гычат пашазэ класын могоаньэ йöсым сэнгэн ыштымыжым раш умлэн налаш лийэш.

Сэнгымаш почэш сэнгымаш-влакым ыштэн, Сталинград завод шукталтэ. 1930 ийын ийуны тылзыштыжэ пашаш шогальэ. План почэш пätилэткын пытартыш ийыштыжэ сугкаш 140 трактырым ыштэн лукташ тунгалаш 1932 ийын пэрвой Май кэчыштэ Сталинград трактыр завод сугкаштэ 150 трактыр ыштэн лукмо рапортым эллан пуэн.

„Эллан ышкэнжын сай пашазышт-влакым — машинист, кочэгар, трактырист, сталь шолтышо, молыжымат, эн сай инжэньэр, тэхник. мастар-влакым, пашаж дэн примэрым ончыктышо завод, шахтэ, совхоз, цэх бригадышт-влакым палэн налман. Тыдэ эн сайын сайышт-влакым, эн ончылын ончылышт-влакым сайын ончыман, ойгыртыман“.

(ВЦСПС-н возымо гыч).

Чэльабинск трактыр завод.

1. Туньамбалнэ эн куго.

1929 ийыштэ правичылствэ Уралэш нэлэ трактыр-влакым ышташ тунгалаш пунчалым лукто. Тыгай трактыр-влак ыштымэ заводым Чэльабинск олаш ышташ кэлышгарэныг,

Тыштэ куго завод-влакым ышгаш мландыжат пэш йонан: гранит, түрлө тусан шун, ошма, звэстка шуко. Чылажат нынэ шэргэ акан стройко мачэриал улыг. 1927 ийыштэ тышагын куго элэктричэс станцым ышташ тўналмэ. Тышагынак тўнхамбаллан иктэ лийшэ совэт катэрпиллэр заводым ышташ тўналмэ.

Чэлыбинскэш ышташ тўналмэ завод Сталинград трактыр завод лэч иктат пэлэ гана кугырак лийэш. Ты завод 60 имнэ вийан катэрпиллэр систэм (чылвыран, гусэничний) трактыр-влакым ышташ тўналэш.

Катэрпиллэр манмэ мут англичанла чылвыран манмэ мут лийэш. Чылвыран трактырлан канау, лакыла, пижшэ сибирысэ шун лўдмашан ок лий.

Завод тэхникын эн пытартын мутшо почэш ышталтэш. Завод кажнэ 6 минут жапыштэ индэш тон нэлгыт нумалшэ куго чылвыран трактырым ыштэн лукташ тўналэш.

Заводым ышкэнжым да пашазэ-влак илымэ пўрт-влакым ыштымэ 378 миллион тэнгэш возэш. Пэрвой ийыштыжак завод 284 миллион тэнгаш трактыр-влакым пушаш.

Тўнхамбалнэ ик капиталистат тыганьэ куго заводым ныгунамат ыштэн ок кэрт. Совэт элыштэ вэлэ тыганьэ завод-влакым ышташ лийэш.

2. Плотник-влак.

Шыжым стэпыш плотник-влак тольыч.

Плотник-влакын старшинашт, Фролов, олаштэ завод нэргэн пэш шуко йодыштын. Завод кизыт ышташ тўналалтын огыл майын каласымылан пэш брын.

Чынак завод ыштышаш вэрыштэ стэп шудылэч посна нымозт укэ улмаш.

Рвэзэ тэхник йыржэ ончалыат — заводым тэвэ тышагын ышташ тўналына, — маньэ.

Касыжланак изэ конторым ыштэнат шуктышт. Тыгэ тўналтышым ыштышт. Түрлө пашазэ-влак шўдылэн толын шогат.

Лышыл станцэ гыч чойын корным ышташ тўналыыч, чэпым шуйэн ола гыч элэктричэсым кондат. Купэшак мэнгэ-влакым шындат.

Фроловын артэльжэ пашазэ-влак илаш баракым ышташ тўналыэ. Тудлян полшаш эша ик монар артэлым йэшарышт.

Погынымашэш Фроловын артэльжылан ыштэн шукташ чэ кэчым пуыч. Фролов 28 кэчыштэ шукташ лийэ. Тыгак

ыштэн шукташ моло бригад-влакымат үжб. 28 кэчэ олмэш 25 кэчыштэ ыштэн шуктышг. Фролов артэль ондакрак пытар ш. Фроловын артэльжэ сэгышылан пумо знамым нальэ. Знамэш тыгэ сэрымэ „Сталия гигантым — Сталияла ыштыман“.

3. Тушман паша.

Кажнэ индустрийын у гигантшым ыштымаш — социализмын ужашыжым ыштымаш.

Клас тушман социализмын сэгышашыжым тудын дэн пырля ышкэньжын пыгышашыжым ужын шога. Сандэн тудо социализм ыштымэ пашаштына кузат зийаным ышташ тырша.

Шыжэ пичкэмыш йудым завод ышташ тўналшаш взрын мэнгышт-влакым кусарэн, планжым пулаштараш тўчэныт. Тушман-влак тыгэ ыштэн кэртыт ильэ гын, заводым нужэн, угычын ышташ возэш улмаш.

Пашалан пижмылэч ончыч Калиновский угыч ончэн лектын, тушман пашам палэн налын.

Заводлан күлэш онга ыштышаш пырня-влакыш күртным кырэн, тушман-влак 18 машина пискым пужэныт.

Окчабр пайрамлан пашазэ-влакым социалист олан пэровой пўртышкыжб кусараш шонимо улмаш. Окчабрын 23-жо врэдичыл-влак у пўртэш тулым чыкэныт. Тул пўрыкыштб пўртын тўрлб вэрэшыжэ пижын. Пожар йўрташ толын шушо пожарный-влакынат машинаштын шоктэжэ тўрлб вэр гыч руымо лийын.

Вэс кэчыжым митингэш инжэньэр Шальда тыгэ ойлен:

— Врэдичыл — кулак-влак мэмнан стройымо пашанам чараш тыршат. Йолташ-влак, Окчабр пайрам мартэ кок арня кодэш, уло вийнам пыштэн, йўлышб пўртым пайрам шүмэшкэ ыштэн шуктэна.

Шуко пашазэ-влак митинг гыч викок йўлышб пўрт дэк кайэн, инжэньэр Шальд вуйлатымэ почэш ышташ тўналын; Окчабр пайрамлан ыштэн шуктэныт.

Шыжэ шушын угычын кулак-влак агитацым колташ тўналыч:

— Тэлэ шуэш, пум огыт пу. Тышагын мэмнам кылмыктэн пуштыт ындэ. Тывэчын кайэна, кылмэн колаш ок лий. Адак пашадарымат мунарак гына пуат! Йолташ-влак, пўр тылына!

Нунын мутыштым йал гыч тока гына мийышэ, альэ умлэн шудымышт гына йужиктышт колыштыч. Батрак, нужна-

влак утларак талын ышташ тўнгалыч. Ударнэ бригадыш ушнэн планым эртарэн тэмаш тўнгалыч.

Жаплан ыштымэ пашазэ-влак ола шуо.

Йөршэш ыштымэ олан 8 кварталжэ лийэш. Кажнэ кварталэш 32 пөрт ышталтэш. Заводын пашаш шогалмашыжэ лышан олаштэ илышэ 18 тўжэм йэнг лийэш. Умбакыжым ты шот 50 тўжэмыш шуэш. Кажнэ кварталын ышкэ клубжо, столовийжо лийэш. Завод дэн ола ушнымо тўнг урэмэши комун пөрт-влакым ышталтэш.

Умбакыжым совэт пөрт, магазин-влак, пошто, фабрик-кухня, школ-влак ышталтыт.

Тыгэ социализм ола ышталтшашан.

Ударлэ тэмп дэн.

Ик гана кэрмыч опышо пашазэ-влак стройкыш толын тыгай плакатым ужыныт:

Мэ, Петровын кэрмыч опышо ударлэ бригадыжэ, тымартэ смэна ыштымэ жапыштэ 450 кэрмычлэн опышна. Тачсэ кэчэ гыч 620 кэрмыч дэн опташ тўнгалына. Мэмнан дэн тангасэн ышташ чыла кэрмыч опышо-влакым ужына.

Тыгай плакатым ужын шойылан кодшо пашазэ-влак, альэ умлэн шуктыдымышт, комсомольэц-влаклан сырэн ышкэ коклаштышт кутыраш тўнгалыч.

Рвэзэ калык утларак улан артэл-влак комсомольэц бригадылан тыганэ вашмутым пуыч.

Барэцков, Климов, Самойлов, Дьачэнко артэль-влак ўжмо дэн кэлшэна.

Ик мунар кэчэ участкыштэ ыштышэ чыла бригадэ-влакат тангасэн ышташ тўнгалыч.

Ыштымаштэ тўрлө машина шуко лийын гынат, чылашт пашадэ шогэныт. Мут гыч, бэтон нөштылшө машина 200 варышым пушаш олмэш 30—40 вэлэ пуэн. Эскаватор-влак ыштэн кэртшаш пашаштын 10—15 процэяжым гына ыштэныт. Ик монар машина йөршэш пашадэ шогэн. Сайын ончыдымо дэн машина-влак пудыргылыныт.

Комсомольэц-влак тыгай пашам ужын лозунгым луктыныт:

„Машина-влакым адэмэ сэмын ончыман“.

„Машина-влаклан 100 процент пашам пуман“.

Тылэч варажым комсомольэц-влак машина-влакым ончаш ышкэ умбакышт налыныт: пудыргышыштым жапыштыжэ олмыктаг, нунын дэн моштэн пайдаланат.

5. Пэрвой трактыр.

Трактыр ыштымэ пашам сайын тунэмшаш вэрч, тунг заводым ыштэн шуктымылэч ончыч трактыр ыштымым шынымэ заводым шукташ кэлыштарэныт. Тыгай заводым 1930 ийын пытартышэшыжэ ыштэн шуктэныт.

Шынышашлан вэрч ыштымэ пэрвой трактырым пэш йбсын ыштэн шуктэныт. Трактыр ыштэн шуктышаш срок лэч арня ондак заводын дирэктыржэ Мани дэн инжэньэр Йакобсон приказым луктывыт.

„15-шо фэвральлан завод трактырым ыштэн ок шукто. Сандэн, шукташ, тбчэн, тыршымэ ок кұл. Трактырым ыштэн шукташ у срокым, мартын 20-шо числажэ пуалтэш“.

Ты приказым лудычат, заводын чыла цэхлаштыжэ митингым эргараш тунгалыч:

Пэрвой шындымэ катэрпиллэрым тыгат-тугат фэвральын 15-жо ыштэн шукташ пунчал-мутым луктыч.

Пашазэ-влак мутыштым шуктышт: пэрвой шынымэ катэрпиллэрым 15-шо фэвральлан ыштэн шуктышт.

Дирэктыр дэн инжэньэрым пашазэ влакын вийыштан ишаныдымыштан паша гыч луктыч.

1932 ийын нойабр тылзыштыжэ Чэльябинск завод шынышаш вэрч ыштымым огыл, чын катэрпиллэрым ыштэн луктэш.

Совет мачэриал гыч совет машинам ыштэна.

Совет завод-влак моло кугыжанышла гыч станок-влакым кондэн илэныт. Кондымо станок-влак пэш шэргын шогэныт.

Одэссыштэ Лэнин лумэш почмо йошкар знямэн станко-строишылнэ заводын пашазышт-влак тыгай лозунгым луктыныт:

„ДИП маркэ станок-влакым ышташ тўнгалман“.

ДИП манмэ — поктэн, шуын, эртэн кайаш манмэ.

Ленин лўмэш почмо заводуын ыштымэ станокышт-влак моло кугыжанышла гыч кондымо станок-влак лэчат сайрак лийыныт.

Чойын шыратымэ конгалан кўлэш лэбэдки¹⁾-влакымат Амэрик гыч кондэн илэныт. Ты узгарым Амэриkyштэ гына ыштат улмаш. Краснодарысэ Кубаноль завод (Кубаньыштэ) лэбэдки ыштымэ пашам ышкэ йөнэштарэн.

Лубэрэц завод йытын тулымо машинам ышташ тўнгалын.

Украинысэ „Комунар“ завод комбайн ыштымэ пашам йөнэштарэн.

Пэрвой совет бльуминг.

Бльуминг сталь кашакым кўлэш формышко тэмдэн савырышэ стан. Запас ужашыжлэч посна 1 650 тон нэлгытан. Бльумингын чыла ужашыжымат электричэс вий дэн кожгатат. Станоклан ыштымэ эн куго моторжо 7 500 имньэ вийан.

Пәтилэткэ план почэш ССР Ушэмыштэ бльумингым ышташ шонымо огыл ильэ. Тугэ гынат, мэталургий пашана пэш талын ончык кайаш тўнгалмылан бльумингым ышташак логальэ. Бльуминг-влакым моло кугыжанышла гычат кондаш шонэнна ильэ. Амэриканьэц-влак млэчна 16 млн. тэнтэм шөртньö шот дэн йодыч. Тыгэ лиймбнгö, мэ ышкэнан элэшак ышташ тўнгална.

1931 ийын 30-шо апрэлыштэ Ижор завод пэрвой совет бльумингым ыштэн лукто. Ижорэц-влак партий оң, Сталин йолташын „Большэвик-влакклан тэхникым палэн кидыш налман“ манын каласымыжым пэш йоршын умылэн налыныт.

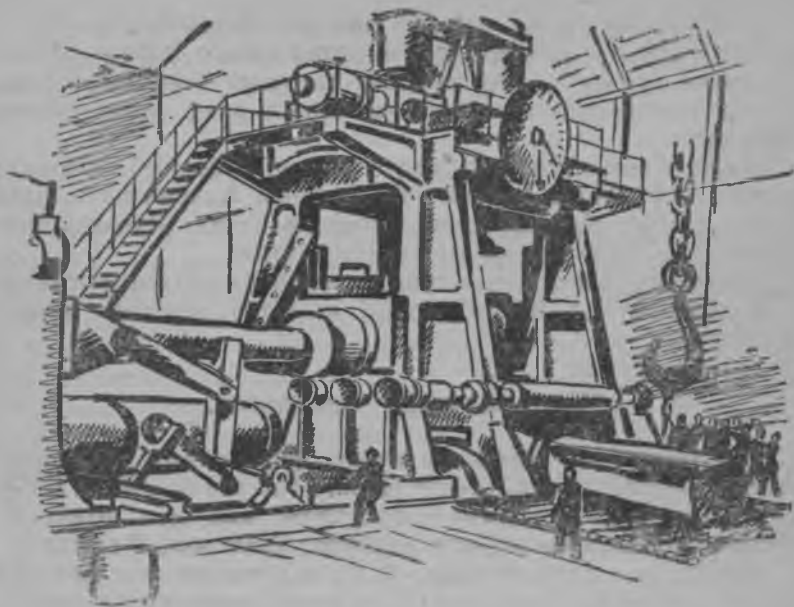
Пэрвой совет бльумингым ыштэн шуктышаш вэрч Ижорэц-влак пэш чот тыршэныт, гэройло паша ыштымэ примэрым ончыктэныт.

Пэрвой совет бльумингым совет чэрчож-влак почэш, совет мачэриал гыч, моло кугыжаныш уста-влак лэч посна ыштымэ.

Капиталист кугыжанышлаштэ йамдэ чэрчож дэн ыштат гынат, бльумингым 11—12 тылзэ жапыштэ гына шуктат.

Ижор заводэш совет бльумингым 9 тылзыштэ ыштэн шуктымо.

¹⁾ Лэбэдки — нэлгыт нөлтымö машина.

Кизытсэ жапыштэ шкэнан элэш ыштымэ кок бльумин-
гна уло, кумышыжым ышташ тунгалмэ, пәтиләткэ пытар-
тышлан совет бльуминг шымыт лийэш.

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Кокымышо пәтиләткыштэ моганьэ промышлэныс-влак
түн промышлэныслан шотлалтшэ лийыт?
2. Кокымышо пәтиләткыштэ машина ыштымэ паша он-
чылно могай ыштышаш паша-рлак шогат?
3. Кокымышо пәтиләткыштэ машина ыштымэ паша шо-
тышто туньямбалнэ ССРУ могай вэрым налэш?

Нэлэ промышлэныс куштылго промышлэныслан талын кайашыжэ корным ыштыш.

Нэлэ промышлэнысым йол умбак шогалтэн, йал озанлыкым
вэстүрлэмдэн ыштэн, мэ куштылго промышлэнносым вашкэ
ончык колтышаш условийым ыштышна.

Сталин йолташ комунист партийын XVI погынынымашэ-
шыжэ тыгэ каласыш:

„Нэлэ промышлэнносым нөлталшаш вэрч мэ тымартэ чыла шотыштат, тушот гыч куштылго промышлэнысыштат экономийым ыштышна. Үндэ тудым умбакыжэ шарэн шогашна гына возэш, ындэ мэ вашкэ тэмп дэн ончык колтышашлан кушгылго промышлэныс дэк савырнэн кэртына“.

Партийын XVI конфэрэнцыжэ тыгай ыштышаш пашам ончэн: шэмэр калыкклан күлэш промышлэныс тавар дэн кочмо-йүмө продукто-влакым пәтилэткын пытартышыжлан кок-кум гана йэшарэн лукташ.

Тыдэ туньямбал чыла шэмэр калыкклан социализм ыштышэ пашазэ класын чынлэнак куго паша-влак ыштэн кертмыжым ончыкта.

III. Мландэ шүй.

„Мландэ шүй — промыслэны-
сын киндыжэ“. (Лэнин).

Фабрик-заводлаштэ ий гыч ийын машина-влак кушкыт. Машина-станок-влакым кожгаташ йулатымэ ўзгар күлэш. Шуко түрлө йулатымэ ўзгар гыч эн күлэшыжлан мландэ шүй шотлалтэш.

Чойын корнылаштэ түжэмлэн пойэзд-влак коштыт. Тэнгыз, энэрлаштэ параход-влак коштыт. Нуно ик вэр гыч вэс вэрыш киндым, таварым строймо мачэриалым, йэн-влакым кондыштыт. Пойэзд, параход-влаклан кошташышт мландэ шүй күлэш.

Мэмнан заводна, фабрична-влакын конгашт мландэ шүй-ым вучат. Мландэ шүй мэмнан заводна, фабрична, транспортналан күлэш.

Рудам күртньыш савыршашланат мландэ шүй күлэш. Тэвэ саядэнак мэмнан промыслэныслан мландэ шүй киндэ сэмынак күлэш манын Лэнин каласэн.

Мландэ шүй шотышто мэмнан Совет Ушэмна эн пойан эллан шотлалтэш. ССР Ушэмын чыла вэрыштыжат шүй уло: Украиньштэ, Мундыр Эрвэлыштэ, Моско лышнэ, Уралыштэ, Кокла Азийыштэ, Закавказийыштэ, Сибириыштэ. Мландэ шүй лэкмэ вэрым чылажымак палэн налмэ огыл альэ. Мэмнан социализм стройымо пашана кэчылэч-кэчын утларак да утларак мландэ шүйым йодэш.

Мландэ шүй лукмым 1932 ийыштэ 90 миллион тоныш шукташ; кокымышо пәгилэткын пытартышыжлан 250 миллион тонлэч шагал лукташ огыл, — тыгэ XVII-шэ партконфэрэнцэ пунчалын.

Ты пашам шуктышашлан мландэ шүй промыслэныс пашаштэ ыштышэ пашазэ-влаклан большэвикла кучэдалман.

Мландэ шүй промыслэныс мэмнан фабрична, заводна, паровозна-влаклан ситышашлык йулатымэ ўзгарым пуа. Ты паша ышталт шукталтэш.

1932 ийыштэ 90 миллион тон мландэ шүйым лукташ күлэш манмым кузэ умлыман?

Тэвэ тыгэ:

Мландэ шүйым уэш почмо 89 шахталаштэ лукташ туналаш, ты шахтылаштэ 38 миллион тон мландэ шүйым лукташ.

Францийыштэ, Бэлыгийыштэ, Лыуксэмбургышто пырлыа моннарэ луктылтэш гын, тунарак ССР Ушэмыштэ мландэ шуйым лукташ.

ПАША.

Географий урокышто мландэ шуй лукмо тун-вэрлам ончыктыза — нуно кушто улыт?

Мэмнан сэнгымашна — социализмын сэнгымашыжэ.

Мландэ шуй лукмо промыслэнносна пэш вашкэ кушкэш Нимоганэ капиталист кугыжанышыштэ ныгунам тыганэ вашкэ кушмаш лийын огыл. Тыганэ кушмаш совет элыштэ гына лийын кэртэш.

**МЭМНАН ДЭН
КУШМАШ.**

**НУНЫН ДЭН
ТУРТМАШ.**

Капиталист кугыжанышлаштэ мландэ шуй лукмаш эрэ изэмэш да изэмэш. САСШ-тэ чыла шахтыжын пэлыжэ гына ышта. Английыштэ миллионлэн мландэ шуй лукшо пашазэ-влак пашадэ кодыныт.

Чыла капиталист кугыжанышлаштэ мландэ шуй промыслэнысышто ыштышэ пашазэ-влакын пашадарыштым пэш кугын волтэныт.

Мландэ шуй лукмо пашаштэ капиталист эллам ик монарыжым мэ альэ поктэн шуын огына ул, тугэ гынат, нуным вашкэ поктэн шуына.

Мландэ шуй лукмо шотышто 1927/28 ийыштэ ССР Ушэм шымышэ вэрэм налын шогэн, 1931 ийыштэ нилымышэ вэрэм нальэ. Кокымышо пәтиләткын пытаргышыжлан Англий нарак лукташ тунгалына, чыла моло Йэвропысо капиталист эллам шойылан кодэна.

Чыла ты сэнгымаш-влакым пашазэ клас Лэнин партийжэ да тудын Рүдө комитәтшэ вуйлатымышт корно дән кайән гына ыштән кәртэ.

Шахтэ вэрч кучәдалмаш.

Эн шуко мландэ шуйым Донбасыштэ луктылтәш. 1931 ийыштэ лукмо кажнэ 1000 тон мландэ шуйын 700 тонжо Донбасын улмаш.

Граждан сөйәш Донбас йөршәш начарәмэ. Чакнымышт дэч ондак ошо-влак йатыр шахтыш вудым тэмән кодэныт, сұмыркалэныт, шахтыштэ үзгарлам пудыртылыныт.

Түжәмлән шахтёр-влак Йошкар армийыштэ ош бандит-влак ваштарәш кучәдалыныт, шукужо нуно тушәчын пөртылын огыл, ту жапыштэ паша чарнән, шогән

Ошо-влакым поктән колтышна. Совәт власть шкэ озанлыкшым олмыктылац пижэ. Донбас гыч тунгалаш возо. Донбасын шуйжылан чарнышэ паравоз-влакым кожгаташ, йөрышө чойын шыратымэ конга-влакым ылыжташ возын.

1905 ийыштэ Донбасын шахтёрышт-влак кугыжан казак-влак ваштарәш кредалыныт. 1918-20 ийлаштэ кугыжан гәнәрал-влакым кырән шалатышт. Озанлык нолтымө пашам ышташ тунгалшын, ныгунам уждымын талын ыштышт.

Шужән, пәлэчара, сұмырлышө, вүд тэмшэ шахтэ-влакым олмыктән угыч йол умбак шогалтышт, Донбас угычын мландэ шуйым пуаш тунгалыэ. Донбас дән пырля промыслэныс дән транспорт пашам ышташ тунгална.

Граждан сөй ләч вара Донбас гыч гәнәрал-влакым поктән колтышна; нунын кодшо кулышт Совәт власть ваштарәш кучәдалаш тунгалыч. Нынэ Донбасын озанлыкшылан шуко зийаным кондышт. Мландэ шуй шуко ләкмэ вэрлам врэдичыл-влак ышт каласо. Сай шахтэ-влакыш вудым тәмышт, врэ-

дичыл пашаштым моло сэмьнат ыштылыч. Тыгэ нуво Совет властьлан зианым ыштэн, озашт пörтылмым вучэн ил-ышт.

Донбас озанлыкым вредичыл-влак шалатэн ышт керт. Нунын вредичыл пашаштым, мландэ шуй лукмо пашам шкэ-пашатлан шотлышо, шуч вэрч тыршэн кучэдалшэ шахтьор-влак тужвалтарышт.

Донбасым мэханизлена.

Машина вий дэн ышташ тунгалына.

Мландэ шуй лукмо промышлэнысна пэш вашкэ кушкын шога гынат, чыла озанлыкнан кушмыжым ончымаштэ шой-ыланрак кодын мийа.

Мландэ шуй промышлэныс шойылан коддымашын варамом ыштыман?

Мэмнан кызьтат кид йөн дэн ыштымэ шахтына-влак улыт Тыгай шахтылаштэ шахтьор-влак мландэ шуйым торэш — товар дэн руат, кид проу дэн шуткалат, имньэ дэн шуп-шыктат.

Мланна шахтылаштэ пашам у йөн дэн ышташ тунгалман. Пашазылан машина полшыжо. Шахты-влакым мэханизлаш вэрэштэш.

Кизьтат Донбасын йатыр шахтылаштыжэ кид дэн ыштымэ пашам машина вашталтэн.

Лу тужэмлэн пашазэ-влак ыштышаш пашам машина-влак ыштат. Машина дэн лукмо мландэ шуйым машина вагондэк намийа, вагон-влак дэн электричэс машина мландэ шуйым мландэ умбак лукмо вэрыш конда.

Машина мландэ шуйым сортватла, сортватлымэ шуйым СССР Ушэм мучко күлэш вэрлаш колтат. Пашазэ машинан пашажым гына виктарэн шога. Машина эн нэлэ паша-влакым ышта.

Машина дэн ыштымылан лийын мландэ шуй лукмо кажнэ пашазэ шотлан 5—6 гана йэшаралтэш.

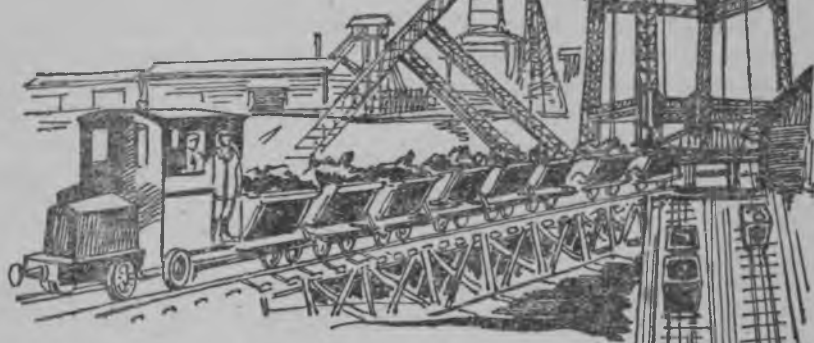
Мэханизлымэ шотышто тыгэ гына ончык кайымэ шагал альэ. Мланна шахтыштэ чыла пашамат машина дэн ыштымашкэ шуктыман.

„Мландэ шуй лукмо пашам мэханизлымэ мэмнан ыштышаш бойэвой пашана“, манын партийын XVII-шэ конферэнцыжэ пунчалмутым луктын.

Кид дэн шуй лукшо, кольмо дэн опышо да шупшыктышо олмэш машина ышта.

Шахтэ мэханизлымэ пашам илышыш пуртышаш вэрч совет инжэньэр, тэхник-влак ыштат.

Шукэртэ огыл, Донбасын ик шахтыштыжэ шуй опымаштэ мэханизлымэ йоним ыштэн

ончышт. Ты машава кид дэн опышо лу йэнгым вашталта.

Шуй лукмаштэ врубовой машина-влак дэн пайдаланэныт. Нуно шуко мландэ шуйым луктын кэртиныт. Нунын лукмо шуйым опышо влак погэн шук-тэн огытыл.

Шуй опташ Гэрманий гычат машина-влакым кондымо ул-маш. Кондымо машина-влак мэмнан дэн ышташ кэлшышэ лийын огытыл.

У ыштымэ машина дэн опташ тунгалшын, шуй опышо 8—10 тон олмэш 29 тоным оптэн шукта.

Пашазэ инжэньэр, тэхник-влак умбакыжат шуй лукмо пашаш машина дэн ыштымэ йоным пуртэнак шогат, шуй лукмо пашам ончык колтышаш вэрч тыршэн кучэдалыт-Машина дэн ышташ тунгалмэ шахтылаштэ шуй лукшым, оп-тышым шупшыктышым машина вашталта.

Ударник Хаснутдинов.

Хасан Хаснутдинов шуй лукшо суас бригадын бригадиржэ.

Шкэ бригадыжэ дэн эн нэлэ пашамат сэнгышэ Хаснутдинов нэргэн шахтыштэ чыланат шинчат.

Тудын нэргэн,—тул ганьэ ышта, нымоганьэ паша дэчат ок лүд,—маньт.

Тудын бригадыжэ эрэ йошкар онгаштэ. Ик тылзыштэ мландэ шуй руэн лукмаштэ нымом шинчыдымэ рвэзэ-влакым туныктэн шуктэн. Ындэ туныктымо рвэзышт-влак могай гына пашам огыт вал гынат, чылажымат утыж дэн шуктэн шогат.

— Тый нувым кузэ туныктэн шуктышыч, нуно кузэ пэш талын ыштат? — Хасан лэч брын йодыт.

— Мыйын бригадэм ударлын ышта, мый нувым туныктэнам. Тылэч посна мо күлэш адак?

Шахтышкэ врубовый машинам кондышын иктынат машина дэн ыштымыжэ шуын огыл, машина дэн ыштэн пашадар вола шонэныт.

— Мыйын бригадэм машина дэн ышташ кона,—Хасан пэлэштыш.

Машинам шахтыш волтэн, шуй руымо вэрыш намайышт машинист электричэс током ушыш. Машина ышташ тунгалэ.

Ай-ай-ай! — машина ыштымым ончэн брын шогат.

— Машина пэшак сай ышта!

Машина чынжымак пэш сай ышта. Куго нэлгытан шуй кашак-влак иктышт почэш вэсышт сұмырлэн вэл шогат. Машинист машинаш ток миымым чарыш.

— Ындэ тэ шуй кашак-влакым опыза,—инструктыр каласыш.

Куго шуй кашак-влакым конвэйэрыш опташ тунгалыч — конвэйэр вашкэ кайэн шога, олтэн шогат.

Машина дэн шуй рушо-влак кид дэн руэн ыштымылэч кок гана утларак шуйым луктыч.

Күшкө лэкмөнгө Хаснутдиновым йыр авырэн налыч.

— Кузэ вара? Когаргышыч мо?

— Укэ. Пэшак шуко шуйым лукна, — эркын Хасан вашмутшым пуо.

— Шойакла!

— Мий ончал, шкат ужат...

Эрлашым эр Хасан бригадым йошкар онгаш сэрэн пыжыктэныт. Эн шуко тудын бригадыжэ луктын.

Хасан бригадын паша лэқтышыжэ эрэ йэшарнэн шогэн, тыдын дэн пырлы пашадарыштат күзэн шогэн.

Моло бригад-влакат врубовой машинам йодаш тунгалыныт.

Тэвэ тыгэ Хасан тунгал пумо дэн шахтыштэ мландэ шуйым врубовой машина-влак дэн лукташ тунгалыныт.

Ожно мландэ шуйым тыгэ луктыныт.

Кизытсэ да ожсо Донбас.

Окчабр дэч ондак Донбас-каторга дэчат аламарак лийын. Шахтьор-влак 12 — сагат жапышкэн ыштэныт. Шахтьор-влак вурым йуын капиталист-влак пойэн илэныт. 12 - 14 сагат ыштымыжлэч вара шахтьорын каналташ йонлө пөрт. шө лийын огыл. Шкэныштын илымэ вэрыштым шахть ор-

влак „Собачий городок“ манын лүмдэныт улмаш. Лавра, тий, умдыла, шуршо дэн пырля илэныт. Шахтыор тылзэш 22 тэнтэ пашадарым налын. Ты окса дэн шкаланжэ, йэшыжлан кочкаш-йүаш, чийаш-шогалташ күлэш улмаш. Пашазэ-влакын тазалыкышт нэргэн капиталист-влак ушышкышт налын огытыл. Ий гыч ийын пашазэ-влакын 30 процэntyшт эмганэн, сусыргэн. Мэдиция польшат лүмжылан вэлэ лийын. Пашазэ-влак коклаштэ нымоганэ куьлтур паша ышталтын огыл.

Шахтыштэ паша йөн мэханизлалтэш.

Совет власть пашазэ-влакын илыш условияштым сайэмдышаш вэрч пэш шуко тырша. Машина йөнум пуртымо дэн пашазэ-влакын пашашт куштылэмэш Мландэ йымалинэ ыштышэ-влакын паша кэчышт 6 сагатыш шумэш күчыкэмдалтын. Пашазэ-влак илымэ куго пөрт-влак ышталтыт. Тылэч посна монча, столовый, клуб, больница, школ-влак ышталтыт.

1931 ийыштэ пашазэ-влак илымэ вэрым ышташ 201 миллион тэнгэм кучымо.

12—14 сагат паша кэчэ олмэш 6 сагатан паша кэчым, кид дэн ыштымэ олмэш машинам, зэмьланкэ олмэш, йандар волгыдо пörтым Октябр рэволюций пашазэ-влакля пуо.

Пашазэ-влакын Окчабр рэволюций лэч ожсо илышышт.

Жуков пашазэ рэволюций лэч ондак шахтыштэ ыштымыжэ нэргэн тыгэ ойла:

„Тышкэ толын, шахтыштэ шуй шупшыктышо лийын ышташ тунгалмэм годым 19 ийаш ильым. Шахтым тунам Стэбэльэв оза куча ильэ. Тудо пашазын пытартыш вуржым йуаш тыршыш.

Тэр!.. Пэшак йёсö ильэ тэр дэн шупыктымө паша. Кизытсэ рвээ калык тэр нэргэн öгытат шинчэ. Сэдэ ийлаштэ тэр-влак йбршэш пытышт. Тэрэш 15—20 пут шуйым оптат. Тушагын кичкалтын нил йолын шупшат. Шогалаш ок лий аршын кукшыт рож вэлэ. Шупшашыжат адак пэш йёсыс, онма шуй умбач 15—20 пугым шупшын кайаш лум умбач нангаймэ ганьэ огыл вэт. Пэрвой кэчэ ыштымашэшэмак нушкын шупшмо дэн пулвуйэм-влак вур лэкмэш йыгалыч. Кушкө волгыдыш лэктын каналтэн от шукто угычын мландэ йымакак пурэт, угычын кичкалтат, угычын шупшаш тунгалат. 12 сагат жапышкэн ыштэна ильэ. Мландэ умбак лэктатат йол-влак чытырат, пинчалан чылажат вудакан койэш. Иктаж мом кочшын койатаг, малаш возат, нымо шиждэ малэт. Киньэлшын адак 12 сагат ыштэт.

Пичкэмышын, пэшак йёсын илышна. Созэт власть лийшын, илыш йалт куштылэмэ.

Индэ мэмнан рвээ жапыштэ пикталт, шочмо кэчым бкэнен ыштымэ вэрыштэ — кизыт конвэйэр, машина-влак ыштат. Бндэ ыштымэт вэлэ шуэш!

Кокымышо кочэгаркэ.

Донбасыштэ лукмо мландэ шуй мланна сита альэ укэ? Укэ, ок ситэ. Мэмнан фабрик, заводча-влаклан ситыдымэ мландэ шучым моло районлаштэ лукташ возэш.

Мэмнан чыла ушэм пэрвой кочэгаркылан Донбас шотлалтэш.

Кокымышо чыла ушэм кочэгаркэ — Кузньэцк улэш.

Кузньэцк басейныштэ мландэ шуй запас куд Донбасын нарэ шотлалтэш.

Германийыштэ, Английыштэ, Бэльгийыштэ, Донбасыштэ мландэ шуйын кокла шот кужгытшо 1 — 1 $\frac{1}{2}$ м.

Кузбасын эн поян вэрыштыжэ — Прокопийэвскыштэ 10—16 мэтр кужгыт. Тушто мландэ шуй пэш кэлгэ вэрыштат ок кийэ. Сай шотшо дэн Кузбасын шуйжө туньямбаллан пэрвой вэрым налэш. Тыдэ у кочэгаркыштэ утларакшым кид йон дэн луктылтэш — машина йоным шагал пуртымө.

Тугэ гынат, сэдэ ий гыч тўнгалын шахтылашкэ электровоз-влак, конвэйэр-влак пургалтыт.

Рудникэшак у электричэс станцэ ышталтэш.

Шушаш ий гыч тышкэ Кузнэцк дэн Кэмэровск кок гигант электричэс стаяцийла гыч электричэс вийым пуртат.

Кумышо чыла ушэм кочэгаркэ.

Кумышо мландэ шўй лэкмэ вэрыштэ Карагандыштэ 1930 ийыштэ гына ышташ тўнгалмэ.

Карагандэ шахтэ-влак Казакстаныштэ улыт.

1931 ийыштэ тушто 23 шахтэ ышталтэ, тэнэй 1932 ийыштэ 14 ышталтэш.

Учоный-влак Карагандын мландэ шўй запасыжым 10 мил-йард тонлэч шагал ок лий, манын шонат.

Ий гыч ийын Карагандэ мланна мландэ шўйым утларак да утларак пуаш тўнгалэш.

Казак-влак ойлымо гыч.

Ожсо жапыштэ Карагандыштэ шахтэ кучышо оза-влак гыч иктышт — мистэр Харботл, ила гын, Шаит Асаинов казакым мондэныт дыр. Тугэ гынат, тудым Шаит мондэн огыл. Ик гана йалт укэ гыч Харботл Шаитым шўйжэ гыч пэрэн. Шаит тунам мландэ шўйым шупшыктэн илэн.

Англичан-влак илымэ жапым Сэрдолинов Нуханат ойла:

— Илышна, мландэ йымалнэ удыркалышна. Кэчэш 20—40 ырший пашадарым тўлат ильэ. Иужгунам чийаш тувырат ыш лий. Тэлым чара йолын кошташ возэш ильэ. Капиталист влак мэмнан вўрым шуко йуыч. Сэрдолинов лудын, сэрэн ок мошто, пэш сайын ишандарэн ойлэн мошта.

— Ожно мэмнам ышт туныкто. Тунэмаш шонэт гын 4 ийышкэн тылзэ йэда кок ўшкыжым пуэн шогаш кўлэш ильэ. Пойан эргэ-влак гына тунэмыч.

Англичан капиталист-влак пашаштым кырэн орландарэн ыштыктэныт гынат идалуқышто 17 тўжэм тонлэч утыжым мландэ шўйым луктын огытыл. Ындэ мэ тушто 700 тўжэм тон шўйым луктына. Кушмаш пэш куго. Ындэ мэмнан Шаитымат кырышэ укэ, Нуханымат тэлым чара йолын кондыштшо укэ. Тэвэ ты шо оты кушмашна утларак куго.

Торф.

Мәмнан мландэ шуйна шуко.

Мэ тэвэ ты шотым ушыш налын огына ул.

Мәмнан фабрична, заводна-влак утларакшым кушто улыт? Лэнинградштэ, Москошто, Уралыштэ, Украиньштэ.

Вара кушто мландэ шуйна лэктэш?

Мундырнӧ Кэчывал вэлыштэ, тулэчат мундыр Сибириштэ, Кузбасыштэ.

Уралышкэ мландэ шуйым Кузбас гыч намийэна, Украиньшкэ — Донбас гыч. Моско дэн Лэнинградьшкэ кушэч намийышаш вара?

Тужэмлэн километр вэр гыч намийаш? Намийымэ акшэ мош возэш?

Мландэ шуй ик вэрыштэ лэктэш, завод-влак вэс вэрыштэ.

Ты шотышто мэ титакан огына ул. Завод, фабрик влакым ны моганэ план дэч посна ыштышэ фабрикант-влак титакан улыт.

Фабрикант-влак заводым паша вий шулдо вэрэш ышташ тыршэныт.

Мланна йулатымэ узгарым фабрик-завод-влаклан лышыл вэрлаштэ кычалашна логалэш.

1918 ийыштэ Моско Донбаслэч пучкылтын ильэ. Тувэчын Москошко мландэ шуйым кондаш ыш лий. Москосо электричэс станций-влак пыгартыш запас мландэ шуйыштым йулатэн пытарышт. Ик станцэ гына чарныдэ ыштыш. Тыдэ „Электрпэрэдача“ станцэ — йулатымэ узгаржылан торф (куптыргыж) дэн пайдаланыш. Моско ола йыр торф пэш шуко. Совет власть кокымышо электричэс станциым Шатурэш ышташ кэлыштарыш. 1918 ийыштэ, шошым пашазэ-влак шужэн кылмэн, вудым пулвуй йотын кэлын коштын, землянкылаштэ илэн, торфым лукташ тунгалыч.

Торф йулаташ у конгам шонэн луктыч. Ик идалук гыч Шатур гыч Москош чэным шупшыч. Шатурын электричэсыжэ Москош толын шуын, фонарлаш ылыжэ, заводлаш пурэн станок-влакым пӧртыкташ тунгалыч.

Йодыш-влак.

1. ССР Ушэмын моганэ районышт-влак мландэ шуйлан и пойан улыт?

2. Мландэ шуй промыслэнысыштэ сэнгымашна-влакын чийышт моганэ?

3. Эрвэл металлургий промышлэнысым шарэн колты-маштэ Кузбасын могай күлэш шотшо уло?

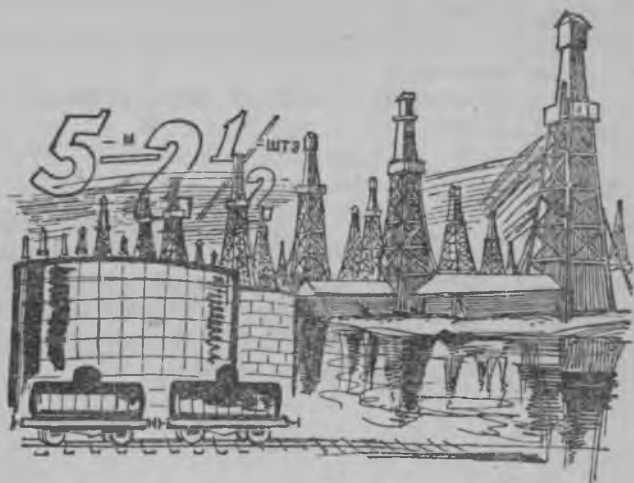
4. Кокымышо пәтилэткын пытартышлан мландэ шуйым моннарэ лукташ шонэна?

5. Эл индустриандымаштэ мландэ шуй промышлэннос-ым молан нөлталман?

ПАША.

Мландэ шуй районысо школыш сэрышым колтыза. Нунын дэч шахтысэ паша-влак кузэ каймым, шахтыштэ машина-влак дэн альэ кид йөн ыштымым йодын сэрыза. Социалистла тангасымаш, ударлын ыштымаш кузэ мийат йодса. Пашазын паша лэкташыжым, Сталин йолташын куд условийжэ кузэ шуктымым йодын сэрыза.

IV. Нэптэ.

Нэптэ пәтиләткэ кок ийат пәлыштэ тәмалтын.

„Мәмнан эл—мәтал эл, автомобиль эл, трактор эл лийын шога“.

(Сталин).

Мәмнан элын гигант заводушт-влак кушкыт — Сталинград, Харьков трактор ыштышэ завод-влак, Москосо „У АМО“ Нижегород, Ярослав автозавод-влак ышташ тунгальыч.

Ты завод-влак ий гыч йиын тужэмлэн тракторым, автомобиль-влакым ыштэн луктыт. Кызытак колхоз пасулаштэ 250 тужэм нарэ трактор-влак ышат.

Нэптэ лукшо-влак социалист пасулаштэ ыштышэ трактор-влаклан кочкашышт пуман. Нэптэ лукшо-влаклан шкэ продукцышт дән аэроплан, дирижабль, автомобиль, тэпловоз-влакым кожгатыман.

Моло кугыжанышлашкат машина дән вашталташ нэптым лукташ вэрэштэш.

Ий гыч ийын мәмнан элыштэ нэптэ лумаш йэшаралт шога.

— Большевик-влак ыштэн огыт кэрт,— капиталист-влак пәтиләткэ нэргэн ондакшым кутырышт.

— Нымомат ыштэн огыт кэрт — нунылан вашэш врэдичыл-
влак пэлэштышт.

— Ой, огына шукто, — оппортунист-влак кычкырлышт.

— Нил ийыштэ шуктэна, — миллионло шэмэр калык шкэн-
жын вашмутшым пэнгыдын пуо.

— Кум ийштэ, — Донбасыштэ мландэ шуй лукшо пашазэ-
влак пэлэштышт.

Баку дэн Грозныйын пролетариатшэ пәгиләткын пытар-
тышыжлан 21,7 миллион тон нәптым пушаш ильэ, 1931 ийы-
штак 23,1 миллион тон нәптым пуыш, нәптэ лукшо-влак
тэвэ моганьэ рапортым пуыч:

„Трактыр дэн заводна-влакым нәптыдэ огына шогыкто.
Совет нәлтэдэн Дэтәрдингын логаржым пәтрэна

Баку пролетариат у сәнгымаш-влакым ышташ йамдэ шога.

Рудё Комитэтын вуйлатымыжэ почэш у сәнгымаш-влакым
ыштэна!“

Сталин йолташ нунылан тыганьэ вашмутым пуыш:

Азнэфть дэн Грозньэфтын пашазышт дэн адми-
нистративнэ-тәхничэский пәрсоналжым пәтиләткым
кок йат пәлыштэ тәмымышт дэн саламлэм. Йолташ-
влак, сәнгымаш дэн! Капитализмым сұмырышо, шкә
элжылан оза лийшэ ССР Ушәм пашазэ клас эсэн
лийжә!

Эсэн лийжә совет власти!

Эсэн лийжә большевик партий!

1-шэ Апрель 1932 ий

(И. Сталин).

Нәптэ лукмо шотышто мәннан әл туньамбалнә кокымы-
шо вэрәш шогальэ.

Кокымшо пәтиләткын пытартышыжлан, 1937 ийыштэ млан-
на 80—90 миллион тон нәптым лукман.

Нәптэ вәрч кучәдалмаш.

Кизыт туньамбал мучко нәптэ вәрч кучәдалмаш кайа. Нәп-
тын туньамбал запасыжэ вашкә пытән толәш. Учоный-влакын
шотлән налмышт почэш Амәрикыштэ нәптэ запас 20 ийлан
вәлэ сита.

Граждан сѡй годым буржуазий пѣрвойок Кавказыш кид-шым шуйыш — нѣптѣ промышл-влакым нальѣ.

Буржуй-влаклан Кавказ гыч шылаш вѣрѣштѣ. Тугѣ гынат, нуно тымартѣ Кавказ нѣптым мондѣн огыт кѣрт, — угыч на-лаш ок лий гын, манын шонѣн илат.

ССР Ушѣм нѣптѣ промышлѣнносын талын кушкаш тун-алмыжѣ капиталист-влакым пѣш чот лудыктыш.

Совет нѣптѣ моло кугыжанышлаш лѣкташ тунгалшын Йѣвропыштат, Амѣриkyштат капиталист-влак пѣш шыдѣш-тыт.

Нѣптѣ король-влак Рокфѣллѣэр дѣн Дѣтѣрдинг шкѣ пра-вичылствышт лѣч моло кугыжанышлаш ужалаш лукмо нѣптым, ту эллаштѣ илышѣ ожсо нѣпты оза-влаклан пуаш йодыч.

Нунылан кичкырлымышт ыш полшо. Мѣмнан нѣптынам чыла эллашкат налаш тунгалыч. Илѣн-толын Рокфѣллѣэр дѣн Дѣтѣрдинг шкѣштат Совет нѣптѣ налаш ССР ушѣмын нѣѣфтѣсиндикатшѣ дѣн договорым ыштышт.

Совет элын нѣптѣ ужалмѣ пашажѣ моло кугыжаныш-лаштѣ эрѣ кушкын шога.

ПАША.

Нѣптѣ запас шотышто ССР Ушѣм туньямбалнѣ пѣрвой эл.

ССР Ушѣм	2874	милльон тон
Кѣчывѣл Амѣрик	1230	" "
САСШ	930	" "
Пѣрсий дѣн Мѣсопотамий	775	" "
Мѣксика	602	" "
Чыла моло кугыжанышлан	231	" "

1. Диаграмым ыштѣн туньямбал запасыштѣ ССР Ушѣм нѣптын мунар процент лиймыжым ончыктыза.

2. Картыштѣ тун нѣптѣ лѣкмѣ вѣрлам ончыктыза.

Нѣптѣ лукмо паша ожно да кизыт.

Рѣволюций лѣч ондак капиталист-влак вашкѣрак да уг-ларак нѣптым лукташ, варажым вашкѣ ужалѣн угларак пайдам налаш гына тыршѣныт. Нуно машинам кондѣн пашам сайѣмдаш тыршѣн огытыл.

Пашазылан нуно шуко ыштыктѣныт, шагал пашадарым тулѣныт. Пашазын каныдѣ ыштымыжат шуко лийын.

Промыслалаштѣ тошто паровой машина-влак дѣн ыштѣ-ныт, нѣптым кужо жолонка манмѣ вѣдра-влак дѣн шупшын

луктыныт. Ты вэдра-влак кужо канатэш кылдымэ лийыныт. Тыгай нэлэ пашам ыштэн пашазэ-влак вашкэ шонгемыныт.

Скважиным шүтэн шуктатат, нэптэ кушкө пэрэн лэкташ тунгалэш улмаш, мландэ умбакэ шарлэн ошмашкэ шыга улмаш. Мландэ умбак лэкшэ нэптэш тул пижмашат шуко лийэдэн. Тыгай пожар-влак арньашкэн лийын шуко зианым кондэныт.

Оза-влак утларак нэптэ налаш гына тыршэн улыт, нэптэ запас иземмэ вэрч, пашазэ-влак илыш вэрч ойгыртэн огытыл.

Тэвэ тыгай нэптэ лукмо промысла-влак Совет-властьлан тошто кугыжан правичылствэ лэч кодыныт.

Совет власть нэптэ лукмо вэрлам у техникэ почэш вестүрлэмдэн ыштыш.

Нэптым кошталын, эркыя кұзышö вэдра-влак олмэш электромотор дэн ыштышэ кэлгын колтымо насос-влак нэптым мландэ умбак кұзыктат. Нэптылан мландэ умбак шалаяш эрыкым огыт пу. Пэш ачалэн пэтырымэ скважин гыч лұмын ыштымэ пуч дэн нэптэ бакыш алэ выньемыш йога. Нэптэ кэчым ок уж. Йогымо корнэшыжак ошма, лавра дэч эрыкталтэш.

Чыла фонтан-влак умбал могырышт гыч кұртньö дэн лэвэдмэ. Тышкэ тул логалын ок кэрт. Нунын көргыш нэптэ насос дэн чарныдэ толынак шога.

Масльонщик альэ инжэньэр гына коклан насосын кузэ ыштымыжым шекланэн кайат. Ожсо жапын пуракшэ, лавыражэ пожаржэ олмэш кизыт чыла вэрэат порадьк, йандартымэ, план почэш гына ыштымэ, машина-влак ыштат.

Промысла-влак нэргэн Горький йолташ тыгэ воза. Тудо промыслаштэ рэволюций лэч ожно лийын: „Ындэ пуным палашат ок лий — вышкэ-влак шагалэмыныт: чыла вэрэат нэптэ лукшо насос-влакым шындымэ. Ныгушто шэм койа дэн шүралтшэ пашазэ-влакат огыт кой. Начальствынат кычкырлымэ, урмыжмо (ожсо ганьэ) йүкшö ок шокто, кұртньö йүк дэн машина гына шоктат“.

Жолонко дэн пырля пашазэ-влакын ожсо илымэ вэр-ыштат тоштэрыш лэктэш.

Промысла-влак лышнэ, ужар сат лонгаштэ, у йандар, волгыдо, йонгыдо квартирла кушкыт. Тыгай квартирлаштэ пәтилэtkым кок ийат пәлыштэ шуктышо пашазэ-влак илаф.

Бакушто ожсо жапыштэ пашазэ-влак пәлэ пичкэмыш, осал пушан землянка пөртлаштэ илэныт. Совет власть нуным ты пичкэмыш гыч волгыдо илышыш лукто.

1. Али Мардан.

Йоча-влакын модын куршталмэ вэрыш пышаэээ-влак толын заводым ышташ тунгалмыштлан ын дэ шуко ий эртэн.

Нэптэ промысла-влакын озажэ — Нобэль тышагын кар-асин заводым ыштыкташ тунгалын.

Ту жапыштэ изэ Али Мардан чыла годымат пэлэ шужэн коштын. Изыньэкак тутлан шкэ вийжэ дэн илэн киндым муаш вэрэштын. Тудо пашазэ-влаклан польшкэлэн. Кэрмыч отпышо-влаклан шуным нумалын, ты пашажлан ик мунар ырший оксам налын.

Заводын шочмо кэчыжэ гычак Али Мардан завод пашаш ушнэн.

Заводым вашкэ ыштэн шуктэныт.

Завод воктэнак пашазэ-влак илымэ вэр кушкын, нэлэ, нугыдо шикш кұш күзэн кэчым авырэн, кочо, нэлэ пуш шар-лымэ дэн шұлаш йёсё улмаш.

Йужгунам Али нэлэ паша ыштымыжлэч вара тўжэмлэн электричэс тул дэн волгалтарымэ Баку олаш мийэн коштэш улмаш.

Али Мардан шкэ илышыштыжэ шуко ужын: пашазэ-влакын моннарэ тыршэн огыт ыштэ гынат, лавран пычкэмыш вэрыштэ шужэн илымыштым, пойан-влакын нымо пашам ыштыдак порылэч-порым кочкын-йуын илымыштым, пашазэ-влак вий дэн пойымыштым.

Тудын пэш тунэммыжэ шуыа. Ик гана кочэгар лийын ыштымыж годым завод инжэньэр лэчат тунэмаш йодын ончэн. Тудыжо Алим воштылаш вэлэ тунгалын.

Турк вуйжо дэн тунэмаш шона! Молан? Кажнэ йэнглан шкэ пашажым шинча гын, ок ситэ мо?

Нобэль капиталистлан кэчэш 12 — 14 сагат жап ыштышэ пашазэ-влак гына күлэш улмаш. Нобэльпашазэ-влаклан ка-нымэ кэчым пуэн огыл.

Инжэньэр Али Марданым туныктэн огыл.

2. Тудым илыш туныктэн.

1905-шэ ий. Пашазэ-влак бастоватлат.

Али Мардан забастовкым вуйлатышэ лийын огыл. Тудо лұдшан улмаш, ойлэн моштэн огыл, пашазэ-влакын ойышт-ланат кэлшышэ лийын огыл. Тугэ гынат, шужаш, кылмаш, кыралташ возэш гынат тудо бастовкым мучкыжо шуктышо йэн лийын.

Тунам шужымаш, тьурма, полицийын лупшыжо утыж дэн лийыныт.

Пашазэ-влак 52 кэчышкэн пашаш лэктын огытыл; паша кэчым кұчыкэмдаш, пашадарым кұзыкташ пашазэ-влак йодыныт. Пашазэ-влакын йужик йодышыштым шуктэныт. Тугэ гынат, Нобэлын „кұрылтдымө“ арняжэ вашталтдэак кодын. Пашазэ-влак шкэ гычышт кажнэ шымышэ кэчэ пашаш лэктдымашын ыштэныт.

Полицийым кондэн пашазэ-влакым кырыктэныт, арэстоватлэныт. Тугэ гынат нымоат полшэн огыл.

Али Марданын вуйжо садэш ошэмаш тўнгалын.

3. Совет власть вэрч.

Рэволюций тўнгальэ.

Завод гыч толшо Шаумян Стапанын ойлымыжым пэш сайын колыштат: „Ындэ тунэмаш лийэш улмаш“— Али Мардан шоналтыр.

Вуйжат йёршэшак ошэмын, тупшат пугырнаш тўнгалын. Шкэ ок тунэн гын моло-влак тунэмыт. Тудо нунылан ылышыштэ шынчымыжым ойлэн пуа.

Пашазэ власть шуко ыш шого. Англичан-влак толыыч. Пащазэ-влак шолып ышташ тўнгальыч. Али Мардан ындэ ожсыж ганэ огыл — шукым умлэн налын. Большевик-влакын молан кучэдалмыштым Али Мардан умлэн налын. Тудо большевик-влакын угыч толшашыштым вуча, сандэн нэптым, карасин заводым аралаш кўлэш, большевик-влаклан кўлэш шона.

Бакушто Али Марданын йолташышт-влак Пэрсийыш нэптым колтымо чий дэн Астраханьыш большевик-влаклан бэнзиним колтэн шогышт.

Ты паша пэш лўдмашан улмаш. Астрахань олаштэ улшо большевик-влакын самолётгыштан бэнзин пэшак кўлын. Тэвэ молан Али йолташышт-влак шкэ ылышыштым чаманыдэ бэнзиним намийэныт.

Тыгэ 1919 ийын август тылзыж гыч 1920 ийын апрэльжэ мартэ Астраханьыш кум тўжэмаат пэлэ пуд нарэ бэнзиним, 500 пуг нарэ мотор уйым намийэныт.

Тыгэ нуно Астраханьсэ Йошкар йуж флотым коштыктэныт.

Али Мардан йолташышт-влак дэн пырля большевик-влакым вучэн, нунын толшашлан нэптым аралэн.

4. У илыш.

Кудло ийаш Али Марданлан у илыш шуо. Кузэ ондакрак тыганьэ илыш шуыя огыл! Али Мардан кэчэ мучко завод гыч лэктдэ ыштэн. Ту жапыштэ илыш нэлэ лийэ — промысла-влак сұмыркален пытарымэ лийыч.

Труба-влак гыч нэптэ йогымо пэшак ольанэ. Нэптэ продуктым лукшо заводат нойышо йэнг сэмын гына ыштыш.

Промысла, завод-влакым йол умбак шогалташ возо. Кэчылэч кэчын тыршэн пашам ыштэн пашазэ-влак завод, промысла-влакым угычын паша ышташ тўгалмашыш шукышт.

Али Мардан заводым ороллэн илэн. Тудо эрэ заводмак шонэн. Йужгунам заводшó нэргэн шонаш тўгалешат, пэл корногычшо пórтылын угыч толын, завод йыр ончэн савырна улмаш.

Ик гана Москогыч Али Мардан дэн йолташышт-влаклан В. И. Лэнин сэрышым колтэн.

„Пагалымэ йолташ-влак! Альэ гына Азньэфть нэргэн докладым колыштым. Пашаштэ йóсылык-влак изэ огытыл. Пагалэн саламым колтэн, кузэ гынат тэндэм сэдэ лышыл жаплан чыташ йодам. Умбакежым куштылэмэш. Мош возэш гынат, мланна сэнгыман. „Лэнин“

Чытышт, сандэн сэнгыштат.

ГРАМЫТ.

Пашазэ, крэстйан, Йошкар армэйц, матрос-влак советын исполничылнэ комитэтышт Али Мардан Йахйа оглы йолташын АССР ончылно нэптэ промыслэныс пашам нóлталшаш вэрч ударлын ыштымаштыжэ ойыртышан куго пашажым ужын, Али Марданлан паша гэрóй лумым пуа.

Али Марданын ты грамотым налмыжлан шуко ок лий. Грамотшым пэш аралэн куча.

Эл кумдыкэш нэптэпровод-влак ышталтыт.

Мэмнан чойын корнына-влак дэн йудшо-кэчыжэ нэптым Москошко, Лэнирградшкэ, Иваново-Возньэсэнскышкэ. Нижнийышкэ цистэрв вагон-влак дэн нанггайат.

НЭПТЭ ПРОВОД-ВЛАК КАРТ.

Моннар лукты гэш. Ты районушто моннар нэптэ уло.

Моннар варыш вуд корно дэн. Ибн дэн чойн корно дэн. Нэптэ корно дэн. Гыч колталтэш. Чойн нэптэ корно дэн.

Нэптэ провод-влак. Кизыт ышталтыт. ышталташ улыт.

МОГАЙ РАИОНЛАШТЭ НЭПТЭ ЛУКТЫЛТЭШ.

Нэптым промышлэныс рүдө вэрлашкэ лышэмдышаш вэрч ССР Ушэм нэптэ йоктарымэ пуч-влакым (нэптэпроводым) ышта. Чыла Закавказий эл коч Каспий тэнгыз гыч Шэм тэнгызыш шумэшкэ — Баку гыч Батумыш нэптэпроводым пыштымэ. Ты труба стэп кочат, төр мландэ кочат эрта, вэрын курыклаш күза, купан мальарий эл гыч эрта, шөнчал рокан мландышкат пура.

Йудшө кэчыжэ Баку промысла-влак гыч нэптэ продукт лукмо Батум заводлашкэ тужэм тонлэн нэптэ йога.

У нэптэпровод-влак утларак кужо лийыт — эл мучко лэктыт. Мландэ шэм вур Грозный гыч Лисичанск, Майкоп гыч Москош, Эмба гыч Уралыш йогаш тунгалэш.

Кугыжан Росий мланна ик нэптэ проводым гына кодэн, — Баку гыч Батумыш.

Пашазэ клас у нэптэ проводым пыштыш.

Баку — Батум, Грозный — Туапсэ.

Йудшө кэчыжэ мландэ шэм вур Баку гыч Батумыш йога.

Тыдэ гына ок ситэ. Баку-Батум нэптэпровод почэш ударлэ тэмп дэн Армавир-Лисичанск нэптэпровод пышталтэш.

Нэптэпроводым социалист тэмп дэн ышталтэш. Тудо совет элын нэптэ шочмо элжэ дэн Украин кокла пасу, энэр-влак коч эрта.

Нэптэпровод ударлын ыштымэ паша йудшө кэчыжэ ончыко кайэн шога.

Батум. Батумгыч совет нэптэ чыла кугыжанышлаш луктылтэш.

Грозный. 1931 ийштэ 8,5 миллион тоным лукмо, 1920-21 ийыштэ 1,2 миллион тон вэлэ. Тупсэ гыч 60% лэч утларак бензиным Йэвроп дэн Эрвэл кугыжанышлаш луктылтэш.

Оха. Сахалиныштэ нэптэ лукташ тунгалмылан шуко ок лий. Тушто идалукэш 150 тужэм тон нэптэ лэкшаш.

Эмба. Эмба район 1931 ийыштэ 850 тужэм тоным 1920/21 ийыштэ — 57 туж. тон.

Майкоп. Тымарте Майкоп нэптым шагал пушо районлан шотлалтын. 1931 ийыштэ 600 туж. тон нарэ пуэн. Оячыкым тудо нэптэ лукмо куго районыш савырна.

ЙОДЫШ-ВЛАК.

1. Молан мланна нэптэ лукмым вашкэ ончык колтыман?
2. ССР Ушэмын нэптэ промышлэносшо кузэ шарлэн цо. гымо диаграмым ыштыза.

V. Электрoфикаций,

Гоэлро план.

Граждан сōйын йүкшō пушланаш тунгалшын гына, 1920 ийыштэ, Совет власть шкэ озанлык пашажым ачалаш пижын кэртэ. В. И. Ленин партий дэн чыла пашазэ клаç ончылан эл элэктричэслымэ паша ыштышашым шын. дыш.

Ленин ой почэш ГОЭЛРО планым ышталтэ.

ГОЭЛРО манмэ мо лйэш вара?

ГОЭЛРО Росийым элэктрoфикацийлымэ кугыжаныш комиссий. Ты комиссийышкэ 200 спэциалист-влак пурышт. Ты комиссий озанлыкнам элэктрoфикацийлымэ нэгызэш планым ыштыш.

ГОЭЛРО планым кажнэ район шкэ пұртыс поянлыкшэ дэн пайдаланышашым ончэн ыштымэ. Торф шуко вэрыштэ йулатымэ узгарлан торф дэн пайдаланышэ элэктричэс станцийым ышташ, мландэ шүй лэкмэ вэрыштэ — мландэ шүй дэн пайдаланышым, шунгалт йогышо вуд дэн пайдаланаш лийшаш вэрыштэ — вуд (ош шүч) вий дэн пайдаланышым — гидростанцийым ышташ. Варажым чэп (провода) дэн шүдō километрлэн вэрлашкэ элэктричэс вийым намийаш. Тыгэ шэргэ акан олтымо узгар — мландэ шүй, нэптэ аралалтэш, ныным вэр гыч вэрыш шупшыктылаш ок воч.

Ындэ мэ йатыр у элэктростанцийлам ыштэн шуктышна — Ленинградыштэ, Москошто, Нижний - Новгородышто, Иваново - Возняэсэнскыштэ моло вэрэат.

Чыла ты станцийла вэрысэ йулатымэ ўзгар дэн ыштат альэ вуд вий дэн. Тыгэ ыштымэ дэн мэмнан транспортна пэш йатыр шупшыктышаш ўзгар дэч йарсыш. Электричэс станцийна-влак транспортнам шагал гын 4 мильон тон нэлгыт шупшыктымэ гыч утарышт. Вэс тўрлын каласаш, идалукэш 5,5 тўжэм состав пойэздым моло ўзгар шупшыкташ пуэна.

ГОЭЛРО планым 1920 ийын 29 декабрштыжэ Чыларосий совет-влакын VIII-шэ поганымашышт пэнгыдэмдыш. Ту жапыштэ Совет Российым йыр могоырым тушман-влак авурэн налыныт ильэ; киндэ, мландэ шўй, пэптэ, метал тушман кидэш кодын ильэ; завод, фабрик-влак труба гыч шикш шуэн лэктэш ильэ.

Тугай жапыштэ ГОЭЛРО план ганьэ куго планым шукташ пэшак йёсё ильэ. Шуко йэнг-влак шукташ лийшашлан ишанэн огытыл.

Владимир Ильич ты планым пэш кўлэш шотанлан ончэн.

Ту жапыштэ электрофикаций пашаштэ улшо изыш ончыко кайымымат Владимир Ильич йыбыртэн ончэн.

Коминтэрнын III-шо конгрэссыштыжэ Владимир Ильич тыгэ ойлэн: „12 тўжэм киловат пэшак шагал, Германийын альэ Швэцийын электрофикацийжым шинчышэ йэн тыдын нэргэн воштылэшат дыр, тугэ гынат, пытаргыш воштылшын вэлэ воштылгышыжо сай лийэш“.

Лэнин кучык жапыштэ мильон киловат дэн станцийла ыштышашым ужын ойлэн.

Тул кыша-влак дэн.

Тыдэ Москошто, Совет влакын 1921 ийштэ погынымашештыш лийэ.

Трибунышто ССР Ушэмын куго қартыжэ воктэн докладчик шогэн. Тыдэ шонго большэвик, В. И. Ленинын йолташыжэ — Гоэдро планын тўн организатыржэ, Кржижановский, Г. М. Картэ дэн танастарымаштэ тудо йалт изэ койэш.

Докладчик тыгэ каласыш:

— Электростанцийлам пуза.

Залыштэ пичкэмышалтэ, картыштэ ик монар кандэ, ужаргэ, ошо тул-влак волгалтыч. Простой картэ огыл, волгалтшэ картэ улмаш.

Картыштэ покшэлнэ Моско, Ленинград воктэн гына тул-влак ылыгыч, моло вэрлаштыжэ йбршэш укэ — пичкэмыш.

— Тэвэ тыдэ мэмнан электричэс станцийна-влак кизыт альэ мэмнан электричэс станцийна-влак шуко огытыл. Тэвэ

тыштэ Ленинград воктэн Волховстрой станцияна, мундырно кэчывалыштэ кандэ волгыдо—Земоавчал гидростанций. Мэмнан куго станцияна коктыт вэлэ. Тэвэ тыдэ ош волгыдо-влак мландэ шуй йулатэн ыштышэ станцияна-влак. Тыдышт-влак шуқырак улыт. Ленинградадыштэ тыгай нил тул койэш. Москошто коктыт—трамвай станцияна дэн МОГЭС. Ужар волгыдо рят дэн торф дэн ыштышэ мэмнан пэрвой станцийна. Ужыда, Моско дэч пэлнырак—Шатур станций. Донбасыштэ ош волгыдо—Штэровск станций. Тэвэ тыдэ ужар вологыдо—Йул вудыштэ—Балхна,—тыгэ докладчик умландарэн пуо.

— Ындэ вичий гыч лийшаш чыла станцияна-влакымат ылыжэна,—умбакыжым докладчик ойлаш тунгалэ.

Пёрыкыштэ чыла картэ ошо, ужаргэ, кандэ волгыдо-влак дэн волгалт шинчэ. Шуко ош тул-влак. Йул энэр воктэн волгалтыч. Кандэ волгыдо-влак. Кавказ курыкым волгалтарышт, Дньэпр вуд ик кутлажэ волгалтэ, Урал, Сибир, Туркэстан волгалтыч. Тэвэ монарэ мэмнан электричэс станцияна-влак вичий гыч лийыт,—докладчик мутшым кошартыш.

Ленинын электрофикаций планжым шуктэна.

Гоэдро планым ылышыш пуртэн шукташ 10—15 ийыштэ шотлымо улмаш. Чылажэ 30 районэш 1 млн. 750 тужэм киловатан электричэс станциялам ышташ шотлымо улмаш.

1920 ийштэ станцияна шагал лиймылан шуко крэстьян-влак электричэсын мо улмыжымат палэн огытыл.

Патилэгкын кумышо улыштыжэ Гоэдро планым тэмымэ. 1920 ийштэ ты станций-влак куго театр кёргыштэ картыштэ гына йулэныт. Ындыжым ты тул-влак Йудвэл дэн Рудэ кундэм чодра, куплаштэ, Донбасыя стэп мландыштыжэ, Уралыштэ йулаг. Волховын Каширын, Шатурын, Штэровкан, Чэгрэсан адак лулэн молат электростанцияна-влакын электричэс тулышт волгалтэ.

Дньэпрын вудшэ туньаштэ укэ куго трубин-влакым пёртыкта. Пасу, чодра-влак коч электричэс колтымо чэп-влакым шупшмо. Йудшат-кэчыжат чотдымо шуко электричэс мотор-влак фабрика, заводлалаштна ыштаг. Электричэс вий дэн ыштышэ врубовый машина мландэ шуйым луктэш, конвэйэрым пёртыкта, стальым шырата (Чэлыабинск дэн Ленинградадыштэ электричэство вий дэн мэтал шыратымэ конга-влакым ыштымэ).

Москошто, Ленинградьштэ, Харьковьштэ электрзавед-
влак пэш сложный паша-влакым ыштат.

Ильичын лампышт-влак пичкэмыш йалышкат мийэн шуыч.

Кызыт куго электричэс станций Ленинград лышан Свир
энэрэш ышталтэш.

ССР Ушэмын электричэс вийжэ кушмаш.

Кокымышо пәтиләткыштэ утларак да утларак электричэс
вийым транспортыш пуалтэш. Тугак электричэс вийым угла-
рак йал озанлык пашаш ушалтэш.

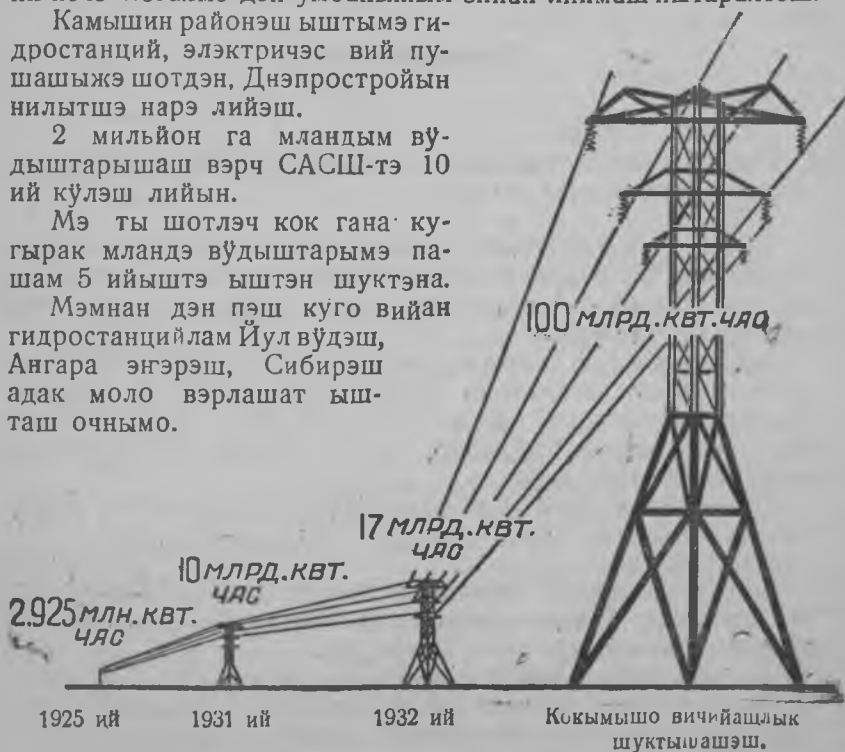
Кокымышо пәтиләткэш Камышин ола вйонэш гидро-
станций ышталтэш. Ты станций 4—4,3 млн. га Заволжьйэ
мландым вудыжангда. Кызыт Заволжьйэ мландэш пэш кук-
шо ий-кэчэ пәрнэн вудымö шурным кошта. Камышин район-
эш электростанцийым ыштышын, Заволжьйэ мландэш кукшо
ий-кэчэ логалмэ дән умбакыжым зийан лиймаш пытаралтэш.

Камышин районэш ыштымэ ги-
дростанций, электричэс вий пу-
шашыжэ шотдән, Днэпростройын
нылытшэ нарэ лийэш.

2 миллион га мландым вү-
дыштарышаш вэрч САСШ-тэ 10
ий күләш лийын.

Мэ ты шотлэч кок гана ку-
гырак мландэ вудыштарымэ па-
шам 5 ийыштэ ыштән шуктэна.

Мэмнан дән пэш куго вийан
гидростанцийлам Йул вүдэш,
Ангара энэрэш, Сибирэш
адак моло вэрлашат ыш-
таш очнымо.

1925 ий

1931 ий

1932 ий

Кокымышо вичийашлык
шуктылашэш.

Электрофикаций пашаштэ пэш куго зийаным врэдичыл-влак ыштэныт. Нуно социализм ыштымэ пашаштэ электрофикацийын пэш куго польш пуэн кэртшашыжым ужын, түрлө сэмын ты пашалан зийаным ышташ тыршэныт.

Нуно вара мом штэныт?

Донбасыштэ врэдичыл-влак електрофикаций пашам чарэн шогэныт. Нуно тыгэ кутырэныт: Донбасыштэ электрис вий ок ситэ гын, мэханизмлашат ок лий, мландэ шүч лукмым йэшараш ок лий,— тугэ лиймөнгө, завод, фабриклаштэ паша чарна, пәтиләткэ планымат шукташ ок лий. Нуно тыгэ ышташак шонэныт.

Врэдичыл-влак вэрысэ йулатымэ Узгар лукмым чарэн шогэныт, тыдын дэн электростанций шарымым чарэн шогэныт. Капиталист ойым шукташ тыршышэ-влаклан социализм ыштымэ куго пашам чараш эрык ыш луалт.

Ленинын електрофикаций планжым илышыш пуртэн шогэна, кучык жапыштэ пүтынъэк пуртэн шуктэна.

Дньэпрострой.

1921 ий.

Граждан сөй жап.

Гоэдро план почэш Дньэпрэш, Алэксандровск ола лышан, гидростанций ышталтшашан.

1927 ий.

Окчабр револьуцийын лумышо ийыштыжэ Днэприн пурла сэрэшыжэ, Запорожий ола гыч 15 километр вэрэш туньалан эн куго Дньэпр гидростанций дэн Дньэпр вүд коч пуйа ышташ тунгалалтын.

Гоэдро планым ыштымылэч вара куд ий вэлэ эртыш, комунист партий вуйлатымэ почэш ССР Ушэм пролетариат Дньэпр вүдэш куго гидроэлектростанцийым ышташ тунгалыэ. Ты пашашкэ профэсыр, инжэньэр-влак, уста пашазэ-влак толаш тунгалыч.

1932 ийын дэкабр тылзыштыжэ ыштэн шукташ ончыктмо улмаш.

1932 ий.

Дньэприн пурла сэрэшыжэ гидроэлектростанцийым ыштэн шуктымо. Тушто туньяштэ эн куго турбин-влакым шындалтэш. Дньэпр вүдым пуйымө.

Дньэпр вүдын вийжэ электричэс вийыш савырна, завод, фабрик-влакым кожгата, йал озанлыкым вестүрлэмдэн ышташ тунгалэш, ола дэн йал-влак урэмым волгалтара.

Куго пуйан бэтонэшыжэ энэтэн, Дньэпр вуд кумдан шар-лэн. Дньэпр сэрыштэ лийшэ тошто Кичкасын (изэ ола) о-мыжо вуд пундашэш кодын. Дньэпр вудын пундашыштыжэ куго куй-влак лиймылан, ожно параход-влак коштын кэртын огытыл.

760 мэтр кутышан Днэпр пуйа вуд пундашсэ куй-влакым эн кушкё лэкшыштымат 4 мэтр кужгыт вуд дэн лэвэдэш. Дньэпр вудыштё куго параход-влак кошташ тунгалыт.

Украинын киндыжым шупшыктымo, адак машина-влак шупшыктымo у шулдо корно лийэш. Дньэпрын кок могыр сэрыштыжат у олам ыштымэ. Кизытак ту олаштэ илышэ калык 100 тужэмлэч утларак.

Шола могыр сэрэшыжэ металургий, алюминий, химий-кокс завод-влак молат ышталыт. Ты завод-влак ДГЭС-н шулдо элэктричэс вийжэ дэн ышташ тунгалыт.

1932 ий 1 май

Дньэпростройын эша ик данлэ жапшэ уло — тыдэ гидро-станцийым пэрвой пашаш ушымo.

Тунгалтыш план почэш строичылствэ пашам 1932 ийын 1-ой декабрыштыжэ пытарышаш улмаш.

Строичыл-влак вашэш планым луктыныт.

1932 ийын пэрвой майыштыжэ строичыл-влак, партий дэн эллан тыгай рапортым пуэныт:

„Дньэпр чэп-влак дэнэ йога!

Сталин, Молотов, Орджоникидзе, Калинин йолташ-влаклан да „Правдылан“. Кичкас, 1 май.

1 майыштэ, кас дэн 6 сагатат 30 минутышто про-мышлэныслан токым пумo.

Дньэпростройын коллэктивжэ партий дэн прави-чылствэ ончылан кучымо мутшым шуктыш.

Строичылствын начальникшэ А. ВИНТЭР.

Партий комитэтын секрэтаржэ ЛИБЭНЗОН.

Строичылнэ пашазэ-влакын райкомыштым

вуйлатышэ БРОВКО“.

Дньэпрын сэрышкыжэ пэрвой пашазэ-влак толмылан улы-жак вич ий вэлэ эртыш. Ындэ тушто у олам, завод-влакым ыштымэ, йыр-ваш илыш шолэш вэлэ. У ыштымэ вэрлашкэ чойын корным пуртымo. Мундыркё стэпыш чэп-влак дэн элэктричэс вий пуалтэш.

Дньэпростройын ударникшэ-влак.

Бэтонлан вэр эрыктымэ.

Шокшо ийунь кэчэш ырышэ гранит куй, кужгö кэм пундаш гыч когарта. Кокла йогынысо куго куй кашак пэш ольан вэржэ гыч кожганэн. Дньэпр пундашын пэнггыдэмалгшэ породшо пэш чот шогэн. Куй кашак дэн кучэдалмашэш нойышо, кэчэ шокшэш когарышэ пашазэ-влак планыштым шуктэн кэртын огытыл.

Пырдыжлаш пыжыктылмэ плакат-влак эрэ план шуктыдымо нэргэн увэртарат улмаш:

— „Куй опышо, бэтоншик, транспортник-влак, ийунь план курлэш, тыршыза!

Лышыл кэчылаштак прорывым пытараш, паша лэктышым нёлталаш, пашаштэ ситыдымаш-влак дэн кучэдалаш күүлэш.

Строичылствын бойэвой участкыштыжэ талын кучэдалман!

Чыланат кокла вүд йогын пашашкэ!

Тыгай ұжмашлан вэс кэчыжым ударник Ходьушин вашмутым пуо:

„Мый кокла вүд йогын пашашкэ пурэм. Чыла каныме кэчылаштат тушто ышташ мутым пуэм. Тушто мый куй пудыртышо лийын ыштэм. Чыла пашазэ-влакымат ты пашашкэ ұжам“.

Тыдын почэш шуко йэн прорывым пытараш пижыч.

Бэтоншик, бухгалтер, транспортник, статистик, дэлопроизводичыл чыланат куй дэн кучэдалаш пижыч:

Дньэпростройын эн куго инжэньэржэ — Вэдьэньэйэв, ломым, киркам кучэн, куйым пудыртылаш полшыш.

Куйым сэгышт. Эрыктымэ вэрыш бэтоным гына пыштышаш кодо.

Бэтонлан вэр эрыктымэ.

300 тўжэм огыл, 427 тўжэм.

Дньэпростройышто Амэрик гыч толшо спэциалист (уста)-влак ыштат. Амэриkyштэ бэтонлымо опыгым шотлэн, сэзонышто 300 кубомэтр бэтоным опташ лийэш манын каласышт. Тулэч утыжым ок лий маньыч.

— Ты сэзонышто (жапыштэ) 427 тўжэм кубомэтрым опташ, маньн строймо пашам вуйлатышэ мэмная спэциалистна-влак каласышт.

Пурла да шола сэрлаштэ паша кузэ кайымым оячыктышо диаграм-влак улыт. Тушагын кэчын паша кузэ кайымым сэрэн шогалтэш.

Сәнчабр тылзыштә йүд йәда ганбак заводын вуй ләвәд-ышәшыжә түрлө тулым чүкташ ыштымә.

Кок ужаргә да кум йошкар тул пурла сәрын 1100 кубомәтр оптән шуктымьжым ончыкта. Угычын волгалтшә тул волгыдо 1200 кубомәтр оптән шуктымьым ончыкта.

427 тўжәм огыл, 500 тужәм.

Дньэпростройышто ыштышә-влак тыдын дән гына чәрнән огытыл. 2000 кубомәтрим пуаш шотлән ыштымә бетон заводлан, бетоным утларак ышташ күләш. Сэзонышто 427 тўжәм кубомәтрим гына огыл, 500 тўжәм кубомәтрим опташ. Пашазә-влак шкәныштын большэвикла шукташ ыштымә вәшәш планыштым луктыч.

„500 тўжәм кубомәтр вэрч“

Ты лозунг партколәктив гыч тўнгалын, пашашкә эн вара пурышо сэзоняик-влак дэк шушо бойэвой лозунг лийә.

Утларак талын бетон завод-влак ышташ тўнгалыч, утларак талын куй пұдырдышо-влакын йўкышт шокташ тўнгалә. Тўжәмлән пашазә-влак бетоным нумаләш тўнгалыч. Комсомльәц-влак эн ончыл рәтәш шогалыч. Ударник-влак шукэмыч

Паша кангаш погынымаштә кок ой укә.

— Вәшәш планна 500 тўжәм. Мәшкәнам воштылаш огына пу—500 тўжәм кубомәтрим оптәна.

Ты нәргән трибуныш күзән пашазә-влак ойләныт.

Вэсьолыйын ияжәнэрышт-влак Рубин, Кандалов молат кұчыкын гына: „Шуктәна“,—маньыч.

500 тўжәм вәшәш планчыла строицылствын планжә лийын.

Шұдылән, шкәтын, йәшан йәшыж дән пашазә-влак бетон оптымаштә ыштәныт. Дәпошто ыштышә Москальэв шкә, куважә кок ұдыржо — Ана дән Мотря ыштәныт.

Жәнә Романькын ұдырамаш-влак гыч лийшә ударнә бригадыжә эн куго пумо нормо-влакым тәмән шогән. Тәмп вэрч кучәдалшә комсомол Чыла Украин индустрийын сәнгымылан пумо знамыжым налын.

Кок сәрыштә ыштышә-влак коклаштышт танасән ышташ тўнгалыныт.

29-шә сәнтабрыштә ыштымә тәмп нөлтәлалтмаш эн күкшө лийын. Ик минут жапат пашадә шогымаш лийын огыл.

Пәл йүд жапәш пурла сәрыштә ыштышә-влакын 2900 кубомәтр оптымьштым увәртәрәныт. Кок могыр сәрыштә ик кәчыштә 5700 кубомәтрим оптәныт.

Окчәбр тылзыштак амәриканьәц-влак пумо нормым кок гана йәшарән ыштәныт. Дәкабр тылзын пәрвой кәчылаш-

тыжэ тўнѡамбал мучко Днѡэпростройышто Ыштышѡ-влакыѡ кугылѡч-куго сѡгымыштым тѡлѡграф коч увѡргарышт.

„500 тўжѡм кубомѡтрым бѡтонлѡн шуктымѡ“.

Капиталист кугыжанышлам поктѡн шуын, эртѡн кайѡн кѡртына, укѡ?

Элѡктричѡс вийым ыштымаштѡ мѡмнан сѡгымашна пѡш куго гынат, мѡ альѡ капиталист кугыжанышлам поктѡн шуын огына ул.

Элым элѡктричѡслымѡ шотышто мланна капиталист эллам поктѡн шуман вѡлѡ огыл, эртѡн кайаш кўлѡш.

1921 ий 1929 ий
Английштѡ вич ий коклаштѡ
элѡктровий кушмаш.

1931 ий 1932 ий
СССР-ыштѡ ик ий коклаштѡ
элѡктровий кушмаш.

Капиталит эллам поктѡн шуын, эртѡн кайѡн кѡртына мо вара?

Кѡртына. Капиталист эллаштѡ элѡктричѡс вийым ыштымѡ дѡн мѡмнан элыштѡ ыштымѡм тагастарѡн ончѡна гын, ыштѡн кѡртшашна раш палѡ.

ССР Ушѡм ик ийыштак Английын вич ийыштѡ ышты-мыжѡ лѡч шукурак ышта.

Кокымышо пѡтилѡткын пытартышѡшыжѡ мѡмнан ыштымѡ элѡктричѡс вийна 100 мильѡрд киловат час лѡч шагал ок лий.

Тѡвѡ тыгѡ элѡктричѡс вий ыштымѡ пашаштѡ тѡхникѡ шотышто ончылно шогышо капиталист эллам утларак да утла-

рак поктэн шуын шогэна, нуным эртэн кайышашнат тора огул.

ЙОДЫШ-ВЛАК: 1) Чыла элым элэктричэслымэ пашам В. И. Лэнин молан пэш куго пашалан шотлэн?

2) Элэктрофикаций шотышто ССР Ушэм кокымышо пәтиләткын пытартышыжлан туньямбалнэ могай вэрым налэш?

ПАША:

1. Шкэндан районын элэктрификаций планжым лончылэн ончыза.

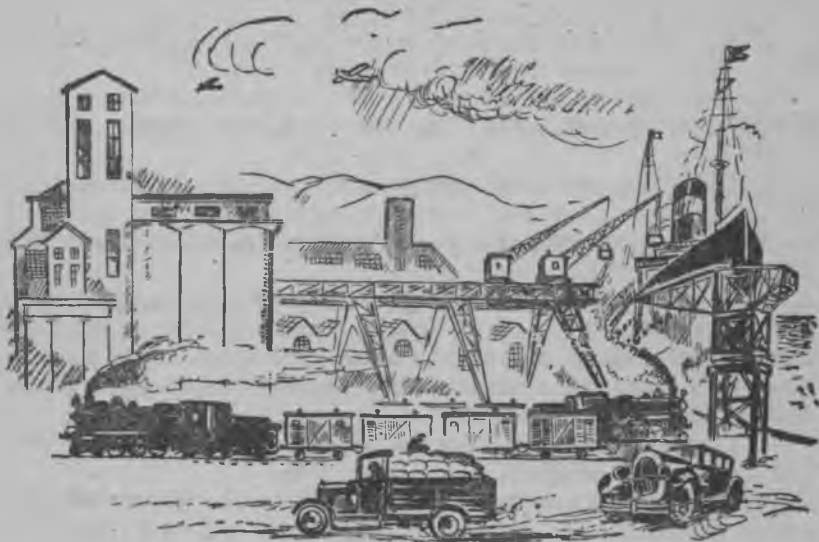
2. Газэтыштэ ончыза — тэнэй могай элэктричэс станцийна пашаш ушнышаш.

3. Тунэммэ жапыштэ Элэктрофикаций нэргэн тэндаң шуко мачэриал погына: карт, диаграм, таблицэ-влак, газэт гыч пүчкэдымыда-влак, йэстэствознаний урокышто сэрэн налмыда-влак. Ты мачэриал-влакым погэн, пәтиләткэ пусакэш Элэктрофикаций пөлкам ыштыза.

4. Пусакэш элэктрофикаций нэргэн кнага-влакым погэн, нэ выставкым ыштыза.

Кажнэ кнагажлан кнагаштэ мо нэргэн ойлымым кучыкын сэрэн пыштыза. Ты кнага-влакым калык коклаш шалаташ тыршыза.

VI. Транспорт дэн кыл кучымыш (свāзь).

„Социализм ылым талын ыштышэ эллан, ончылно шогышо, эн ончылно шогышо, капиталист кугыжаныш-влакын лэчат эн сай, социализм транспорт күлэш.

Чыла калык озанлыкыштэ транспортын күлэшыжэ пэш куго, эл аралымэ пашаштэ тудын пэш куго күлэш шотшо“
(Сталин).

Мэмнан эллан транспортын күлмыжө.

I.

Мэ түжэмлэн у завод-влакым ыштэна. Ий гыч ийын мэмнан колэктывлымэ йал озанлыкна кушкэш. Завод дэн фабрик-влаклан ышташышт илэ товарым (сырьом), заводлан күлэш турло ўзгарлам намийаш, совхоз дэн колхоз пасулашкэ машина-влакым намийаш вийан транспорт күлэш.

Хлопок вудымө вэрлаш'э чодра ок куш. Чолран вэрыштэ киндэ шагал, мануфактур дэн метал ўзгар укэ.

Ленинград завод-влаклан Баку нэптэ күлэш. Баку нэптэ промысла-влаклан чодра материал күлэш. Баку гыч нэптым, промышленныс районла гыч түрлө узгар-влакым чойын, вуд корно дэн Украин, Поволжыйэ, Йүдвэл Кавказын колхозышт, совхозышт, машина-трактыр станцылашкышт шупшыктылаш возэш.

Ураллан, Моско дэн Иваново-Возньэсэнскын мануфактурышт күлэш. Моско дэн Иваново-Возньэсэнск завод-влаклан Уралын чойынжо күлэш. Алтай гыч Уралыш Кузньэцк бассейнын мландэ шүйжө мийа. Урал гыч Алтайыш Урал рудам намийат.

Чойын корно-злак дэн Моско обласын тэкстиль фабрикашкыжэ Кокла-Азийын хлопокшым кондат.

Промышленныс рүдө вэрлашкэ, строймо вэрлашкэ киндым, мландэ шүйым, хлопоком, нэптым, металым, чодра материалым тўжэм километр вэрла гычат намийаш возэш

Ик вэрла гыч вэс вэрлаш түрлө таварым, продуктым кондышташ чойын корно-злак күлыт.

Вэрышкэ түрлө узгарлам жапыштыжэ шуктымодэн, жапыштыжэ промышленныс дэн йал озанлык план-злак шукталтыт.

II.

Мундыр Йүдвэл, пураш лийдымаш тайгаштэ мландэ шүй кугын кийымэ вэр-злак улыт. Шуко-шучо энэрла сэрыштэ шөртнөб ошма вэрэштэш. Пойан күртнөб руда киймэ вэрла улыт. Кокла Азий мландэ помышышто пэш куго пүртыс пойанлык уло: вүргәнэ, кок түрло вулно, сира, тулэч молат вэрэштыт. Ты пойанлык-злак дэн пайдаланымаш укэ. Ты куго чодра-злак, кумда ошман мландын вэс могырыштыжо улыт.

Ту эллашкэ чойын корнылам намийаш вэрэштэш. Тунам йэн-злак, турлө товар-злак тугай элашкына шуын кэртыт.

Мланна чойын корно, вуд корно, шосэ корно күлыт. Мланна кизыт йэн кид логалдымэ пүртыс пойанлык дэн пайдаланаш тўналлаш вэрч корно-злак күлыт.

Корнына моннарэ утларак лийэш, тунарэ мэмнал озанлыкна вашкэрак кушкаш тўналэш. Чойын корнына-злак утларак сай ышташ тўнгалыт гын, утларак вашкэ социализм ыштымаштэ пашана-злакым шуктэна.

Мэмнал элым—тўнгамбал пролетариатын элжым аралымэ шотыштат чойын корно-злакын күлэшышт пэш куго.

Капиталист-влак ССР Ушэм ваштарэш у сыйым йамдылат. Элым аралышашлан транспортын пашам сай шуктымжо күлэш.

Тэвэ молан партий дэн правичылствэ транспорт пашам ончык колташ тыршат.

Тэвэ молан партийын XVI-шо погынымашэшыжэ Сталин йолташ тыгэ каласэн: „транспорт пашалан большэвикла пижын, тудым ончык колташ — тэвэ ты пашам шуктыман“.

(Сталин).

Мундырнэ йүдйымалнэ, пичкэмыш тайга мландыштэ пұртыс пойанлык чотдымэ шуко уло.

Транспорт пашаштэ мэмнан ончык кайымына.

Импэриализм сөй дэн граждэн сөйэш мэмнан транспортна моткоч шолдыргыш.

Чойын корно, паровоз влак туганымэ дэн, у паровоз-гон-влакым ыштыдымэ дэн, йулатымэ ўзгар ситыдымэ

дэн йатыр моло чий-влак уло денат, тэлым 1919/20 ийыштэ чойын корно транспортна чарнымашкэ шуо.

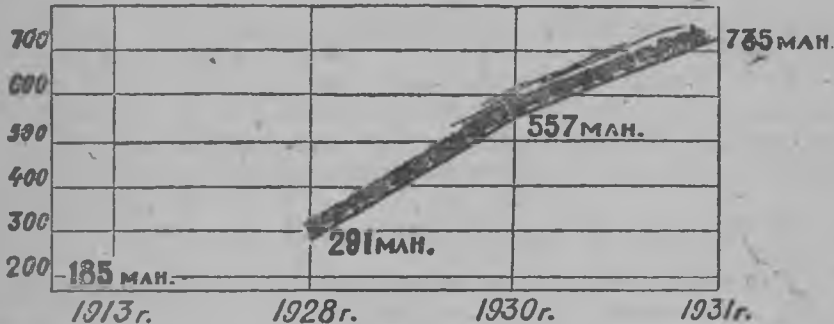
1920 ийын фэвраль тылзыштыжэ тоштэм пудыргышо, паровоз-влак 65 процэнтыш, йужик кэчывалвэл чойын корнылаштэ тулэчат шукырак—85 процэнтыш шуыт ильэ.

Комунист партий вуйлатымэ почэш пашазэ клас шолдыргышо транспортнам пўтыньэк йол ўмбак шогалтэн шуктыш.

Пэрвой нэтилэткыштэ транспорт пашаштэ куго сэнгы-маш-влакым ыштышна.

Мэмнан чойын корнылаштына груз (ўзгар) шупшыктымаш кушкын шога, утларак йэн (пасажи́р)-влакым шупшыктэна. Пытаргыш 1—2 ийыштэ груз шупшыктымаш 122 миллион тонлан йэшаралт. Тынар кушмаш кугыжаныш Российын чыла грузшо шупшыктымо нарак лийэп.

ПАССАЖИР-ВЛАК КОШТМО КУШМАШ.

Груз шупшыктымо шотышто ССР^У Ушэм чойын корно транспорт Йўдвэл Амэрик Сойэдиньон штат-влак лэч вара, кокымышо вэрыштэ шога.

Тыганьэ кушмаш тэмп тўньамбалнэ нимоганэ капиталист влынат лийын ок кэрт.

Мэ йатыр чойын корно-влакым ыштышна. Ты чойын корно-влак гыч тымартэ йэн йол логалдымэ вэрлашат ыштымына уло.

1930 ийыштэ совет власть 12,8 тўжэм км. кужыт чойын корным ыштыш. Турксиб корным, Боровойэ-Акмолинск, Караганда-Троицк-Омск моло чойын корно-влакымат ыштышна.

Капиталист эллаштэ транспорт паша ўлкў вөлэн шога, транспортшыто ыштышэ-влак пашадэ кодыт; паровоз, вагон-влак ыштымэ завод-влак пэтыралт шогат, пашаш кодшо

пашазэ-влакын паша кэчыштым шуйэн шогат, пашадарыш-
тым волтат.

Мэмнан ий гыч ийын транспортышто ыштышэ пашазэ-вла-
кын культур, мачэрнальнэ шот ылышышт нөлталалт шога.
Чойын корно пашазэ-влакын шукушт кэчэш 7 сагат гына
ыштат. Пашадар күзэн шога, пашазэ-влаклан ылымэ вэр ыш-
тымаш ий гыч ийын талын кушкэш.

ГРУЗОБОРОТ КУШМАШ.

1913г.	132 млн т.	132 млн т.
1929г.	156 млн т.	156 млн т.
1930г.	230 млн т.	230 млн т.
1932г.	320 млн т.	320 млн т.

Чойын корнылаштэ кадр-влак йамдылымэ куго пашам
ышталтэш. Чылажэ 26 тужэмлэч утларак, машинист, кочэ-
гар-влак, смотричыл-влак, монтьор-влак, станцийлашкэ на-
чальник влак, кондуктыр-влак йамдылалтыт.

Транспорт альэ шойылан кодын мийа.

Социализм озанлыкын пүтүнжө дэн тагастарымаштэ
транспортна альэ шойылан кодын мийа.

Йатыр вэрлаштэ йулатымэ узгар ок ситэ. Шахтылаштэ
лукмо мландэ шуй шүдө тужэм тонлэн вэржэ гыч кожга-
ныдэ кийа. Станцийлаштат курык ганьэ олтымо пу ора-
влак улыт.

Мэтал заводлашкэ күлэш нарэ руда мийэн ок шу, руд-
никлаштыжэ шүдө тужэм тонлэн лукмо руда кийа.

Строичылствылан чодра дэн строичылнэ мачэриал-влак
кұлыт, а чойын корно влак ыштымэ вэрлашкэ кондэн огыт
шукто.

Йатыр районлаштэ киндым вашкэ олтэн огыт кэрт, йал
озанлык-машина влакым жапыштыжэ намийэн огыт шукто.

Чылажат тыдэ транспорт пашанан шойы-
лан кодмыжым ончыкта.

Партийын XVI-шо погынымашэшыжэ Сталин йолташ—
транспортын күлэш шотшо пэш куго гынат, тудым
молэмдэн ыштымэ альэ шойылан кодын мийа,—манын ойлэн.

Путыракак шойылан вуд транспорт пашана кодын мийа.

„Транспорт пашалан большевика пижып, тудым ончык колтыман“ тыгэ Сталин йолташ партий поганымашэш касасэн.

Тугэ гынат, транспорт пашаштына альэ мартэ йбршэш сэнгымашыш шуын огына ул.

Молан? Могай чий дэн тыганьэ шойылан кодмаш? Кө титакан?

Шойылан кодшо тэхникэ.

Мэмнан транспортна шойылан кодшо тэхникан.

Мэмнан паровозна влак шагал вийан улыт.

Мэмнан выгонна-влакыш шуко ўзгарым опташ ок лий — йоңытышт изэ. Мэмнан паровозна-влак ольан коштыт.

Мэмнан электричэслымэ чойын корнына влакат пэшак шагал — улыжат 58 километр кужытышто вэлэ электричэс пойээд-влак коштыт. САСШ-тэ тыгай корно—6.850 километр. Транспорт пашаштэ мэханизлымэ йөн пэш шагал: опымо йастарымэ, сигнализаций, пуымо кид йөн дэн ышталтыт.

Завод, фабрик, шахтылаштэ шуко вестўрлэмдымэ, мэханизлымэ паша-влакым ыштымэ, транспортым вестўрлэмдэн ыштымаштэ тыгай йөн ок ситэ.

Тэвэ тыдэ мэмнан транспортнан шойылан кодмыжын тўн чийжэ.

Транспорт пашам вредичыл-влак локтыльыч.

Транспорт пашаштына шойылан кодмашна тэхникыштэ вэл огыл. Транспорт пашам вредичыл влак пэш кугын локтыльыч.

Нуно транспортын сөй жапыштэ күлэшыжым пэш раш умлэн илэныт. Транспорт пашам йбршэш шолдыртэн шуктэн, мэмнан элым капиталист-влаклан пуаш йөнандарэн илэныт. Сандэн вредичыл-влак транспорт шолдыртылмо пашам талын ыштэныт.

Транспортышто вредичыл организацэ-влакын вуйыштышт тошто жапыштэ чойын корно кучышо оза-влак шогэныт. Нуно чойын корно-влакым угычын шкэ кидышкышт налаш ишанэн илэныт.

Вредичыл-влак транспортлан-куго зийан кондышаш планым ыштэныт, транспорт погым шалатэныт, ик пойээдым вэс пойээд ваштарэш намийэн альэ корным рончэн пойээд-

влакым пудыртылыныт, таза паровоз-влакым йбрдымашыш луктыныт.

Врэдичыл-влакым тўжвалтарышна. Нуно транспортлан куго зийаным кондышт.

Мэмнан тушманна-влак — обэзличкэ, паша дисциплин волымаш.

Транспортлан куго зийаным обэзличкэ кондыш. Паровоз вэч мут кучышо ыш лий. Па овозым корныш лэкмыж годым ик бригадэ, вэс ганажым — вэс бригадэ ончышт. Ик бригадын ик паровозым ончымашыжэ пэши коклан гына лийэ. Бригадын составшат — машинист дэн көчегар, вашталталт шо ышт. Паровоз олмыктышо бригадэ олмыкгымыжлан мугым кучэн огыл.

Тыгэ ончымылан лийын паровоз-влак вэшкэ тўгавэн строй гыч лэктын шөгэныт.

Паша дисциплин волымашат транспортлан куго зийаным кондэн.

1930—1931 ийлэштэ газетэши пэчэтлымэ ик монар факт-влак гыч паша дисциплин волымым раш палэн налаш лийэш.

1. 22 апрэлыштэ Гусаровка станцийын администацыйжэ тавар пойэздым моло корно дэн колэн. Корно ончышо корнышто вагоньэткэ шогымо нэргэн увэртарэн огыл. Крушэньэ лийын. Паровоз рэльс гыч лэктын; нил вагон пудыргэн. Корно пöлалтмылан ик монар сагат жап моло пойезд-влак эртэн кэртын огытыл.

2. Эмба станцийыштэ пойэд дэк ұжыктымö 15 машинист-влак гыч кумытышт суртышто лийын огытыл, молышг-влак йуын ангырышэ лийыныт, латвизымышыжэ гына пойэздым нангайэн.

3. Окружной сут Чорнайа станцийыштэ крушэньэ лиймэ пашам ончэн. Тыштат крушэньэ паша дисциплин укэ гыч лийын. Тавар пойэздын машинистшэ Широков тыгэ ойлен:

Чэльабинск гыч эртышэ пассажир пойэздым паровоз воктэн вучэн шөгэн, изыш нэралтэн колтэнэм. Ала мо маланьэм пойезд эртэн кийымыла да кондукторын пойезд кожгаташ кандэ кагазым пумыла чучо.

Свистокым-пуым. Варажым рычагым пўтыралын, сагатлан 75 километ) кайышэ пойезд ваштарэш шкэ паровозым колтышым“.

Вара мо лийын?

34 йэн колэн, 25 эмганэн, 100 түжэм тэнгэ дэчат утларак зийан лийын, 9 сагат пойээд-влак шогэныт.

Тэвэ тыгэ паша дисциплин волымаш транспорт пашам локтылэш.

Кокымышо пәтиләткыштә транспортышто мом ышталтэш.

Транспортын моло озанлык ужашлөч вараш кодын мийымыжым пытарыман. Кокымышо пәтиләткыштә транспорт пашам йөршеш вестүрлэмдән ышташ вэрәштэш.

Чойын корно транспортым вестүрлэмдән ыштымын тунжылан мо шотлалтэш.

Чойын корно транспортым вестүрлэмдән ыштымаштә партийын XVII шә конфэрэнцыжә эн күлеш ыштышаш пашалан виыан паровоз влакым да шуко груз оптымо вагон-влак ыштышашым шотлән. Транспорт пашам механизлыман.

Мэмнан чойын корнына-влакым электричэслымынат куго шотшо уло. Парвийым электричэс вий дән вашталтымә годым йулатымә үзгар кум гана утларак аралалтэш. Электричэс пойээд вашкэракат коштшан.

Мэмнан ик монар эллаштына — Уралыштә, Закавказийыштә пүргүс условия электричэс пойээлан кошташ утларак кэлшышә.

Мут гыч, пар вий дән коштшо пойээдым Сурамский курык коч эртымыж гөдым коктытлан пөлән, сагатлан 10—12 километр дән гына нангайаш вэрәштэш.

Ты уасткым электричэслышаш лийына гын, пойээд-влак коштмаш моло вэрләсә ганьак лийэш.

Тэвэ эша ик примәр.

Тифлис — Батум коклаштә вашкә коштшо пойээд ик кутлаштә кок паровоз дән шупшын күзысталтэш кумышо паровоз шойыч шука. 200 километр вэрым 8 сагат жап кайа, кокла шот дән сагатлан 25 километрым кайа.

Тыгай вәр дэнак кок электровоз дән кайышә пойээд сагатлан 60 километрлөч утларак кайа.

Мутат укә, пöрыкыштö чыла чойын корнынам электричэслән огына керт; йужик посна участкылажым гын, дөлышыл ийлаштак электричэслаш возэш.

Чойын корно ыштымә кузә кушшаш?

Кокымышо пәтиләткын пытартышыжлан мәмнан чойын корнына-влак 30 тужәм киломә рлан кушшаш.

У чойын корно-влак утларакшым наций районлаштә ышталтшаш улыт. Ожно наций районлаштә чойын корно-влак шагал лийыныт.

Кокымышо пәтиләткәш вийан куго паровоз, вагон-влак элэк ровоз, тәпловоз-влак ышталтыт.

Транспорт паша мэханизлалтәш.

Тугак вүд транспорт пашаштат ончык кайымыш куго лийәш.

Обезличкым пытараш.

Ты паша-влакым шуктышаш вэрч, транспорт пашам сай-эмдышаш вэрч транспорт пашаштә улшо эн куго тушманым — обезличкым пытараш вэрәштәш. Какнә паровозлан, кажнә вагонлан посна бригадым пуман. Бригадә ончымо паровозшылан мутым кучыжо.

Чойын корнылаштә паша дисциплиным нөлталман: пойезд-влакым расписаньә почеш кон ыштман, па овоз-влакым жапыштыжә пуман, нуным аралыман, йулатымә ўзгарышат аралән кучыман т. м.

Чылажыма тьдым социалистла тангасән, ударнын ыштымә дән да Сталин йолташын 6 условийжым илышыш пуртымо дән шукташ лийәш.

Социалистла тангасән ыштән транспорт пашам сайәмдәна.

1931 ийын йанвар тылзыштыжә „Правда“ газет, транспорт пашам виктарышә комисариат (НКПС), транспорт пашазе-влакын Рүдо Комитәтышт, „Гудок“ газет паровоз бригад-влак коклаштә социалистла тангасән ыштымым ора изоват-ләныт. Ты тангасән ыштымышыш тужәмлән бригад-влак пурәныт. Нынә пәш сай паша пр мәрәм ончыктәныт. Пәрвой прәмийым Подрубов дән Нищихын бригад-влак налыныт. Дәкабр дән йанвар тылзылаштә нәлә условийштә ышән ты бригад-влакын паша ләктышышт пәш сай лийын: пойезд-влак расписаньә почеш жапышыжә коштыныт, паровоз-влак локтылалтын огытыл. Бригад-влак мәр пашам шуктән ыштәнныт.

Герман чойын корно пашазэ-влак социалистла тангасэн ыш ышэ ССР Ушэм чойын корно пашазэ-влаклан тыгэ сэрэн колтэныт:

„Пагалымэ йолташ-влак! Газетлаш пэчэтлымэ гыч ССР Ушэм паравоз бригад-влак коклаштэ соцалистла тангасэн ыштымэ нэргэн галэн нална. Социализм сроймо пашаштэ, ССР Ушэмым аралымэ пашаштэ тангасэн ыштымаш пэш куго ш тан. Социализм ыштымаштэ кажнэ ош ылда империалист-влакым пэрымаш улэш. Мэ ты пашаштыда уло моштымына дэн полшаш шогэна. Тэндан социалистла тангасэн ыштымаш ыда куго сэнгымаш-влак нэргэн мэ кумыл нолтын колыштна...

Мэ тэндан сай корныдам пөлэклаш знамым колтана.

Тэвэ тыганьэ, мэмнан предпратийыштэ ыштышэ пашазэ-влак ноганымашын пунчалмутшо.

Ты знамым мэмнан ватына, авана, акана-шужарна, ўдырна-влак угэнэт. Ты знача тўнхам ал пролетариатын изакшол акла лышыл шогымо знакшэ лийжэ, нунын ССР Ушэмым аралышаш вэрч кучэдалмэ знакышт лийжэ.

„ССР Ушэмым аралыза, шкэндан элыштэ клас тушманым кырыза“ тыгай лозунгым лукгын кучэдалына.

„Йолташ-влак, мэ буржуазий ваштарэш кучэдалаш ўжына; Совет Ушэм ваштарэш сбй мачериал колтымым чараш тыршэна; шкэнан рэволюций пушан пашана дэн кокымышо пәтилэткыштэ ыштышаш паша-влакым шукташ полшэна.

„Совет Ушэмым аралыза, шкэндан элыштэ клас тушманым кырыза“ лозунг почэш кучэдалын сэнгымаш-влакым ыштэна.

Ма тэрскойышто ыштышэ пашазэ дэн служышо влак погынымашэш 1932 ийын 4 апрэлыштэ лукмо пунчалмут. Кирхмэзэр ола.

„Правда“ газетэш 1932 ий 13-шо майыштэ пэчэтлымэ гыч.

„Кирхмэзэр ола чойын корно мастэрскойлаштэ ыштышэ нэмыч пашазэ-влакын знамышт дэн 275 тэнгэ прэмийым Топки дэполан (Томск ола чойын корнышто) пуаш ыштымэ“.

Вүд транспорт.

Мэмнан эл озанлыкчан вүд транспорт пэш күлэш. Вүд транспорт эн шулдо корнылан шотлалтэш.

Параход рэлыс пыштымэ корно дэн ок кошт. Ик паракходыш ик монар пойээздэш опымо грузым опташ лийэш.

Сөй жапыштат вүд транспортын күлэш шотшо пэш куго. Куго тўшка сөй калыкым, куго запас проловоль-

ствийым снәрйэд, пушко, танкэ-влакым, имньэ-влакымат вүд дэн куштылгырак да гашкэракат намийэн шукташ лийэш.

Кокымышо пәтилэткыштэ вүд транспорт куго вэрым налэш.

У корабль, паракход-влак ышталгыт. Опытмо, йастарымэ паша мэханизла лтэш — машина йөн дэн ышташ тўналалтэш. Йул дэн Дньэпр вудлаштэ вүд корно пашам кугын шарэн ончык колталтэш.

Социализм ыштышэ элын сай корнышт-влак лийман.

Сталинград дэн Харьков трактыр завод-влак кэчын 250 трактырым ыштэн шогат. Сталин лүмэш почмо завод, Горький Йарослав завод-влак кэчын 100 утла автомобильым ыштэн лактыт.

Трактыр дэн автомобильлан, имньэ дэн кошташат сай корно күлэш. Сай корнына мэмнан шагал.

Кугыжан жапыштэ Росийын түр кудэмлаштыжэ корно

Йоршәшак лийын огыл манаш лийәш. Шошым да шыжым улшо корныла дән ныгузә коштшаш ганьә лийын огыл — эрә лавра вончак гына лийын.

Чойын корно дәч тораштә улшо ола, йал-влак шкә илышышт дән гына иләнйт. Корным төра-влак эртымә годым гына олмыктылыныт.

Совет власть лиймә годсәк тўжәм километрлән шоссә корно-влак ышталтыч, шуко тўжәмлән у кўвар-влак ышталтыч. Тугә гынат, мэмнан альә сай корнына-влак огыт ситә.

Алама корно дән совхоз, колхоз пасула гыч киндым, хлопокым, йытыным йал озанлык пумо моло продуктымат чойын корнылашкә вашкә намийән шукташ ок лий. Тугак промышләнныс таварымат йалышкә вашкә кондән шукташ ок лий. Алама корно автомобиль, трактыр, орава влакым пудыртыләш, омыта ўзгарым кўрыштәш, имным локтыләш.

Кожымышо пәтиләткәш корно ыштымә пашам кумдан шарән колталтәш.

Социализм ыштышә элын сай корнышт-влак лийыт.

Йодыш.

Кожымышо пәтиләткыштә корно ыштымә пашалан кумдан пижмын моганьә кўләшыжә?

ПАША.

Шкәндан школәшда „Автодор“ кружокым организоватлы а.

Мландә ўмбалнә — пойезд дән автомобиль, йужышто — самолёт.

Эн вашкә самолёт (аэроплан) дән кайаш лийәш. Пойезд Тифлис дән Баку ола-влак коклам 16—18 сагат кайа, а аэроплан ты вәрәм 3 сагат кайа.

ССР Ушәмыштә йуж транспортын шотшо утларак куго. Мэмнан ССР Ушәмыш ына лышыл чойын ко, но станцияла дәч тўжәм километрлән тораштә улшо вәрла улыт; тугай вәрлаш нымоганьә ко, но дәнат мийән шушаш ганьә огыл.

Кизытак мэмнан ССР Ушәмыштә ик монар йуж корно влакым почмо: Моско — Баку, Моско — Ташкәнт, Моско — Иркут к, Моско — Бәрлин, Ләниград — Бәрлин, молат.

1932/33 ийыштә мэмнан 138 йуж корнына-влак лийыт, нунын обшо кужытышт 110 тўжәм километр лийәш.

Самольотын вэр гыч вэрыш йэнгым, письмам, моло Узгарлам кондыштмыжо дэн гына пашажэ ок пытэ — самолёт йанлык кучаш полша, самолёт сүрэтла, самолёт агроном пашам ышта. Самолот-влак йудвэлыштэ йужыш күзэн, тьульнэ киймэ вэрлам кычалыт. Вудымö шурно дэн чодралан зийан кондышо вэдичыл-влакым кұшычын химий йон дэн пытара. Самолот-влак кұшычын вэрлан фотографий сүрэтыштым возэн, мланна чойын корно-влакым ышташ полшат.

Самолот-влак ССР Ушэмым капиталист кугыжанышла лэч аралат.

Йуж транспорт рудö вэрла дэн посна районвлак кокла кыл кучымо пашаштэ полша.

ЙОДЫШ.

Мэмнан эллан йуж транспортын күлэшыжэ моганьэ?

Адэмэ кузэ вэрла коклам сэнэн шога.

Адэмэ ожсо годсэкак иктэ-вэсылан вашкэрак увэртарымэ йöным кычал илэн.

Йужик эллаштэ сэрышым, тыгыдэ посылкэ-влакым вэргыч вэрыш вашкэ намийэн шуктышашлан имньэшкэ-влак лийыныт. Мэмнан дэн, Росийыштэ йамшык-влак коштыныт. Тыгай почта дэн кондыштомаш ишанлэ лийын огыл, адак вашкэат коштын кэргын огыл.

Параход дэн паравоз-влак лэкмылэч вара увэр кондыштомаш утларак вашкэмын. Тугэ гынат, ты йөнат адэмын күлэшыжым ситарэн огыл.

Паравоз лэкмылэч вара 10 ий эртымöнö, тэлэграфым шонэн луктыныт. Тэлэграф вэргыч вэрлаш пэш вашкэ увэртараш тўналын. Тэлэграфлэч вара тэлэфоным луктыныт. Тэлэфон дэн шуко километр кокла вэргыч йэн-влак иктышт-вэсышт дэн ойлэныт.

Пытартыш ийлаштэ кумдан радио дэн пайдаланаш тўналыч — ридиотэлэграф (чэпдымэ тэлэграф), радио тэлэфон (чэпдымэ тэлэфон) илышыш пураш тўналыч.

ССР Ушэм моло кугыжанышла дэнат, шкэнжын посна районлаж дэнат кылым радио дэн куча.

Радио дэн адэмэ пэш тора вэрышкэ увэртарэн кэртэш; радио дэнак тора вэрла коклашкэ сүрэтым ончыктэн кэрыт. Тэлэфон дэн ойлымо годым ойлышо йэнгын мутшым вэл огыл, шкэнжымат ужаш лиймэ жап вашкэ шуэш.

Радио дэн ойлымо 2000 километр лэч торарак вэрыш шокта.

ССР Ушэмын чыла Йэвроп элмалан эн вийан ВЦСПС (Профсоюз-влакын Чылэ Ушэм рүдө Советышт) станций гыч ойлымо Совет Ушэмын чыла вэрыштыжэ вэлэ огыл, моло кугыжанышлаштат шокта.

Кугыжан Росийын радиожо лийын огыл.

Радиофикацияй Окчабр рэволюций лэч вара гыңа шарлаш тунгалын. Тудо кизыт пэш вашкэ шарлэн шога. Тугэ гыват, мэ капиталист кугыжанышла дэч варашрак кодын мийэна. Радиофикацияй шотыштат нуным пок-тэн шуын, эртэн кайаш күлэш.

Крэстыан дэн кыл кучымо, агитаций, пропагандэ шотышто адак массэ коклаштэ пашам ыштымэ шотышто В. И. Лэнин радион күлэшы-жым пэш кугэш шот-лэн.

Радио моло кугыжаныш пашазэ шэмэр калык дэн кыл кучаш полша. Радион чартыш границыжэ укэ. Моло кугыжаныш пашазын радиоприомникшэ лийэ гын, Моско ола гыч ойлымым колышт кэртэш.

ВЦСПС радио станций моло кугыжаныш шэмэр калыкклан лумын радио пэрэдачым ышта. Пэрвой гана тыгай пэрэдачым Окчабр револьуцийын 12-шо ийжым пайрэмлымэ кэчын ышталтын.

Капиталист кугыжанышлаштэ пролэтар калык радио дэн пайдаланэн огыт кэрт, тушто капиталист-влак радио дэн шэмэр калыкым олталаш пайдаланат.

Буржуазий шэмэр калыкым совет радио дэч корандаш тырша. Тугэ гынат, ончылно шогышо пролэтариатшэ Совет элыштэ ойлымо кажнэ мутым умлэн налаш тырша.

Тэвэ Галльэ ола гыч ик пашазэ Карл Ритэ тыгэ сэра: „Тэндан дэн ойлымым жолыштшаш вэрч 7-шэ нойабр кас мый дэкэм йолташэм-влак толыыч. 19 сагатыштэ радиомым колышташ йамдылышым. Чыланат пэш сак лийын колыштына. Пэрвой рушла ойлымо шокташ тунгальэ. Изыш лиймөнгө нэмычла ойлаш тунгальыч:

„Колыштса, колыштса! Моско ойла!.. Моско ойла! ВЦСПС радио станца гыч Окчабр револьуцийын 12-шо ийжым пайрэмлымэ нэргэн ойлымым колыштса.

Ты ужмым колын нымом пэлэшташ өрна. Йывыртэн өрмалгымэм дэн чытыраш тунгальым... Тэвэ пролэтар кугыжаныш дэн кыл кучымашыш шуна вэт, шонэм“.

„Чыла кыл кучымаш пашам, утларакшым радиом, кумдан шарэн колтыман.“ (Партийын 17-шэ конфэрэнцийжэ пунчал мут гыч).

Йошкар армийыштэ кыл кучымаш.

Йошкар Армийыштэ кыл кучымашын күлэшыжэ пэш куго.

Кузэ тушто кыл кучымаш пашам организоватлымэ?

Войска-влак, путыракшым сөй жапыштэ, ужашын-ужашын түрлө вэрыштэ шогат. Начальник-влак түрлө вэрыштэ улшо войскаштын пашажым түрлө кыл кучымо йөн дэн виктарэн шогат.

Армийыштэ эн простой кыл кучымаш йөн посыльный-влак коч ышталтэш. Тыдэ кыл кучымо пашалан ойырымо

йэн-влак поручэным, приказым армийын посна ужашлашкыжэ кондыштыт. Армий дэн эл коклаштэ кыл кучымо пашам почта ышта. Тылэч посна войскан посна ужашышт-влак коклаштэ тыгай кыл кучымаш-влак улыт:

Лэтучий почта — армийын посна ужашлажэ коклаштэ, йэчэ дэн, тошкэм орава, мотоцикльэт, йужгунам аэроплан дэн кыл кучымо йөн.

Кӧгӧрчӧн почта — Туныктымӧ кӧгӧрчӧн йолӧш доньӧсӧнийым кылдэн колтат.

Туныктымӧ пий-влак кондыштмо почта — доньӧсӧнийым конвӧртӧш пӧчӧтлӧн пий шуйӧш кылдэн колтат.

Тугӧ гынат, эн сай кыл кучымо йӧнлан войскаштӧ радиотӧлӧграф, радиотӧлӧфон, элӧтричӧс тӧлӧграф дэн тӧлӧфон шотлалтыт.

Чӧпдымӧ тӧлӧграф да тӧлӧфон дэн шкӧ войскалан тушман войска кочак увӧрттараш лийӧш; тӧвӧ ты шотышт дэн чӧпдымӧ тӧлӧграф дэн тӧлӧфонын утларак сай шотышт. Тугӧ гынат, тыдынат ситыдымӧ вӧржӧ уло — тушман чӧпдымӧ радио дэн увӧртарымым шкӧ аппаратшӧ дэн кучӧн кӧртӧш. Сандӧн увӧртармашым условный знак-влак дэн ышташ вӧрӧштӧш. Могай знакым кузӧ лудаш лумын шогалтымӧ йӧн-влак гына лудын моштат.

Радио тӧлӧграф да радиотӧлӧфон армийын кыл кучымо пашаштыжӧ утларак да утларак куго вӧрым налын шогат.

ПАША.

Почта тӧлӧграф пӧлӧмыш ӧксурсийым ыштыза. Тушто сӧрыш, посылкӧ налмӧ-колтымӧ тӧхникым ончыза.

VII. Йал озан- лыкым социали- стла вэстүрлэм- дэн ыштымэ.

Пашазэ клас йалым
социализмыш нанг-
гайа.

Кугыжан 'Росий лэч
16 мильйон тыгыдэ, эн
тыгыдэ посна крэстйан
озанлык-влак кодыныт.
Шуко мильйонло крэст-
йан-влакын изэ гына
мландэ участкышт лийын,
тыдым адак кугэзэ-коча
йөн дэн, пу шога дэн курал
илэныт. Крэстйан калы-
кын шукужын мландыжэ
эн алама лийын. Эн поро
дэн эн шуко мландым
помэшик-влак да кулак-
влак адак кугыжа кучэн
илэныт.

Шуко крестянын мландыжак лийын огыл. Нуно помешикын да кулак-влакын мландыштым шэргэ ак дэн налын, арэядоватлэн илэныт.

Мучаш гыч мучашыш шукташ шуко крестянын киндыжэ ситэн огыл. Крестянын киндыжэ ситэн огылат шэргэ акым тўлэн помешик дэн кулак лэч киндым налын илэн, альэ вучымэш налын. Погэн налмэ киндыжэ гыч помешик дэн кулаклан порыс тўлымыж дэч вара шкаланжэ пэш шагал кодэш улмаш. Сандэн тудо угычын помешик дэн кулак лэч налын порысыш пурэн. Тыгэ, крестяан Умыржб мучко порыс гыч лэктын кэртын огыл, Умыржб мучко пэлэ шужэн илэн.

Окчабр рэволюций лэч вара совет власть помешик дэн кулак-влакын мландышгым, инвентарыштым налын нужна дэн батрак-влаклан пуыш. Тулэч варажым тыгыдэ крестяан озанлык-влак утларак йешарлатыч — 25 мильон нарыш шуыч.

Пашазэ клас кугыжан да капиталист-влак властым мэмнан чыла шэмэр калыкклан сай илышым — социализм илышым ыштышаш вэрч пытарыш.

Социализм илышым ыштышаш вэрч, йалым пичкэмыш шужэн илыш гыч лукшаш вэрч, шэмэр крестяан-влакын тыгыдэ озанлыкыштым колэктив озанлыкыш ушэн, вэстўрлэмдэн ышташ возэш.

Пашазэ клас властым кидышкыжэ налшын, ты пашам, йалым социализмыш намийымэ пашам шукташ тўн-альэ.

1932 ийыштэ чыла шэмэр крестяан озанлык гыч 62%-шэ колэктив озанлыкыш ушнэн ышташ тўнгалыч.

1917 ийыштэ, Окчабр рэволюций годым кугыжам, помешик капиталист-влак властым пытарышна. Ындэ мучко колэktivлымэ районлаштэ мэмнан элын пытаргыш капитализм элэмэнтышт-влакым пытарэн шогэна. Мэ кулакым клас шотышто пытарэн шогэна.

Тыгыдэ озанлык социализм ыштымашым чарэн шога.

Капитализм жапыштэ эн сай, эн шуко мландэ помешик-влак кидыштэ лийын; крестяан-влак изэ гына лаптык мландым кучэн илэныт.

Кугыжан Росий нэргэн Лэнин тыгэ сэрэн: „10 мильон крестяан озанлык-влакын 73 мильон дэсэтин мландышт, 28 тўжэм помешик-влакын 68 мильон дэсэтин. Тэвэ сан-

дэн тэхникын шойылан кодмашыжэ; мландэ пашам ыштыдымылэч кодыдымашын гына ыштымаш, крэстйан массын пэшак шойылан кодмышт“.

Молан тыгэ? Палэ. Изэ озанлык машина тэхникэ дэн ыштэн ок кэрт: изэ озанлык химий уйандыш дэнат пайдаланэн ок кэрт, сандэн крэстйан-влакын пасушт шукужак уйандымэ огыл, шурным шагал шочыкта, инвэтарь дэн вольыкышт начар.

Тыгыдэ крэстйан озанлык социализм ыштымэ пашам чарэн шога. Тудын шкэнжым пукшэн лукташат шурныжо ок ситэ. Сандэн олалан пушаш уто киндыжэ лийын ок кэрт. Шкэнжын изэ гына озанлыкыштыжэ улшо инвэтарьжэ дэнат крэстйан пүтүнък пайдаланэн ок кэрт. Посна озанлыкын имныжэ ыштэн кэртшаш пашажын кумышо ужашыжым гына ыштымым палэн налмэ; колэктив озанлыкыштэ ту имнэ кум гана утларак пашам ыштэн кэртэш.

Тыгыдэ озанлык-влак йал озанлыкым шойылан кодат. Йал озанлык промышлэныслэч вараш кодэш. Йал ола дэч шойылан кодэш.

Йал озанлыкын капитализм корно дэн кайымыжэ — нужна, шужэн илыш корныжо.

Йал озанлыкын шойылан кодмыжым куго колэктив озанлыкым ыштэн гына пытараш лийэш.

Капитализмыштэ куго озанлык шуко тыгыдэ озанлык-влак булналтмэ дэн лийэш. Пойан крэстйан озанлык-влак нужна да кокла крэстйан-влак вий дэн илэн кулак озанлыкыш савырнат, нужна дэн кокла крэстйан озанлык-влак булнат. Бұлнышө крэстйан помэшик альэ кулак дэк тарзылан пура, йа олашкэ кайэн завод, фабрикыш пашазэ лийын тарлалтэш — пролэтарий лийэш.

Капитализм эллаштэ йал озанлык мэмнан элысэ ганьэ кушкын ок кэрт.

Эн ончылно шогышо капитализм элыштэ — Америкыштэ трактыр миллион нарэ уло, комбайн 45 түжэм нарэ, түрлө машина-влак шүдө түжэмлэн: ыла ты машина-влак дэн чыла озанлакшын визымышэ ужашыжэ вэлэ пайдаланат. Молан? Трактыр да комбайн-влак дэн пойан-влак гына пайдаланат. Нужна дэн кокла крэстйан тыгай шэргэ акан машина-влакым налын огыт кэрт — вийышт ок шуто. Трактыр кучышо озанлык-влакат трактырыштан ситышашлык пашам мун огыт кэрт. Трактыр кучышо йатыр озанлыклаштэ тракты-

рышт идлук мучко 400—600 сагат жапым вэлэ ышта, моло жапым йара шогэн эртара—имнэ дэн ыштымылэч изыш вэлэ утыжым ышта. Мэмнан совхозна дэн колхозлаштына трактор-влак 2500—3000 сагат паша жапым ыштат.

Тарлымэ вий дэн ыштыктышэ пойан фэрмер-влакын тракторышт пашадэ шогат, нужна дэн кокла крэстьян-влак изэ

участкэ мландыштым пыкшэ гына кид вийышт дэн ыштэн орланат.

Мильйон трактор дэн чыла озанлыкын визымышэ ужашыжэ гына пайдалана, нил ужашыжэ йал озанлык пашам машинадэ ышта.

Капитализмыштэ куго озанлык-влак гына кушкыт, изэ озанлык-влак тужэмлэн куго озанлык-влак кидыш вэрэштыт—йөршэш булнат.

Чыла капитализм эллаштат нужна дэн кокла крэстьян озанлык-влак булнэн, пытэн шогат. Йал озанлыкын капитализм корно дэн кайымыжэ—нужна шужэн илыш корныжо.

Чыла капитализм эллаштэ ты жапыштэ талын кризис шарлэн шогымо дэн булнышб озанлык-влак моткоч шукэмыч.

Булнышö крестйан-влак вудымö мландыштым кудалэн олашкэ шылыт, туштат паша укэ дэн, нуно пашадымэ-влак армийыш ушнат.

Комбайндам мөнгэш налза.

Францийыштэ Моо луман йал крестйан-влак комбайн налмэ фирмышкэ тыгай сэрышым возэн колтэныт:

„Мэ тэндан дэч 1926 ийыштэ комбайным налынна ильэ. Комбайн дэн вичийышкэн ыштышна. Эртышэ ий гыч тунгалын комбайн дэн күлэш нарэ пайдаланаш ыш лий. Кид дэн ыштымым пайдалыраклан шотлэн, мэмнан йатырна комбайн дэч посна ышташ тунгалыч. Мэмнан вудымö мландына нэшак изэ, сандэн машина лэч посна ыштымэ утларак пайдалэ лийэш.

Сэдэ ийышгэ тулышашна олмэш комбайным мөнгэш налыда гын, мэ көнэна“.

Комбайн акын ужашыжым тулышаш вэрч, комбайным пүтуньжыгэ мөнгэш пуаш шонымөнгө, крестйан ылыш сай гыч лийшаш огыл.

Тэвэ кузэ капитализм эллаштэ машина шэмэр крестйаным булнымашкэ шукта.

Йэн-влак лулэгыш савырнэныт.

Колоний эллаштэ крестйан-влак моткоч нэлэ ылышым чытэн илат. „Либерти“ луман буржуазий газэтын корэсподэнтшэ Индий элын шуко районлаштыжэ лийын, Бэнгал облас, Раджай округ крестйан-влак ылышым тыгэ сэра:

„Тутыш шужэн илымэ дэн йэн-влак лулэгыш савырнэныт. Вургэмышт укэлан лийын удрамаш-влак урэмыш огыт лэк. Ты йэн-влакын йатырышт нымоганьэ пашамат муын огыт кэрт. Кажнэ пөртыштö шужэн колаш шуышо йоча-влакым ужым, нунын авашт шортмым кольым. Нунылан полшаш мийышэ иктат укэ. Шукышт шкэныштын игышывыштым ужалат“.

Вэс буржуазнэ газэтыштэ Нанба округ крестйан-влак ылыш нэргэн пэчэтлымэ:

„Округышто ылышэ 98 процентжын—1 миллион 400 тужэм йэнгын оксаштат, кочкашышт киндыштат укэ. Кочкаш йöрыдымö пушэнтгэ лышташым кочкын шуко калык эпидемий чэр дэн чэрланэн кола. Шужэн илымэ дэн шкэныштым шкэ пытарышэ-влакат йатыр улыт. Крестйан-влакын нымош-

тат кодын огыл — Умбал вургэмыштым, пöрт көргö узгарыштым ужалэн пытарэныт, йöршэш күчүзэш кодыныт.

Тэвэ тыгэ, крестйан-влак 7-8 тылзэ годсэк илат.

Илышышт сайэммэ шотышто нимоганьэ ишанат укэ. Шужэн ты йэн-влак уш-акылышт пыты-машкэ шуыт“.

Тэвэ тыгэ Английн 400 мильён йэн илышэ Индий колонийыштыжэ крестйан-влак илат.

Амэриkyштэ сайрак мо?

„Нэйшэ“ луман буржуазнэ газетын Пэнсильваний дэн Огайо районлаштэ лийшэ Толлгрэн луман сотрудникшэ тыгэ сэра:

„Питсбург дэч ик монар миль вэрыштэ шүдö тужэмлэн йэнгын кочкашышт йöршэш укэ. Йэн-влак шужэн йарнэныт. Тэлылан иктаж түрлö сэвап дэн вашталтмаш ок лийгын, Амэрикын историйыштыжэ ныгунам уждымо орлык илыш лийэш. Тыгэ шонышо ик мый вэлэ огыл. Пэш шуко игышывэ да кушкын шогышо рвээ калык шужэн колымыштым шкэ шинчам дэнак ужын илэм, манын тыштэ илышэ ик врач маланьэм ойлыш. Мый йатыр йаллашкэ мийэн коштым: шкэ шинчам дэн арньашкэн киндэ уждымо рвээ калыкым, ныгунам шöр уждымо йоча-влакым ужым“.

Шэмэр крестйан-влак капитализм эллаштэ нужнангыт, бұлнат, пэлэ шужэн илат. Тэвэ тыгай илышыш мильёнло шэмэр калыкым капитализм нангайа.

Мом ышташ?

Капиталист кугыжаныш эллаштэ илышэ крестйан-влаклан шкэ илышыштым сайэмдышаш вэрч мом ыштыман вара? Нуныланат мэмнан элысэ пашазэ дэн крестйан-влак ыштымэ пашамак ышташышт күлэш. Пролетариатлан да комунист партий в, йлатымэ почэш вур йуышö буржуазий дэн помэшик влэсым пытарыман. Крестйан илышым пашазэ-влакын властьышт гына сайэмдэн көртэш.

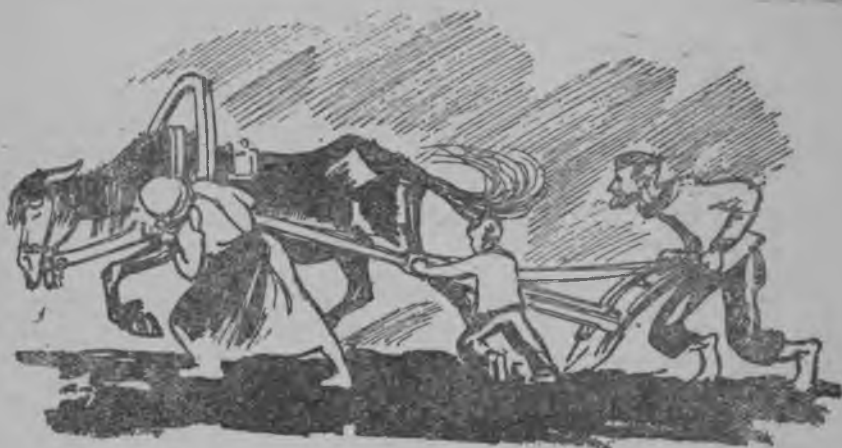
Кузэ Сөзэт элыштэ йал озанлык кушкын, ончык кайэн шога.

Сөзэт элыштэ нужна дэн кокла крестйан-влак озанлык кушмо у корно почылто. Ты корно капитал жапыштэ лийынат огыл, ончыкыжат ливын ок көрт. Ты корно — социализм озанлык ыштымэ корно.

Нужна дэн кокла крестйан ушнэн тыгай куго колэктив озанлыкым ыштэн кэртят .Тыгай озанлыкыш пураш кулак-лай гына корно пэтыралтын. Тудо колэктив озанлыкын тушманжэ, тудо нужна крестйан вий дэн илэн пойаш тырша.

Йал озанлыкын социализм корно дэн кушмыжо шэмэр крестйан илышым сайэмда, шэмэр крестйаным кулак эксплоатаций дэч утара.

Колэктив озанлыкыштэ посна кучымо участкэ-влак коллаштэ мэжа пытаралтэш. Ожно кажнэ крестйанын шкэнжын посна участкыжэ лийын. Чыла пасу тыгыдэ гына

Окчабр револьуцо ты сүрэтым илыш гыч йбршэш луктын шолыш.

участкэ-влак-ла пöлымö улмаш. Ындэ Мытрийын, Семонын, Йиванын посна участкышт укэ. Ындэ чыла колхозын ик куго пасу-жо гына уло.

Мэмнан совхоз, колхоз пасулаштына 100 түжэм трактырна Амэрикын миллион трактыржэ лэч шуко гана утларак ыштат.

Молан тугэ?

Амэриkyштэ трактыр-влакым посна пойан оза — фэрмэр-влак кучат, мэмнан дэн гын, трактырым совхоз дэн колхоз-влак кучат.

Амэриkyштэ мландэ оза-влак кидыштэ. Нунын йатырышт мландым 100—200 гэктарлэн кучат, пэш кок-ла гына 1000 гэктарлэн кучышыжо. Пойан фэрмэр 100—200 га мландыш-тыжэ ышта; мэмнан колхозлан мландыжэ түжэм гэктарлэн, совхозна-влакын—лу түжэм гэктарлэн.

Америкуштэ крестйан-влакын пэш шагалжэ трактыр дэн пайдаланат, мэмнан дэн колхозыш ушнышо крестйан-влакын шукушт мландэ пашаштым трактыр дэн ыштат. Мэмнан дэн трактыр дэн кулаклан гына пайдаланаш ок лий.

Тэвэ молан мэмнан трактырна-влак Америкуш трактыр-ыштлэч шуко гана утларак ыштат.

Колхоз корно — эн ишанлэ, эн сай.

Мэмнан элыштэ колэктив озанлыкым трактыр да моло йал озанлык машина-влак лийыт гын гына организ ватлаш лийэш манын шонымаш куго йонгылымаш лийэш. Мэмнан кизыт трактыр, комбайндэ ыштышэ колхоз озанлыкна-влак тужэмлэн шотлалтыт. Тугэ гынат, нуно ушнэн ыштымышт дэн, посна озанлык-влак лэч утларак пайдалэ улыт.

Новоаньенский район, Ёлыл Йул вуд кундем Дэмьйан Бэдный лумэш колхозын колхозникишт-влак тэвэ мом возат:

„Комунист партий ужмб почэш мэмнан шкэ нужна озанлыкнам куго колхозыш ушымылан 10 тылзэ жап вэлэ эртыш; пэрвойжым ты у пашалан мэмнан кокла гыч шагална ишаныш: йужиктышт лудмышт дэн шошым колхоз гыч лэктыч. Ындыжым мэмнан кокла гыч чыланат колхоз корнын эн ишанлэ, эн сай шотшым умлэн налдымына укэ. Пэрвой ийыштак колхоз озанлык кажнэ озанлыклан 1275 тэнтгэ доходым пуыш. Имаштэ озанлыкым посна кучымына голдым, тыдым кокымышо альэ кумышо ужашыжэ гына доходым налына ильэ. Таланда трактырым пуэнытат, сандэн доходда куго лийын, манын каласышэ лийэш. Йолташ-влак! Мэмнан трактырна укэ, мэмнан моло түрлө йал озанлык машинанат укэ.

Ик гай мландыштак, ик гай курал дэнак ыштэн мэ,—колхозник-влак, ты ийыштэ шкэт посна илышэ крестйан-влак лэч кок гана утларак налына.

Курымын мэмнан крестйанна-влакым мундыр, түрлө вэрэ улшо тыгыдэ анга-влак орландарышт. Мланна ик корно гына кодо: мэжа-влакым пытарэн колхозыш лэкташ. Тыгыдын пёлкалалт пытышэ анана-влакым куго колхоз озанлыкыш ушышна. Тыгэ мэ шкэнам индыралт илымынам пытарышна. Колхозыш ушнышын мэ организованно ик йэн гай, молан ыштымынам умлэн ышташ пижна. Имаштэ, мэмнан кокла гыч шукуна посна озанлыкым кучэн илымэ жапыштэ, кажнэ озанлыклан кокла шот дэн 8 гектар гыч вудэн кодэнна

ильэ. Тэнэй колхозышто — 17 гектар дэн возэш. Йэгнат имашсэ лэч шуко огыл, ыштымэ куралнат садак, шупшишо вийнэ имашсэ лэч шагалракат.

Посна озанлык-влак гыч эн талын тыршэн ыштышыштат 20 процентлэч утыжым йэшарэн вүдэн ышт кэрт. Тэвэ моговань улмаш колэктыв озанлыкын вийжэ!

Колхозник-влакын тыдэ „Правда“ газетыш сэрмышт гыч пырля ыштымын, посна ыштымылэч пайдалыжым ужаш лийэш. Крестйан-влак шкэштат тыгыдэ озанлыкын кулак, помэшик, капиталист кидыштэ индырал тилымаш шуктымыжым палэн налынтыт, тугак нуно куго социалист озанлыкынат колэктыв вийжэ нужна илышым сэнгышашым умлэн налынтыт. Колэктыв илыш нужна дэн кокла крестйан илышым вашкэ сайэмдэн шуктышаш корно дэн нангайа, тудо социализмыш нангайа.

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Молан изэ озанлык пайдалэ огыл?
2. Капиталист эллаштэ крестйан-влак кузэ илат?
3. Мэмнан элыштэ йал озанлык кузэ кушкэш?
4. Капиталист эллаштэ илышэ шэмэр крестйан-влаклан шкэ илышыштым сайэмдышаш вэрч мом ыштыман?

Лэнин илыш корным ончыктэн.

Крестйанланат, пашазэ ганьяк капитализм властыштэ илашыжэ пэш йёсö лийын. Пашазэ ганьяк крестйанымат курымын помэшик дэн капиталист эксилотироватлэн илэныт.

Сандэн пашазэ дэн крестйан коклаштэ пэнгыдэ кыл кучы-маш. Пашазэ клас шэмэр крестйан-влыкым социализм илыш ыштымэ корно дэн нангайа.

Тугэ гынат, шэмэр крестйан калыкым колхозыш ушым паша куштылго огыл.

Колэktivлымэ паша куштылго паша огыл. Тэвэ молан тудо тыганьэ. Олалаштэ млана социализм ышташ йёсö огыл. Одалаштэ чыла фабрик-влакын озажэ — пашазэ клас.

Кажнэ крестйан лыптык ангакым курымын ыштэн илэн. Курымын тудлан тунэмын. Шкэнжын гына йал озанлык тарманжэ, имныжэ лийын. Шкэ погыж дэч тудын ойырлымыжо ок шу.

Тудым адак кулак лудыкта: „Колхозыш пурэда гын, тэндан погыдам чылажымат шупшын налыт, варажым мо дэн илэда“.

Кулак у, социалистла ыштымэ ылышым ужын ок кэрт. Тудо шэмэр крэстйаным мөнгэш шупшэш, социализм илыш ыштымэ пашам күзэ гынат чараш тырша.

Чылажат тыдэ йал озанлыкым социалистла вэстүрлэмдэн ыштымаштэ йөсылык-влак улыт.

Пашазэ клас дэн шэмэр крэстйан коклаштэ кылым курылдэ, шэмэр крэстйаным кумылжо шупшын кэлшымыж дэн колхозыш нарийымэ корным муаш күлэш улмаш. Шэмэр крэстйанын умлымыжо, палымыжэ, штэн кэртшашыжэ гыч тунгалаш күлэш улмаш.

Лэнин ты у илыш корным ончыктэн.

Ты корно—Лэнин коператив планжэ.

Лэнинын коператив планжэ.

Тыдэ вара моганьэ план?

Колэктыв озанлыкыш нарийымэ корным, нужна дэн кокла крэстйан-влакым чумыр вийыш ушышаш корным—Лэнин копераций коч нарийымэ корным ончыктэн.

Йал озанлык уто продуксыштым пырля ушнэн ужалшашлан, пырля ушнэн олаштэ ыштымэ таварым налшашлан Лэнин пэрвой жаплан крэстйан-влакым пырля ушышаш ойым луктын.

Ожно крэстйаным кулак-сатузо толэн илэн. Крэстйанын продуксыжым кузат шулдын налын, ола гыч кондымо таварым крэстйанлан моткоч шэргын ужалэн.

Йал озанлык таварым копераций коч ужалымын, тугак копераций коч промышлэн тавар налым, шкэт посна ужалымэ-налмылэч пайдалырак лийшашым крэстйан шкэт умлэн шогэн.

Тэвэ тыгэ мэмна күго туныктышына—Лэнин шэмэр крэстйан-влак ушымо корным копераций коч ончыктэн.

Йал озанлык копераций коч крэстйан-влак ушнэн йал озанлык машина-влакым налаш тунгалыч. Пырля ушнэн машина налын, машина дэн пырля пайдаланэн, крэстйан-влак посна озанлык кучымын пайдалэ огылжым палэн шогэныт. Чынак, машина ик аңа гыч вэс аңаш кусныл коштын моннарэ жапым арам йомдара! Крэстйан-влак ольан-ольан аңа кокла йыраңгыштым пыгарэн пырля ышташ тунгалыч.

Тэвэ тыгэ йал озанлык уто таварым пырля ужалма гыч пырля ушнэн олаштэ ытымэ таварым налма гыч, мландэ пашам пырля ушнэн ыштыма гыч, шкэнштын мландэ

паша тарманыштым, машинам имным пырля ушнэн ыштымэ гыч-колхоз ыштымашыш шумаш. Тэвэ тыгай Ленинын планжэ.

Чынак ты корно крестйан-влакын умлымо, ыштэн кертшаш корнышт лийын.

Ленин партий шкэнжын онжо—Сталин йолташ дэн Ленинын коператив планым ылышыш пуртэн моштыш: ты нэргэн колхоз пашаштэ сэнгымаш-влак гыч умлэн налаш лийэш.

Колхоз-влак кушкын, пэнггыдем шогат. Мэ Ленин ончыктымэ корно дэн кайэна.

Йаллан социалист промышлэныс полша.

Ленин йолташ йаллан социалист промышлэныс полша гын гына коператив планым ылышыш пурташ лийэш манын пэшақ рашын умландарэн пуаш тыршэн.

Ты куго пашаштэ йал озанлык машинан пэц куго кулэшжэ уло манын, Ленин умландарэн пуаш тыршэн.

Шкэнжын планжым ылышыш пурташ ойым луктын тудо тыгэ ойлэн: „Тыдым вийан куго промышлэныс лийэш гын, ыштэн шукташ лийэш. Эрла гычак 100 түжэм чаплэ трактыр-влакым бэнзинжыгэ, трактыристшыгэ пуэн кэртына ильэ гын... крестйан: „Мый комуний вэрч, комунизм вэрч,“ манын каласа ильэ“.

Элым индустриангышаш вэрч, куго промышлэнысым вийангышаш вэрч мэмнан партийна дэн пашазэ клас пэш талын кучэдалыт.

Ленин шудымэ корно дэн кайэн, Совет власть колхоз-влак-лан ий гыч ийын пэш куго полишым пуэн шога. 1931 ийыштэ гына йаллан 120 түжэм трактырым, 3500 комбайным, 7 түжэм грузовой дэн куштылго автомобиль-влакым пуалгын. 1086 у машина трактыр станца-влакым организоватлымэ. Түрлө йал озанлык машина-влакым 786 мильон тэнгашым пумо. Мландэ уйангышым 24 мильон центьэрым пумо, адак пасу локтылшо-влак дэн кучэдалаш 4 мильон тэнгэ оксам пумо.

Киндэ, шыл, мэж, хлопок фабрик-влак.

Тыдэ вара могай фабрик-влак? Тыдэ мэмнан совхозна-влак.

Мэмнан кугылэч куго Ушэмна мучко түжэмлэн совет озанлык (совхоз)-влак улыт. Кокла Азийыштэ, Закавказийыштэ

пустыньэ дэн стэп мландым куралын рис, хлопок фабрик-влакым ыштышна.

Казакстаныштэ „Шужэм“ стэпым мэ пэлэдыш элышкэ савырэна. Тушан мэ вольык ашнымэ совхоз-влакым — шыл фабрик-влакым ыштышна.

Йудвэл Кавказын дэн Казакстанын стэпыштым куралын шыданым, рисым вүдаш тунгална.

Мэмнан элын кэчывалвэлыштэ да эрвэлыштэ ныгунам куралдымэ талэ мардэж куршталмэ да коклан кочэвник-влак гына эртэн коштмо мландым культур мландыш савырэна.

Курымлэн куралдэ кийышэ млэндэ-влакым куралмэ мландышкэ савырэна.

Пэрвой пәтилэткыштэ ожно ныгунамат куралдымэ млэндэ гыч 15 мильон гектаржым курал-вүдэн ышташ тунгалына. Ты младэш мэ шыл, мэж, хлопок, йытын, муно фабрик-влакым ыштэна.

„Гигант“ совхоз.

Йудвэл Кавказ кундэмыштэ пэш куго шурно фабрик уло. Тыдэ — „Гигант“ совхоз. „Гигантын“ пасушт-влак йудвэл-гыч кэчывалвэлкыла 73 километр вэрым налыт, касвэлгыч эрвэлышкыла — 40 километрым.

Совхозышто чыла пашамат машина дэн ышталтэш.

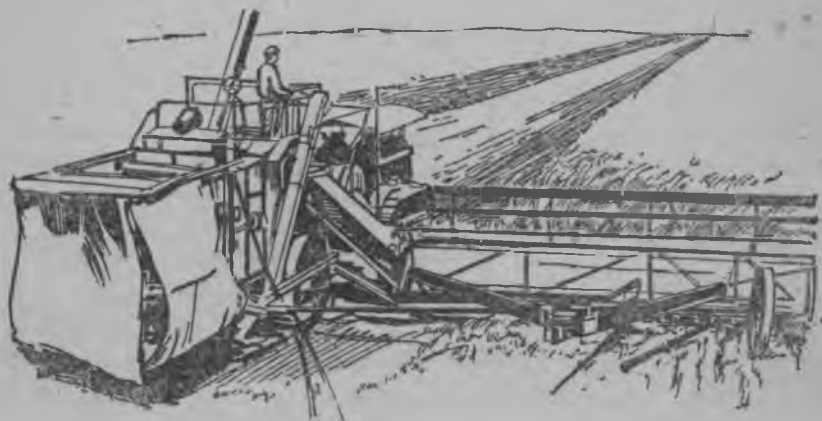
Трактыр-влак колон тошто Росийын кугээ шогашт-влакым вашталтэныт.

Шурно погымаштэ сорла да сава, кырымаштэ сапондо гына лиймэ жап ындэ эртыш, шойлан кодыч.

„Гигант“ совхоз пасулаштэ кажныжэ шўдылэн сор-лам, савам, сапондым вашталтышэ машина-влак ыштат. Тыдэ комбайн-влак.

Ильин йолташ „Куго план нэргэн ойлымаш“ кнагаштыжэ комбайнээр (омбайн кондыштшо) паша нэргэн тыгэ воза.

„Гигант“ пасулаштэ түрэдшэ — машинист, пашалан ыштымэ вургэмьм чийэн, шинчажым йанда шинча дэн пурак пурымо дэч авырэн, кидышт-влак машина үйэш логалын күрэн сынан лийныт. Тудо машинажын кўварыштыжэ, кў-

Комбайн пасушто.

шнő шога. Кидыштыжэ тудын свисток. Свистокшо дэн шўш-калтэн рутьэвойлан приказаньым пуа.

Комбайн пасу дэн кайа.

Куго шулдыржо савырнэн шурно парчам лап ыштэн кўзышт-влак дэк пучкаш намийа. Кўзышт-влак мőнгэш-оньыш вашкэ коштыт, шурно вуйым пучкыт. Пўчмő вуй-влак шкак машина кўргыш пурат. Машина кўргышто—кырымэ машина дэн пуалтымэ машина. Шурно вуй гыч пўрыкыштő пырчыжэ кыралтын, пуалталтын машина пуч дэн бакышкэ мийа.

Машина ик жапыштэ кум пашам ышта: түрэдэш, кыра, пуалта. Комбайн-влак пасу дэн кайат: иктыжэ ончылно, тудын почэш шолаштырак вэсыжэ, тудын почэш эша шолаштэ кумышыжо. Кажныжэ вич мэтр кумдык дэн түрэдын кайа, садэшак кыра, пуалта. Ончылно мучашдымэ лу километрлэн мўндырко-мўндырко шыдан вўдымő пасу кийа.

Комбайн-влак ыштымэ вашам ышташ — түрэдаш, күлтам пидаш, сапондо дэн кыраш, кольмо дэн кышкэн пуалташ түжэмлэн йэн күлэш ильэ. Тыштэ гын чылажаг кандэ вургэм чийышэ ик монар машинист-влак гына ыштат. Комбайныштэ ик йэн кид дэн ыштышэ 100 йэнгым ваштаалта.

Комбайн дэнэ ыштышэ йэнгын пашажат куштылго.

„Кэчэ мучко солкалэн нойэтат йүдымат малаш ок лий. Малымэ годым солымыла кид-влак солкалэнак кийат“ солышо-влак кутырат.

Машинистлан солкалаш ок ёоч, тудо шкэ вэрыштыжэ ончэн гына шога, машина шкак сола.

„Гигант“ совхозын йал озанлык пашазышт олым дэн лэведмэ вуйан лавран пёртыштö огыл, электрислымэ, радиолымо йандар куго пёртлаштэ ичат.

„Гигант“ совхозын йоча-влак туныктымо школжо, университетшэ, куго йэн-влаклан почмо курсышт-влак уло. Кугыжан Росийын йöратымэ культурдымо илышыжэ пытаралтэш.

Пасуштат, паша ыштымаштэ совхоз паша, озанлыкым посна кучэн илышэ куэстйаныялэч шуко гана сайрак, культурлырак.

Паша жапыштэ пашазэ-влаклан илашышт пасулаштэ палаткэ-влакым ыштымэ. Ты палаткылаштэ пырля кочмо-йүмö вэр, лудмо вэр, радио уло.

Пашалэч вара кас дэн пашазэ-влак докладам, лекцийым колыштыт, кино сүрэтым ончат.

Пасу паша вуйлатышэ-влаклан — агроном, мастэр бригадир-влаклан кушто мом ыштымым шинчышаш вэрч вэр гыч вэ, ыш нойэн куршталышташаш огэш воч. „Гигантын“ пасушт-влак мучко тэлефон чэным шупшмо. Кажнэ бригадэ шкэ вуйлатышыж дэн тлана кунам ойлэн, канашым йодын кэртэш.

Ий гыч ийын „Гигант“ совхоз эллан шүдö түжэмлэн цэнтвээр шурным пуа.

Шурно погаш тунгалшын кэчын станцийыш киндым колташ тунгалыт. Киндэ оптымо паша ик минут жапланат чарнэн ок шого. Киндэ дэн тэмымэ мешак-влакым станцийыш трактыр, автомобиль пойээд-влак кондэн шогат.

Станций гыч колтаг, пойээд дэн шурно шагал шочмо районлашкэ кайа.

Пойээд кожганэн кайымэ годым паровозын йүкшö мундыркö шокта.

— Эша иктэ кайыш, — пасушто ыштышэ пашазэ-влак коклаштышт ойллат.

„Гигант“ совхозыш американ учоный, профэсыр Вильсон толын, чылажымат ончэн пытарышын:

— Тыгай кызыт туньаштэ иктэ гына,— манын каласэн.

Лышыл, мундыр йалла гычат „Гигант“ совхозыш крэс йан влак ончаш мийат. Имаштэ экскурсий дэнат, шкэт-поснат совхоз ончаш 60 түжэмлэч шуқырак крэстйан мийэныт.

Чыланат нуно совхоз примэр гыч куго озанлыкыштэ пашан куштылгыжым, пайдалыжым палэн налыныт, сандэн нуно куго колэктыв озанлык-влакым вашкэрак ышташ шонэн мөнгышкышт пөртылыныт.

Мэмнан совхозна-влак йал колэktivлымэ пашаштэ эн сай агитатыр улыт.

Совхоз-влак йалым социалистла вэстүрлэмдэн ыштымын организатырышт.

Совхоз-влакым эллан күлэш кочмо-йумб продукт-влакым да промышлэннослан күлэш сырйом пушаш вэрч вэлэ огыл ышталтэш. Совхоз-влак куго социалист озанлык могай лийшашым ончыктышо улыт. Нуно тыгыдэ, пөлкалалт пытышэ тыгыдэ крэстйан, озанлык-влакым вэстүрлэмдэн ыштымын организатырышт улыт.

Совхоз пашам ончэн, крэстйан куго озанлыкын пайдалыжым умлэн налэш. Сталин йолташ совхоз-влакын корно ончыктымо пашашт нэргэн тыгэ каласэн:

„Йал члышым вэстүрлэмдэн ыштымэ курык туп рудосмын ончыч совхоз-влак кайат. Нунын почэш у илышын энгэртышыжэ шукылэч шуко колхоз-влак кайат. Ты кок систем-влакын (совхоз дэн колхоз-влакын) ушнэн ыштымышт ССР Ушэмын чыла обласлажым колэktivлышаш условийым ыштат“.

Совхоз-влак у техникышт дэн, йырласэ крэстйан-влаклан полшымышт дэн, крэстйан массын колхоз вэлыш савырнымыштым куштылэмдышт, нуным колэktivизацэ корныш пуртышт.

Совхоз-дэн колхоз-влак коклаштэ ойыртыш.

Совхоз-влакым кугыжаныш организаватла. Нуно олашсэ-фабрик-влак ганьак кугыжынышн улыт. Совхозышто ыштышэ пашазэ-влак, фабрик-заводлаштэ ыштышэ пашазэ-влак ганьак пашадарым налыт.

Колхоз-влакым кумылышт шупшмо почэш крэстйан-влак шкэ организаватлат. Крэстйан-влак мландэ паша ыштымэ-

куралыштым, имныштым пырляштарэн кугыжаныш мландыштэ шкэ озанлык пашаштым ыштат. Колхозник-влак колхоз озанлыкын озажэ шкэ улыт. Йал озанлык налогым да киндэ йамдылымэ планыштым тэмышын чыла дох дыштым колхозник-влак коклаштыт пöлат. Кö шукурак да сайрак ыштэн гын, тудо шукурак налэш.

МТС.

МТС — машина-трактыр станций манмэ лийэш. МТС-влак крестйанлан кид дэн ыштыма гыч машина дэн ыштымашкэ, шкөт посна озанлык кучэн илыма гыч колэктыв озанлыкыш лөкташ полшат. МТС полшымо дэн крестйан-влаклан тэхныкылан тунэмман.

Пэрв й МТС-м Украинэш Шэвчэнко дүмэш почмо совхозэш 1928 ийыштэ ышталтын.

МТС 26 йалла дэн договорым ыштэн. Договоржо тыганьэ улмаш:

„Крестйан-влак чыла пасуштым ушэн, ик колэктыв пасум ыштат. МТС крестйан-влаклан чыла трактыр отрэдшэ дэн да йал озанлык машинаж-влак дэн ышташ мутым пуэн“.

Крестйан-влак шкэ тыгыдэ пасуштын мөжаштым огыт пытарэ ильэ гын, трактыр колөнлан пашам ышташыжэ ок лий ильэ.

Шэвчэнко дүмэш почмо МТС крестйан-влаклан полшаш шкөнжын агрономышт-влак дэн мөханыкышт-влакым колэн.

Тыгэ крестйан-влак ик идалук ыштэныт.

Вара мэ лийын?

Мландэ паша ыштымэ росход-влак иземыныт. Ожно ик гөктар мландэ паша ыштымылан 20 тэнтгэ кучалтэш улмаш, ындыжым МТС-лан 14 тэнтгэ дэн гына түлэныт. Машина дэн ыштымын доходшо гөктар мландылан 52 тэнтгэ гыч 83 тэнтгэш күзэн.

Пырля куго машина-влак дэн ыштымын пайдалыжым умлэн налшын, крестйан-влак колхозым организова лэныт.

Мэмнан машина-трактор станцияна-влак чылажэ 1574 уло. 1932 ийыш э чылажэ 3100 лийэш.

МТС-влак йалым колэктывлышаш вэрч кучэдалыт, колхоз-влакым пэнгыдэмдат.

Йодыш-ВЛАК:

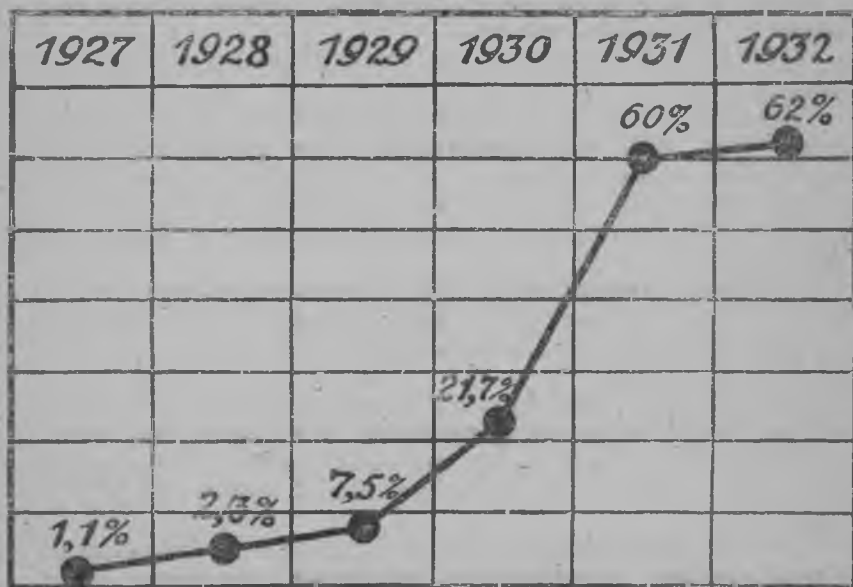
1. Йалым колэктывлымэ пашаштэ промышлэныс могай полышым пуа?

2. Мо тугай совхоз дэн колхоз-влак?
3. Совхоз дэн колхоз-влак коклаштэ могоаньэ ойыртыш уло?
4. Шкэт-посна илышэ-влакын озанлыкыштым колэктив корно дэн вестүрлэмдэн ыштымаштэ совхоз дэн МТС-влак могоаньэ полышым пуат?

„Куго вашталтыш ий“.

Тыгэ Сталин йолташ 1929 ийым дүмдэн. Молаң?

Ты ийыштэ йал илышыштэ тун гычак молэмаш лийын. Тэвэ молаң Сталин йолташ „Куго вашталтыш ий“ манын

Йал озанлык колэктивлым аш кузэ кайэн шога.

лүмдэн. Копэраций коч ольан-ольан пырля ышташ тунэ-мын, совхоз пашам ончэн, куго озанлыклаштэ пашан куш-тылгыжым умлэн налшын, крэстйан-влак пүтүнь йал дэн, район дэн колхозыш пураш тунгальыч. Нужна-влак почэш колхозлаш кокла крэстйанат массэ дэн пураш тунгальэ. Кокла крэстйан чурийжэ дэн социализм вэлыш савырныш.

1927 ийыштэ мэмнан колэктывлымэ озанлыкна 1,1⁰/₀ гына ильэ, 1928 ийыштэ — 2,3⁰/₀, 1929 ийыштэ колхозна-влак 7,5⁰/₀ шуыч, кизыт чыла шэмэр крестйан озанлыкын 62 процентжэ колхозыш ушнэн.

Киндым да молымат йал озанлык продуктым пумо шотышто совхоз-влак пэрвой вэрым налыыч.

Ты сэнгымаш-влакын нэгызэшышт, мучко колэктывлымэ районлаштэ кулак-влакым клас шотышто пыгарышна.

Кузэ мэ тыгай сэнгымаш-влакым ыштэн кэртна?

Мэмнан партийна Ленинын копэратив планжым моштэн илышыш пуртэн ш гыш. Пырля ужалымэ, тавар налаш ушныма гыч крестйан-влакым эркын-эркын копэрацийын кушыл формышкыжо — колхозыш намийэн шуктыш.

Эл индустриандымэ пашам талын илышыш пуртэн шогымо дэн пырля, машина-трактыр станций-влакым ыштэн, йал озанлык машина-влакым колтэн, совхоз-влакын польшыштым пуэн, совет власть шэмэр крестйанланат куго польшым пуыш.

Адак кузэ?

Колхоз организоватлымэ пашам шкэ кидышкышт ончылно шогышо пашазэ-влак налыыч. 1930 ийыштэ пашазэ клас шкэ коклаж гыч йалыштэ ышташ 25 тужэм сай пашазэ-влакым ойырыш. Пашазэ-влак шэмэр крестйанлан изэ озанлык лэч куго озанлыкын пайдалыжым умландарэн пуыч. Пашазэ-влаклан ты пашаштышт шкэныштын куго озанлык примэрышт дэн совхоздэн колхоз-влак полшышт.

Йалыштэ клас кучэдалмаш.

Колхоз-влак кушкыт. Путунь районлэн шкэт озанлык-влак колхозыш ушнат. Кулак-влак крестйан-влакым кузэ гынат колхозыш пурыдымашын тэмлышт гынат, түрлө йөн дэн колэктивизацэ пашам кўрлаш тыршышт гынат, нымомат ыштэн ышт кэрт.

Кулак-влак пэш шуко зийаным ыштышт. Колхоз киндым йулатышт, сай колхоз организатор-влакым пуштэдышт, вольыкым пытарышт, колхоз-влакын машинаштым, моло тарманыштым пудыртылыыч.

Клас тушманын пашажэ.

Моско ола гыч йалыш мийэн ыштышэ Никифоров йол таш йалыштэ клас кучэдалмаш нэргэн тыгэ ойла:

„Кулакын эн йӧратымэ куралжэ — колэктивизацэ паша нэргэн, колэктивизацэ паша эртарышэ паша йэн-влак нэргэн шойакым ойлымаш. Кулак-влак шкэ пашаштым утларакшым пичкэмыш Удрамаш-влак коч ышгат. Тыганьэ Удрамаш-влак коклаштэ колхозник-влак йочам шупшын налын комунист-влак Москош погэн колтат да монь манын укэ мутым шаркалат. Мэмнан районышко мланна полшаш пашазэ бригадым колтэныт ильэ. Кулак-влак ты бригадэ нэргэн Совет властын колхозыш ышташ колтымэ вуй паша дэн пижшэ рэстанышт-влак манын, пичкэмыш калык коклаштэ шаркалэныт. . .

„Москошто лийын, ныгунамат йалыштэ тынарэ вийын клас кучэдалмаш лийын кэртэш манын шонэн омыл ильэ.

Мийэн шумэм кэчак шэфлымэ колхознан партий погынымаштыжы лийаш возо. Докладым райкомын члэнжэ, Светлов йолташ, ыштыш. Докладым колышт шинчымына годым „рүшт“ шоктэн пычал лүйалтэ. Минь ончылнэм шогышо Светлов йолташ пэрвой изыш тайнымэ ганьэ лийат, варажым руэн сұмырымӧ пушэнтгэ ганьэ куварыш сұмырыш.

Ты коклаштэ ала кудыжо: „Пудранаш ок кул, куралдам йамдылыза“, маньэ.

Ик монар йэнг рэвольвэрым кучэн омса дэк куржыч.

Мыйат наганэм кучэн урэмыш куржын лэкташ шонэнам ильэ. . .

— Шого! Кум йэнг сита! Тышагын код! — садэ йўкак камандым пуыш.

Мый олмышкэм пӧртылым. Светлов йолташым ончаш тўнгална. Нӧлталын тэнгылыш пышташ пижна: капшэ нэлэмын, чурийжэ какаргэн. Пыштышна, вургэмжым кузэ лийэ тугэ кудашна, эмганымэ вэржым пидаш йамдылышна. . . куварыштэ. . . вўр тэмын. . .

Погынымашыш больница гыч толшо ала доктыр, ала фэльдшэр гавьэ йэнг ильэ. Тудо лап лийын Светлов онгым колышт ончыш, варажым кид шэржым кучэн ончышат, кўчыкын гына „колэн!“ манын пэлэштыш.

Урэмыштэ лышнэ гына эша пычал йўк-влак шоктышт. . .

Мэ куралнам кучэн илаш-колаш кучэдалаш йамдылалтна. . . Ик монар жап эртышат мэмнан йэнна-влак толын пурышт. Лүйшӧ йэнгым кучэн кэртын огытыл.

Клас тушманын пуляжэ йонгылэн огыл. Пуля Светлов йолташын онгэшыжэ логалын, вошт шўтэн лэктын.

Тушман вудымö кампаньэ эртарымым кўрлаш тыршэн.

Кашир районн, Крутский сэльсовэтыштыжэ „Красный якорь“ йал озанлык арчэл уло. „Красный якорь“ колхозым организоватлаш пижмэ годым, кулак-влак ты колхозым уло моштымышт дэя сўмыраш тыршэныт.

Шошым шуын толын, тыдын дэн пырля вудымö жапат шуын. Вудаш лэкшашлэч изыш гына ончыч кулак агитацым колыштын, 20 колхозник-влак колхоз гыч лэкташ зайавльэньым пуэныт. Нынын колхоз гыч лэкмышт дэн колхоз чылажак шаланащ шуын улмаш. Тэвэ тыгэ пичк-мыш колхозник-влакым ишандарэн кулак-влак колэктыв дэн шошым ача вудымö кампаньым кўрлмашкэ шуктэныт.

Сэльсовэт колхозник-влак коклаштэ умландарымэ пашам кумдан ышташ ок тўнал гын, кулак-влакым йөршэш чот ок чактарэ ильэ гын, „Красный Якорь“ колхоз ок лий ильэ.

Умландарымэ пашам ыштымылэч вара лэкташ зайавльэньэ пушо колхозник-влак чыланат зайавльэньыштым мōнгэш налыныт. Колхозник-влак ик йэн ганьэ организовано лэктын, вудышашыштым жап дэч ончыч шуктэныт.

Тэвэ тыгэ пичкэмыш колхозник-влакым ишандарэн, кулак-влак колэктывын шошым ача вудымö кампаньыжым тэвэ-тэвэ гына кўрылмаш шуктэн огытыл.

Силос башным йўлалтышт.

„Будьоновэц“ колхоз. Комсомольэц-влак тўнал пумо дэн кўкшö, чаплэ силос башным ыштэн шындышт. Башным пайрамлэн почмо кзчым ышташ шонэныт. Рвзэ-влак, комсомольэц-пионьэр-влак башным йошкар тиста, ужар пушэнгэ пэлэдыш дэн сынландарэныт. Рвзэ калык пэш йывыртэн эрла почына манмэ кэчым вучэн. Йудшö пэшак пичкэмыш лийэ. Онгыр кырымэ йук шокатш тўналэ. Онгыр калыкым вашкэ-вашкэ погынащ ужэш... Мо томаща?.. Урэмыш комсомольэц-влак, пионьэр-влак куржын лэктыч. Мом ужыт? Альэ гына ыштэн шуктымо силос башнышт шуйытко куго тул дэн йўла. Тул волгыдо пичкэмыш йўдым волгалтара. Колхозник-влак куржын лэктыч. Пожарный-влак толын шумэшкэ тул шкэ пашажым мучко шуктыш — силос башнэ йўлэн пытыш.

Йалыштэ кулак-влакын социализм ыштымэ пашанам чараш тбчымб примэрыштым шуко тўжэмлэн каласаш лийэш. Сандэнат Лэнин кулак-влак нэргэн тыгэ каласэн;

„Кулак-влак эн шуйытко, эн осал, эн тушман эксплоатор-влак улыт; нынэ вур йушб-влак сй жапыштэ шэмэр калык нужналыкэш пойэнат. Киндэ, моло продукт акым кўзыктэн, тўжэмлэн, шўдб тўжэмлэн оксам чумурэныт. Тыдэ энгырэмш-влак булналтшэ крестйан-влак шотэш, шужэн пашазэ-влак шотэш койам шындэныт, брдэныт“.

Силос башнэ йўла.

Кулакым клас шотышто пытарэна.

Шэмэр крестйаным кулак-влак лўдыктэн ышт кэрт. Нужна вэлэ огыл, кокла крестйанат колэktivизацэ вэлыш савырныш.

Мучко колэktivлымэ районлаштэ кулакым клас шотышто пытарэна. Мэ тудым мландэ дэн пайдаланэн илымэ праважым пытарэна. Погыжым, мландэ ыштымэ тарманжым, сурт оралтыжым шупшын налын, колхоз-влаклан пуэна.

Чынжымат кулак пого шэмэр калыкын лийшаш. Кулак батракын, нужна кокла крестйанын вийышт дэн погыжым чумурэн.

Погыштым шупшын налмэ кулак-влакым совэт власть колхоз ыштымаштэ ынышт пулаштарэ манын пэлкэ колтэн шога.

„Мэ тидэ вур йушб, энгырэмыш-влакым чытэн илышна, нунылан калык вийжэ дэн илыдымашын йоным ыштэн илышна. Кулак озанлыкым вашталташ лийдымэ дэн чытэн илышна. Ындэ утыжо дэн нунын озанлыкым колхоз, сов-

хоз озанлык-влак дэн вашталтэн кэртына. Умбакыжат тиде вур йушӧ, энгырэмыш-влакым чытымаш — пашазе дэн крестйан-влак интэрэсышт ваштарэш кайымаш. Сандэн кулакым клас шотышто пытарымэ политикым большевик-влакын моннар гына вийышт сита, тунарэ вийын наггайыман“. Тыгэ Сталин йолташ каласэн.

Совет властын йалыштэ чын пэнгыдэ энэртышыжэ — колхозник.

Колхоз пашаштэ сэнгымаш-влак совет йалын чурийжым йӧршӧш вӧсэмдышт. Ондакрак совет власть йалыштэ нужналан энэртэн илыш, кокла крестйан дэн пэнгыдэ кылым кучэн шогыш; ындэ совет властын йалыштэ чын пэнгыдэ энэртышыжэ колхозник улэш.

„Ындэ, шуко миллионло нужна да кокла крестйан массэ, колхозын пайдалыжым палэн налмӧгӧ, колхоз корныш пурыш, а кулак — колхоз-влакын тунг тушманжэ, клас шотышто пытаралтэш, тымартэ колхозыш пуредымо шкэт крестйан ончылно ик тунг йодыш шогалье: „Колхоз вӧрч алэь колхоз ваштарэш?“ Кулаклян колхоз ваштарэш кучедалаш да колхоз ыштгымэ пашам пужаш полшышо нужна да шкэт крестйан пашазе класын сойузникшэ манылт ок кӧрт. Тулэчат утларак — тудо пашазе класын энэртышыжлан чотлалт ок кӧрт — тудо пашаштэ кулакын сойузникшэ.

Кӧ пашазе клас дэн пырля колхоз-влак ышташ полша, кӧ колхоз кужымым, шарлымым ончык колташ полша гын, кӧ кулак дэн пӧш чот кучедалаш полша гын, ту нужна да кокла-шкэт крестйан вӧлэ пашазе класын сойузникшэ лийын кодэш.

Совет властын чын да пэнгыдэ энэртышыжэ лийшаш-лая нужна дэн кокла крестйан ончылно ик корно — тыдэ колхозлян полшымо корно, варажым колхозыш пурымо.“

Тыгэ Чыла ушэм совет-влакын VI погынымашышт пунчал мутым луктын.

Колэктивизацэ вӧрч кучедалмаш альэ чарнэн огыл.

Совет властын тушманышт-влак совет-влакын VI-шо погынымашыштым шкэ сӧмынышт умландараш тыршат. Нуно совет власть колхозыш вийытлэн пурта манын ойлат.

Тыдэ чын огыл.

Совет власть колхозыш иктымат вийтлэн пуртэн огыл, виййтлэн пуртымашат укэ.

Совет-влакын VI-шо погымышышт колхоз пашам шарышэ пашайэн-влаклан да Совет Ушэмын чыла организацышт-влаклан умландарымэ пашам чытэн ыштэн гына шкэт-посна озанлык-влакым колхозыш пурташ шүдэн. Крестийан-влакым виййтлэн колхозыш пуртышо-влак дэн партий пэш чот кучэдалэш.

Мланна, тугэ гынат, колхоз пашам вуйлатэн шогашна вэрэштэш. Сандэн крестийан-влакым колхозыш пуртышаш нэргэн умылтарман огыл, ты шотышто нымоганэ пашамат ышташ ок кұл, крестийан-влак колхозыш шкак пурат манын ойлышо пурла опортунист-влак дэнат пэш талын кучэдалашна-возэш.

Шкэт посна озанлык кучышо кресйанлан колхозыш пур-ыде шогымыжо дэн шкаланжэ зийаным кондымо нэргэн умландарэн пуаш тыршыман, колэктыв озанлыкыш пурдымыж дэн озанлыкышт нёлталтшашым чарэн шогымыж нэргэн, куго озанлыкын сай шотышт-влак дэн пайдаланэн кертдымыж нэргэн тудлан раш умландарэн пуыман. Мланна тыршэн кулак дэн кучэдалашна логалэш, тудын колхоз ваштарэш агитацыжэ дэнат пэш чот кучэдалман.

Кузэ мланна колэktivизацэ вэрч кучэдалман.

Пашазэ дэн оласэ шэмэр калыкклан йалын шэфшэ улмо пашаштым сайын шуктыман. Нунылан колхоз озанлыкым пэнгыдэмдымэ дэн колхозник-влакым материалнэ, культур илыштым сайэмдаш тыршыман. Нужна дэн кокла крестийан-влакым колхозыш шупшын шогышаш вэрч нунылан колхозышто умландарымэ пашам ышташ шкэ коклашт гыч пашазэ-влакым ойырыман.

Колиktivизацэ вэрч кучэдалмаштэ колхозник-влаклан шкаланыштат шуко пашам шташ логалэш. Колхоз пашам пэнгыдэмдэн шогэн, шкэт посна крестийан-влакым колхозник-влаклан колхозыш шупшын шогыман.

Колхоз-влакын ончылно шогышо, ударлэ ыштышышт-влак массэ коклаштэ колэktivизацэ пашам талын шуктэн шогышт.

Массэ коклаштэ колэktivизацэ пашам сай шуктышо примерлан Гришановский сэльсоветыштэ „Колос“ колхозым налына.

„Колос“ агитатыр тушкам организоватлэн. Тушкашкэ батраккэ, кокла крестийан гыч кум йэн, адак паша гыч ик

кэчат коддэ ыштышэ Богатырьов Пётр, 70 ийаш нужна пурэныт. Ты тўшка молю йаллашкат лэктын коштын озанлык-ыштым посна кучышо крестйан-влак коклаштэ умландарымашым эртарэн. Нуно крестйан-влаклан колхоз илыш нэргэн, колэктив дэн паша штымын пайдалыжэ нэргэн ойлэныт.

Колхозышто улшо ситыдымаш-влак нэргэнат, ты ситыдымаш-влак кувэч лэкмымат ойлэныт.

Нынылэч посна „Колос“ колхозыш пуредымо-влак гычат бригадым ыштэн; ты бригад колхозышто мо сэмын ыштымым тунэмын. Варажым колхозыш пуредымо-влаклан колхоз паша нэргэн докладым ышгэн

Кажнэ йалыштэ колхозыш пураш тэмлышэ тўшкам сайлэныт.

Нунат умландарымэ пашам ыштэныт. Тыгай умландарымаш паша-влакым ыштылмэ дэн Гришановский сэлсоветыштэ вич кэчэ коклаштэ 221 озанлык колхозыш пурэн.

(„Правда“ газет гыч).

Совет элын йочашт-влакланат социализм ыштымэ паша гыч коранман огыл. Нуныланат йалым вашкэрак социализмыш шуктышаш вэрч кучэдалман. Школышто тунэмшэ пионьэрлан пэрвойак шкэ ача-аважым колхозыш пурташ тыршыман. Пионьэр отрэд дэн школ-влаклан колэктивизацэ аламан кайымэ район-влаклан полшыман. Оласэ пионьэр дэн школьник-влаклан йалласэ школьник-влак дэн пионьэр отрэд-влаклан шэф лийын шогымо пашаштым ви-йагдыман.

Колхоз-влакын озанлык пашаштым пэнгыздэмдышаш вэрч социалистла тагасэн ыштымэ дэн ударлын ыштымым ви-йагдаш кўлэш, пашам моштэн организоватлышаш вэрч кучэдалман.

Школ дэн пионьэр отрэд-влаклан ударлын, тагасэн ыштымашыш колхозник-влакым шупшын шогыман, социалистла тагасэн ышташ шкэ ача-авашт дэн договорым (кэлшымашым) ыштыман; тыгак социалист договорым посна бригад-влак дэн, посна колхоз-влак дэн ыштыман.

Школ дэн пионьэр отрэдлан колхоз озанлык пэнгыздэмдымэ пашам кэчылэч кэчын тыршэн ыштыман.

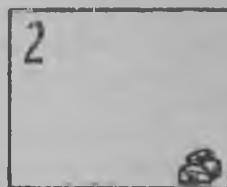
Чыланат ик йэн гай, тыршэн ышташ тўгалын, „1932-33 ий пытартышэш ССР Ушэмыштэ колэктивизацэ пашам тўн шотышто шукташ кўлэш“ дирэктивым шуктэна.

ССР Ушэм тўнъамбаллан эн куго йал озанлыкэн эл.

Мильйонлэн тыгыдэ ужаш-влакэн пѳлалт пытышэ крестйан озанлык-влакым куго колэктыв озанлыкыш ушышна. 15 мильйон утла крестйан озанлык-влакым 220 тўжэм колхоз озанлыклаш ушымо.

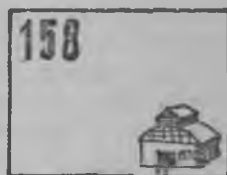
Пѳрвой пѳгилэткыштэ мом ыштэна.

Йал озанлыкым социалистла вѳстўрлэмдэн ыштымэ пашана ончыко тыгэ кайэн шогыш:

1929

Нужна-крестйан озанлык-влакын колхозыш 7 1/2 процентышт пурэн. Машина трактор станцийым коктыт ыштымэ. Вўдымѳ мландэ 120 мильйон аг.

1930

Нужна-кокла крестйан озанлык-влакын колхозыш 21,7 процентышт пурэн. Машина трактор станций-влакым 158 ыштымэ. Вўдымѳ мландэ 127 мильйон га.

1932

Нужна дэн кокла крестйан-влакын колхозыш 62 процентышт пурышт. Машина-трактор станций-влакым 3100 ыштымэ. Вўдымѳ мландэ 144 мильйон гектарыш шуо.

Иатыр колхоз-влакын кид вий дэн ыштымэ пашаштым машина вий дэн вашталтышна: шогам, сорлам, савам, сапондым-трактыр, комбайн адак моло йал озанлык машина-влак дэнат. 1932 ийыштэ мэмнан Совет Ушэм пасулаштына 250 тужэм нарэ трактыр-влак, 20 тужэм нарэ комбайн-влак ыштат.

Мэ 5383 шурно вудымó дэн вольык ашнымэ совхоз-влакым почна. Чыла пасунан кум чэрык ужашыжым совхоз дэн колхоз-влак вудат.

Киндым, шылым, йал озанлыкыштэ ыштымэ моло кочмо-йүмó продукт-влакым мэмнан совхозна дэн колхозна эн шукажым пуаш туналыч. 1931 ийыштэ кугыжанышлан пумо чыла киндэ гыч 85 процентжым совхоз дэн колхоз-влак пуыч.

Шурно вудымó районлаштэ тунг шотышто колэктивизацэ пашам ыштэн шуктэнна тушто кулак-влакымат клас шотышто пытарымэ. 1932-33 ийыштэ чыла эл мучко тунг шотышто колэктивизацэ пашам шуктэна.

„Тунэмме сэмын“, „кочай-влак ыштымэ йөн дэн“ крест-йан пашам совхоз дэн колхозышто план почэш ыштымэ паша дэн вашталтэна. Кажнэ совхозын, кажнэ колхозын шкэяжын планжэ уло: нунын планыштышт моннар, кузэ вудаш, сайрак умдарэн шочыктышашлан кушан вудаш чылажымат ончэн ыштымэ.

Совет Ушэм эн тыгыдэ йал озанлыккан эл гыч туньям-баллан эн куго йал озанлыккан элыш савырныш.

Ленин партийын ойжо чыныш лэктэ.

Йал оканлык пашан пәтиләткэ планжым ыштымына гыдым, 1933 ий пытаргышэш колхоз дэн совхоз-влакын 40% киндэ пуэн кертшашыштым ончымо ильэ. Пурла-влак тыдлан ишаныдэ тыгэ ойлыштыч:

„Совхоз дэн колхоз мланна күлэш нарэ киндым 5-10 ий гыч ижэ пуэн керттыт. Сандэн колхоз-влакым ышташ вашкыман огыл, кулак-влакымат клас шотышто пытараш ок күл,— кулак кугыжанышлан киндэ пумо шотышто ишанлэ энертыш“.

Пурла опортунист-влакын ойлымышт ганьэ ыш лий. Мэ кулак озанлыкыштэ ыштымэ киндым, совхоз. колхоз озанлыкыштэ ыштымэ киндэ дэн вашталтышна.

Тушман-влак шонымо сэмын ыш лий.

Мэмнан пәтиләткә план нәргән моло кугыжанышлассә тушманна-влак воштыльыч. Пәтиләткә план почәш ыштышаш паша-влак ныгунам ыштән шуктыдымаш паша-влак, манын ойлышт.

Ош гвардәйц-влак 1929 ийыштә шкә газетәшышт тыгә сэрәныт ильә:

„Совхоз дән колхоз-влакын пәтиләткә пытартышәш 40% киндә пуән кәртшашыштым чэрлә йәнгыя гына вуй ушыжо тыгә шонән кәртмә дән умландараш лийәш.“

Контррәволюционьәр Троцкий да тудын кышам тошкышотроцкист-влакат ош гвардәйц-влак ганьак куанән воштыльыч.

Пашазә клас вуйлатымә почәш крәстйан калык шкә озанлыкшым вәстүрләмдән куго коләктив озанлыкыш ушнышашлан Троцкий ныгунамат ишанәз огыл.

Ош гвардәйц-влак дән контррәволюционьәр Троцкийнат воштыльышт сэмын ыш лий. Мучко совхоз-влак кушкын шогат.

1929 ийыштә совхоз дән колхоз-влак киндым 12 процентым вәлә пуыч, 1930 ийыштә пуымо киндышт 50 процентыш күзыш, 1931 ийыштә 85—процентыш.

1932 ий у сәнгымаш-влак ий лийәш.

ЙОДЫШ-ВЛАК.

1. Сталин йолташ 1929 ийым молан „куго вашталтыш ий манын“?

2. Йалыштә коләктивизацә паша талын ончык кайамым кузә умландарыман?

3. Йалым социалист корно дән вәстүрләмдән ыштымаштә мэмнан ваштарәш кулак моганьә паша-влакым ышта?

4. Молан колхозник йалыштә совет властын ишанлә да пәнгыдә әгәртишыжлан шотлалтәш?

5. Альә колхозыш пурыдымо нужна дән кокла крәстйан-влакым мланна кузә ончыман?

6. Түнямбалнә ән куго йал озанлыккан элыш ССРУ кузә савырнән?

Кокымышо пәтиләткә—куго паша план.

Первой пәтиләткыштә Совет Ушәмын пашазышт дән крәстйанышт-влак кугыләч-куго паша-влакым ыштат. Кокымышо пәтиләткыштә ыштышаш пашана тыләчат куго.

Кокымышо пәтилеткыштә мә социализмым ыштән шуктәна.

Тыдә пәш куго, йөсө ыштышаш паша. Шкәнан элыштә тәхникә пашам ончык колтән гына ыштышаш пашам шуктән кәртына.

Мланна кокымышо пәтилеткыштә калык озанлыккыя чыла ужашыштыжат кид вий дән ыштымә паша-влакым машина ыштымә дән вәшталтыман.

Кокымышо пәтилеткыштә йал озанлык пашам кузә вәстүрләмдән ыштәна.

Мә совхоз дән машина-трактыр станций-влак ыштымым йәшарән шогәна. Мә колхоз пашамат шарән колтән, пәнгыдәмдән шогәна. 1934 ий шошым чыла колхоз-влакын пашаштым машина-трактыр станций-влак вий дән ышташ тунгалшашым паләмдымә. Пәтилеткә пытартышәш машина-трактыр станцийна-влак 5-6 тужәм лийшаш. Киндә дән йал озанлык пуымо моло продукт-влакымат ыштышә колхоз-влакын пашашт у сәмын организоватлалтәш.

Крәстйан ыштымә нәлә, йөсө пашам машиналан ыштыкташ тунгалына.

Кокымышо пәтилеткыштә совхоз, колхоз пасу-влаклан 600-700 тужәм трактырым, 240-250 тужәм комбайным, мильйон автомобильым пуәна.

Сибир тайгаш, киргиз стәплаш—чыла вәрәат автомобиль дән трактыр-влак мийән шуыт.

Йужик пасулаштына элэктричәс вий дән ыштышә машинана-влакат лийыт. Элэктричәс плуг-влак куралаш тунгалыт. Элэктричәс комбайн-влак шурным погаш тунгалыт. Элэктричәс автомобиль-влак дән пашазә-влак кошташ тунгалыт.

Тынар куго сәнгымаш-влак лийыт гынат, имнын күләшыжә пыта манаш ок лий. Кокымышо пәтилеткыштә имнын күләшыжә пәш куго лийәш. Йал озанлык пашаштат, әл аралымә пашаштат имнә вий дән ыштышаш паша-влак йатыр лийыт.

Трактыр тунг вий.

Кокымышо пәтилеткыштә йал озанлык паша ыштымаштә тунг вий трактыр лийәш. Колхоз дән совхоз пасулашкә пумо трактырна-влакын вийышт 15 мильйон имнә

вийым вашталта. Ты трактор-влакым Сталинград, Харьков, Челябинск оласе трактор заводна-влак ыштэн луктыт.

Трактор дэн пырля йал озанлык пашаштэ электрофикации шарла.

Электричэс вий дэн ыштымэ паша трактор дэн ыштымылэч шулдэшрак возэш. Электричэс вий эн шулдо вий.

Вара чыла йал озанлык пашамат электричэс вий дэн ыштымашкэ лэкташ ок лий мо?

Тугэжак ышташ пэш куштулго паша огыл.

Тыдлан вэрч эл кумдыкэш электричэс воштырым торэшкутын шупшаш вэрэштэш. Чыла элым электрислаш күлэш. Тынар куго пашам кокымышо патилэткыштэ альэ ыштэн шуктэн огына кэрт.

Мланна шуко киндэ күлэш... Мланна шуко хлопок, йытын күлэш.

Кокымышо патилэткыштэ шэмэр калыкын кочмо-йумо чийымэ-шонгалмэ шотышто илышышт кок-кум гана сайэмэш.

Сандэн киндэ, шыл, уй, муно, сакры (шэкар) кок-кум гана шуқырак ышталтшашан улыт. Промышленыс товар ыштышэ фабрик-влаклан шуқырак илэ таварым — хлопокым, йытыным, коваштым, мэжым пуаш күлэш лийэш.

Кокымышо патилэткын пытартышыжлан мэмнан совхоз дэн колхозна-влак 1 миллион 300 тужэм центвьэр киндым пушаш улыт. Хлопокым, йытыным ыштымэ кок гана йэшарна, шэкар ушмэн ыштымэ кум гана.

Хлопокым, йытыным, киндым тынар шуко кузэ ыштэн шукташ?

Тымарсэк шурно дэн техникэ культур-влак вудыдымб мландым йэшарэн, кугэмдэн шогышна.

Кокымышо патилэткыштэ тунг паша — совхоз дэн колхоз-влак пасун шурно лэктышыштым кугэмдымэ.

Мланна пасулаштына шурным умдарэн шочыкташ тыршыман.

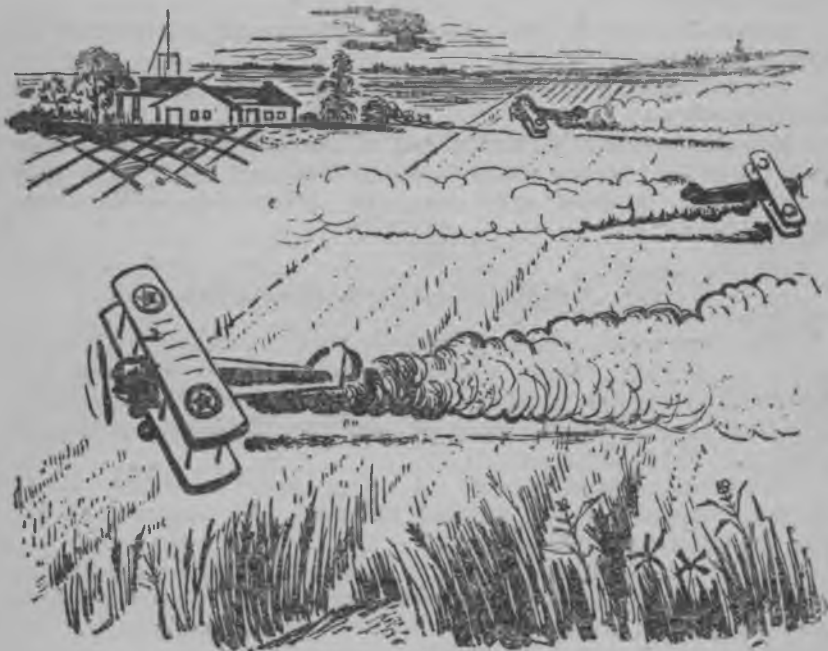
Совхоз дэн колхоз пасу-влакын талэ сойузникишт — химий

Уйжб пытышэ, йавык мландэш шурным умдарэн шочыкташ ок лий, тугэ гынат, миньэрал уйагдышым пыштэн туганэ мландэш шурно умэн шочаш тунгалэш.

Кизытат йатыр совхоз дэн колхоз-влак мландэ посна озанлык кучышыч мландыжлеч кок-кум гана шукурак пуаш тунгальэ.

Молан тыгэ?

Совхоз дэн колхоз-влак машина дэн ышташ тунгалмылан, шкэ пасуштым химий дэн уйандэн вудымылан.

Самольот-влак пасуш-химий лекарсым шыжыктат.

Шурно лектышым кызытсэ налмылэч, чыла вэрэат нолталаш лийэш манын учоний-влак ойлат.

Кугыжан Росийын химий заводшо-влак лийынак огытыл манаш лийэш.

Мэ химий заводлам шкэ ышташ тунгална. Пасуэш шавышаш химий уйандышым тэнэй 12 миллион тоным ыштэна.

Кокымышо пәтиләткыштэ химий производство шуко гана кугэмэш.

Йуж гыч да кокс конга-влакыч ләкшэ газ дэн мэмнан заводна-влак амийакым ышташ тунгалыт; амийак химий уйандыш ыштышашлан пәш күлэш.

Фосфоритнат мэмнан пэшак шуко.

Кокымышо пәтиләткыштә шүдылән пойээдна-влак пасу-влаклан кочышым шупшыкташ тўналыт. Пасуна-влакын шужымыштым пытарэна.

Химий пасу локтылшо-влакым пытара. Пасу локтылшо-влакым пытараш самолёт-влак кўшыч химий эмым шыжыкташ тўналыт.

Шукш-копшангә, колья тўкым шурно локтылшо-влакын тунам мучашышт шуэш.

Совхоз-колхоз пасулашкә тўжәмлән уста химик-влакым колталтәш.

Кокымышо пәтиләткыштә ик капиталист кугыжанышынат шурнышт мэмнан нарә умән шочын ок кәрт, альә тугәгына огыл, мэмнан нарә умдарән шочыкташ шоналтәнәт шуктән огыт кәрт.

Мә куکشо ий-кэчым пытарэна.

Мэмнан элын вүдымө мландыжын кумышо ужашыжә нарә вүдымо шурнылан зийан кондышо куکشо ий кэчан районлаштә уләш. Ты район-влаклан Йул вүд вәс могыр кундәм, Казакстан, Украйнын, Уралын, кас вәл Сибирын, Кавказын стәп ужашышт шоглалтыт.

Тидә районлаштә куکشо ий кэчын зийанжә эрәак логал шогән. Кажнә кум-нил ий гыч ик ийжә йал озанлыклан зийан кондышо куکشо ий лийын.

11 ий коклаштә (1921 ий гыч 1932 ийыш шумәшкә) нил куکشо ий лийын. Сәдә ийлаштә куکشо ий-влак лиймә дән мэмнан әл 45 мильйон тон шурным йомдарыш.

Кугыжан Росий куکشо ий дән кучәдалын огыл, кучәдалынат кәртын огыл. Кугыжан правичылствә жапыштә куکشо ий лиймә дән нужна, кокла крәстйан-влак булнәныт, мильйон шәмәр калык шужән колымашыш шуын. Помәшик дән кулак-влак запас шурнышт шуко лиймә дән шәмәр крәстйаным утларак орландарәныт, куکشо ийла нунылан утларак пйашышт полшән.

Пуд киндылан помәшик дән кулак-влак крәстйанын пытартыш волыкшым нангайәныт, мландыжым шупшын налыныт, шкәнжым кулышко савырәныт.

Совәт элыштәгына куکشо ий дән организованнә кучәдалмаш лийын кәртәш. Тыгыдә крәстйан озанлык-влак коллективлалт шудә мә куکشо ий дән кучәдалмә пашам кумдан шарән колтән ышна кәрт.

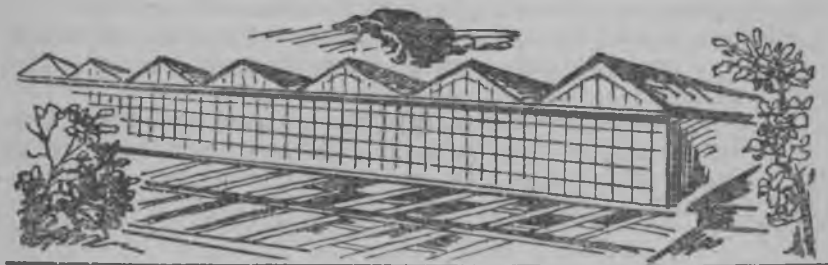
Ындыжым мэмнан элна мучко колэктивлалт шуэш; мэ ындэ кукшо ий дэн кучэдалмэ йѳн-влакым пэш кумдан шарэн колтэн кэртина.

Вара кузэ кукшо ийым сэнгаш?

Кэчым йѳртэн шокшым пытараш ок лий вэт. Кукшым чытышэ сорт шурно-влакым вўдаш лийэш.

Мэмнан пасулаш тўрлѳ шўк шудо (куштра)-влак шуко кушкыт. Шурнылан ситэн-ситыдымэ вўдым мландэ гыч шупшыт. Ныным пытараш вэрэштэш, жапыштэ сомылаш, жапыштэ ураш.

Мландэ уйангыш кучышаш вэрч шурно дэн шудо-влакым вашталтыл вўдэн шогыман. Эрэ шурно культур-влак вўдымѳ дэн гына мландэ вашкэ тоштэмэш.

Сэлэкий станциэ.

Кокымышо пәтилэткыштэ мланна кукшо районлаштэ кукшым чытышэ кушкыл-влакым вўдаш тўналмым ылышыш пуртыман.

Сандэн мэ сэлэкий станций-влакым ыштэна. Ты станцийлаштэ кўлэш культур-влакын у нѳшмыштым вўдэн кэлшышым ойырэн шогалтэш.

Сэлэкий станцийлан вўдымѳ культурым идалукэш кум нил гана шукташ лийэш—кэнэжымат тэлымат вўдалтэш. Ты станцийлаштак могайышт кукшым чытымыштым палэн налылтэш.

Ты пашаштэ шўдылэн агроном-влак ышташ тўналыт.

Пасушкына вўдым колтэна.

Мэ альэ кўлэш лиймэ годем пўртыс лэч йўрым налын кэртмашыш шуын она ул. Тугэ гынат, мэ гидростанций-влакым ыштэн моштэна. Мэ пасулаш вўд намийымэ канал-вла-

кым ыштэн моштэна; ты канал-влак гыч пасулашкына энэр, тэнгыз вуд йогэн пураш тунгалэш.

Кукшо район-влакым вудыжандымэ шотышто кокымышо пәтилэткыштэ мэ пэш куго паша-влакым ыштэна.

1932 ийын май тылзыштыжэ калык комиссар-влак совэтышт дэн ВКП(б) Рүдө комитэт Йул вүдэш Камышин ола воктэн гидростанцийым ышташ пунчалмутым луктыныт.

Ыштэн шуктышын ты станций 4 миллион 300 тужэм га мландым вудыжташ тунгалэш. Ты станцийым 1937 ийыштэ ыштэн пытараш срокым пуалтын.

Тыдын дэн пырля Самара олаш ыштышаш гидростанци-йымат ончымо.

Ты ыштышаш паша-влак пэшат куго. Тыгай паша-влакым социализм ыштышэ совет эл гына ыштэн кэртэш.

Мутат лийаш ок күл, ты ыштышаш паша-влакым Совет Ушэмын пашазэ дэн шэмэр крестйанышт-влак ыштэн шуктат.

Ты куго пашам ыштэн шуктышын миллион тон киндына чойын корно, вуд корына-влак дэн эл мучко, киндэ вудыдымө промышлэныс тавар, машина, метал ыштымэ райолашкына кайаш тунгалэш.

Социализм йэнгым пүртыс оныш савыра.

Мэмная пасуланна күлэш йурым пүртүс гына пуэн кэр тэш, манын шонаш тунэмынна.

Шукэргэ огыл Лэningрадэш үчоный, профэсыр-влак, инжэньэр агроном-влак погынэныт. Нуно шкэ погынымаштышт „Кокымышо пәтилэткыштэ йурым шкэ ыштымым планыш пуртыман“, манын каласэныт.

Тыдэ вара мо лийэш?

Йурым шонымо сэмын пүртыс гыч налаш лийэш мо? Тыгай пашам ышташ лийэш.

— Кокымышо пәтилэткыштэ искусствэннэ йур ыштымаш куго вэрэм налэш, — манын Вэйсбэрг профэсыр каласэн.

Оболэнский профэсыр искусствэннэ йурым ыштыш дэн йурым күлэшыжэ укэ жапыштэ шалатымэ шотышто эл ончылно ыштышаш паша-влак шогымо нэргэн ойлэн пуэн.

Йур нэргэн тунэмме институтышто ты шотышто куго паша ышталтэш.

Оболэнский Профэсыр тыгэ каласэн;

— Совет Ушэмыштэ гына партий, комсомол организаций-влакын да чыла шэмэр калык полыш дэн гына мэ ты пашам ыштэн шуктэн кэртына.

Ту погынымашэшак комсомольэц Трусов Выборгский райком ВЛКСМ (Ленинград) Институтын шэфшэ лийаш пунчалмут лукмыжо нэргэн увэртэрэн.

— Чыла комсомолымат Институтлан полшаш ұжына, комсомол институтлан пролэтар полышыжым пуэн шогыжо, искусствээнэ йур кокымышо пәтилэткыштэ илышыш пурышо паша лпйжэ,— манын Трусов йолташ погынымаш ончылан каласэн.

Погынымаш пэтырымыж годым Вэйсбэрг профэсыр тыгэ каласэн:

— Мэ социализмын йэнгым пуртыс оныш савырэн шогымыжым кизытак ужын шогэна. „Большэвик-влакын налын кэртдымэ крэпысышт укэ“, манын кэртына. Ты крэпысым мэат налын, социализм стройкыш у аныкым пыштэна.

Капитализм эллаштэ тыганэ куго ыштышаш пашашкэ шонэнат шуын огыт кэрт.

Мэж, шыл, коваштэ, ұй, муно, молат йал озанлык продукт ыштымэ фабрик-влак.

Киндылэч посна фабрикна-влаклан—коваштэ, мэж, пашазэ, шэмэр калыклан шыл—ұй, молат йал озанлык продукт-влак кұлыт. Тыдэ мланна илышнам сайэмлаш—кочкаш-йуаш чийаш-шоғалашна кұлэш. Йал озарлык продукт ыштымым шукэмдымаш, утыжым моло кугыжанышлаш ужалшаш вэрчат кұлэш.

Кокымышо пәтилэткэш шурно фабрик-влак вэлэ огыл, вольык ашнымэ совхоз-влакымат шуко ыштэна.

Кокымышо пәтилэткыштэ куго вольык ашнымэ пашам вийандэна. Тылэч посна ашнымэ мэран, сөсна, шорык, сурт кайык (йуто) ашнымэ пашам, адак имнэ, түйэ (вэрбльд) шордо ашнымэ пашам кумдан шарэн колтэна.

Ты вольык-влакым ончаш, пукшаш-йукташ шуко пашазэ-влакым муын кэртына мо вара?

Ты пашаштат мланна машина полшаш тўналэш.

Вольыклан пукшаш шудо кұлэш—трактыр, шудо солышо машина-влак солэн пуат, автомолиль-влак намийэн кодат.

Машина вұдым шупшыкташ тўналэш, олымым, вольык кургылык вожсаскам пұчкэдаш тўналэш. Машинак ұй ыштымылэч кодшо кучам тыгэдэмда.

Машина шорыкын мѣжшым тўредаш тўналѣш. Машина уйым шўшкаш, чывигым лукташ тўналѣш.

Кокымышо пѣтилѣткѣ пытартышѣш мѣмнан совхозна-влак дѣн фѣрмылаштына ушкал-влак миллионлѣн лийыт.

Ушкалым машина лўшташ тўналѣш.

Тугѣжѣ мѣмнан ушкал лўштышѣ йѣгна-влакат тунарак шуко лийман мо вара?

Укѣ. Ушкал лўштымѣ пашамат машина-влакак ышташ тўналыт.

Кажнѣ колхозникын шкѣнжын ушкалжѣ, тыгыдѣ вольыкшо, йутыжо лийжѣ.

Кокымышо пѣтилѣткыштѣ кажнѣ колхозникын ушкалжѣ, тыгыдѣ вольыкшо, йутыжо (сурт кайыкжѣ) лийман. Савлѣн гартий чыла совхоз дѣн кодхоз-влаклан ушкалышт альѣ тыгыдѣ вольыкышт укан колхозник-влаклан вольык налашышт полшаш шўдѣн.

Хлопок дѣн йытыным тѣкстиль фабрик-влаклан... Сакры (шѣкар) завод-влаклан сакры ушмѣным.

Шѣмѣр калыкын илышыжым сайѣмдышаш вѣрч, кокымышо пѣтилѣткыштѣ кочыш-йўыш, чиймѣ-шоналмѣ арвѣр ыштымац

пеш кумдан шарэн ышташ тунгалалтэш. У текстиль фабрик-влак, сақыр завод-влак ышталтыт. Текстиль фабрик-влаклан илэ тавар (сырйо) хлопок, йытын, молат күлэш. Кокымышо пәтиләткыштә пасулаштына тәхникә культур вұдымаш кугына шарла.

Хлопок дән йытын ләктышым мланна кок гана йешарашна возэш. Сақыр ушмән ләктышым кизытсә ләч кум ганалан йешаралтэш.

Машина йән ләч посна нымомат ыштән ок кәрт.

Чыла паша ыштымаштат машина. Машина-влак куралыт, машина-влак вұдат, солат, түрәдыт, ушкалым лұштат, кургым йамдылат. Машина-влак йңгым, йңг ыштымә продукт-влакым вәр гыч вэрыш шупшыккат.

Түгә гынат, машина-влак йән ләч посна нымомат ыштән огыт кәрт.

Чыла машиналан йән күлэш. Мәмнан йәнна шуко уло. Мәмнан совхозна дән колхозлаштына ударлын ыштышә колхозник пөрийән да ўдрамаш-влак ыштат.

Түгә гынат, чыла йән машина дән ыштән ок кәрт.

Машина дән ышташ шинчымаш күлэш. Социализм илыш ыштышә миллион шәмәр калыклан машина дән ышташ тунәмаш күлэш.

Машина дән ыштән моштыдымо йән машина дән ышташ тунгаләш гын, машинам пудыртән, паша ыштымашым вәлә чарән кәртэш.

Кокымышо пәтиләткә пытартышәш МТС-влаклан гына 2 миллион нарә тракторист-влак күлэш лийыт, адак тунарак моло йал озанлык машина-влак дән ыштән моштышо-влак күлыт.

Тыләч посна, 500 тужәм ләчат шуқырак шофәр-влак, шўдө тужәмлән мэханик, тәхник, иңжәнъәр-влак күлэш лийыт.

План почәш ыштымә озанлыкыштә учот пашам моштән шындыман. Пәтиләткә пытартышәш миллионлән учот (чотлымо) паша ыштышә-влак күлэш лийыт.

Пашам ыштән моштышо, уста, шинчышә миллионлән йңгым мланна вара кушто муыман?

Пашазә дән колхозник-влаклан шинчымашым пуаш күлэш. Сандәнә тәхникум, вуз, моло школ-влакымат шуко уәш почаш вәрәштәш.

Пашазылан, шкә пашажым кудалтыдак тунәмшыжә совхоз, МТС, колхозлашак курс-влакым почман.

Тыгэ ышташ тўналшын, эша ик йӧсылыкыш тўкнэна. Могай вара ты йӧсылык?

Шуко мильионло армийым туныктышаш вэрч, шўдӧ тўжэмлэн туныктышо спэциалист-влак кўлыт. Нуныжым вара кувэч муыман?

Нуным мэмнан тэхникумна да вузна-влак йамдылат.

Куго польшышым ты пашаштэ млана радио дэн йўкан (звуковое) кино пуат.

Радио, йўкан кино польш дэн ик йӧн тўжэмлэн пашазэ-влакым туныкташ лийэш. Кизытак ССР Ушэмыштэ тэхникылан, йал озанлык пашалан тунэмме паша илышыш кумдан пураш тўналэ.

Кокымышо пәтилэткыштэ ты паша-влакым утларак шарэн колталтэш.

Ола дэн йал кокласэ ойртыш пыта.

Кокымышо пәгилэткыштэ йал озанлыкым йӧршэш колэktivлэн шуктэна. Совхоз дэн колхоз-влакым ончыл машина тэхникэ дэн курандэна.

Шурно вўдымӧ, вольык ашнымэ совхоз, машина-трактыр станций-влак йыр шурно йонгыжшо вакш-влак, консэрвэ фабрик-влак, вольык шўшкылмӧ вэр-влак, куго нӧрәп-влак лийыт...

Чыланат нуно план почэш ышташ тўналыт. Иктышт-вэсышт дэн пӧнгыдын кылым кучышан лийыт. Совхозышто погымо шурно вакшыш кайа, вакш гыч киндэ кўйыктымӧ заводуш.

Ты прәдприятий-влак воктән ола-влак кушкаш тўналыт.

Ий гыч ийын ола коклаштэ улшо ойртыш пытән шогаш тўналэш.

Кокымышо пәтилэткыштэ ола дэн йал коклаштэ улшо ойртышым йалтак пытараш чыла условиймат йамдылэн шуктэна.

Йал озанлык пашазэ дэн колхозник-влакын паша ыштымэ йӧныштым машина молэмда. Нунын паша ыштымэ йӧнышт промыслэныс пашазын лэч ойртышыжо шагал лийэш.

Кокымышо пәтилэгкэ мэмнан эл пашазэ, крәстйан да чыла шэмэр калыкым социализм илыш ыштышэ пашазэ-влакыш савыра.

Тулэч вара эша ик лу ийлән эртышын, пашазэ дэн крәстйан манмэ мут-влак йӧршэш пытат.

Клас тушманлан отпорым пуэна.

Кокымышо пәтиләткә эл ончылан куго ыштышаш паша-влакым шогалта.

Мильйонло пашазә дән крәстйан-влак ты ыштышаш паша-влакым тыршән, уло вийыштым пыштән, ышташ тўналыт гын вәлә тыдым шукташ лийәш.

Социализм ыштымаш клас-влак коклаштә талын кучә-далмашәш эртыман.

Пашазә класлан колхозник-крәстйаным у сәмын вәсәмдән кушташ, тудын уш-акылыштыжә тошто гыч кодшо шоны-маш-влакым пытараш, тудым умлән, социализм ыштышыш савырән шукташ шуко вийым пышташыжә возәш.

Клас шотышто пытарән шогымо кулак-влак эша-ут-ларак социализм ыштымә пашанам кўрлаш тыршән кучә-далаш тўналыт.

Мәмнан ончылно шогышо йбсылык-влакым ужын, партийыштә шогышо-влак коклаштат лўдын чакнышә-влак лийыт. Тыршән ыштышаш олмәш, нуно мланна ыштымаш-тына пулаштараш вәлә тўналыт.

Колхозник-влак дән пырля тыршән, кумыл нўлтын ыштышаш олмәш, вийытлән, приказ дән ыштыктышә-влакат ләктыт.

Тыдыштанат, тудыштанат партий пәш чот отпорым пуа.

Кокымышо пәтиләткыштә ыштышаш паша-влак моткоч куго улыт.

Мә вара ты ыштышаш паша-влакым ыштән шуктәна, укә?
Шуктәна!

Сандән мә большәвик улына!

Колхоз-влакын тун формышт — артәл.

Моганьә колхоз-влак лийыт.

Крәстйан-влакын пырля паша ышташ ушнымо коч могай ушәмыштымат колхоз маныт. Колхоз-влак кум тўрлө улыт:

ТОЗ — мландә пашам пырля ыштышә товаришәствә. Шкәт-посна озанлык кучышо крәстйан-влак паша жапыштә шкәныштын машинаштым, паша вольыкыштым ушән, мландә пашам пырля ыштат.

Йал озанлык артәл. Йал озанлык артәлыштә колхозник-влак ага кокла мәжам пытарат — посна ага-влак огыт

лий. Мландым обшо кучат. Паша волькык, чыла йал озанлык мландэ паша ыштымэ тарман-влак, урлыкаш нӧшмӧ, колэктив озанлыкклан күлэш оралтэ-влак, йал озанлык продуктым молэмдэн ыштымэ прѣдприйатий-влак обшо кучымо лийыт.

Тугэ гынат, артэлыштэ чылажак обшо кучымашкэ ок савырнэ. Илымэ пӧрт, пакча, пакча паша ыштымэ тарман колхозникын шкэ кидэшыжэ кодыт.

Колхозник-влак поро кумылышт шупшмо почэш паша волькыкым вэл огыл — ушкалыштым, сӧснаштым, шорыкыштым пырляштарэн кэртыт. Тыгай колхозлаштэ шӧр фѣрмэ-влак, сӧсна, шорык ашнымэ озанлык-влак ышталтыт.

Тэвэ тыгэ артэлыштэ озанлыкын тӱн ужашыжым пырля ыштат, молыжо колхозникын шкэт пайдалынымыжэ лийэш.

Комун. Комунышто чыла пого пырля штаралтэш. Чыла докот пушо—имньэ, ушкал, паша курал-влак пырляштарымэ лийыт; пырляштарымэ волькык оралтэ, пырляштарымэ кочыш шолтымо вэр, пырляштарымэ кочмо-йӱмӧ вэр.

Артэл колэктивизацын тӱн звѣнажэ.

Кизытсэ жапыштэ колхоз-влакын тӱн звѣнаштан артэл шотлалтэш. Крѣстйан массылан эн лышыл артэл шога.

Социализм озанлыкын пайдалыжым артэлыштэ крѣстйан вашкѣрак палэн налын кѣртэш.

Шурно погэн пытарышын, паша ыштымыжлан шкаланжэ вочшо доход ужашым налын, колхозник пырляштарымэ озанлыкын пайдалыжым умлэн налэш. Колхозник посна озанлыкым кучэн илымыж годым, эр йӱдым ышташ тӱналын, кѣчэ шичмэшкэ ыштэн шагал доходым ужын.

Ындэ пашат куштылгырак, каналтѣнат, тугэ гынат, ожсо дѣч утларак доходым налына“, колхозник-влак кутырат. Артэлыштэ колхозник-влак социалистла паша ышташ тунэмыт.

Колхозлаштэ, фабрик-заводлаштэ пашазэ-влак ыштымэ ганьяк, колхозник-влак ударлын социалистла тагасэн ыштат. Партийнан Рӱдо Комитѣтшэ „кизытсэ жап колэктивизацѣ пашаштэ артэл тӱн звѣна улэш“ манын, пунчалмутэшыжэ каласэн. Мѣмнан ыштышаш тӱн пашана артэл-влакым пѣнгыдѣмдымаш.

Йодыш-влак:

1. ТОЗ дѣн йал озанлык артэл коклаштэ моговань ойыртыш?
2. Йал озанлык артэл дѣн комун коклаштэ моговань ойыртыш?

3. Кызытсэ жапыштэ колхозын могоныэ формыжо тун формылан шотлалтэш?

Колхозын тушманжэ гына вольыкым вийытлэн пырляштар.

Йатыр колхозлаштэ колхозник-влакын ушкалыштым, тыгыдэ вольыкыштым вийытлэн пырляштарэныт. Тыгэ ышты-маш Рүдө Комитэтын ойжо дэн йал озанлык артэл уставым йөршэш кадыртылмаш пашам ыштылмаш лийын.

Сандэн 1932 ийын 26-шо мартыштэ ВКП(б) Рүдө Комитэт пунчалым луктын. Ты пунчалыштыжэ Рүдө Комитэт колхозник-влакын ушкалыштым да тыгыдэ вольыкыштым вийытлэн пырляштарымэ пашам тушман пашалан шотла.

Рүдө Комитэт колхозник-влакын ушкалыштым да тыгыдэ вольыкыштым вийытлэн пырляштарымаш партийын тун политикыжлан кэлшыдымэ паша, манын умландарэн.

Партий — кажнэ колхозникын ушкалжэ, тыгыдэ вольыкышо, йутыжо лийжэ манын тырша. Колхоз фэрмыштэ вольыкым шукэмдымэ, кушкын шогышо вольыкым куштымо дэнэ альэ оксала налын йэшарымэ корно дэн гына кайыман.

ВКП(б) Рүдө Комитэт партий, совет, колхоз организаций влаклан тыгэ шүдэн каласэн:

„1. Колхозник-влакын ушкалыштым да тыгыдэ вольыкыштым вийытлэн пырляштараш шонымашым тунгычак пытарыман, ты директивым пудыртышо титакан-влакым партий гыч лукташ.

2. Ушкалышт альэ тыгыдэ вольыкышт уканы колхозник-влакылан, шкэ күлэшыштлан ушкал дэн тыгыдэ вольыкым налашышт да кушкын шогышым куштэн шукташышт полышым пуаш.“

Йал озанлык артэл кузэ ышталтэш? Кө артэлын члэнжэ лийын кертэш?

16 ийыш шушо кажнэ шэмэр йэнг артэлын члэнжэ лийын кертэш.

Сайлымэ права дэч корандымэ кулак, поп, молла, сатузо, моло туганыэ йэн-влакым колхозыш огыт пурто.

Совет власть вэрч чот шогышо йошкар партизан, йошкармэйц, йошкарфлотъэц, учичыл, учичылница-влак гына шкэ йэшышт вэрч порукаш пурат гына вэлэ тыгай йэш-влакым колхозыш пуртыман.

Артэлын срдэстыжэ кузэ лийэш.

Колхозыш пурышо кажнэ йэнг вступичылнэ взносым тўла. Батрак-влак 5 тэнгэм пыштат, нужна дэн кокла крэстйан-влак лэч, озанлыкыштым ончэн, 5 гыч 25 тэнгэ мартэ на-лылтэш.

Агроном, учичыл, службышо-влак лэч моннарэ налшашым колхоз правлэн онча. Тугэ гынат, нуно лэч идалукаш паша-дарыштын 10 процентжэ лэч утыжым налман огыл.

Вступичылнэ взнос чылажат колхозын пōлалтдымэ вундышкыжо пура.

Артэл члэн-влакын пырляштарымэ погыштын чэрыкшэ гыч пэлыжэ нарэ пōлалтдымэ вундышко пура.

Погын моло ужашыжэ колхозник-влакын пай вундыш-тышт кодэш.

Колхозник артэл гыч лэкшаш лийэш гын, пайыш пыш-тымэ ужашыжэ мōнгэш пōртылталтэш.

Арчэл гыч лэкшылан мландэ артэл мландэ дэч брдыштō пуалтэш.

Озанлык ий пытымашэш чыла дохдын 10 гыч 30 про-центжэ нарэ ужашым артэл пōлалтдымэ вундышкыжо пышта.

Колхозын тыгылай годым кучыдымо урлы-каш вундыжо уло. Шурно шочдэ кодшаш лийэш гын, колхоз пасу вудалтдэ ок код.

Дохдын 5 гыч 10 процентжым колхоз больница, школ, корно, тулэч моло мэр паша вундыш пышта. Моло доходшо колхозник-влак коклаштэ пōлалтэш. Кажнэ ыштымыжлан кōра налэш.

Артэлыштэ паша ыштымаш кузэ аклалтэш.

Чыла пашамат артэлын шкэ члэнышт-влак ыштат. Артэл врачым, агрономым, тэхникым, молымат тыгай йэн-влакым гына тарлэн кэртэш. Ордыж вий дэч посна ныгузат ыштэн шукташ ок лий гын вэлэ, мут гыч, колхозник-влак куралмэ пашам шкэ ыштэн шуктэн огыт кэрт гын, ты паша ыштымэ жаплан пашазэ-влакым тарлэн кэргыт.

Артэлын ик члэнжат пуымо пашалэч корангын ок кэрт. Колхозын кажнэ бригадыжэ, кажнэ колхозникжэ сдэлынэ ышта. Паша, паша кэчэ дэн шотлалтэш.

Паша кэчэ манмыжэ мо лийэш вара?

Примэр дэн каласэна. Тэвэ куралшэ. Пар имным кичкэн, кок каршай плуг дэн куралэш. Тудо кэчэш 2 га мландым куралэш. Куралшын ты пашажэ паша кэчыжэ лийэш.

Тугэ гынат, паша ик ганьэ ок лий: ик пашам ышташ йёсырак. вэсым — куштългырак. Сандэн кажнэ посна пашалан посна паша нормо пышталтэш. Мут гыч, куралшылан паша кэчым налашыжэ 1,2 га мландым куралаш возэш.

Ий пытартышэш, кажнэ колхозниклан, паша кэчыжым ончэн, колхоз доход гыч ужашыжэ пуалтэш.

Доход пöлымö дэч ончыч колхозник-влаклан кочкашышт альэ моло күлэшыштан ончыко налшаш паша кэчэ чот гыч продукт альэ окса пуалтэш.

Паша ыштэн кэртдымэ члэнышт-влаклан колхоз полышым пуа.

Артэл члэн-влаклан колхоз погым аралэн кучылташ, пумо пашам шуктэн ышташ тыршыман.

Колэktivын мландэ паша ыштымэ тарманжым, вольыкшым „айда йöра“ сэмын кучылташым колэktiv пашалан тушман ыштымэ сэмын да кулаклан полшымо сэмын ончман.

Колхоз озанлык тарманым шалан кучылтшылан, паша вольыкым аламан ончышылан, нымогай чийдэ (причин) пашашкэ лэкдымэ колхозниклан колхоз правлэн взысканьым, выгорым альэ штрафым пышта.

Йолагай-влакым, кэчэ кодыдэ пашаш лэкшэ-влакым төрлатэн шуктышаш ганьэ огыл гын, колхоз гычак луктылтэш.

Артэл паша кузэ виктаралтэш.

Колхоз пашам колхозник-влак шкэ виктарат. Колхозын озажэ—колхозник-влакын обшо погынымашышт. Обшо погынымаш правлэным сайла. Чыла годымат колхоз озанлык пашам правлэн онча. Правлэным ик ийлан сайлалтэш. Прэдсэдачылан правлэн члэн-влак гыч иктыжэ сайлалтэш. Правлэнын кажнэ члэнжэ шкэ пашажлан мутым куча. Правлэн колхозын паша планжым ышта, бригадир-влакым сайла.

Могай пашам ыштымыжэ нэргэн правлэн колхозник-влак ончылан отчотым пуа. Правлэн пашам эрээк ончэн шогаш колхозник-влак рэвизий комиссийым сайлат. Рэвизий комиссий правлэнын паша план шуктымыжым, киндэ йамдылымэ дэн йал озанлык налогым кузэ кугыжаныш ончылно шуктымыжым онча. Тудо правлэнын колхоз срдэствым кузэ кучылтым онча.

Шкэ пашажэ нэргэн рэвизий комиссий колхозник-влакын обшо погынымашыштыт отчотым ышта.

Районысо чыла колхоз-влак район колхоз сойузыш (Рай-колхозсойузыш) ушнат. Райколхозсойуз районысо колхоз-влак пашам виктара.

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Артэл пашам кӧ виктара?
2. Кӧ артэлын члэнжэ лийын кэртэш?

Колхоз озанлыкым организационно пэнгыздэмдаш.

Мэмнан колхозна-влак шуко улыт. Тугэ гынат, чыла колхозышто паша сайын шындымэ огыл, чыла вэрыштак пашам

моштэн организоватлымэ огыл. Сандэн кизыт колхоз ыштымэ пашаштэ ыштышаш тунг паша — колхоз озанлыкым организационно пэнгыздэмдымаш.

Колхоз - влакым пэнгыздэмдаш вара мом ыштыман?

1. Колхозник-влак пашам моштэн организоватлыман. Кажнэ колхозниклан ик бригадыш пурэн, ты бригадыштэ ончыктымэ жапышкэн лийман, бригадэ гыч бригадыш коштман

Кажнэ колхозникын паша кнагажэ лийжэ.

огыл. Кажнэ бригадын шкэнжын паша участкыжэ дийман. Паша ыштымэ жаплан кажнэ бригадылан паша ышташыжэ күлэш машина-влак, мландэ паша ыштымэ тарман-влак да паша вольык пуалтэш. Тарман, машина, паша вольык вэрч бригадэ мутым куча. Бригадэ пашан сайлыкшым да лэктышыжым ончэн, бригадэ члэн-влакын пашашт аклалтэш. Бригадэ моннар сайрак ышта гын, тунарэ шуқырак колхоз доход гыч налэш, тунарэ шуқырак бригадэ члэнжэ-влаклан колхоз доход гыч пуалтэш.

2. Кажнэ бригадын бригадиржэ тыршэн ыштышэ лийжэ. Бригадир бригадыжын пашажлан мутым куча. Тымартэ тутышлан бригадир-влакым вашталтыл шогышт. Ындэ тыганьэ вашталт шогымаш лийман огыл. Бригадыштэ эрзак ик бригадир гына лийман. Бригадирын пашажэ бригадыжын пашажым ончэн аклалтэш. Бригадыжэ пашам сайын, шуктэн ышта гын, бригадир шуқырак налэш; бригадир пашам виктарэн ок мошто, бригадыжэ пашам шуктэн ок ыштэ гын, шагал налэш.

3. Колхоз илышыш сдэлышыным пурташ; колхоз доходым чыла члэн коклаштэ тёр пёлыман огыл, йэдак-влак шот дэнат огыл, а моннар ыштымым да пашан сайын альэ аламан ышталтмыжым ончэн пёлыман.

Колхоз бригадэ паша кэчылан пыштымэ нормо лэч вашкэрак ышта гын, доходым утларак налэш. Тугэ гынат, шуко ыштымым вэл огыл, пашам аламан альэ сайын ыштымыжымат ончыман. Утларак паша кэчым налшаш вэрч, тыдын дэн утларак доходым налшаш вэрч, колхозник-влак вэшкэ ышташ тўғалын, сайрак, шуктэн ыштышаш нэргэн ушышкышт огыт пурто гын, аламан, чыр кодэн куралмаш, аламан вўдымашат лийын кэртэш.

Кажнэ колхозникын паша вийжым моштэн аклаш, паша учотым моштэн ышташ күлэш. Кажнэ колхозникын паша книжкажэ лийман. Ты книжкаш бригадир кажнэ колхозникын паша кэчыжым сэрэн шога.

4. Колхозын вольыкшо таза лийжэ, шужэн ынжэ кошт манмэ годым, вольык ончышо бригадым организоватлыман. Вольык ончышо бригадэ-влакынат пашаштым, паша лэктышыштым ончэн аклалтэш (мут гыч ушкалын шёржб вольтымым, кушкын шогышо вольыкын виса шотшо йэшалралтым ончалтэш).

5. Партийын ыштышаш пашажэ тыганьэ: кажнэ колхозышто ударник-колхозник-влак гыч, мэр паша ыштышэ бригадир-влак гыч колхоз активым ышташ. Чыла пашамат колхозышто актив коч ышташ, киндэ йамдылымэ план тэмымым, тулэч молымат актив коч эртараш. Кэчэ лэч кэчын актив коклаштэ воспитачылнэ пашам ышташ; актив шкэжэ тунэм шогэн, моло колхозник-влак коклаштат воспитачылнэ пашам ыштыжэ.

6. Колхоз-влак пэпгыздемдымэ шотышто куго пашам Машина-трактор станций-влаклан ыштыман. Сандэн мэмнан партийнан Рўдб комитэтшэ вэрласэ чыла партий организация-влак машина-трактыр сатниций-влаклан утларак полы

шыштым пуышт, нуным пашаштым вжктараш полшышт манын шүдэн.

Тыдым чылажымат шуктымаш — Сталин йолташын куд условийжым шуктымаш лийэш. „У сэмын ышташ — у сэмын вуйлаташ“.

Сдэлышинэ мом пуа.

Сдэлышинэ колхозникын пашажым сайэмда. Тудо колхозышто йолколанэн, кэчэ кодэн паша ыштымашым пытара. Кө шукрыак ышта — тудо шукрыак налэш. Тыгэ доходым пöлымö колхозникын пашам кожмактын ыштышэ кумылжым нöлталмэ, паша лэктышыжым кугэмдымэ.

Рудо Чернозьем обласыштэ „Побэда“ колхозышто кок колхозник-влак йыгырэ ик ганьак пашам ыштэныт. Иктыжэ тыршэн ыштэн, 260 паша кэчым налын, вэсыжэ тыршэн ыштэн огыл, йолколанэн, 68 паша кэчым вэлэ налын. Авансым пуэдымэ годым пэрвойжылан колхоз нил гава шукрыак пуэн. Йолколанэн ыштышэ вара сайын ышташ тунгалын, — ындэ тудо колхозышто эн тыршэн ыштышылан шотлалтэш.

Йолко-влак, кэчым кодэн пашаш лэкшэ-влак сдэлышинэ шот дэн ыштымашкэ лэкшашым чарэн шогат. „Чыла иктэ доходым чылаланат төр пуат, молан вара мланна паша кэчэ дэн сдэлышынын күлэшышт.“

Тыгай йэн-влак йужгунам шкэ мogyрышкышт сдэлышинэ шот дэн ыштымын пайдалыжым умлэн шуктыдымо сай пашазэ влакым шупшыт.

Ухоловский районын „Трүд“ лүман колхозыштыжо колхозник-влак; „Сдэлышинэ дэн паша кэчэ шотым огына умло. Мэ олталэн ышташ огына шоно, кэчэ шот дэнак ыштэна“ манын каласэныт.

Умландарэн пумöггö, нуно йонгылэн ойлымыштым палэн налыныт.

Сдэлышинэ колхозым пэнгыдэмда, тыдым кулак ужын шога. Сдэлышыным ылышыш пуртымо дэн кажнэ колхозникын доходшо кугэмэш. Сдэлышинэ вүдымö, куралмэ, шурно погымо пашам сайэмда, шурно лэктышым кугэмда. Сдэлышинэ дэн ыштымылан лийын, эл киндым, хлопоком моло йал озанлык продукт-влакымат шукрыак ыштэн луктэш. Сандэнэ кулак сдэлышинэ яэргэн түрлө укэ мут-вкакым шаркала, крэгйан-влакым лүдыкта.

Тугэ гынат, колхозник-влакын шукушт сдэлышынын пайдалэ шотшым умлэн налыныт. Кушто умлэн шуктымо огыл,

слэльшынын күлэшыжым сайын умландарэн пуаш тыр-
шыман.

Дэмийановэц-влак шкэ колхозыштым пэнгыздэмдэн шуктэныт.

Дэмийановэц-влакын „Правда“ газэтэш возымо сэрышыш-
тым тэ шарнэдат дыр. Нуно, „Колхоз корно эн ишанлэ, эн
сай“ манын, возэныт ильэ.

Дэмийановэц-влак укэлан тыгэ возэн огытул.

Шкэнжын сэгымашышт-влак дэн Дэмийан Бэдный писа-
чыл лүмэш почмо колхоз данлэ колхоз лийэ. Тудо чыла лэч
ончыч киндэ йамдылымэ планжым 6000 цэнтньэрлан утыж дэн
тэмыш. Кажнэ колхозышто шогышо озанлык кокла шот дэн
кугыжанышлан 69 цэнтньэрым пуэн, посна озанлык кучышо
ты жапыштак 26,5 цэнтньэрым влэ пуэн. Колхозник-влак
шурно погымо пашамат жапыштыжэ гына ыштэн пытарэныт.
Посна озанлык-влакланат шурно кырымэ (шиймэ) пашаш-
тышт полшэныт: 575 га мландэш вудымыштым кырэн пуэныт.

Колхоз шкэ пашажым моло колхозлан примэрлан нал-
шашлык организоватлэн.

Социалистла тагасэн ударлын.

Дэмийановэц-влак чыла пашаштымат социалистла тагасэн,
ударлын ыштат. Дэмийан Бэдный лүмэш почмо колхоз пра-
влэнын прэдседатылжэ Зайцэв йолташ тыгэ оила:

„Мэмнан ик бригадэ почэш вэс бригадэ социалистла
тагасэн ышташ тунгальэ. Ударлын ыштымашат эрэ кушкын
шогыш. Вараш кодшо-влакым шупшын шогышна.

Вараш кодшо-влакым ышна вурсо. Мэ нунылан полшэн
шогышна. Мэ нунылан—пашам организоватлэн моштэда гын,
тэндан пашада лэш сай кайышашлык—манын, ойлэна ильэ.

Тыгэ вараш кодшо бригадэ-влакынат пашаштым тёр-
латаш тыршышна.

Паша аламанрак кайышэ участкылашкэ, моло участкэ-
влак гыч паша вийым пуэн пашаштым сайэмдэна ильэ“.

Шукэртэ огыл, Дэмийан лүмэш почмо колхозыш Новоузэн
район Дмитриев йал совет гыч колхозник-влак да шкэт
посна озанлык кучышо-влак экскурсий дэн мийэныт. Шкэ-
ныштын ужмышт, колмышт нэргэн колхозник-влаклан тыгэ
сэрат.

„Мэ, колхозник-влак да посна озанлыкым кучышо-влак
тэндан колхозын ончыко лэкшан тыгай пашажэ-влакым
палэмдэна:

1. Тэндан вуйлатышэ орган — правлэныштыда нэгыз пэгыдэ.

2. Тэндан колхозыштыда сдэлынэ шот ыштымым ылышыш пуртымо тэндан пашадам нблталэш, паша лэктышдам кугэмда.

3. Шкэ колхоз озанлыкыштлан вэрч колхозникада-влак тыршэн ыштат.

Колэктыв озанлыкыштэ шкаланышт ыштымыштым тэндан колхозник-влак умлэн налыныт.

Тагасымаш ок лий гын, шуктэн огыт кэрт ильэ.

Дэмйановэц-влак дэк „Правда“ газетынат бригадыжэ мийэн. Колхоз паша нэргэн бригадын ик члэнжэ тэвэ тыгэ сэра:

„Чыла колхоз пашаштат тагасэн ыштымаш ылышыш пурэн. Кажнэ ошкыл тошкалмаштэ, кажнэ мутышто тагасэн ыштымым умлэн налэш лийэш.

Колхоз провлэнын прэдседатылжэ пөлэмэш ик монар бригадир дэн колхозник-влак чумыргышт.

Кылмаш курал кодымо дэн кырымэ нэргэн кутырат. Кажныжэ шкэнжын участкыштыжэ мо сэмын паша кайымэ нэргэн кутыра.

— Йудымат мэ 173 цэнтавэрим кырышна — колхозник ойла.

— 173 цэнтнээр шуко мо, мэ 230 цэнтнээр дэн йүд вошт кырэна, — ойлаш тўналшыш мутшым пөлэн, вэсэ пэлэшта.

— Кок шүдб кумло цэнтнээр манат? — колхозник брын пэлэшта. — Тунарак ыштэн луктыда? Тугэжэ йолгаш-влак-лан каласышаш альэ... Мэат тушко шуктэна. Тугэжэ мэат ыштэн кэртына шонэм...

— Тыйын вара кузэ, тачэ мунарэ ыштышда, — прэдседатыл дэн трактырист кутырат.

— Тачэ луаткудыт.

— Вич трактыр... Луаткуд гэктар, — Зайцэв йолташ чотла. Тугэжэ шукак огыл гынат, нормылэч утларак ыштэнда. Йбра... йбра... тугэжат сай.

Кажнэ трактырлан куралмэ нормым 3 га пэшкыдэ мландым пумо улмаш. Ты нормым АМО совхоз гыч полшымо шот дэн толшо трактыр-влак курал шуктат. Трактыр-влак кок смэнэ дэн ыштат. Дэмйановэц-влак 5 трактырым йүдым 8 сагат жап йара шогымыштлан чытэн огытул.

Совхоз трактырист-влакын кокымышо смэнышт лэч вара колхозын шкэ трактыристышт-влак шинчыт. Нуно трактыр пацалан думын тунэмшэ огытыл.

— Поро кэчэ лийжэ — правлэн пөлэмыш ик йолташ пурыш.

— Вара тэндан пашада кузэ кайа? — пурышо йолташ лэч Зайцэв йолташ йодо.

— Пытарышна, — пурышо ваш маньэ. — Пытарышна, ындэ вэс вэрэ кайэна. Йэгна-влак тушко кайышт... Машина-влакым гына наггайэн шукталтын огыл...

— Вашкэ пытарэнда... Пэш сай. Кэртында вара, — Зайцэв йолташ йывыртэн ойла. — Тугэ гынат, тэ альэ варашрак кодын мийэда... Дубовский-влак, пэшкыдэ мландыштак нил гэктарлэн куралыт... Тэ варашрак кодында.

— Йбра... йолташ-влакчал каласэм... Нуным поктэн шуына, — шкаланжэ ишанэн, пэнтгыдын каласышат, вашкэ лэктын ошкыльо.

— Тэндан тангасэн ыштышэ бригадыда-влак шуко улыт? — Зайцэв йолташ лэч йодым.

— Мэ чыла пашамат тангасэн ыштэна манаш лийэш... Тангасыдэ нымоганьэ пашамат огына ыштэ. Тангасэн огына ыштэ гыз, шуктэнат огына кэрт ильэ, — изыш шоначтышын пэлэштыш. — Укэ, тангасэн ыштыдэ огына кэрт ильэ. Ударнэ бригадына-влак огыт лий, тангасэн огына ыштэ гын, чынжымак каласаш, огына шукто ильэ...

Тывэчын, дэмьяновэц-влакын молая пашашт талын кайымым раш умлэн нал ш лийэш. Дэмьян Бэдный лумэш колхозын вийжэ куштыжым чыла йэнланат раш палэн налшашлык. Моштэн пашам вуйлатымаш. Социалистла тангасэн, ударлын ыштымаш, паша дисциплин, күлэшыжым умлэн ыштымаш — тэвэ тыгэ ыштымаштэ кажнэ колхозын вийжэ.

Новоаньэнский¹⁾ район Дэмьян Бэдный лумэш колхозын колхоз паша ыштымэ фронтышто куго сэнгымашышт-влак нэргэн Совет эл чыла шэмэр калыклан шинчман."

Мланна, крэстйан-ўдрамаш-влаклан, колхоз мом пуа.

(Колхоз ўдрамаш-влакын сэрышышт).

Кулак ойлымым мэ раш шарнэна. Тудын лудыктэн ойлыжым мөндэн она ул.

— Колхозыш пурэда гын, игышывыдам йаслыш, тувэчын нуным Москош коллат. Тултэ нуным шужыктэн йарындарат, тўрлын игылтыт, — манын мэмнан кулак лудыктылэш ильэ.

— Мэмнан кокла гыч шукуна, пичкэмыш ўдрамаш-влак кулак мутлан ишанышт.

1) Новоаньэнский район ўлыл Йул күндэм.

Чынак вара, мэ колхоз лэч мом налына, малана колхоз мом пуа.

Пэрвойак колозыхшто сурт пашаш кылдалт илымэ гыч утарэн налын, моло-влак дэн пырля колхоз пасушто ышташ эрыкым пуаш тыршат.

Дэмийан Бэдний лүмэш колхозышто тугак ыштэныт — ўдрамаш колхозник-влакым сурт паша гыч утарэныт. Район гыч ўдрамаш кокла паша вуйлатышым кондэныт, кочыш шолтышо дэн изэ йоча-влак ончаш шкэ коклашт гыч сайлэн шогалтэныт, йасльэ дэн йоча пакчам ыштэныт.

Йасльыштэ да йоча паччаштэ мэмнан йочана-влак дэн игылтшэ иктат укэ. Ты нэргэн кулак-влак укэм ойлыштыт. Йочан аважэ шкэ йочажлан тушман мо? Шкэжэ тудо йоча йасльыштэ ыштыжат, шкэ йочажым игылташ пуа мо?..

Йочана-влак тушто чыла гунамат мушкылтын улыт, тушто нуным йандарын кондыштыт, вэсэла улыт. Туныктышо нуным сүрэтлаш, мураш туныктэ. Йоча-влак мурат, куштат. Нуным ончэн шкэндын кумылэт нолтын шога. Тыгэ лий-мбнго, мэ шкат пашаштэ йочана вэрч огына пуштыланэ. Молан ойгыршаш, йочанам сай ончат — тэммэшкышт пукшат-йүктат, йүштэш огыт сүсандрэ.

Ожныжм мэмнан ўдрамаш илыш нэлэ ильэ. Шүй тангыт паша, тунарак түрлө ситыдымаш вэрч ойгырымаш. Йочам ончаш төчэт, конаш олташ төчэт, садэ кудэштак вольыкым ончаш күлэш, пасу пашашкат шуаш күлэш. Эр йудым киньэлын, кас пичкэмыш мартэ ыштэт. Укэ гыч огыл калык коклаштэ — „Кэчывалым кырет, йүдымжө пуалтэт,“ манын ойлымаш уло.

Артэлыштэ йөршэш моло. Чыланат бригадылан пблалтынна, кажнына шкэнан пашам гына шинча, пашажат нэлэ огыл.

Ожно шкэ нэргэн шонаш жап укэ ильэ. Ындэ чыла колхоз ўдрамаш-влак лудаш, сэраш тунэмаш пижыч. Имаштэ йатыр ўдрамаш-влак грамытлан тунэмыч. Тэвэ тыгэ Карпова. Йэводакина дэн Кузнэцова Анна лудаш сэраш тунэм лэқтыч

Шуко годым кас дэн колхозыштына йал озанлык пашам кузэ сайрак ончык колтышаш нэргэн, утларак шбрым налшаш вэрч, ушкалым кузэ ончымо нэргэн адак колхоз пашам кузэ сайрак ончык колтышаш нэргэн кутырымашым эртарат.

Пасушто колхоз ўдрамаш-влак колхозник-влак дэн төрак ыштат, нунын дэн колхозын мэр илыш пашажымат төрак шуктат, озанлык паша вуйлатымаш пашам ыштат.

Мэмнан колхозышто Василиса Пэганова 40 йэган бригадым вуйлата. Ожно трактыр бригадыште ыштышэ Клавдийа Дэмийанова, ындэ йоча пакчам вуйлата. Правлэныштат ўдра-маш-влак улыт.

Тэвэ мланна, крэстйан ўдрамаш-влаклан, колхоз мом пуа. Мэ лудын, сэрэн моштышо лийына. Шинчанам пэтырэн илышэ чэрым кудалтэна. Колхоз озанлыкыште мэ төр праван члэн улына. Мэ Лэнинын „Кажнэ кухарка кугыжаныш пашам виктараш тунэмжэ“ манмыжым илышыш пуртэна.

Ындэ мланна кулакым колыштман мо? Мэпоктымо ганьак, нуным колхоз гыч поктэн колтыман. Колхозышто нуным ўпшышт (пушышт) ынжэ код!

Крэстйан ўдрамаш-влак: Мэмнан сэмынак марийда дэн пырлыа колхозыш, комуныш пур-рыза! Эсэн лийышт комунист партий дэн колэktivизаце пашам мучко шарымаш!

Цыганкова Мария, Карпова Евдокия, Баландина Анна, Есенина Мария, Кузнецова Анна, Федорова Мария.

Новоаньэнский район, Улыл Йул кундэм.
Дэмйан Бэдный лүмэш колхоз.

Тыганьэ йодыш-влаклан шкэндан колхоз нэргэн вашмутым пуза:

1. Колхозыштыда паша кузэ организоватлалтэш?
2. Колхозник-влакын пашашт кузэ аклалтэш?

Бригадир-влак вашталтэш, укэ? Чыла колхозник-влакынат кидыштышт паша книгашт уло, укэ? Книжкашышт паша кэчэ кузэ сэралтэш?

ПАША:

1. Колхозыштыда тангасэн ыштышэ бригадэ, посна колхоз ник-влак улыт, укэ?
2. Колхоздан эн сай ударныкшылан көм шотлат?
4. Ситыдымаш уло нэргэн колхозын альэ шкэндам пыр-дыж газэтэш сэрыза.

Сай ударник-влак нэргэн да нуным колхоз пашам пэн-гыдэмдаш полшымышт нэргэн статийам возыза.

Киндэ вэрч, шыл вэрч.

Оласэ шэмэр калыклан киндэ, шыл, моло йал озанлык продукто-влак кўлыт. Киндэ дэн шыл мэмнан Йошкар ар-

мийланат күлэш. Йужгунам киндэ шочдэ кодын кэртэш, тэвэ тыганьэ жапланат киндэ запасым ышташ күлэш.

Сандэн совет правичылствэ ий гыч ийын шылым, киндым моло йал озанлык продукто-влакымат йамдыла.

Киндэ йандылымэ план почэш ышталтэш. Кажнэ район, кажнэ колхоз, кажнэ озанлык планы лтэ ончыктыммо нарэ кугыжанышлан киндым пуа. Тугак моло йал озанлык продукто-влакат йамдылалтыт.

Кажнэ колхозниклан, озанлыкшым посна кучышо кажнэ крестйан кугыжанышлан киндым жапыштыжэ пуаш тыршыман. Ты пашаштэ совхоз дэн колхоз-влаклан мольлан примэрым пуэн шогаш күлэш. Киндэ, шыл йамдылымэ пашаштэ нунылан эн ончылно лийман.

Мэмнан осал тушманна — кулак-влак киндэ дэн шылым жапыштыжэ йамдылымын могоаньэ куго күлэш шотшым пэш раш умлэн шогат. Нуно ты пашам түрлө йөн дэнат күрлаш тыршат. Шкэ киндыштым кугыжанышлан огыт пу, мландэ йымалан күнчэн пыштэн шылтат. Пичкэмыш крестйан-влакымат тыгак ышташ туныктат. Мланна сак шогыман, кулак-влак дэн чот, тыршэн кучедалман.

Сэдьсовет-влаклан ондакак кулак-влакын моннар вудымыштым палэн налын, нунылан пэнгыдэ заданьым пуман. Ты заданьым кулак-влаклан күчык жапыштэ тэмыкташ тыршыман. Огыт тэмэ гын, нуным сут ончылаш шогылтыман.

Киндэ, шыл йамдылымэ планым срокыштыжо тэмаш тыршыман. Сандэнэ киндэ йамдылымэ нэргэн шкэт-посна озанлык кучышо крестйан-влаклан раш умландарэн пуаш күлэш.

Колхоз сату вэрч.

Колхозыш пуремышт лэч ондак крестйан-влакын уто продуктшт шагал лийэ. Киндышт да шылышт шкаланашт да кугыжаныш ончылно шкэ обэзатылствыштым тэмаш вэлэ ситыш—йал озанлык дэн киндэ йамдылымэ планым тэмашышт вэлэ ситарышт.

Ындэ, колхозыш пуремышт лэч вара, крестйан-влак шуырак вұдаш тўнгалыч, мландэ пашам колэктив вий дэн сайрак ышташ тўнгалыч, сандэн киндэ лэктышыштат кугэмэ, уто продуктшт лийаш тўнгалыэ. Совхоз-влак вийангыч, кугыжанышлан ий гыч ийын утларак да утларак киндым, шылым пуаш тўнгалыч.

Киндэ, шыл, шөр йөрвар, пака йэмыш оласэ шэмалы калыклан налаш лийжэ манын, совет власть киндэ йамдылы

планым тэмышэ колхоз, колхозник-влаклан, тугак шкэт-посна озанлык кучышо крэстйан-влакланат йал озанлык уто продуктыштым ужалаш лиймэ законом лукто. Ты закон почэш киндым, воылакым, йутым, моло йал озанлык продукто-влакымат пазарлашкэ, колхоз лавкылашкэ луктын ужалаш лийэш.

Колхоз-пазар.

Колхозник дэн посна озанлык кучышо крэстйан-влак утларак ужалэн кэртышт манын, совет правичельствэ киндэ йамдылымэ планым имашсэ ий лэч 264 миллион путлан, шылыным—кок ганалан изэмдыш.

Колхоз сатум шарэн колташ чыла организацийланат полшыман.

Колхозник дэн посна озанлык кучышо крэстйан-влак уто продуктыштым шукрыак пазарышкэ луктышт манын, правичельствэ йешарэн промышлэныс таварым луктэш.

Копераций дэн кугыжаныш организацэ-влак колхоз продукто ужалымэ вэр-влакым почыт.

Шкэныштын йал озанлык продуктыштым ужалэн, колхозник-влак олаштэ ыштымэ таварым налын кэртят: вургэмым, кэм таварым, тулэч молымат.

Колхоз сатум шарэн шогэн мланна ты пышам частник, спекулянт сатузо-влак лэч аралаш тыршыман. Нуно йал озанлык продуктым шкэ кидышкышт налын, шэргын ужалэн пйаш тыршат.

Колхоз сату ола шэмэр калыкын кочыш-йүшыжым сайэмда. Ондакшым ола калык кугыжаныш пумо продукто дэнгына илэн. Ындыжым копераций гыч вочшо нормым налын, йал озанлык продтктым пазарыштаг налын кэртэш.

Колхоз сату паша шарлымэ дэн йал шэмэр калыклан промыслэныс таварым утларак налашыжэ йөн лийэш.

Чылажат тыдэ пашазэ, шэмэр крэстйан калыкын ылышыжым сайэмдаш полша.

Кролик (ашнымэ мэран).

Кугыжан жапыштэ пашазэ дэн крэстйан-влак шылым шагал ужыныт. Пашазэ-влакын шыл налаш оксашт лийын

Бригадир — Трэтйаков.

огул. Нужна крэстйан ўло вийжым пыштэн куштэн шуктымэ вольыкшым озанлыкшым йол ўмбакнөлталашшо нэнужалэн колтаулмаш

Ындэ мэмнан эл пашазэ дэн крэстйан-нын ылышышт ожсо жап лэч шуко сайэмэ. Чылаштынат шыл кочмышт шуэш. Шылна кизыт шагал. Совхозна дэн колхозна-влак күлэш нарэ вольыкым куштэн шуктэн огыт кэрт. Ты йбсылык гыч лэкташ мланна кролик-влак полшэн кэртят.

Мэмнан партийнан Рудё Комитэтшэ кажнэ завод, фабрикыштэ, мэр кочмо-йўмб вэрла-воктэн, школышто, пионьэр отрэдлаштэ кролик ашнымэ озанлыкым ышташ пунчалмугтым лукто.

Кролик пэш пайдалэ. Кролик коваштым, шылым, мэжым пуа. Шылжэ тудын пэш тамлэ. Кролик вашкэ ёрчышан. Моштэн ончымо годым кажнэ узак-авак кролик-влак ида-луклан витлэ кок кроликым пуэн кэртыт, а кок ий гыч-кандаш шүдö колыш шуын кэртыт.

Пионьэр дэн школьник-влаклан кролик ашнымэ пашам ончык колтышашлан, шкаланышт кролик ашнымэ озанлыкым ыштышаш вэрч кучэдалаш пижман.

Тэвэ ик пионьэр отряд тыгэ ыштэн.

Пионьэр-влак лагэрыш лэктыныт.

Нуно Рүдö Комитэтын кролик нэргэн нунчалмут лукмыжым газэтыштэ лудыныт улмаш. Рвэзэ-влак Рүдö Комитэтын пунчалмутшым шукташ лийыныт.

Кроликым ончаш чыла рвэзэ-влак кэлшэныт. Эр дэн эрак пионьэр вожатый дэн пырля кум рвэзэ Москош кайэныт. Завод управлэньэ дэн завод комитэт рвэзэ-влакын йодмыштым йöплэныт, кролик налашт оксам пуэныт.

Рвэзэ-влак йывыртэн Моско гыч лагэрышкышт пöртылыныт; кролик ашнымэ нэргэн, кролик-влакын илышышт нэргэн адак нуным кузэ ончымо нэргэн книга-влакым налыныт. Кузэ мом ышташ содор тунэмаш тунгалыныт.

Кушто вара кролик-влакым ашнаш тунгалман? Нуным кушто лийэш, тушто кучаш ок лий вэт?

Тыдын нэргэн завод комитэт ондакак мом ыштышашым шонэн луктын. Пионьэр отрядыш пуаш кум кэчэ срокышто кролик ашнымэ лу клэткым ыштэн шукташ столбар мастёрскойш заказым пуэн улмаш.

Нил кэчэ гыч лагэрыш кандэ чийа дэн чийлатымэ лу клэткым намийэн шуктэныт, кажнэ клэткыштыжэ кок кролик. Намийымэ кролик-вкакым пиньонэр-влак звэна дэн пöлэн налыныт. Кажнэ звэналан ончашыжэ кок клэткысэ кролик-влак возыныт. Рвэзэ-влак кроликыштым социалистла тангасэн ончаш тунгалыныт. Лагэрыштэ илымэ жапышт эртышын, рвэзэ-влак 20 кролик гына огыл, 58 кроликым шкэ кудынышт кондэныт. Кажнэ ава кролик 4—5 игым игылэн.

5—6 тылзэ гыч ты кролик-влак кушкын шуышын, рвэзэ-влакын тамлэ кролик шылышт лийэш.

Колхоз имным сайын ончыман.

Имным вашталташ трактыр толэш. Вара, трактыр шукэмшын, мланна имным пытарыман мо? Тугэ шонымаш нымолан йöрыдымаш ой. Мланна имнэ-влакым шукэмдэя шогашна вэлэ вэрэштэш.

Шупшыктымо пашаштэ имнын күлэшыжэ куго.

Эл аралымэ пашаштат имнын күлэшыжэ изэ огыл. Йужик колхоз-влак имнын күлэшыжым улмлэн шуктэн огытул. Трактыр лиймөнгө, молан имнэе күлэш—шонат. Шуко колхозлаште аламан ончымо дэн имнэе-влак йавыгат адак аламан ончымо дэнак имнэе-влак колымашат шагал огыл. Тыгай пашам ужын, ССРУ Рүдө Исполничылнэ Комитэт дэн Калык комиссар-влак совет колхоз бригадыш пуымо имнэе-влак дэн ыштымэ пашалан ты бригадын бригадиржылан гына мутым кучыман, манын пунчалмутым луктыныт.

Ты пунчалмут почэш колхоз-влаклан йөршэш вэс сэмын шоналташышт возо. Шуко колхоз-влак кизытак имнэе ончымо пашам сайэмдышт.

Мут гыч, „Лэнинский шльах“ колхозым налына.

Колхозник-влак шкэ имныштым аламан ончэныт. Шыжым да шошым вольык кургым кучэн моштэн огытыл. Тэлэ эртэн, шошым паша шуэшат, имныштым пукшаш кургышт огэш лий улмаш. Курго укэлан имнэе-влак йарнэныт, пашам ыштымэ огыл, шкэныштымат йол умбалнышт кучаш вийышт кодын огыл.

Колхозник Трэтъяков гына имнэе-влакым чэрлэ йоча-влакым ончымо сэмын ончэн.

— Тинь нунын дэн малашат пырля воч, — йолко имнэе ончышо-влак Трэтъяков йолташым игылтыныт.

— Кулэш лийэш гын, пырля возашат лийэш, — манын ойлэн нунылан Трэтъяков йолташ.

Кизыт Трэтъяков йолташым бригадирлан шогалтэныт. Тудо гына имнэе-влак дэн паша ыштымым онча. Тудын бригадыштэ имнэе-влакым сайын пукшат-йүктат, ачалэн ончат.

Ик гана каналтымэ жапыштэ, — мый таланда сэрышым лудын ончыктэм, — манын, Трэтъяков йолташ шкэ йолташышт-влаклан пэлэштыш.

— Луд, — ышталыч йолташыжэ-влак, — колыштына.

Трэтъяков күсэнжэ гыч кид дэн сэрымэ кагазым луктын лудаш тунгальэ.

„Колхозник-влак!

1. Миньым чаманэн сайын ончаш тунгалыда гын, мланьэм ышташ пуымо пашадам чылажымат шукташ мутым пуэм...”

— Кө вара тыдым сэра? — Паршин коньух йодо.

А, а! Тыдэ имнэе-влак ик түрлө прошэньэ сэмын сэрат улмаш. — Пешак онгай колышташ... Умбажыжэ мом сэрат, — садэ Паршинак кутыра.

2. „Лавра, пурак шинчын минь чэрланэн кэртам. Тулэч посна, түрлө коваштэ чэр-влак логалын коваштэмьм локтыл кэрыт, сандэн миньым эрыктыдэ ик кэчынат ит кодо.

3. Күртньо альэ пушэнтгэ шэргэ дэн огыл, шотко дэн эрыктэ. Шэргэ дэн эрыктымэ годым, коваштэм пужлэн, пуалаш тўналэш.

4. Миньым ит кырэ. Сайын нукшэт, йўктэт, эрыктэн ашнэт гын, минь нойыдэ ышташ тўналам. Тланьэт миньым кырашат ок воч.

5. Нэлэ пашам ыштэн чарнышын, кок сагат жап эртыдэ, мланьэм шурно пырчым ит пу.

6. Вўд йўмэм лэч ондак шурно пырчым ит пу. Кочмэм дэч вара гына огыл, ондакшымат мланьэм вўдым пу. Вўд йўмэмлэч вара шўвылэм шуко погына гын, кочмо кочышэм сайын нўра, шыга, шўжгэ налмаш шагалрак лийэш“.

—Тэвэ ты нэргэн сэрашак ок кўл ильэ. Пашаш шокшэмшэ имньым йўкташ лийэш мо? Йўн ончалэ, вўд волэн тошкалынат от кэрт, — ик коньшо пэлэштыш.

7. „Вўдым йўктэн чэрландарымэт ок шу гын, миньым паша ыштэн пытырымэт дэч изыш гына ондак йўктө. Йўктымэтлэч вара пэл сагат эртэн гына кочкашэм пу“.

— Тўвө мом ойла улмаш, кузэ савурэн каласыш, — садэ кохозникак ўрын пэлэштыш.

8. „Мияын пагарышкэм уто кочыш ок шынгэ, сандэн ик гана пумаштэт 1 килограмат 600 грам дэч уто шурно пырчым ит пу.

9. Мланьэм пушаш шурно пырчым Афанасьйэз, молат туганэ коньух-влак сэмын ида шолышт“.

— Ай-йай! Кўн шолыштмыжмат шинчат, а!.

10. „Кочкашэм шурно пырчэ пумэт лэч вара кок сагат жап каналташэм пу, укэ гын шўжгэ налын чэрланэн кэртам.

Вригадир Трэтйакоз.

11. Миньын кэмэмымат — йол таганэм, күчэмым аралэн кучо. Жапыштыжэ - кажнэ тылызэ тоштыжым вашталтэн у таганым пыжыктэ, куқшо жапыштэ күчэшэм ұйым шүрө.

12. Вакшышэмлан куқшо, эрэ олымым вакш. Чэрланымэм шижын налшынак, вэтэринарлан каласэ.

13. Мыйын йодышэм шуктэда гын, мый тэндан пашадам кужо жапышкэн тыршэн ышташ тұнгалам; тэ жапыштыжэ шурныдам погэда, угларак доходым налыда“.

Трэтыйаков лудын пытарыш.

— Нунылан ваш мутым пуаш күлэш.

— Вашмут огыл, сайырак, ачалэн имньым ончаш тұнгалман, — ик колхозник пэлэштыш.

— Тыдэ чын... Кажныланна имньэ-влакын йодышыштым лончылэн умлэн налман. Мэ кугын возэн йэнг ужомо вэрэш пыжыктэна, — Трэтыйаков йолташ каласыш.

— Кажнэ колхозыш толшо имньэ дэн йэнг коклаштэ ыштымэ договорым ужын кайжэ.

VIII. Культур рэволюций.

Кугыжан Росий мланна мом кодэн.

Рэволюций дэч оядак Росий эн пичкэмыш, тэхникэ шотышто эн шойылан кодшо эл улмаш. Культур шогышто Мэксика, Куба, Урагвай, Панама гай эл-влакат Росий дэч ончылнырак шогэныт.

Тунгалтыш школлаң Англий йэн вуйэш 2 тэнгат 84 ырший, Франций 2 т. 11 ыр., Гэрманий 1 т. 89 ыр. дэн роскотым кучэныт гын, Росий 21 ырший роскотым вэлэ кучэн.

Помэшик дэн капиталист-влаклан шэмэр калыкын пичкэмышыштэ, нымом шинчыдэ ылымышт пайдалэ улмаш.

Шэмэр калык моннар пичкэмыш, моннар умлыдымо лийэш гын, тунар тудым оталэн, колыштарэн ашнаш каньылэ лийэш.

Нунын ваштарэш грамотан пашазэ-влак вашкэрак кожганэн кертшашым вұрышт йушө капиталист-влак ужын шогэныт. Сандэн кугыжан Росий школ олмэш, шэмэр калык уш-акылым рэлигий пушэш ағыртарышэ чэркэ-влакым штэн.

Культур пашалан ик ырший дэи, рэлигийлан — түжэм дэи.

Культур пашалан ик ырший шот дэн роскот кучышо кугыжан Росий 40 түжэм нарэ чэркым штэн улмаш. Капиталист дэн помэшик-влаклан тынар чэркым штымышт шагал чучын, сандэн нуно школ-влакымат чэркыш савырэн шогэныт. Тунгалтыш школлаштэ гына 50 түжэм поп-влак рэлигийлан туныктэныт. Школлаштэ йумылан ишанаш, кугыжам, тудын чиновникишт-влакым колышташ туныктэныт.

Кокла да куго школлаштэ, гимназий дэн университэтлаштэ, помэшик дэн буржуазий шкаланышт кўлэш чиновник-влакым, дирэктыр, поп-влакым йамдылэныт; шкэныштын фабрикыштышт, заводыштышт кўлэш уста-влакым йамдылэныт.

Ты школлаштэ пашазэ дэн крэстйан тунэм кэртын огытыл.

Кугыжан Росий грамотдымо эл улмаш. 100 йэнлан 15-жэ лудын, сэрэн моштышо лийыныт.

Йодыш.

Молан капиталист дэн помэшик-влаклан пашазэ дэн крэстйаным пичкэмышыштэ кучаш пайдалэ улмаш?

Пашазэ клас дэн шэмэр крэстйан у илышым штат.

Совэт ушэмын пашазэ класжэ дэн крэстийанышт-влак комунист партий вуйлатымэ почэш шкэ илышыштым у сэмын ыштат.

Нуно ССР Ушэмым чыла тўньалан эн ончыл культур элыш луктын шогат.

Совэт власть чыла калыкклан грамотым пушаш вэрч кучэ-далэш.

Шудылэн, тўжэмлэн у школ-влак ышталтыт, миллионлэн пашазэ дэн шэмэр крэстйан йоча-влак ты школлаштэ тунэ-мыт.

Техинкын пытартыш мутшо почэш штымэ ССР Ушэ-мыштэ кугылэч куго завод-фабрик-влак кушкыт.

Тыгай куго паша влак шташ пашазэ кугыжанышлан тўжэмлэн уста-влак кўлыт. Ты уста-влакым пашазэ дэн шэмэр крэстйан калык кокла гыч мэмнан техникылан тунэмме (ВТУЗ) куго школна-влак, универстет, академия-влак йамдылат.

ВТУЗ-лаштэ тунэмшэ-влак гыч 70 процентжэ пашазэ калык рвээ-влак, молыжо — колхозних-влак гыч, посна озанлык дэн илышэ нужна дэн кокла крэстйан рвээ-влак гыч.

Йоча саглаштэ, йаслылаштэ шўдө тўжэмлэн йочана-влак кушкыт; музей, кино, театр, радиостандий-влак кушкыт. Кнага, кино, радио элнан эн пичкэмыш луклашкыжэ шуыт.

Совэт кугыжаныш чыла доходшын 15%-м культур пашалан куча.

Ты пашалач эн ончылно шогышо капиталист эл Америкат 3% вэлэ куча.

Совэт элыштэ тўнэмдымэ лийман огыл.

Партийын XVI погынмашыжэ элыштэ чыла йочам тунык-тымэ нэргэн пунчалмутым лукто.

Чыла кушкын шогышым туныктэн, мэ элнам мучкыждэ грамытан элыш савырэна.

Мэмнан элыштэ тунэмме паша обэзачылнэ паша. Ача-авалан кандаш ийаш йочаштым школыш пуман. Йоча-влакым туныктымэ дэч посна, 12 гыч 15 ийаш-влакымат обэзачылнэ тунэмаш пуман; олалаштэ да, фабрик-завод посьолкылаштэ обэзачылнэ 7 ий туныктымэ пашам эртараш тўнгалалтэш. Пәтиләткә пытартышэш мэмнан школлаштына 23 миллион йочэ-влак тунэмаш тўнгалыт.

Пашазэ, колхозник-влакын адак нужна крэстйан-влакын игышывышт тунэмышт манын, Совет влась уло вийжэ дэн тырша.

Тунэмшэ-влаклан вургэмым, кэмым пуа, кэмыштым тумышташ мастэрской-влакым почэш. Нужна игышывылан акдэ вургэмым, шокшо кочыш-йуышым пуа; нунылан тунэмме кнагам, тетрадьым, карандашымат акдэ пуа; тунэмшэ-влак чойын корно дэн коштмыштлан корнын пүтүнь акшым огыт тұлө.

Тораштэ илышэ тунэмшэ-влаклан школлаштэ обжэжитий-влакым шталтэш, урокым йамдылаш нунылан посна пөлэм-влакым пуалтэш.

ССР Ушэмыштэ пашазэ клас школ пашам шкэ онча, сандэн чылам туныктымо пашам мэ илышыш пуртэн шуктэна.

Капитализм эллаштэ закон кагазыштэ гына.

Капитализм эллаштат чылам туныктымо законом лукмылан ындэ шуко жап лийэш. Тугэ гынат, ты законышт кагазыштэ гына.

Капиталист эллаштэ 8 ий гыч 9 ийаш йоча-влак миллионлэн фабрик-заводлаштэ пашам штат. Йоча паша вий куго йэнгын лэч шулдылан лийын, капиталист-влак чыла вэрат, кушто лийэш гын, йоча вий дэн пайдалланат.

Кэчэш 8 — 10 сагат жапышкэн штэн, пашазэ йоча-влакын школыш кошташ жапыштат, вийыштат ок код.

Тушто шуко йоча-влакын чийаш-шонгалашышт укэ дэнат школыш коштын огыт кэрт.

Шукэртэ огыл Эссэныштэ (Гэрманий) сут лийэ. 900 йэнгым, йочаштым школыш тунэмаш кондыштдымыштлан судитлышт.

— Мэмнан йочана-влак шужэн, кылмэн школыш коштын огыт кэрт, — манын титаклымэ йэнг-влак сут ончылан мутым кучышт.

Свидэчыллан туныктышо-влак мийэныт. Нунын кокла гыч иктышт тэвэ тыгэ ойлэн:

— Нынын илышышт пэш нэлэ. Шужэн коштын, йоча классыштэ шинчэн ок кэрт, сумырла. Йоча-влакын вуйышт савырна, вудым укшынычт. Йуран кэчылаштэ тунэмшэ-влак гыч пэлэ нарышт вэлэ школыш толын кэртыт. Суртыштышт пэш йбсын илымылан лийын, мэ нунылан наказаньымат пумаш укэ.

Буржуазнэ сутат игышывышт школыш коштдымо-влаклан штрафым пышташ йөнэш толшо пашалан шотлэн огыл.

Чыла туныктымо паша капиталист кугыжаныш эллаштэ ылышыш пурэн кэртшаш паша огыл.

Совет школ дэн буржуазий школ.

Совет школ, колэктив ылыш дэн илэн, ыштэн моштышо, социалист строичылстыбылан күлэш йэнг-влакым ончэн кушта.

Совет школ ик йэнг вэс йэнг вий дэн илэн кэртдымашлан туныкта, пашам социалистла штышэ-влакым ончэн кушта.

Совет школ чыла эллаштэ ылышэ шэмэр калыкын изак-шольак улмышт нэргэн, туньямбал чыла шэмэр калыклан пырля ушнэн, шкэ клас тушманнышт ваштарэш кучэдалаш күлмо нэргэн туныкта.

Шэмэр калык-влак шкэ шочмо йылмышт дэн вашкэрак грамотым, наукум, техникым тунэмыт. Сандэн мэмнан элыштэ чыла наций-влакын йочашт шкэ шочмо йылмышт дэн тунэмыт.

Мэмнан школна поп-влакын йумын нэргэн шойаклымыштым тужвак луктэш; мэмнан школна рэлигий ваштарэш туныктат.

Капитализм эллаштэ мэмнан дэнысэ ганьэ огыл. Буржуазий школ нутуньэк чэркым колыштэш. Тушто чэркэ школ коч шэмэр калыкым шкэ корныж дэн нангайаш тырша.

Капитализм эллаштэ школ пашам чэркэ-влак ончат. Чыла школаштак „закон божийым“ туныктат. Мо гына сэдэ „закон божийлан“ ок кэлшэ, тудым туныкташ огыт күштэ.

Австрий школышто Тэринг олаштэ тыганьэ паша лийын.

Старший группышто туныктышо мландэ лиймэ нэргэн умландарымыж годым рвээз-влаклан йумо нэргэн нымомат каласэн огыл. Туштак каголик поп улмаш. Тудо туныктышым садэшак чарэн, арэстоватлыктэн.

Изыньэкак йоча-влакын ушыштым „закон божий“ дэн саташтарат.

Германийын ик обласыштыжэ — Баварийыштэ Вэбэр учичылым клас онгаш „Мэ, мланд умбэлнэ сай йолташ-влак лиймаш вэрч илэна“, манын возымыжлан гына службо гыч луктыныт. Тудын ты сэрмыжэ нэргэн альэ гынат пон увэртэрэн. Туныктышо Вэбэр попын „Мэ мландумбалнэ йумылан кэлшышэ пашам ышташ вэрч илэна“, манын каласымажым возэн огыл.

Колыштдымо йоча-влакым капиталист эллаштэ альэ мартат кырат.

Тэвэ шкэ школышт нэргэн нэмыч йоча-влак Гэнигсдорф ола гыч сэраг:

Пэрвой классыштэ — закон божий. Поп укэм кукта. „Тыдын ойлымыжым колыштын, өрканаш тунгалалтэш. Шойыл парталаштэ шинчышэ-влакын шкэ коклаштышт ойлымышт шокта. Поп нынын ойлымым колын, орышо гай сыра. Иктыштым шкэ дэмыжэ ұжын налын, шыдыж дэн пэрэн колта, йочан умшаж гыч, нэржэ гыч вур йогаш тунгалэш“.

Тэвэ адак Бэрлин школ гыч налмэ сэрыш (Бэрлин—Германийын столица олажэ):

„Мэмнан Кульмск школыштына Тьульэкс луман туныктышо уло. Тудо рвээ-влакым тойа дэн кыраш пэш йобрата.

Школышго поп йочам кыра.

Икырат тудо пионьэрэм тойаж дэн кырыш. Тэнкэчэ ик рвээ лэч „(ледопыт“ ушэмыштэ шогымыж нэргэн йодо. („Следопыт“ ушэм—буржуазий йоча ушэм). Рвэзын „ом шого, минь ындэ коммунист улам“, маньн вашмутым пумыжлан Тьульэкс рвэзым пэрэн колтыш, рвэээ изыш гына сұмырлыдэ кодо“.

Буржуазий школ ик наций йочам вэс наций йочалан йобратыдымашын туныкта, утларакшым тудо орланэн илышэ ыт-

гыдэ калык йочам ужын кэртдымашлан туныкта. Тудо ты-гыдэ калык-влакым, ушнэн капиталист ваштарэш ынышт лэк манын, сыратэн, иктышт-вэсышт ваштарэш кырэдалаш туныкта.

Рвэээ строицыл-влаклан тэхникым тунэмман.

Мэмнан эл пашазэ клас тэхник шотышто эн ончылно шогышо завод-фабрик-влакым шта, йал озанлык паша шты-машкат у лэч у, куго машина-влакым пуртэн шога. Чыла ты машина-влак дэн шташ, машина-влак пашам виктарэн мошташ кўлэш. Умлэн штышэ, тэхникэ шотышто грамытан строицыл-влак кўлыт.

Тэвэ тыганьэ, тэхникым шинчымаш шотышто вийан строицыл влакым мэмнан школна-влаклан йамдылыман. Шко-лыштак нуньлан машина-влакым илыш кўлэшыштэ кучылт мошташ тунэмман.

Сандэн чыла мэмнан школна влак завод, фабрик, совхоз. МТС, электростанций вэлэн пэнгьдэмдалтыт. Ты каласымэ вэрлаштэ станок, трактыр дэн, моло ўзгар дэнат ыштэн тунэмшэ-влак сайракыя умлэн налыт, школышто тунэм-мыштым илышыштэ кўлэш паша дэн пэнгьдэмдат.

Тэхникэ шотышто тунэммыштым рвэээ-влак школэш орга-низаватдымэ, тэхникилан тунэммэ станцийлаштэ да рвэээ тэхник-влак кружокушто пэнгьдэмдыман.

Москошто Радишчэв лўмэш почмо школ тэхникэ тунэмме пашам тэвэ тыгэ организоватлэн.

Радишчэв лўмэш школышто ДТС-н (рвэээ-влак тэхникэ станций) шкэнжын изэ паша пўлэмжэ уло. Тыштэ 8 ийаш йоча-влак туныктышо-влак лэч мом кузэ шташ йодыштыт, тўрлыжў тўрлым йодыштэш, ушкалаш тырша.

Умбакужэ кокумышо клас сэмын кайа. Тыштыжэ рвэээ-влак тўрлў ўзгар-влакым шкак штылыт. Ты пўлэмыш кас-дэн пурэт гын, рвэээ-влак кутко шуэштэ кутко-влак шол-мыла шолыт.

Тыштэ рвэээ электротэхник-влак электричэс онгыр чэ-пым, изэ электричэс моторым штат. Чэрчожым, зада-чым штат. Рвэээ тэхник-влак илышыштэ кўлэш тэхникэ паша-влакым ыштат.

Рвэээ-влак тутышак бригадэ-влак коклаштэ тагасан шытмэ кас-влакым эртарат.

Тэвэ тыгай тагасэн ыштымэ касын иктыжэ тыгэ эртыш.

Залыштэ (кугопөлэм) тич 400 нарэ йэнг. Кок бригадэ рвэзэ тэхник-влак тангасэн шташ йамдылалтыт.

Пионьэр бригадир ончык лэктын шогальэ.

— Рвэзэ-влак! Мэ рвэзэ тэхник станцийыштэ штэна Тунэммынам шынышаш вэрч, мэмная бригадэ вэс бригадым электричэс онгыр шташ ўжэш—кудына вашкэрак штэн шуктымым шынэн ончынэна. Тэвэ тыштэ улыжак илэ мачэриал гына. Ты илэ мачэриал-влак гыч мланна шташ возэш. Мэ вэс бригадым 20 минут жапыштэ штэн шукташ ўжына.

Тангасышэ-влак олмышкышт шогалын, мачэриалым кучылт ончышт.

— Шып лийза, вашкэ тўналына.

Шып. Нымо тып-пуш укэ.

Кблан моганьэ узгар дэн мом шташ, мо гыч тўналын мо дэн пыштараш, ондак йамдылалтмэ. Сигналым пуыч, шташ тўналыч. Пэркалымаш, йыгымаш йўк талын кожганыш. Тыдэ тангасышэ-влакын гына штымэ йўкышт; залыштэ ожсно ганьак шып. Залысэ йэнг-влакын шинчашт гына пырдыжыштэ кэчышэ сагат гыч тангасышэ йоча-влак ўмбаке волгэнчыла тўрштылэш. 10 минут, 15—18 минут эртыш шып. Иктат пэлэшташ ок тошт.

19 минут. Рўж кид совымаш. Тр-р-р шокгэн электричэс онгыр йўкшым пуыш. Илэ мочэриал гыч 19 минут жапыштэ рвэзэ тэхник-влак электричэс онгырым штэн шуктышт.

Тыганьэ кас-влакым эртарымэ тэхникэ тунэмме шотышто пэш куго пайдам пуа. Тыганьэ кас-влакым кажнэ школышто, отрадыштэ, лудмо пўргыштё эртарыман.

Рвэзэ амалзэ-влак.

Мэмнан эл рвэзэ-влак шўдылэн тэхникэ амал-влакым муын шогат.

Тэвэ рвэзэ-влак амалзэ штымэ гыч ик монар примэрым каласэна.

Латкут ийаш изобретачыл П. Павлов, Чэрньэво хуыр гыч, лэсникин эргыжэ. Кизыт тудо Москошто М. И. Калинин лўмэш почмо фабзавучышто тунэмэш.

Тэвэ тудо шкэ пашажэ нэргэн тыгэ сэра:

„1927 нйыштэ чодра заводыш мийэн коштынам ильэ. Тушто минь конвэйэр дэн пырньа-влакым машинаш пўчкаш пумым ужум.

Тыдым ужын, пуым пўчкынаг шэлынат кэртшэ машинам ышташ ок лий гын, шонаш тўналым. Ты нэргэн минь

түрло книга-влакым лудаш тунгалым. Ик ий гыч шонымэм ганэ машинан пэрвой конструкторийжым (сынжым) штышым. Тулэч вара ик лу гана олмыктыл штылым. Минь проектэм дэн штымэ машина тыгэ штышан.

Сорым-влак шкэ кусчышо ролик үстэл дэн толын, йыргэшкэ пискыш пуалтыт. Пи кэ сорымым моклака-влаклан пүчкэда, моклака-влак ролик-влак дэнак шэлыштмэ вэрыш мийэн, тыгдэ моклака-влаклан шэлышталтыт. Шэлыштмэ моклака-влак машина йөн дэн пэлкэ налын кышкалтыт.

Мый машинан мо формо шталтмыж нэргэн умландарэн сэрышым, варажым шинчышэ йэн-влак дэн кагашышым. Ленинградыс пашазэ изобретачылствэ пөлэм мыйын проек-тэмлан патэнтным пуо.

Тэвэ вэс амалзэ — Йакобсон. Тудо 15 ийаш вэлэ. Тугэ гынат, тудо ик амалым вэлэ огыл — йатыр шонэн луктыя Ик амалжэ чыла туньямаллан күлэш шотан.

Амалжэ нэргэн ойлаш шкаланжэ мутым пуэна:

„Минь 15 ийаш улам. Ленинградшты тунэмам. Пионьэрыш 1924 ийыштэ пурэнам ильэ, ындэ комсомольэц улам. „Тэхмас“ обшэствын отвэтствэннэ сэкрэтаржэ лийын ыштэм. Машина пашам 7 ийашэм гыч йөраташ тунгалым (сагатын адак моло мэханизмым, узгар-влакым пудыртылам ильэ).

Жьул Вэрнын „Робур завоеватель“ чыла вэрэ коштшо машинаж нэргэн лудын налымат, вүд йымалнэ коштшо танкым шташ шонаш тунгалым. (Минь тунам 12 ийаш ильым).

Шкэ шонымэм нэргэн йолташэм-влаклан ойлышым. Йолташэм-влак мыйым, — ала чэрланышыч, — манын воштылаш тунгалыч. Тугэ гынат, ик жап эртышын, нуно маланьэм полшаш лийыч.

Тугэ мэ вүд йымалнэ коштшо машинам шташ тунгална. Тудлан „Акнат“ лумым пуна. Тудым мэ фаньэр онга-влак, чэп дэн пыжыктылна, электродвигачылан шташ шоньмо ильэ. Тугэ пашана пэш талын кайаш тунгалын ильэ. Мучкыжо ышна шукто. Учашаш тунгална. Учашымэ гыч кырэдалмашыш шуна. Садэш „Акнатнамат“ пудыртыл пытарышна. Тулэч вара мыйат амаллымэ нэргэи мондышым. Тулэч вара ик ий эртышын, моделист лийын йоча тэхникэ станцийыштэ шташ тунгалым. Ту коклаштак журнал, книга-влакым лудам ильэ. Тушан угычын „Аканат“ нэргэн уэштарышым, угычын амаллымэ пашалан пижым.

Пэрвойак минь патэнт паша дэн библиотэкиш мийэн, авийаций нэргэн кнага-влакым лудаш тунгалым. Кнага лу-

дын кок тылзэ нарэ жапым эртарышым. Кэчылэч кэчын штышаш аппаратэм дэк лышэм шогышым. Кажнэ у кнага, журнал лудшын, иктаж түрлө ужашыжэ молэмдышаш нэргэн умлэн шогышым. Кум тылзэ жап коклаштэ 300 нарэ гана молэмдыл штышым. Варажым мланьэм консультатций (канаш) валшаш гына кодо. Канаш пушо-влак мланьэм уканышым, закон шотышто кузэ шташ канашым пуыч.

1929 ийын сэнчабр тылзыштыжэ чыла пашамым ыштэн пытарышын, сайэмдымэ шотшым ончаш тунгалым. Ситыдымаш шотышымат кузэ олмыкташ лийшашым ончыктышым. Машинан чэрчожшым, кузэ шталтыжым умландарэн сэркалаш тунгалым.

Ик монар кэчэ гыч амал пашам ончышо пөлэмыш „Трисфэромбилын“ проектышым пушым.

10 кэчэ гыч миньын амалым посна шотан күлэшанлан шотлымо увэртирарымашым налым, тылзат пэлэ эртышын, мланьэм свидэчылствым пуышт.

Миньын изобрэтьэнийэмым ССР Ушэм Рэваойэнсовет налын.

Миньын изобрэтьэнийэм вудыштат, мландыштат, йужыштат коштын кэртэш. Вудыштө сагатлан 100 киломэгр нарэ кайэн кэртэш“.

Тыганьэ амалзэ-влак ССР Ушэмыштэ молат шуко лэктын шогат.

Наукым кузэ палэн налман.

Комунист обществын чын строишылжэ лийшаш вэрч мэмнан элын рвэзэ, кушкын шогышышт-влаклан наукым палэн налман.

Ты нэргэн Сталин йолташ тыгэ калласыш:

„Мэмная ончылно крэпыс — шога; тудын, ты крэпысынын лумжө — шуко миллионло шинчымаш лончан наук. Чынлэн у илыш штышэ лиймыжэ шуэш гын, чынлэн тошто гвардийын вашталтышыжэ лиймыжэ шуэш гын, ты крэпысынын рвэзэ калыклан налман“.

Крэпысыным кучэдалдэ налаш ок лий. Тыршэн кучэдалмаш күлэш.

Пэрвойак мэмная школышто куго вийна, рвэзэ-влак самоуправлэным организаватлыман.

Тыдым вара кузэ штыман?

Школышто йоча-влакын самоуправльньэ органыштым тунэмме пашам сайэмдышашлык, дисциплиным пэнгтыдэмдышашлык штыман.

Тунэммын сайлыкшэ вэрч школышто кузэ кучэдалман?

Пэрвойак школын програмжым, чыла группын планжым шуктышаш вэрч кучэдалман.

Тутышак шойылан кодын тунэмшэ-влаклан, адак туныкышылан пашаштыжэ полшыман.

Паша дисциплиным умлэн илышыш пуртымо годым гына тунэмме пашан сай шотшым нөлталаш лийэш.

Сандэн чыла пионьэр дэн школьник-влаклан паша дисциплин пудыртылшо тунэмшэ-влак дэн кучэдалмэ пашам кумдан шарэн колтыман.

Пионьэр-влак, ончыл ратыштэ кучэдалшэ-влак, школым вэсэмдэн ыштымаш пашаш ушныза.

Пионьэр-влак чыла годымат социалист стройымо пашан чыла участкыштыжэ моло йоча-влакын ончыл ратыштышт лийыт.

Колэktivизацэ вэрч, промфинплан вэрч кучэдалмаштэ, чыла ударлэ компаньым эртатрымаштэ моло йоча-влакым вуйлатэн нангайт.

Чылам туныктымо пашаштат нуно эн ончылно шогат.

Тугэ гынат, пионьэр организацэ пашаштэ йатыр ситыдымаш-влак улыт.

Йатыр пионьэр организацилаштэ наук вэрч кучэдалшашым раш умылэн налын огытыл.

Пионьэр организацын 10-шо ийжэ тэмме пайрамлан партий Рүдө Комитэтын пунчалыштыжэ тыгэ каласымэ: „пионьэр организацын пашаштыжэ тун ситыдымашыжэ: тунэмме пашан сайжэ (качэствыжэ вэрч), „наукын тунжым“ палэн налшаш вэрч ситышын кучэдалдымыжэ, адак умылэн штымэ дисциплин вэрч, пугыракшым, школышто шагал кучэдалмыжэ; тылэч посна, кушкын шогышо-влак гыч комунист общэствэ штышэ-влакым йамдылэн шукташ лийшашлык огыл“

Шкэныштын лу ий тэмме пайрамыштышт пионьэр-влак наук вэрч, тунэммашын сайлыкшэ вэрч, политэхникэ школ вэрч да умылымо дисциплиным шындышаш вэрч, большэ-викла кучэдалаш мутыштым кучат.

Партий да лэнин комсомол вуйлатымэ почэш пионьэр-влак мэмнан эл чыла рвэзэ — школьник-влак дэн пырляшкэ мутыштым шуктыдэ огыт кодо.

Мучко грамотан эл.

Кугыжан Росийыштэ чыла калыкын 85 процентжэ грамытдымэ улмаш.

Совет влась рэволюций лэч вара пöрыкыштö грамотдымылык пытарымэ пашам кумдан шарэн нангайаш тунгальэ.

Эл мучко тужэмлэн ликбэз пункт-влакым почо. Ты пашам шукташ лу тужэмлнн шэмэр калык „Грамытдымы-

лыкым пытарымаш“ обществэ-влакыш ушнэн полшаш тунгальыч. Вараш кодшо районлаштэ культур вэрч, грамот вэрч мэмнан элна пашам кумдан шарэн нангайаш тунгальэ.

Мильйонлэн узбэк, пошкырт, киргиз-влак лудын, сэрэн мошташ тунгальыч; ожно нуно грамот нэргэн умлэн огытул, пичкэмышыштэ илэныт.

Окчабр рэволюцийын XV ийжылан олаштат, йалыштат грамотдымэ-влак огыт код (вараш кодшо районлаштэ гына, кушто ик вэрэ, грамытдымэ-влак кодыт).

Таза вашталгышым Йамдылена.

„Мучко грамытдымэ элым Совет влась 15-ий коклаштэ мучко грамытан элыш савырэн шуктыш“.

Таза вашталтышым йамдылена.

Кугыжан Росий жапыштэ школыш кошташ шудымо шэмэр йоча-влаклан нимоганьэ учрэдэн-влакым ыштымэ огыл улмаш.

ССР Ушэмыштэ йоча-влак нэргэн ача-аваштв вэл огыл, чыла пролэтар кугыжаныш ойгырта, нуным туныкташ тырша.

Йоча сатлаштэ, площадкылаштэ мэ шкэнам вашталтышэ таза пэнгыдэ йоча-влакым куштэна.

Альэ мэ школыш кошташ шуыдымо чыла йоча-влакланат ончэн кушташ ситышашлык учрэдэн-влакым почын шуктэн огына ул. Ты пашам ыштэн шукташ шуко окса, шуко паша йэн-влак кўлыт.

Тугэ гынат, школыш кошташ шуыдымо йоча-влак туныктымэ учрэдьэн-влакым ий гыч ийын утларак да утларак штэн шогалтэш.

Первой пәтиләткә пытартышеш тыганьэ учрэдэнлаштэ 2 миллион нарэ йочана-влак лийыт.

Тунам шүдө түжэмлэн ача-ава-влаклан шкэ йочашт нэргэн ойгырэн кошташышт ок воч.

Шүдө түжэмлэн удрамаш-влак завод-фабриклаштэ шташ, тунэмаш, социализм илыш штымаштэ кожмаклын полшаш тўналыт.

Илыш йў ам молэмдэн ыштэна.

Пашазэ клас, тудын дэн пырля чыла шэмэр калыкат илыш йўлам молэмдэн штышаш вэрч тыршэн кучедалыт.

Кварталлэн, пүтүнь оларэн у пөрт-влак шталтыт. Ты у штымэ пөртлаш завод-фабриклаштэ штышэ пашазэ калыкым илаш пурталтэш.

Рэволюций дэч ондак пашазэ-влак ночко, пичкэмыш, лавран вэрыштэ илэныт.

Совет элыштэ миллион пашазэ-влак волгыдо, йандар пөртыштө илат.

Сай илымэ вэр-влак — ударлын штышэ пашазэ-влаклан!.

Мэ шуко пырля кочмо-йўмө вэрлам штэна. Завод, колхоз, совхозлаштэ пырля кочмо-йўмө вэрлам, моча-влакым, тувыр-йолаш мушмо вэрлам, йоча йасльэ-влакым ыштэна.

Чыла ты штымэ пашана-влак дэн миллионлэн Удрамашна-влакым кочыш шолтымо, тувыр-йолаш мушкыштво, йоча-влак ончымо пашашт гыч утарэна.

Фабрик кухньылаштэ (кочыш шолтымо вэрэ), мэханиз-лымэ тувыр-йолаш мушмо вэрлаштэ пашам кид вий дэн огыл, машина дэн шталтэш.

Ожно пашазэ кинош, тэатрыш пурэн кэртын огыл. Мэман тэатрна, кинона-влак — пашазэ дэн шэмэр крэстйанлан штымэ.

Олашштэ шуко культур сат-влакым штышна. Пашазэ-влак пашашт лэч вара тушко каналташ мийэн, кино сүрэтым ончат, радиом колыштыт, газэтым лудыт, туштак нунылан лекцийым лудыт.

Йаллаштат мэ шуко культур пашам штэн, лудмо пёрт-влакым, клуб-влакым почына. Крэстйан тыгай вэрлаш мийэн каналта, лекцийым колыштэш, шкэ пашажым моштэн шындаш, шурно лэктышыжым нөлталаш, у илышым молэмдэн ышгаш тунэмэш.

КОК ТУНЬА КУЧЭДАЛМАШ.

ССР Ушэм туньамбал пролэтариятын — ударлэ бригадыжэ.

1917 ийыштэ лийшэ Окчабр рэволюций туньамбалнэ пэрой пашазэ кугыжанышым — ССР Ушэмым ыштыш.

Окчабр рэволюций лэч вара чыла тунья кок ужашлан пöлалтэ, иктыжэ — тошто капитализм тунья, вэсыжэ — у тунья, социализм ыштышэ тунья.

Окчабр рэволюций шуко наций-влак орланэн илымэ элым, „калык-влак турма“ элым, эрык илыш ыштышэ элыш савырыш, чыла власьым пашазэ дэн крестян-влак кидыш пуо.

Ожно пашазэ-влакын отэчэствышт лийын огыл. 1917 ийыштэ лийшэ Окчабр рэволюций лэч вара нашазэ-влакын отэчэствышт — Совет эл лийэ.

Совет Социалист Республика-влак Ушэм туньян кок ужа-шыштыжэ — Йэвроп дэн Азийыштэ куго вэрым налэш. Кар-тыш ончалза. Касвэл могырым ССР Ушэмын границыжэ Финляндий, Латвий, Литва, Польшо, Румыний кугыжаныш-влак дэн тукна. Балтий тэнгыз вэс могырышто Швэций, адак Касвэл кугыжаныш-влак — Англий дэн Гэрманий мэмнан дэч тора огытыл. Кэчывалвэлыштэ Совет Ушэм границэ Турций, Авганистан, Пэрсий мландэш энгэта. Мэмнан млан-дына Индий мландышкат пэшак лышэм кодэш. Эрвэлыш савырнэн, Монголий дэн Китай мландэш границына тукна. Мундыр эрвэлыштэ ССР Ушэм мландэ Йапоний эл грани-цэш энгэта. Тывэчын эн вийан да поян капиталист кугыжа-ныш — Йудвэл Амэриг Ушымо Штатлашкат пэшак тора сгыл.

Чыла тунья пашазэ дэн крестян-влак, ССР Ушэм шэмэр калыкын капиталист класым пытарэн, талын социализм ыш-тымыжым ужын шогат. Чыла пашазэ дэн крестян-влаклан, чыла эл шэмэр калыклан Совет Ушэм капитализм ваштарэш кузэ кучэдалшаш корным ончыктэн шога. Сандэн буржуа-зийын ССР Ушэм ваштарэш шыдыжэ кушкын шога. Рэволю-цийын пэрой ийлаштыжэ касвэл кугыжанышлан буржуазийжэ шуко сар вийым колтэн, Совет Ушэмым пытараш тыршыш. Тугэ гынат, нымом ыштэн ыш кэрт. Кизыт тудо турлө йөн дэн мэмнан ваштарэш у сөйым лукташ тырша. Чыла туньамбал пашазэ-влак буржуазийын сөй лукташ шонымыж ваштарэш кучэдалыт, ССР Ушэмым аралэн шогат.

Капитализм кугыжаныш эллаштэ пашазэ-влакын рэволюций вэрч кучэдалмышт кушкын шога; пашазэ-влак коклаштэ комунист партийын лумжӧ утларак да утларак кушкын шога; утларак пашазэ-влак комунист партийын туныктымӧ корныжо дэн кайаш тунгалыч.

ССР Ушэмын сэнгымашыжэ — чыла туньямбал пролетариатын сэнгымашыжэ. ССР Ушэмысэ кажнэ пашазэ дэн кажнэ крестьянжылан СССР туньямбал пролетарын ударнэ бригаджэ улмо лумым чот кучаш тыршыман.

Ты нэргэн Сталин йолташ тыгэ каласыш: „ССР Ушэм пашазэ клас — чыла туньямбал пашазэ класын ужашыжэ Мэ ССР Ушэм пашазэ клас вий дэн вэлэ огыл, чыла туньямбал пролетариат полшымӧ дэнат сэнгышна. Тыганьэ полшымаш ок лий гын, мэмнам шукэртак чунгэн пытарат ильэ. Мэмнан эл — чыла туньямбал пролетариатын ударлэ бригадыжэ манын ойлат. Тыдэ сай каласымэ. Ты мут почэш мланна пашажымат ойлымо сэмынак шукташна возэш. Туньямбал пролетариат мланна молан вэрч полша, мо дэн мэ нунын мланна польш пумашыш шуынна? Тэзэ мо дэн: капитализм ваштарэш пэрвой кучэдалаш тунгалмына дэн, пашазэ власым пэрвой ыштымына дэн, социализмым пэрвой ышташ тунгалмына дэн. Сэнгышашлан мо күлэш? Мэмнан вараш кодмынам пытарымаш, строймо пашаштэ большевик тэмпын күшкӧ нӧлталмаш. Мланна ончык тунарэ талын кайыман, мэмнан кайымым ужын чыла туньямбал пашазэ клас: — тэвэ тыдэ миньын ончыл отрдэм, тэвэ тыдэ, миньын ударлэ бригадэм, тэвэ тыдэ, миньын пашазэ власьэм, тэвэ тыдэ, миньын очэчэствэм — манын кэртшэ — нуношкэ пашаштым ыштат, мэмнан пашана-сай; капитализм ваштарэш нунылан полшэна, туньямбал мучко рэволюций тулым ылыжтэна“.

ЙОДЫШ:

Молан ССР Ушэмым чыла туньямбал пашазэ дэн крестьян-влакын ударлэ бригадыжэ маныт?

Окчабр рэволюций — туньямбал пролетар рэволюцийын тунгалтышыжэ.

Росийштэ лийшэ Окчабр рэволюций чыла туньямбал капитализм туньян нэгызшым лүшкыктыш.

Окчабр рэволюций Гэрманийын, Австрийын, Вэнгрийын, Италийын, Францийын, Испанийын, Английын пашазэ дэн

крэстйан калыкшым йол ўмбақ шогалгыш; тудо орланэн ылышэ Китай, Турций, Индий, Авганистан, Мароко, адак моцо эллаштат шэмэр калыкым тарватыш.

Гэрманийысэ рэволюций.

1918 ийыштэ Гэрманийыштэ рэволюций тул ылыжэ, Гэрманий пашазэ рэволюцийым изэ тўшка нэмыч комунист-влак вуйлатэныт (тунам ты тўшкалан тошто жапыштэ кул-влак восстаньэ вуйлатышын „Спартак“ лўмым пумо улмаш). Спартаковэц-влакын онышт, Карл Либкнэخت дэн Роза Лўксэмбург лийыныт. Гэрманий кугыжан — Вильгэльмын власьшым пытарышын, пашазэ-влак, мэмнан эл пашазэ-влак сэмынак, совет власьым ышташ тўгалыныт. 1919 ийын йанвар тылзыштыжэ комунист партий вуйлатымэ почэш пашазэ-влак кучэдалаш лэктыныт. Тунам Гэрманийыштэ комунист-влак шагал лийыныт. Сандэн нуно чыла пашазым организоватлэи кэргын огытул. Социал-дэмокрлат партий полшымо дэн рэволюций вэрч кучэдалшэ пашазэ-влакым буржуазий сэнэн, шукыштым пытарыш. Пашазэ-влакын оныштым, Карл Либкнэخت дэн Роза Лўксэмбургымат, пуштыктыш.

Бэрлин олан 1919 ийысэ йанвар кэчыжэ-влак.

5-шэ йанвар. Эр. Бэрлин ола рвэзэ калыкын обшо погынымашыжэ. Пэш талын учашат. Иктат — сэнэн огына кэрт манын ойлышо укэ. Кучэдалаш лэкташ жап шуын шога.

Либкнэخت дэн Лўксэмбург вуйлатымэ газэт „Ротэ Фанэ“ (комунист газэт) кэчывал дэч вара дэмонстрацийыш лэкташ ўжэш. Рвэзэ-влак по ынымаш чыланат дэмонстрацийыш лэкташ пунчалэш. Тылэч вара шуко жап ыш эртэ, „Мэ пролэтариатын рвэзэ гвардийжэ“ сэрымэ знамым кучэн, урэмыш эн пэрвой рвэзэ калык лэктэ. Вашкэ урэм-влак тич калык лийэ. Тыштат-туштат оратыр-влак ойлат. Чыла вэрэат пролэтар рэволюций вэрч чот шогаш мутым пуат. Чыла вэрэат „ура“ кычкырымэ йўк талышныш.

Либкнэخت чыла вэрэ шуэш. Пашазэ-влакым рэволюций вэрч чот шогаш ўжэш. Кожганышт. Рэволюций муро-влакым мурэн, полиций вий шогымо вэрыш кайат. Кураланышт-влак ончыч кайат. Калык эрэ ушнэн шога.

Кас лийэ. Калык коклаштэ утларак да утларак „мланныт куралым пуза!“ — манын кичкырлымаш-влак шоктат.

Пашазэ-влак ик монар вэрым налын, вич кэчышкэн шкэ кидыштышт кучышт. Кудымышо кэчыжлан пашазэ-влак ваштарэш полиций дэн войска-влак лэктывч. Ты кэчэ кас пэш талын кучедалмаш талышныш.

Йошкаргэ-влак пульэмот дэн шинчымэ пörтын пырдыжшэ сумырла, нуным түрлө могырым луйкалаш тунгалыч.

Умбакежым чытышашлык огыл. Рэволюционер-влак ош флагым сакешт, шым йэнгыштым мир нэргэн ойлаш колтышт. Войска-влак ныным луйкалэн пуштыч. Нуво иктымат огыт чаманэ — эрэ пуштыт.

Йошкаргэ-влакын дэлэгатыштым пуштын, войска-влак луйкалмыштым огыт чарнэ, угларак талэмыт. Ындэ нуно шуко йэнным эмгатышт, пуштыч. Йошкаргэ-влакын пулашт пытыш, шойышталтмэ вэрышт сұмырлыш. Салдат-влак нунын шинчымэ вэрыш пурышт. Куралан йэнгыштым чылаштымат луйкалат, молыштым кырэн, игылтын казармаш пок-тэн нангайышт.

Нуным тыштэ ындырат. Ик латкут ийаш рвэзым „эсэн лийжэ Либкнэехт!“ — манын кичкырал вэл шукта... пэрэн пуштыт. Моло пашазэ отрэд-влакат сэнгалтыныт.

Шудылэн колышо пашазэ-влак вур йогымо дэн буржуазий ок чарнэ, пашазэ-влак востаньэ вуйлатышэ Карл Либкнэехт дэн Роза Льюксэмбургым кычалэш.

„Мланна нуным кузат кучаш күлэш“, буржуазийын лозунгжо.

Нуным кучэныт. Йанварын 15-жэ Гэрманий пролэтариат куго ойгыш возо — Либкнэехт дэн Льюксэмбург йолташ-влакым пуштыныт.

Тэвэ тыгай 1919 ийын йанварыштыжэ паша-влак лийын эртышт. Рэволюций вэрч кучедалаш лэкишэ пашазэ-влакым сэнгышт.

Тугэ гынат, „Спартак“ альят ила!

Баварий совет рэспублик.

1919 ийыштэ Гэрманийын Баварий обласыштыжэ, Мунхэн олаштэ пашазэ-влак комунист партий вуйлатымэ почэш, шкэ кидышкышт властым налын, Совет рэспубликым ыштышт. Баварийштэ совет власть шуко ыш шого.

Ту ийын май тылзыштыжак контррэволюций войска-влак Мунхэн олам налын, шуко пашазэ вурым йоктарышт. Мунхэн ола пашазэ-влак шкэныштын гэройла кучедалмышт дэн чыла туньалан пашазэ класын сэнгымэ корныжо Совет-

влак коч улмым ончыктышт, нуно буржуазийым сэнэн кертшаш примэрым ончыктышт.

Вэнгэр совет рэспублик.

1919 ийын 21-шэ мартыште комунист партий вуйлатымэ почэш Вэнгрий пашазэ клас власьым кидышкыжэ налын, Вэнгэр совет рэспубликым ыштыш.

Вэнгрий куго эл огыл. Тушман-влак тудым йыр могырым авырэн нальыч. Вэнгрий границыште француз армий шогыш. Антантэ (Франций дэн Англий ушэм) шудымö почэш Вэнгэр совет рэспублик ваштарэш, ош гвардэйц-влаклан полшаш, Румыний дэн Чэхо-Словакийын войскашт лэктэ. Шкэ элжэ ош гвардэйц-влакым сэнгышэ Вэнгэр Йошкар армий тынар шуко вий ваштарэш шогэн ыш кэрт. 1919-шэ ийын август тылзыштыжэ Вэнгэр совет рэспублик сұмырлыш. Вэнгрийышт пэрвой моло кугыжаныш войска-влак пурышт, нынэ лэч вара ош гвардэйц-влак. Нынэ 10 тўжэм нарэ пашазэ, нужна крест-йаным пуштын пытарышт, 70 тўжэм йэнгым тўрмаш пэтырышт.

Күзэ поп-влак ошо-влаклан полшэныт.

Вэнгэр совет власьым пытарышын, Будапэшт олаште румын войска-влак шогэныт. Пролэтарий йоча-влакым йазык сулаш нагайат. Нунын коклаште кужо, шэм вургэмжым чийэн, поп ошкылэш. Тудо—йоча-влак, йазыкдам сулымаштэ мом йодыт гынат, ида тойо, чыла ойлыза, иктажэ шинчымыжым ок ойло гын, йумын ончылан йазыкан лийэш—манын йоча-влаклан ойла.

— Йоча-влак иктажыдан ачада, изада йошкармэйц гын, ту нэргэнат каласыдэ огыда кэрт.

— Ида ойло, ойлэда гын нуным арэстоватлат,— йоча-влак шып коклаштышт кутырат.

Тэвэ тыгэ поп-влак комунист-влакым пуштыктышаш, тўрмаш пэтырышаш вэрч йумын лўм дэн пайдаланат.

Йазык сулымаштэ ик рвэзат ик лўмымат каласэн огыл...

1923 ийысэ Гэрманийсэ рэволюций.

1923 ий окчабр тылзын пытартышэ шыжэ да ноябрь тылзыште Гэрманий мучко угычын стачкэ-влак эртышт. Комунист партий пролэтар вийым чумыраш тўнгалъэ. Саксоний дэн Тьурингийыште пашазэ-влак рэволюционный

правичылствым организоватлышт. Гамбургышто куго востаньэ лийэ. Нунын лозунгышт „Чыла влась Совет-влаклан“ ильэ.

Ты ганажымат пашазэ-влак гэрман буржуазийым чактарэн ышт шукто. Гэрманий комунист партий чоткыдэм шуын огыл улмаш, рэволюций пашамат альэ йөршэш шуктэн ыштэн кэргын огыл. Сандэнэ пашазэ рэволюцийым гэрман буржуазий сэнгыш. Партий могырым пэнгыдын вуйлатымаш лэч посна пашазэ клас сэнэн кэргын огыл. Тылэч посна, эша гынат буржуазийлан социал-дэмократ-влак полшышт.

Полицийын, войскан, офицэр-влакын дружинышт дэн пашазэ-влакын правичылствыштым пытарэныт. Түжэмлэн пашазэ-влакым луйкалэн пуштыныт, турмаш пэтырэныт. Гэрман комунист партий шуко вийжым йомларэн. Тылэч вара гэрман комунист партийлан угычын шолып ышташ вэрэштын. Тугэ гынат, гэрман комунист-влак рэволюций пашам талын ыштэн шогэныт.

Кизыт нэмыч пашазэ класын пэнгыдэ комунист партийжэ улэш, тудым Тэلمان йолташ вуйлата. Гэрман комунист партий кэчэ лэч кэчын кушкын шога, нэмыч пашазэ класым буржуазий ваштарэш кучэдалаш йамдыла.

Окчабр рэволюций ончыл капиталист элласэ пашазэ класым вэлэ огыл, орланэн ылышэ Китай, Индий, Индо-Китай, Марокко, Йэгипэт, адак моло эллаштат шэмэр калыкым капитализм ваштарэш кучэдалаш шогалтыш.

Китай рэволюций.

Китай шэмэр калык моло кугыжаныш капиталист-влак ваштарэшат, тугак шкэ буржуазийжэ дэн помэшикышт-влак ваштарэшат кучэдалэш.

Китай Азий мландыштэ куго вэрым налэш, границыжэ мэмнан кугыжаныш мландэ дэн тукна. Китайын калыкшэ 400 миллион лэчат утларак. Китайым Англий, Японий, Амэрик, Франций толэн илат, китай калык шэмэр вий дэн, китай мландэ пургыс пойанлык дэн пайдаланат. Нуно Китайыштэ войскаштым кучат.

Совет Ушэм гына Китай калыклан эрык ылышым пуаш шона. Совет Ушэм гына Китай калыкын поро шонышыжо.

Совет правичылствэ кугыжан власьын Китайым кидышкыжэ налаш шонымо чыла шолып ыштымэ договоржым пытарыш, кугыжан влась вийытлэн налмэ Манчжурийжымат

пöрылтыш, эрвэл китай чойын корным Китай дэн пырлыа кучаш тунгальэ.

1926—1927 ийысэ Китай рэволюций.

Китай рэволюций импэриалист сöйлэч ондакак тунгальэ. Окчабр рэволюций лэч вара китай рэволюций утларак талын кайаш тунгальэ. Чыла китай шэмэр калык моло кугыжаныш капиталист-влак ваштарэш шогальэ. Китай буржуазий ондакшым чыла китай шэмэр калыкым кидышкыжэ налаш шонэн, шэмэр калыклан полшэн шогыш. Тыгэ пэш талын китай рэволюцийын нöлталтмыжэ 1926 ийыштэ лийэ.

Утларак рэволюцийан Кантон армий Китайын кэчывал вэлжэ гыч йүдвэлэшкыжэ Шанхай олаш сэнгэн толэн шогыш. Шанхайыштэ 500 түжэм парэ пашазэ калык шотлалтэш. Нунын кокла гыч пэлыжэ нарэ куго предпрятийлаштыштышэ, утларыкшэ моло кугыжаныш капиталист-влакын предпрятийлаштышт ыштаг. Шанхай ола пролетариат Кантон армийлан полшаш лэктын ильэ. Нынын полшымо дэн рэволюционный войска-влак Шанхайым налыч.

Тэвэ тидэ рэволюций кумдан шарлэн шогымо жапэш, китай буржуазий, моло кугыжаныш капиталист-влак почэш рэволюций млагнат логалэш манын, рэволюций ваша гыч корангын, моло кугыжаныш капиталист-влаклан китай шэмэр калык вашта эш полшаш тунгальэ.

Кантон комун.

Китай пролетариат 1926 ийыштэ кучэдалмыж дэн ыш чарнэ. Китай буржуазийын моло кугыжаныш капиталист-влаклан полшаш тунгалмыжлан, Кантон ола пролетариат, комунист партий вуйлатымэ почэш, угычын 1927 ийыштэ кожганэн шкэ вашмутшым пуо. Буржуазий ваштарэш кожганышэ пролетариатын „Влась Совет-влаклан“ лозунгышт ильэ. Власьым кидышкышт налшын, пашазэ-влак Кантонэш Комун лиймым увэртарышт. Мэмная Совет влась сэмынак. Кантон комун помэшик-влак мландым налын крэстьян-влаклан пуо, фабрик-заводлаштэ ыштышэ пашазэ-влакдан 8 сагатап паша кэчым пуаш тунгальэ, варажым шкэнжын Йошкар армийжым ышташ тунгальэ.

Кантон Комун чыла капиталист туньям йолумбак шогалтыш. Моло кугыжаныш-влак армий дэн китай капиталист-влак пырлыа ушнэн, Кантон комуным сүмырышт. Кантоным

налшын, нуво түжэмлэн комунар-влакым луйкалэн, моло сэмын индырэн пуштын пытарышт.

Кантон Комунын пашажым капиталист-влак пытарэн ышт кэрт. Тылэч варажым китай пышазэ клас, шэмэр крестйан дэн пырлыа ушнэн, моло кугыжаныш капиталист-влак дэн шкэ капиталистышт-влак ваштарэш кучэдалаш тунгальэ.

Кантон Комун лэч вара Кигай рэволюцийын „Китайыштэ Совет влась вэрч“ тунг лозунгжо лийэ.

Рэволюций пашам туньямбал мучко Комунист Интернационал вуйлата.

Капиталист влась ваштарэш шогалшэ пашазэ дэн крестйан-влакым буржуазий луйкалэн, индырэн, пуштын пытарыш, лу түжэмлэн турмалашкэ пэтырыш. Тугэ гынат, рэволюций пашам пытарэн ышт кэрт.

Чыла эллаштат комунист партий-влак улыт. Комунист партий-влак вуйлатымэ почэш, пашазэ дэн шэмэр крестйан-влакыч шкэ капиталистышт-влак ваштарэш, совет власть вэрч, кучэдалмышт кэчылэч кэчын кушкын шога. Ты кучэдалмашым Комунист интернационал (Коминтерн) вуйлатэн шога. Тудо чыла элласэ комунист партий-влакым ик ушэмыш уша.

Коминтерным Ленин вуйлатымэ почэш 1919 ийыштэ организоватлымэ. Мэмнан эл Комунист партий Коминтернын эн вийан партийжэ.

Мэмнан партийнан пашазэ дэн шэмэр крестйан-влакым вуйлатымэ пашаштэ шуко ийышкэн шынэн ыштымыжэ уло. Комунист партий вуйлатымэ дэн гына мэмнан пролетариат Окча р, рэволюций жапыштэ сэнгымашыш шуо, варажым граждан сыйыштэ сэнгыш, ындыжым тудын вуйлатымэ почэш, социализм ыштымаштэ куго сэнгымаш-влакым иктэ почэш вэсым ыштэн шога.

Мэмнан партийын пашажым ончэн, моло элласэ комунист партий-влак тунэмыт.

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Окчабр рэволюций моло элласэ рэволюций пашалан могачьэ шотан лийын?
2. Чыла туньямбал пашазэ-влакын рэволюций пашаштымкө вуйлата?

Социализмым ыштэна.

Моло кугыжанышлаштэ буржуазий рэволюцийым сэгыш. Туньаштэ пэрвой совет элым тудо пытарэн ыш кэрт. Росий-ыштэ Окчабр рэволюций сэгыш. Пашазэ клас шэмэр крестйан дэн кылым кучэн, шкэнжын пролетар кугыжанышкым ышташ тунгалэ.

— Пашазэ дэн крестйан-влак сұмырлышө озанлыкыштым йолұмбак нөлтал огыт кэрт, граждан сөйыштө вуйлатэн моштышо комунист-влак, озанлык пашам виктарэн огыт мошто, манын буржуазий дэн тудын кулышт-влак ишанэн ойлышт.

Чыла туньямбал пашазэ дэн крестйан-влак мэмнан сэгы-машна дэн ончык кайымашна ужын шогышт. Мэмнан пашана—чыла туньямбал пашазэ дэн шэмэр крестйанын пашажэ; сандэн кажнэ мэмнан сэгымашна — нунынат сэгы-машышт лийын шога. Мэмнан сэгымашна-влак нуным буржуазий ваштарэш кучедалаш, буржуазийым сэгэн кэрташ кумылыштым нөлтэн шогат.

1926 ийыштэ совет влась озанлык пашаштэ куго сэгы-машым ышгыш. Совет озанлык сөй ончыл жапысэ нарэ кушкын шуо.

Пэрвой пәтиләткә.

Ты сэгымаш дэн гына ныгузат чарнышашлык ыш лий. Сөй ончылсо жапыштэ озанлык улнө шогэн.

Комунист партий вуйлатымэ почэш, Совет влась эл индустриандымэ, дэн йал озанлыкым социалист озанлыкыш савырымө паша-влак ыштышаш ойым лукто. Пәтиләткым тэмышын, мэ ты паша-влакым ыштэн шуктэна.

Пәтиләткә планын данжэ вашкэ туньямбал мучко шарлыш. Чыла моло кугыжаныш ойлымаштэ ожсо большэ-вик альэ совет мут-влак сэмын савырэн каласыдымашлык пәтиләткә мут ләктэ.

— Большэвик-влаклан пәтиләткә план шукташышт ик лу ий вәлат ок ситэ манын—буржуазий шыргыжэ.— Пәтиләткә планышт дэн большэвик-влак туньям оталаш тыршат—манын кутырышт нуно. Чыла буржуазий газет-влак иктышт вэсышт дэн танасэн, мэмнан пәтиләткә нэргэн воштыл сэрат ильэ.

Буржуазийын учоныйышт-влак пәтиләткә план ыштэн шуктышаш план огыл, манын каласэныт.

Нэмыч учоный Крэмэр—пәтиләткә планым 50 ийыштэ шуктышаш лийат гынат, пэш куго пашам ыштымаш лийэш ильэ,—манын ойлыш.

Буржуазийын түрлын игылт ойлымо ваштарэш мэмнан эл пашазэ клас дэн шэмэр крэстйан-влак — Пәтилэткым нил ийыштэ шуктэна — манын, лозунгым луктыч.

Тулэч гара нил ий эртыш. Пәтилэткым шуктышна, йатыр ужашыштыжэ утыж дэн тэмышна. ССР Ушэм кожымышо нәтилэткым, класдымэ социалист общэствэ ыштымэ пашам шукташ тўналэш.

Мэмнан сэнгымаш-влакын чийышт моганьэ?

Нымоганьэ капитализм кугыжанышыштэ ныгунам лийын кэртдымэ сэнгымаш-влакым мэ кузэ ыштэн кэртина? Озанлыкыштына тыгай куго сэнгымаш-влакым ышташ мланна мо полшэн? Ты нэргэн шоналтымыда уло?

Тыгай йодышым Сталин йолташлан 1927 ийыштэ амэрикан дэлэгат-злак нуэныт. Нунылан Сталин йолташ тыганьэ вашмутым пуэн:

„Тидэ чын, капитализм озанлыкын тўн вийжэ пайдалан вэрч ыштымаштэ. Социализм промышлэныс пайдалан вэрч ок ыштэ, тыдыжат чын. Тыгэ лиймөгө, вара могой вий дэн мэмнан промышлэнысна талын кушкын шога?

Пэрвойак, мэмнан заводна да фабрична-влак капиталист-влак кидыштэ огыл, чыла калык кидыштэ, мэмнан заводна дэн фабрична-влакын пашаштым поян-влакын тарзышт огыл, пашазэ класын прэдставичылышт виктарат.

Мэмнан пашазына-влак капиталист-влаклан огыл, шкэ кугыжанышыштлан, шкэ класыштлан ыштымым умлэн ыштат. Тэвэ тыгэ умлэн ыштымышт мэмнан промышлэныснам ончык колтымаштэ да ты пашам у йөн дэн ыштымаштэ пэш куго вий. Мэмнан завод-фабриклаштына дирэктърна-влак шукужо пашазэ-влак гыч улыт... Ик дирэктърат пашазэ-влак ой дэч посна олмыштыжо кодын ок кэрт... Капитализм стройышто пашазэ фабрикум тўрма сэмын онча гын, мэмнан стройышто пашазэ фабрикум тўрмам ончымо ганьэ огыл, шкаланжэ лышыл шогышо пашаш пыштэн онча, тушто пашам сай ыштэн шуктышаш вэрч тырша. Тэвэ тыдэ пашазэ-влакын прэприятыйым у сэмын ончымышт, прэприятыйлан лышыл шогымышт, мэмнан промышлэныснам ончык колтышо куго вийжэ. Ты нэргэн утыжым ойлашат ок воч.

Варажым, мэмнан промышлэныс доходна посна йэн-влак күсэныш ок пуру, промышлэнысым умбакыжэ шарэн колташ, пашазэ класын мачэриальнэ дэн культур илы-

шыжым сайэмдаш, пашазэ-влакланак кўлэш промышлэныс тавар акым волташ, вэс сэмын каласаш, адакат шэмэр калыкын илышыжым сайэмдаш кучалгыт. Шкэ доходшым капиталист пашазэ клас илыш сайэмдаш ок кучо. Шкэ доходшым пашазэ клас илыш сайэмдаш куча ильэ гын, тудо капиталистат ок лий ильэ. Мэмнан пашана туганьэ огыл“.

ССР Ушэм шэмэр калыкын мачэриальнэ дэн культур илышыжэ сайэммаш.

Капитализм эллаштэ пашазэ-влакын илышышт эрэ волэн вэлэ шога. ССР Ушэм пролетариатын мачэриальнэ дэн культур илышыжэ ий гыч ийын кушкына шога.

1930 ийыштэ ССР Ушэмыштэ йөршэш пашадымылыкым пытарымэ.

1931 ийыштэ чыла пашазэ-влакын 83 процентжэ кэчэш 7 сагат жап ыштымашыш лэктэ.

Пашазэ-влакын йэшышт гыч у члэнышт-влакым пашаш шогалтымэ дэн, йөршэш пашадымылыкым пытарымэ дэн пашазэ йэшын доходшо 60 процентлан йэшарыш.

Мэмнан элын культур илышыжэ йөршэш вэсэмэ.

Калыкын культур илышыжэ нёлталалтым, утларакшым ожно шойылан кодшо, мут гыч, Казакстан, Чуваш, Марий, Бурят-Монголий, моло наций облась-влак примэр гыч палэн налаш лийэш. Ты обласьлаштэ револьуций дэч ондак грамотым шинчышэ йэнг-влак кушто иктэ вэлэ лийыч. Ындэ йөршэш моло. Ты обласьлаштэ вашкэ грамытдымэ йэнг-влак йөршэш огыт код.

Мэ альэ пашазэ дэн колхозник-влакын кўлэшыштым йөршэш ситарэн огына кэрт. Граждан сөй дэч вара кизыт улыжак лу ий вэлэ эртыш.

Тугэ гынат, ты кўчыж жапыштак мэ пашазэ-влак илыш сайэмдымэ шотышто пэш куго сэнгымаш-влакым ыштэн шуктышна.

Ындыжым мэ кузэ илена? Ты нэргэн пашазэ-влак шкэшт сайрак ойлэн пуат. Умбакыжым мэ нунын „Правда“ газэтэш пэчэтлымэ сэрышыштым примэрлан налына. Чылаштак альэ пашазэ-влак тыгэ илымаш укэ.

Тугэ гынат, тыганьэ илыш миллион пашазэ-влакын тачсэ кэчэ илышышт, эрласэ кэчын лу миллионлэн мэмнан эл шэмэр калыкын лийэш.

Орланэн илымаш гыч производство пашам виктарымэ пашаш.

(Буданский пашазын сэрышыжэ).

„Мый Латвий батракын йэшыштыжэ шочынам, шкат изыньэкак батрак лийынам. Кулак-влаклан ыштэн коштын, минь эрээк, шужэн, пачэр дэч госна илышым, тудыжат ок ситэ, миньым түрлө сэмын игылтыт ильэ. Суткалан 20 сагатлэн ыштэм ильэ. Тынарэ ыштэм гынат, миньым кырат ильэ.

15 ий тэмшын, батрак илышым кудалтэн Ригэ олашкэ кайышым. Тушто пуда ыштымэ заводыш пурышым. Пэрвойжым тушто маланьэм кэчыжлан 25 ырший дэн тўлышт. Уста пашазэ лийын шумэм мөнгө гына тылызыжлан 30 тэңгэ дэн тўлаш тўналгыч.

Тушто пашам ыштэн илэн, рэволюций ойан пашазэ-влак дэн лышэмым. Нунын погынымашышкышт кошташ тўналгым, забастовко ыштымаштат тыршэн польшкалэм ильэ.

Тыгай пашам ыштымэм шижын налшын, кугыжан правичылствын кулышт-влак миньым эскэраш тўналгыч. 1901—1903 ийлаштэ миньын илымэ вэрэмым шуко гана тындышт. Тындымышт годем жандарм-влак квартирысэ настам-влакым пудыртыл, шалатыл пытарат ильэ.

1914 ийыштэ забастовкышто лиймэмлан мыньым арэстоватлышт. Ту жапысэ лупш-влакын кышашт капэшэм шуко кодыч. Тэвэ тыганьэ, кўчыкын гына каласымаштэ, миньын ту годсо илышэм ильэ.

Окчабр рэволюций эртышын, Йошкар армий лийаш тўналшынак, минь тушко добровольэц лийын пурышым. Кум гана Дэникын армийыш плэнэш логальым, кум ганакынат куржым.

Граждан сөй пытышын, Харьков оласэ электромеханический заводыш ышташ пурышым. Чыла йара жапэм мэр паша ыштымашэш эртарышым — план вэрч, большевик тэмплэ вэрч кучэдалыым.

Кизыт миньын илышэм пэш сай. Квартирэм кок пөлман, кочыш шолтыммо ла мушкылтмо вэр-влак улыт. Ватэмат граждан сөйышто Йошкар партизан лийшэ, кизыт заводышто пашам ышта. Мэ коктынат ик заводышто ыштэна, минь цэхым, ватэм — бригадэ пашам викарэнэ. Коктынат мэ общэствөннэ пашам ыштэна, коктынат члэн партий улына, эргына уло, тудо пионьэр. Тудат мэмниан лэч ок код, шкэ пашажым ышта: тунэмэш, школышто йоча-влак коклаштэ мэр пашам ышта.

Пашазэ-влаклан шкэ оза улмо, производство пашам шкэ вуйлатымэ элыштышт, помэшик дэн кулак-влакым клас шотышто пытарышэ Совэт Ушэмыштэ гына мэмнан ганьэ револьуционер-влак илэн кэргыт.

Буданский Пётр Юрьевич“.

Сай илэна.

(Пашазэ ўдрамашын сэрышыжэ.)

„1913 ийыштэ Свэчниковын порсын заводыштыжо ышташ тўналтым. 1914 ийыштэ сўй тўналшын, Домодэдов фабрикыш пурышым. Суткалан 11—12 сагатышкэн, йужгынам тулэчат угларак ышташ возэш ильэ. Оза моннар ышташ кўшта, тунарэ ыштэм ильэ: озалан ваштарэш пэлэшташ лўдын илышым. Монар шуко ыштэм гынат, нашадарым 50 ырший лэч утыжым огыт пу ильэ; фабрик обшэжитийыштэ изэ гына пўлэмыштэ 6 йэнг илышна. Шужэн илаш возо.

1917 ийсэ револьуций лэч вара фабрикэшак кодым.

1922 ийыштэ Йэлоховский лампэ ыштымэ фабрикыш лэктым, тымартат тушто ыштэн илэм. 1926 ийыштэ завод мланьэм Зэмльаной вал урэмыштэ 34-шэ пўртын 75-шэ квартиржым пуо. Мэ тушто кумыгын — кугызам, азам илэна. Квартирым пэш йўнан ыштымэ — мушкылтмо, кочыш-йўш шолтымo вэр туштак; вўдым пэлыч нумал кондышаш огыл, конгаш олташ ок воч: чай йўмэт шуэш гын, шўйал-тымэт шуэш гын, чыла йамдэ. Кугызам милиционер 130—140 тэнгэм налэш. Минь шкэ 150 тэн. налам. Сай илэна. Пўр-тыштак дэтплошчадкэ. Йочанам тушто ончат.

Рэзан губэрнан Сэркова йал крэстйанкыжэ тыгэ илымылан йужгунам ишанэнат ом шукто. Заводышто ударница улам, адак пашазэ вий аралымэ шот мэр пашам ыштэм.

Ильйичева Йэкатэрина Никитична“.

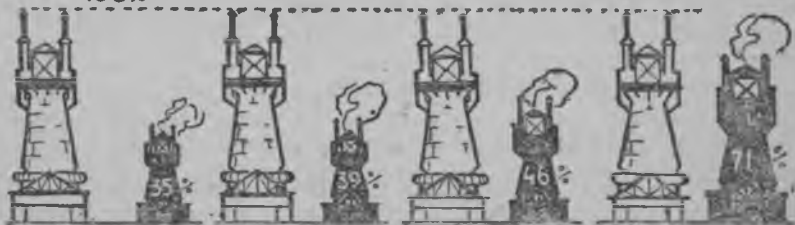
Капитализм элласэ кризис.

Мэмнан элыштэ завод, фабрик, шахтэ электрис станций-влак кушкыт, транспортым вестўрлэмдэн ышталтэш, мэмнан эл тўнбаштэ эн куго йал озанлыкан эл лийэ. Мэ кушкына: мэ пэнгыдэмына. Капиталист-влак эллаштэ мэмнан дэнысэ ганьэ огыл. Чыла капитализм эллаштэ талын кризис шарлэн, промышлэнысыштат, йал озанлыкыштат куго кризис ту-

КАПИТАЛИЗМ ЭЛЛАШТЭ ПРОИЗВОДСТВО ИЗЭММЫМ ОНЧЫКТЫШО ДИАГРАМ.

ЧОЙЫН ВЭЛЫМАШ.

100%

САСШ

Германий

Англий

Франций

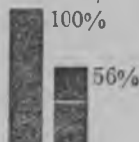
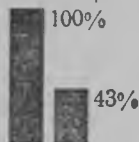
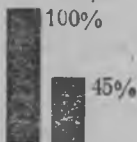
Сталь вэлымаш.

1929/31

1929/31

1929/31

1929/31

САСШ

Германий

Англий

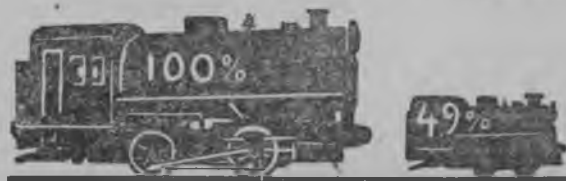
Франций

Машина ыштымаш.

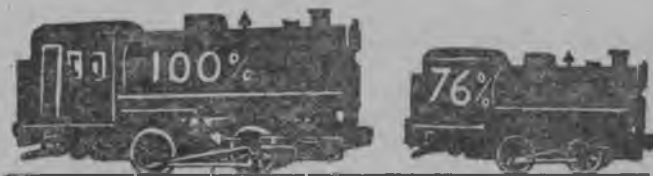
Англий

Германий

САСШ

лэш йула. Нунын младэ шуй лукмышт, чойын, сталь ыштымышт туртын, машина ыштымыштат пэш үлкө волэн.

1929 ийын апрель тылзыштыжэ САСШ-тэ 622 тўжэм автомобильым ыштэныт, 1931 ийын ноябр тылзыштыжэ 68 тўжэмым вэлэ, вэс сэмын каласаш, автомобиль ыштымэ САСШ-тэ 10 гана волэн.

Капитализм эллаштэ чойын шыратымэ конга (домна)-влакат йөрэн шогат. 1932 ийын йанвар тылзыштыжэ САСШ-н 302 чойын шыратымэ конгаж гыч 56 вэлэ пашам ыштэн. Английын—348 гыч 70-жэ гына. Францийын—211 гыч—90-жэ.

Чыла капитализм эллан вудымө мландыжэ 1930 ийыштэ 90 мильйон гектар гыч 1931 ийыштэ 88 мильйон гектарыш волэн.

Улыжак нунын сөй үзгар ыштышэ промышлэнысышт гына кушкын шога. Капиталист-влак уэш лийшаш сөйлан пушкым, снарядым, танкэ-влакым йамдылат. Ты сөйым нуво мундыр эрвэлыштэ тунгалынытат.

Тэвэ тыгэ, мэмнан элын чыла промышлэнысшо дэн йал озанлыкшэ ныгунам уждымын, талын кўшкө кўзэн шогымо жапыштэ, капитализм эллаштэ вийын кризис кушмым, чыла производствышт шолдыргэн, сўмырлэн шогымым ужына.

Капитализм эллаштэ пашазэ-влак кузэ илат.

Пашадымылык пашазын эн куго тушманжэ. Капитализм эллаштэ пашадымылык чыла гунамат лийын шогэн. Производство пашам чарымэ дэн, завод, фабрик-влакым пэтырымэ дэн, пашазэ-влакын пэш шукуштым пашадэ кода. Тыгэ пашадымылык ормаш куго лийэда.

Кизыт чыла капитализм эллаштэ пашадэ кодшо-влак йэшышт дэн пырля 150 мильйон йэн нарэ шотлалтыт.

Америкыштэ гына пашадымэ-влак 11—12 мильйон нарэ лийыт (тушто пашадымым монарыжым раш шотлымо огыл) Германияыштэ 8 мильйон лэч шукурак, Английыштэ 3 мильйон нарэ. Францийыштэ 1 мильйонлэч шукурак. Италийыштэ 1 мильйон нарэ.

Тылэч посна, жапын-жапын ыштышэ пашазэ-влакат улыт. Пашадарымат нуно жапын-жапын гына налыт. Тэвэ тыганьэ пашазэ-влакым пашадымылан шотлымо огыл. Нынын дэн пырля шотлышаш лийат гын, пашадымэ армий пэш куго лийэш.

Америкуштэ пашадымылык нэргэн нэмыч буржуазнэ газэт „Фосишэ цегтунг“ тыгэ воза: „Пашадымэ-влакынйэшыштымат шотлышаш лийат гын, американ калыкын кажнэ кумышо йэнжым пашадэ кодшэш шотлаш лийэш, миллионлэн американьэс-влак шужэн илат. Тунэмшэ-влак коклаштэ мэдирин ончымаш гыч кажнэ шымышэ школьникын кочыш-йуш шудымо дэн чэрлыжым палэн налмэ“.

Пашазэ-влак вэлэ огыл, профэсыр, инжэньэр, тэхник, учыл-влакат пашадэ кодынэт. 1931 ийыштэ 72 тужэм пашадымэ иижэньэр, архитэктыр, строичыл-влак, кочмо йумб-вэрлаштэ кочыш-йуш пушо, парихмахэр, швэйцар, прикашик лийын ыштэн илэныт.

Илымэ вэрышт гыч йэшыштгэ поктэн лукмо миллионлэн пашадымэ-влаклан ольан-ольан шужэн колашышт вэрэштэш.

Ты жапыштак капиталист-влакын магазинышт тич тавар кийа. Шэргэ акан продукт-влакым — киндым, рисым, кофэм капиталист-влак тавар акым шулдэшдардымашын йулатат, тэнгыз, йэр вуд пундашкэ колтат. Шэмэр калык шкэжэ нужнан илымэ дэн тавар налаш оксам муын ок кэрт.

Пашаштэ шогышо пашазыт-влак ала сайрак илат? Укэ. Нунын пашадарыштым 30 гыч 50 процент мартэ валтэныт, паша кэчыштым кок-кум сагатлан кужэмдэныт, нунылан утларак налогом пыштэныт, тылэч посна, кажнэ паша ыштышын йэшыштыжэ пашадымэ-влак улыт.

Тылэч посна, йатыр пашазэ-влак арнаштэ пэл арна вэлэ ыштат, тыгэ лиймөнгө, пашадарымат пэлым вэлэ налыт.

Йужик эллаштэ гына пашадэ кодомлэч страховатлымэ, туштат пашазэ-влаклан полшымаш пэш шагал.

„Украина“ тэплоход параход дэн экскурсий ыштышэ мэмнан ударникна-влак Германийышкат мийэныт. Германийыштэ пашадымэ-влакым страховатлымэ. Нуно тыгэ ойлат:

„Пашадымэ-влакын ылышышт пэш нэлэ. Пашадымэ-влак арнаш 15—18 маркэ (7—9 тэнтэ нарэ) лэч утыжым огыт нал“.

Капиталист эллаштэ йал озанлык пашазэ-влак дэн нужна крэстйан-влакат пэш йосын илат. Кризис талын шарлымэ дэн адак куго налогом пыштымэ дэн миллион крэстйан-влак йорлэштын шогат.

Йал озанлык продуктымат ныгөлан ужалаш ок лий. Пашадымэ пашазэ калык оксажэ укэ дэн йал озанлык продуктым налын ок кэрт.

Германийыштэ ылыш нэргэн газэт-влак тыгэ сэрат;

„Изэ озанлыкым кучышо крэстйан ныгунам уждымын йӱсыя ила. Порысыжым тӱлышаш вэрч, крэстйанлан шкэ киндыжым йалт шулдо ак дэн ужалаш возэш.

Тыгыдэ озанлык кучышо крэстйан-влак йӱршэш йорлэштын шуыныт. Тэвэ Шлэзвиг кундэмыштэ кокла шот дэн ик часыштэ ик крэстйан озанлык торго гыч ужалалтэш. Тыгэ ужалмэ крэстйан озанлык-влак кулак, помэшик, капиталист-влак кидыш вэрэштыт“.

Утларак нэлын колонийласэ крэстйан-влаклан илашышт логалэш.

Китайын Шанси луман ик провинцийыштыжэ гына 1930 ийыштэ 2 мильйон йэнг шужэн колэн. Ганцу провинцийыштыжэ 4 мильйон йэнг колэн. 1930 ийыштэ Шанхай олаштэ шужэн колышо 30 тӱжэм йэнгым муныт. Чыла Китайыштэ 70 мильйон нарэ йэнг шужэн ила.

Индийыштэ шужэн пӱтынь йал дэн колат.

Американ сэнатыр Карвэй САСШ-тэ кажнэ кэчын 1000 нарэ йэнг шужэн кола манын ойла.

Шужэн илэн йэнг-влак ушышт пытэн саташаш тунгалыт, шкэныштым шкэ нуштмашкэ шуыныт.

Париж ола урэмлаштэ.

(Пашадымэ металистын сэрышыжэ.)

Миньым шукэртак фабрик гыч луктыч. Паша кычал урэмлаштэ коштмэмлан шуко кэчэ эртыш.

Кажнэ пашадымэ Парижыштэ пэрвойак полиций дэн жандарм-влаклан тӱкна. Тэвэ нынэ гына ныгунам пашадэ кодмын йӱсылыкшым умлыдымо йэнг-влак улыт.

Франций правичылствэ ий гыч ийын полиций дэн жандарм-влаклан 580 мильйон франкым куча, пашадымэ-влаклан полшаш—260 мильйон маркым.

Пашазэ-влакын шукушты пашам иктаж гана мушаш шотышто йӱршэш ишаным йомдарэныт. Суртыштышт нуно чыла ўзгарыштым ужалэн пытарэныт. Пачэр акым тӱлэн кэртдымыштлан пашазэ-влакым йэшышткэ урэмшыкэ луктын кышкат. Ныгуш пураш вэрым огыт му. Нунын йэшышт кушко лийэш тушко шаланэн кайат. Пашадымэ-влак урэмшытэ, кӱвар йымалнэ малат.

Тыгай йэнг-влак Парижыштэ кизыт пэш шуко улыт. Лавыргэв, вургэмышт кушкэдалт пытэн. Шкэ илышыштым лу ийлэн машина, станок-влаклан пушо пролетарий-влак

улыт маян шоналташат ок лий. Пойан-влак шкэшт, кризис гынат, моткоч сай илат. Заводшым альэ фабрикшым пэтырэн, капиталист йэшыж дэн курортыш, дачыш альэ йот эллашкэ кошташ кайа, кошташыжэ шуко тўжэмлэн куча.

Кризисын чыла нэлылыкшым пашазэ-влак нумалыт.

Эс огыл тўрмаштэ малэн лэкшашлан вэрч, пашадымэ-влак титакан пашам ыштат. Сандэ полиций участкылаштэ малэн лэкшаш вэрч, кийышэ-влак пэш шуко.

Шукэртэ огыл, минь йўдым Париж ола брдыжыштө улшо Бэливиль гыч пёртылым. Корно мучко скамэйкылаштэ пашадым-влакын малымыштым ужым. Мландэ йымал корныш волмашэшэм Пигаль плошчадыштэ, сторож ынжэ уж манын, пырдыж воктэн шойышталт лулэн йэн-влак йўштө тошкалтышыштэ шинчымым ужым. Мландэ йымал корныш виш вэрлаштат тыгай йэн-влакым ваш лийым.

Тыштат пашадымэ-влаклан эрыкым огыт пу.

Нуным сторож покта:

— Лэкса тывэч вашкэрак, укэ гын тланда вэрч маланьэ-мат логалэш.

Миньат моло-влак сэмын пырдыжэш пыжыктылмэ увэртарымаш-влакым лудам, ала иктаж вэрэ паша увэртарымым муам шонэм. Паша увэртарымым кычалшыла газэтымат ончалаш возэш. Совет Ушэм нэргэн буржуазий шкэ газэтэшыжэ пэш шуко укэм сэра. Совет ушэм нэргэн укэ сэркалмыштлан пэшак шидэ лэктэш. Газэтлаштыжэ совет эл нэргэн тўрлө шойакым сэркалышэ буржуазийын чын шужэн илышым, чын орланэн илымым ужмыжо шуэш гын, Париж олан пашазэ кварталыштыжэ коштын ончыжо.“

Капитализм кугыжанышласэ шэмэр йоча-влак илыш.

Капитализм кугыжанышлаштэ шэмэр йоча-влак пэш куго йёсылыкым чытэн илат.

7 ийаш гыч 15 ий мартэн 10 миллион нарэ йоча-влак промышлэныс, йал озанлык пашаштэ тарлалтын ыштат.

Пытаргыш 2-3 ий коклаштэ тарлалт ыштышэ йоча-влакын шотышт кок ганалан артыш (шукэмэ). Капиталист-влак кугойэн-влакым производство гыч луктын, шулдо акан йоча-влак вий дэн пайдаланаш тыршат.

Завод, фабрикыштэ ыштышэ йоча-влак кэчэгут ыштэн нойатат, мёнгышкышт пёртылын кочкашат вийышт ок код.

Америкын Ушымо штатлаштыжэ 25 түжэм нарэ йоча-влак мландэ йымал пашам ыштат.

Германийыштэ йоча-влак тазалыклан зийан кондышо пашам ыштымышт лэч посна, йуд смэныштат ыштат. 14 ийаш лэч изэ йоча-влак мландэ шуй лукмаштэ ыштат. Арака, пура йумо вэрлаштэ йоча-влак йуд вошт ыштат.

Прагыштэ (Чэхо-Словакий) пролэтар йоча-влакын 80 процентышт тубэркульоз дэн чэрланышэ. Бэрлиныштэ ты шот 87 процентыш шуэш, Эрфругышто (Германий)-93 процентыш. Пашазэ йоча-влакын кочкаш йуаш ситышэ-влакын дэч кок гана шуқырак колымыштым палэн налмэ.

Капиталист-влак кризис гыч лэкмэ корным кычалыт.

Буржуазий кузат кризис гыч лэкмэ корным кычалэш. Пайда налмыжым йомдардымашын, утларак пашазэ-влакым эксплуатироватла: пашадарыштым волта, паша кэчыштым кужэмда, пашадымылан полшы пумыжым чарна.

1930 ийыштак Сталин йолташ кризис гыч лэкташ буржуазий у сыйым ышташ, пэрвойак Совет ушэм ваштарэш сыйлан йамдылалтэш, манын ойлыш.

Сталин ойлымо ганьак буржуазий пэш талын у сыйлан йамдылалтэш. Шкэ таваржым ужалышаш вэрч буржуазий моло элла мландым шкэ кидышкыжэ налаш тырша. Сыйым ыштэн, буржуазий пашадымылыкым пытараш шона.

Буржуазий шкэ газетлашыжэ у сый күлэш нэргэн нымо дэч шэкланыдэ оила.

Китайысэ йапон сый.

Кризис гыч лэкташ, шонэн пэрвойак Йапоний сыйым лукто. Тудо сый курал дэн Китай мландым пизырэн налаш тўнгалы.

Чыла моло капиталист элла дэч утларак нэлын кризис Йапонийлан пэрныш, Йапонийыштэ кызыт нымоганьэ полшыым налдымэ пашадымэ-влак кум миллион йэн шотлалтэш. Йапонийыштэ пашазэ клас моткоч йосын ила. Йапон пашазын паша кэчыжэ эн кужо. Канымэ кэчыжэ тудын тылылан коктыт вэлэ. Ёдрамаш пашазэ-влаклан пёрйэнг пашазэ-влак лэч 65-70 процэнтным шагалрак тўлат. Чыла пашазэ-влак гыч 41 процэнтныжэ 17 ийыш шуыдымо рвэзэ калык. Ты рвэзэ калыкым капиталист-влак шкэ завод-фабриклаштышт пэш чот орландарат.

Йапонышто крэстйан илышат каньылэ огыл. Йапон крэстйаным куго арэндэ акым, налогом пыштэн, помэшик-влак толат. Моло Йэвроп элла-влак дэн тангастарэн ончымаштэ Йапонийыштэ колышо-влакат утларак.

Йапон капиталист-влак Китай дэн кучэдалаш тўнгалын, шэмэр калыкым шкэ ваштарэшышт, капиталист-влак ваштарэш лэкмэ лэч корандаш шонат. Йапон капиталист-влакчан чыла тўнбал буржуазий, утларакшым Франций буржуазий

полшыш. Сөйүм ыштэн, нуно таварыштым ужалаш вэрэм кычалыт, вэс могырымжо, сырйо — күртнѳ руда, мландэ шуй, нэптэ лэкмэ у вэрлам пизырэн налаш тыршат.

Йапон капиталист-влак, увэртарыдак Китайышкэ войскаштым кондэн, Китайын Манчжурий мландыжым пизырэн-налыч. Варажым тувэчын Китайын түп мландыжым пизырэн мийаш тунгалыч. Йапон войска-влак Китай ола-влакым шалатэныт, сөйыш ушныдымо калыкым пэш шуко пуштыныт. Варажым нуно шкэ войскаштым Китайын Шанхай олашкыжэ колтэн, Шанхай олан китай калык илымэ ужашышт-влакым шалатыл пытарэныт. Шанхай районушто Йапон войска-влак 2 миллион шэмэр калыкклан куго зийаным кондэныт.

Капиталист-влак ССР Ушэм ваштарэш сөйым йамдылат.

„Мэмнан полнтыкына мир политикэ, ты мир политикым ончыкыжымат уло вийна дэн, уло срдэствына дэн кучаш тыршэна. Мланна ик ошкыл йэн мландат ок күл. Шкэнан мландынамат, ик вэршок мландынамат, нигблан огына пу“

Сталин

Совет Ушэм чыла туньамбал пашазэ дэн шэмэр крэстйан-влакклан у илыш ыштымэ примэрым пуэн шога. Капиталист-влак тыдым ужын, шкэ илышыштын мучашыжэ вашкэ шумым палэн илат. Мэмнан пәтилэткым тэмымэ шотышто кажнэ ошкылна капиталист-влакын шугар онга пуда олмэш дийын шога.

Сандэн капиталист-влак пэрвойак мэмнан Совет Ушэм ваштарэш сөйым йамдылат.

Йапонын Китай мландыш пизырэн пурымыжо шуко кугыжаныш-влакын ССР Ушэм ваштарэш йоршэш сөйлан йамдылалтмыштым раш ончыкта.

Йапон капиталист-влакын йатырышт, тугак йапон армийын гәнвэралышт-влакат, ССР Ушэм ваштарэш сөй лукташ шэкланыдак ойлат.

Нуно шкэ пэчатбыштышт куго йапон кугыжанышым шташ, Совет Уыэмын тэнгыз воктэн мландыжым да Сахалин отро-

жым налаш күлөш манын сэркалат. Тылэчат утларак, ССР У-н пэрвой пәтилэткыжым шукташ луман огыл, кокмышыжым кузат күрлаш тыршаш күлөш, манын сэркалат. Йапон армийын ик начальникшә сөй паша ончышо министыржылан тыгә сэрэн:

„...Мәмнан планна—Сибырыш пураш. Вэрхноудинск олам налшын, мә Росийым Лэна эгэр дэч Бэрингов пролив дэк шумэшкә чактарэна ильэ. Мә тунам бэлогвардэйц-влаклан мўндыр эрвэл посна кугыжанышым ышташышт полшэна ильэ. Ты кугыжанышыштэ Йапоний шогалтымэ гәнбэрал губэрнатыр лийэш.“

Ты сэрэмаш гыч йапон импэриалист-влакын ССР Ушэмын мландыжым налын, шкә колонийышт ышташ шонымышт раш койын шога.

Йапон импэриалист-влакын тыгә ышташ шонымо планыштым утларакшым Франций буржуазий йөпла. Франций буржуазий ССР Ушэм ваштарэш сөй йамдылымэ пашаштэ эн ончыл, тўнал пушо вэрым налын шога. Тылэч посна, Франций Польшо дэн Румыний могырымат ССР Ушэм ваштарэш сөйым йамдыла; ты кугыжаныш - влаклан Франций сөй ўзгарым пуэн шога, сөй курал ышташышт оксам, моло средствымат пуа.

ССР Ушэмым сөйыш пурташ тыршымышт.

Сэдэ тўнѳамбал кризис жапыштэ импэриалист-влакын ССР Ушэмым сөйыш пурташ тыршымашт утыж дэн кугэмэ. Тыныс политикым пэнгыдын кучымына дэн гына да импэриалист-влакын мэмнам сөйыш пурташ тыршымыштым эрэк тўжвалтарэн шогымына дэн гынамэ тымарсэк сөй дэч коран шогышна.

Нуно мэмнам сөйыш пурташ тўрлө йөнѳым кычалыт, чылаштат ты йөн-влак ик шовымашан улыт. Мэмнан моло кугыжанышласэ прэдставичылна-влакым пуштэдат, прэдставичыльствэ учрждьэньэ-влакыш пизырэн пурэн, пудыртыл лэктыт. 1927 ийыштэ мэмнан Английсэ прэдставичыльствынам шалатэн лэктыч. Польшышто мэмнан Войков посолнам пуштыч. Ош гвардэйэс-влак полшымо дэн Китайыштат мэмнан прэдставичыльствым толэн, пудыртэн лэктыч, тушто ыштышэ пашайэгна-влакым арэстоватлышт, индырэн тўрмаштышт шинчыктышт.

1929 нйыштэ капиталист-влак полшымо дэн ошгвардэйэс-влак эрвэл Китай чойын корным сөй вий дэн налаш тыр-

шышт. Нуно мэмнан границын тывэл мобырышкыжо лек-тыныт ильэ. Мэмнан йошкар армияна, нунылан пэш сай урокым пуэн, Китай мландышкэ поктэн лукто.

Моло кугыжаныш капиталист-влак мэмнан мландышкэ китаяец-влакым луктын, мэмнам сөйыш пурташак шонэныт-ильэ, тугэ гынат, нуно пэш кугын йонгылыш лийыч. Мэмнан Йошкар армияна китаяец-влакым шкэ мландышкышт поктэн луктыда, мөнгэш пörтыльö — Китай мландым пизырэн мийаш ыш тунгал. Тыгэ ыштымыж дэн мэмнан армияна шкэнжын вийжым ончыктымыж лэч посна, ССР Ушэмын сөйыш ушнаш шондымыжым ончыктыш.

Ты сөйыштö мэмнан Йошкар армияна, күлэш лийэш гын, талын крэдал кэртшашыжым ончыктыш.

Мундыр Эрвэл Армиянам вуйлатышэ Блюхэр йолташ партийыи XVI-шо погынымашэшыжэ ты сөй нэргэц тыгэ ойлыш:

„Граждан сөйыштö лийшэ-влак дэн да сөй пашалан тунгытышо школна-влак гыч лекшэ рвэээ калыкна дэн ожсо ганьак пролетар диктатурын ишанлэ энгэртышыжэ улына. Ты сөйыштö рвэээ калыкым граждан сөйыштö лийшэ-влак лэч ойырэн ончэн огына кэрт. Сөйыш кайымышт гөдым нуно чыланат пролетар диктатур вэрч илаш-колаш кучедалаш, учашэн кайаш тыршышт.

Кизыт социалистла тангасэн ударлын ыштышэ, тунгал пушо партийэц дэн комсомольэц-влак пашазэ клас паша вэрч шогымаштат, тыдлан вэрч күлэш лиймэ гөдым, илышыштым пуаш йамдэ шогышт. Сөйыш лекшаш лэч ончыч партийыштэ шогыдымо крестйан дэн пашазэ-влак гыч йошкармэйц-влак политрукышт дэк мийэн — политрук йолташ, сөйыштö минь Окчабр рэволюцийын сэнэн налмыжым аралаш уло моштымэм дэн тыршэм. Миньым, пуштыт гын, пашазэ клас паша вэрч колышо партийэц ганьак шотлыза, — манын пэш шукуышт ойлат ильэ“.

Мундур Эрвэлыштэ пэнтэдэ отпорым налшэ капиталист-влак сөйлан эша сайынрак йамдылалташ тунгалыч. Йошкар армиян куго вийжым палэн налшын, капиталист-влак ик монар кугыжаныш вийым — Йапонийым, Польшым, Румынийым адак молымат пырля ССР Ушэм ваштарэш сөйлан йамдылаш тунгалыч.

Капиталист-влак, мэмнан ваштарэш сөйлан у йөн-влакым кычалын, йамдылалт шогат. Тэвэ мутлан каласаш, катөлик чэркэ вуйлатышэм папа римысэ луктыныт. Папа йумылан

ишанышэ-влакым большэвик-влак ваштарэш рэлигийым аралымэ лум дэн лекташ ўжмаш кагазым возэн.

Капиталист-влакын ССР Ушэм ваштарэш талын йамдылалтмышт пэш раш врэдичыл-влаклан сут ыштымаштат тўжвалтаралтэ. Тошто профэсыр-влак гыч лийшэ, моло кугыжанышлаштэ илышэ руш капиталист-влак дэн кыл кучышо, шкэнжым „Промышленныс партий“ лум дэн кондыштышо врэдичыл-влакын оргнизацышт Совет власьым кок йон дэн пытараш шонэн улмаш: иктыжэ — совет организацийлаштэ врэдичыл пашам ыштымэ дэн, вэсыжэ — моло кугыжаныш капиталист-влаклан ССР Ушэм ваштарэш сыйым йамдылаш полшымышт дэн.

Франций буржуазий вуйлатымэ почэш, туньямбал буржуазий ССР Ушэм ваштарэш 1930 ийыштэ сый дэн лекташ йамдылалт шогэныт, а врэдичыл-влаклан ты жаплан Совет Ушэмын озанлыкшым шолдыртэн шогаш күштэныт. Тэвэ сут ты шотым палэн налын.

ССР Ушэм врэдичыл-влакын адак, нунылан полшышо Француз дэн моло импэриалист-влакын ССР Ушэм ваштарэш пашаштым чыла туньямбал калык ончылан увэртарышна. Тугэ гынат, капиталист-влак ССР Ушэм ваштарэш сыйлан йамдылалтмыштым огыт чарнэ. Нуно мэмнам сыйыш пуртышаш тўрлө йоным луктынак шогат.

ССР Ушэм гыч поктэн колтымо ошгвардэйэс-влакын моло кугыжанышласэ организацийышт ССР Ушэмысэ моло кугыжаныш-влакын прэдставичылыштым пушташ йэнг-влакым колтат.

Тэвэ тыгэ 1932 ййын апрэль тылзыштыжэ Штэрн дэн Васильэв ошгвардэйэс-влак Моско олаштэ гэрман посолым пушташ тóчышт. Нуно сутышто Гэрманий дэн ССР ушэм коклаштэ сыйым лукташ тóчэн, гэрман посолым пушташ шонэнна ильэ, манын каласышт. Тылэч вара шукат-ыш эртэруш бэлогвардэц-влак Гэрманийыштэ йапон посолым пуштын, большэвик-влакын пашашт, манын ончыкташ тырышшт. Нынынат молан вэрч ыштымыштым палэн налыныт.

1932 ийын май тылзыштэ пэш куго паша туньямбал мучко шарлыш. Ошгвардэйэс Горгулов Францийын прэзидэнтжым — Думэрым лүйэн пушто.

Францийын полицийжэ дэн буржуазийжэ Горгуловым большэвик-влак агэнтлан, коминтэрн колтымо йэнлан шотлаш тырышшт.

Рэволюционный пэчатэ Горгуловым большэвик агэнт огылжым, Горгулов ош гвардэйэс—ССР Ушэмын тушманжэ улмым вашкэ тўжвалтарэн пуно.

Буржуазий кузэ гынат мэмнам сөйыш пурташ тырша гынат, ССР Ушэм тыныс политикэ кучымыжым умбакыжат пэнтыдын нангайаш тырша.

Мэмнэн политикина — тыныс политикэ. Тугэ гынат, ССР ушэм ваштарэш буржуазий сөй дэн лэктэш гын, пашазэ-крэстйан Йошкар армий шкэ элжым аралэн мошта.

Мутышт дэн ик түрлым ойлат, пашашт дэн вэс түрлым ыштат.

Сөйлан йамдылатт шогэн, капиталист-влак пашазэ дэн шэмэр калыклан сөй күлэш огылжым пэш раш шинчэн шогат. Сандэн нуно сөйлан йамдылаттмыштым шэмэр калыклан шижтардэ шташ тыршат, нуным олталаш шонат. Шэмэр калыкым олталышаш вэрч, капиталист-влак конфэрэнцийыш, сйээд-влакыш чумыргэн, ончыкыжо сөй ынжэ лий, чылаланат сөй куралым пытараш күлэш манын ойлышын койыт.

СОЙ КУРАЛ ШТАШ КУЧЫМО РОСКОТ.

(Милйард доллар).

САСШ.

Англий.

Франций.

1931 ийыштэ Жэньэвэ олаш конфэрэнцийым эртарышт. Ты конфэрэнцийыш Совет Ушэм дэлэгат-влакат мийэныт ильэ.

Совет ушэм дэлэгат-влак сөйым мут дэн огыл, паша дэн пытараш ту конфэрэнцийыштэ раш каласэн нуыч. Совет ушэм дэлэгат-влакын тыганьэ ойыштдэн буржуазий кугыжаныш дэлэгат-влак ишт кэлшэ. Нуно кажныжэ шкаланышт сэнгышашлык ойым гына аралаш тыршыш. Мут гыч, фран-

цуз дэлэгат-влак куго тэпгыз сөй корабль-влакым гына шагалэмдаш ойым луктыч, вуд йымалнэ коштмо пуш-влак нэргэн ишт ойло. Нуно молан тыгэ ышташ шонэныт? Тэвэ молан: нунын сөй корабльышт шагал, вуд йымалнэ коштшо пушышт шуко. Нуно сөйыштө вуд йымалнэ коштшо пуш-влак дэнак сэнэн кэртыт. Франций дэлэгат-влакын ойышт Англий дэн Амэрикан дэлэгат-влаклан кэлшэн огыл — нунын куго корабльышт шуко. Англий дэн Амэрикан дэлэгат-влак шкэ могырышт гыч вуд йымалнэ коштшо

пуш-влакым изэмдаш йодыныт. Тыгэ толашымышт дэн капиталист эл-влак конфэрэнций лэч вара иктышт-вэсышт дэн утларак вэлэ тушман лийыч.

Жэньэвэ олаштэ тыныс илыш нэргэн ойлымо жапыштак капиталист-влак сөй узгар ыштымэ промышлэн-носыштым талын шарэн шогат. Нунын сөй узгар йамдылымэ промышлэнысыштлан гына кризис логалын огыл, пэш вийын кушкэш.

Чыла капиталист эллаштат сөй узгар талын кушмо роскотын нэлылыкшым пашазэ клас дэн шэмэр крэстйанлан чыташ вэрэштэш. Эн шуко сөйлан йамдылалтмэ роскотым Франций кугыжаныш куча. Сэдэ пытар-тыш ийыштэ Францийы сөй узгар ыштымэ роскотшо кок кана артыш Мланна пошкыдо кугыжаныш-влак Польшо, Румыний, Финлян Латвий, Эстоний сөйлан

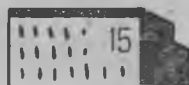
Финляндий.

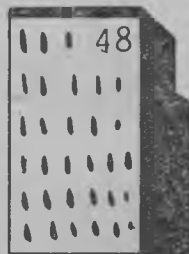
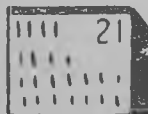
Румыний.

Польша.

Чехо-Словакий.

Сөй курал ыштымэ завод-влакын кушышт.

Йамдылалтмэ роскотыштым 1930 ийыштэ 122 миллион доллар гыч 1931 ийыштэ 178 миллион долларыш шуктыш. Ты элла-влакын пэш талын армийышт, сөй узгар ыштымэ заводышт кушкыт,

Рэволюций гына пролэтариятым капитализм кризис гыч луктын кэртэш.

Пролэтарият дэн шэмэр крэстйанлан капитализм кризис гыч лэкмэ ик корно вэлэ, ты корно - пролэтар рэволюций корно. Капиталист-влакын кризис гыч сөй ыштэн лэкташ тыршымышт шэмэр калык илышым утларак вэлэ йөсэш кода.

Пролэтарият дэн крэстйан калык 1914—1918 ийлаштэ лийшэ сөйын йөсылыкшым чылажымат шкэ нумальыч. Сандэн нуно сөй пашан нэлылыкшэ қодан вочшашым пэш раш ымылэн шогат.

Тэвэ сандэнак чыла капиталист эллаштат пашазэ-влакын буржуазий вэштарэш кучэдалмышт кэчэ лэч-кэчын йэшаралт шога.

Утларак да утларак пашазэ-влакын рэволюций вэрч кучэдалаш лэкмышт кушкын шога. Утларак да утларак пашазэ-влакын ратышт пэнгыдэм шога, утларак нуно коммунист партий ончыктымо рэволюций корно дэн кайаши ушнэн шогат. Капиталист-влак эллаштэ пролэтар рэволюций кэчылэч кэчын лышэм шога.

Стачкэ-влак кушмаш.

Кэчылэч кэчын моло кугыжанашлаштэ пашазэ-влак стачкэ йэшарэн шогымо нэргэн газетлаштэ увэрталтэш.

1931 ийыштэ Английыштэ пашазэ-влакын стачкэ ыштымэ кэчышт 8 мильон нарэ лийын. Ты шот 1930 ийыштэ лиймэ шот лэч нил гана шуқырак. 1932 ийыштэ стачкэ-влак лиймаш эша шукэмэ. Январыштэ докэр дэн морьяк-влак бастоватлышт, изыш варарак корабль ыштышэ пашазэ-влак, курык пашазэ-влак, варажым эл мучко тэкстильщик-влак бастоватлаш тунгалыч.

1932 ийыштэ касвэл Чэхийыштэ курык пашазэ-влак бастоватлышт. Ты забастовко, барикадым ыштэн, курал дэн ваш кучэдалмашкэ шуо.

1932 ийыштэ шошым Германий дэн Швэцийыштэ металист-влак, Францийыштэ автомобиль ыштышэ пашазэ-влак, адак Пэнсильванийыштэ (САСШ) 50 тужэм курык пашазэ-влак бастоватлышт.

1932 ийыштэ шошым Германийыштэ президентым сайлышт. Коммунист партий президент олмыш шкэнжын онжым, Тельман йолташым, шогалтышашлан тыгай лозунгым лукто:

„Совет влась вэрч кучэдалаш шонышо, рэволюцый корно дэн капитализм кризис гыч лэкташ шонышо Тэльман йолташым прэзидентыш сайлаш йукшым пуэн, пашазэ класын вийжым онычктыжо“.

Полиций вийлан энэртэн, буржуазий талын комунист партий дэя кучэдалаш тунгальэ. Комунист партийлан митингым погаш, демонстрайым ышташ, газетым лукташ эрыкым ыш пу. Тугэ гынат, пашазэ-влак Тэльман йолташлан 5 мильйон нарэ шкэ йукшштым пуыч. Тэвэ тыгэ Гэрман комунист партийын вийжэ кушкын шуо.

Китайыштэ Совет власть лиймэ.

Китайыштэ рэволюций вэрч кучэдалмаш кэчэ лэч кэчын кушкын, шарлэн шога.

1930 ийыштэ шошым рэволюций вэрч кучэдалшэ партизан-влак дэн китайын Йошкар армийжэ, китай комунист партий вуйлатымэ пöchэш, кэчывалвэл Китайын 5 обласьшым 80 мильйон нарэ калыкшэ дэн кредал налыныт. Ты налмэ мландэшышт Совет власьшым ыштышт. Китай Совет власть контр-рэволюцийан войска-влак дэн кучэдалын, эркын эркын налмэ мландыжым шарэн шога.

Китай совет районын чурийжэ.

Китай Совет районыш Хэвань, Хубэй, Цзыанси облас-влак гыч 14 уйээд пура.

Совет власть районлаштэ мландэ тöрлалтэ. Нужна крестйан-влакын илышышт йагыр сайэмэ.

Совет власть китай крестйанлан мландым пумо лэч посна, тудым помэшикын нэлэ налогышт-влак дэч утарыш.

Шэмэр калык шкэнжын пашазэ-крестйан Йошкар армийжым пэш пагала. Йошкар армий вэр гыч вэрыш кусным годым Йошкармэйэс-влаклан пачэрым пуаш тыршат, кочкаш-йуашышт пуат, сөйэш сусыргышо Йошкармэйэс-влаклан полшат. Фронт лышан Льюйанэш ыштымэ больница 5 түжэм нарэ йэнгым шындара. Удрамаш-влак түрлө вэрэ Йошкар армийлан полшымо сэкций-влакым почыныт. Ты сэкций-влак Йошкармэйэс-влаклан кочыш-йушым кычал йамдылат, вургэмштым мушкыт, тумыштат, ургат.

1930 ийын сэнчабр тылзыж гыч 1931 ийын март тылзыж мартэ Йошкар армийыш 30 түжэм лэч угларак пашазэ дэн крестйан-влак шкэ поро кумылышт шупшыш пурэныт. Китай

совет-влаклян паша ышташышт пэш йӱсӱ, тутышлан он гвардий отряд-влак дэн кучедалашышт возэш, моло иӱсылк-влакымат пэш чыташ вэрэштэш. Тугэ гынат, нуно культур паша ыштымаштэ вараш кодын огыт мийэ. Льюйан районышто культур паша шотышто куго сэнгымаш-влакым ыштымэ. Кумышо округышто 60 тунгалтыш школ уло, иктыжэ. Ленин лумэш почмо кокла школ. Кажнэ школышто каслан куго йэн-влакым туныктат. Нилымышэ районышто тунгалтыш школ-влак 50 лэч шуырак. Шкэ сэнгымашыштым ныгӱланат пуыдымашын, китаы совет-влак илаш-колаш кучедалыт.

Китаы мландын моло ужашыштыжэ моло кугыжаныш капиталист-влак дэн китаы капиталист-влак револьуций вэрч кучедалшэ пашазэ дэн крестйан-влакым луйкалэн, турло йӱн дэн индырэн пуштэдат, изыш гына титакым мушын койын, турмалаш пэтырэн индырат.

Лийо-Лью.

1927-шэ ийын 17-шэ мартыштыжэ Тинг-Хао луман китаы йалыштэ тыганьэ ик паша лийэ.

Йалыштэ кум кэчышкэн омарта коргӱ мукш ганьэ шаулышт. Тыдэ рислан¹ вэрч шаулымаш лийэ. Шужэн крестйан-влак помэшик шурно опыто складым пудыртышт. 16-шо мартыштэ эрдэн эрок Тинг-Хаош Хэн Хэн-бас офицер вуйлатымэ отряд толын шуын. Пэрвой фанза²воктэн Хэн Хэн-бас уштыжым торлатэн ушталэш. Пӱрт вуйла гыч йӱр семын куй кандар-влак вэлалташ тунгалыч. Ик куй кандаржэ Хэн Хэн-бас шинчаш толын логальэ. Хэн Хэн-басын шидыж дэн чурийжэ какаргыш.

— Кӱм гына урэмыштэ вап лийда, минь дэкэм кондыза, — йэнгышт-влаклян каласыш. Вич минутат ыш эртэ, офицер дэк кум йочам кондэн шуктышт.

— Куйым тэ шолышта мо?

— Укэ.

— Кӱ варо шолыш?

— Мэ огына шйнчэ.

— Тэ кӱ улыда?

— Тысэ школын тунэмшышт-влак.

— Йошкаргэ улыда мо?

— Мэ пионьер-влак улына.

— М-м... Тугэ улмаш. Учычылницам арэстоватлыза!

1) Рис— оц шӱрац.

2) Фанза пӱрт

Лавран фанзыштэ тывэчат-тувэчат йуж пура гынат, шулаш нэлын чучэш. Тушто Хэн Хэн-бас шинча, тудын ончылно удыр шога, тыдэ учичылница Лио-Лью

— Ли Ти-Чаон ¹⁾ шужаржэ тинь улат мо?

— Минь

— Крэстйан-влаклан изамым чын вэрч кучедалмыжлан пуштыныт маньн тинь ойлышыч мо?

— Минь тугэ маньн крэстйан-влаклан ойлэн ом ул.

— Тугэжэ, тугэ шонэн гына коштынат?

— Кизытат тугак шонэм.

— Чыла мландэ крэстйан-влакын лийаш күлэш маньн ойлымэтат чын мо?

— Миньланьэм крэстйан-влаклан ты нэргэн ойлаш ок воч, нуво мландэ көн лийшашым йэнг ойлыдак шинчат.

— Тинь школым локтылат! Йошкаргэ-влакым куштэт! Тачэ эрдэн арэстоватлымэ йошкар кишкэ игэт-влак дэн таланьэт колаш күлэш!

Лийо-Лью чытэн ыш кэрт, шорыкташ тунгалэ.

— Миньны ида пушт маньн ом йод. Миньным мом шо-неда тудым ыштыза. Молан йоча-влакым пуштнеда?..

— Кузэ минь каласэнам, тугак лийэш, — маньн, Хэн Хэн-бас Лийо-Льюм лавран кэм йолжо дэн чумал колтыш.

— Эй, тэ, кушто улыда? Тыдым тывэчын налын лукса! Эрла эр минь шудымэм шуктыза.

Йуд... фанзыштэ пичкэмыш, йук-йан ок шокто... Чот, тыныс омо дэн Лийо-Лью мала. Тудын воктэн тугак чот йоча-влак малат.

Йуд пичкэмышым волгыдо сэнгаш тунгалэш... Шудыр влак йулымө вудаканэш... Салдат кужын кавасэ шудыр-влакым онча...

— Жап шуын. Киньэлтэ.

Салдат Лийо-Лью вуйыш кидшым пыштыш.

— Киньэл, сита ындэ!

Лийо-Лью кушто улмыжым вашкэ умлэн нальэ.

Ольан гына пэлэштыш.

— Тугэжэ жап шуын улмаш...

Йоча-влакат помжалтыч. Нымом умлыдэ, Лийо-Лью погынымым ончат.

— Акай, тинь кушко кайынэт? — йодыт.

¹⁾ Ли Ти-Чоо данлэ китаё комунист. Тудым китаё гөнъэрал Чжан-Цзо лин пуштыктэн.

— Тэ миньым вучалза, минь вашкэ пörтылам. Шкэжэ шынчашт-влак дэн салдат-влак лэч йоча-влак вэлыш ончэн, нынылан ида логал, ныным ида пушт?! Йодэш.

Салдат мом йодмыжым умылыш, вуйжым рүзалтыш.

— Укэ, ок лий... Кайэна!

Крестйан-влак кум кэчэ эртымöнгö гына мöнгыш пör-тылыш. Нунын йалыштым йулатэн кодэныт. Йулышо пörт-влак коклаштэ пэлэ йулышö Лийо-Лью дэн тудын кум тунэмшыжэ-влакын капыштым муыч.

Ты нэргэн газетлаш күчыкын гына тыгэ возэныт ильэ:

Пекин. Март тылзын 18-жэ. Дубаньын приказшэ почэш, тэнгэчэ Тинг-Хао йалыштэ латкандаш ййаш комсомолка-учичылница дэн тудын кум тунэмшыжэ пионьэр-влакым луйэныт.

МОПР.

Капитализм тунья мучко буржуазий түрлө йөн дэн рэ-волюционьэр-влакым пытараш тырша; рэволюционьэр-вла-кым луйкалэн пуштэдат, сакат, индырэн түрьмаш пуштэдат

Лу төжэмлэн пашазэ дэн крестйан-влак шуко-шуко ийыш-кэн түрмаш пэтыралт шинчат. Пэтыралтшэ альэ каторгыш кол-тымо рэволюционьэр-влакын йэш-ыштан ий гыч ийын илашышт йöсырак лийын шога. Буржу-азий рэволюционьэр-влакын йэ-шыштан, родыштан пашам ок пу, нунын йочаштым школ гыч поктэн луктэш.

Сандэн чыла туньямбал па-шазэ класлан, чыла шэмэр калы-клан рэволюций вэрч кучэдалшэ-влаклан полшашышт вэрэштэш.

Туньямбал мучко рэволюций вэрч кучэдалшэ-влаклан пол-шымо ойым пэрвойак шкэштат ты паша вэрч шуко инды-ралтшэ шонго большэвик-влак луктыныт.

1922 ийын сэнчабр тылзыштыжэ ты паша нэргэн шонго большэвик-влак общэствэ погынымашэш кутурэныт. Нинын

ойышт почэш Коминтэрнын IV-шэ погыаымашэшыжэ чыла тўнѳамбалсэ рэволюционьэр-влаклан полшышо организацийым ышташ пунчал мутым луктылтын. Ты организациацым кўчыкын МОПР мапылтэш.

Тулэч вара МОПР рэволюционьэр-влаклан полшымо пашажым тўнѳа мучко кумдан шарэн нангайаш тўнѳальэ. МОПР организацийлаштэ миллионлэн шэмэр калык шога, МОПР-што шогышо члэн-влак лэч погымо оксам, тыгылай погымымат тўрмаш пэтыралштэ рэволюционьэр-влаклан да нунын йэшыштлан колталтэш. Ты окса дэнак тўрмаштэ шинчышэ альэ рэволюций вэрч кучэдалмашэш колышо рэволюционьэр-влакын шочшыштым ончэн куштымэ пўрт-влак Совет Ушэмьштат, моло кугыжанышлаштат ышталтыт.

Рэволюционьэр-влаклан окса дэн полшымыжо дэч посна, МОПР моло паша-влакымат ышта. Рэволюционьэр-влакым тўрмаштэ индырымэ ваштарэш дэмонстраций, митинг-влакым эртарэ. Тыгэ МОПР шкэ йыржэ шуко шэмэр вийым чумырэн, йужгунам пушташ йамдылымэ рэволюционьэр-влаклан буржуазий кид гыч шулшын налын, аралэн кодымыжат уло.

Пашазэ класын сўй йамдылымэ ваштарэш кучэдалмыжэ.

Пашазэ-влакын сўй ваштарэш кучэдалмэ тўн лозунгышт: „У империалист сўйлан йамдылалтмым пытарыман! Китай рэволюцийлан, Совет Ушэмлан ида логал!“

Чыла элласэ коммунист партий-влак буржуазийын у сўйлан йамдылалтмыжым эрэк тўжвалтарэн, пашазэ-влакым сўй ваштарэш лэкташ йамдылэн шогат.

Германийыштэ президентым сайлымэ кампаныым эртарымэ годым герман коммунист партий сўй ваштарэш пэш куго пашам эртарэн. Дормундышто Тэلمان йолташын докладшым колыштшо 50 тўжэм пашазэ-влак Совет ушэмым аралаш шкэныштын пэнгыдэ мутыштым пуэныт. 1932 иийын 1 мартыштэ сўй ваштарэш пэш куго дэмонстрацийым эртарэныт, ты дэмонстраций полиций дэн тўкнымашыш шуын.

Франций парламентын коммунист дэпутатышт-влак Франций правичылствын ССР ушэм дэн кредалаш йамдылалтмыж ваштарэш эрэк парлэмэнтэш лэктын ойлат.

Францийын президентжым пуштшо ошгвардэйэс Горгуловым ССР Ушэм ваштарэш сўй дэн лэкташ вэрч буржуазий газет-влак Коминтэрнын пушташ колтымэ йэнжэ, манын

укэм сэркалаш тунгалыныт ильэ. Франций комунист гезэт „Иуманитэ“ буржуазий дэн ош гвардэйц-влакын ССР ушэм ваштарэш сөй лукташ вэрч укэм сэркалмышт нэргэн сэрэн, пэш куго пашам ыштыш.

Япон комунист партийлан сөй ваштарэш пашам ышташыжэ возэш. Япон комунист партийын рүдө комитэтшэ япон салдат, пашазэ, крестйан-влаклан тыгай ужмашым сэрэн:

„Китай пашазэ, крестйан-влак дэн ушнэн, рэволюций вэрч кучэдалаш киньэлза. Мукдэн гыч да чыла шупшын налмэ вэрла гыч войска-влакым вашкэ лукташ кучэдалза! Япон армийым, сөй карабль-влакым мөнгэш кондаш кучэдалза! Тушко тывэчын ик салдатымат ида наггайыктэ! Япон империализмын чыла сөй пашажланат ваштарэш шогалза! Империалист сөй уэш лийшаш ваштарэш кучэдалза! Йошкар армийлан ССР Ушэм аралаш полшыза! Империалист Японий ок күл! Совет Японий вэрч кучэдалза!“

Ты лозунг-влакым листовко-влакэш пэчэтлэн заводлашкэ, казармылашкэ, йллашкэ шалатэныт. Чыла вэрэат митинг-влакым эртарэныт, сөй ваштарэш пунчалмутым луктыныт.

Сөй күлэшлан ыштымэ азроплан заводушто пашазэ-влак сөй ваштарэш кучэдалмэ ой дэн кэлшэн забастовкым ыштэныт.

Ты агитацийын пушыжо армийышкат шуын. Армийын посна ужашлаштыжэ салдат-влак коклаштэ пудранымыш лийэдэн.

Манчжурийыштэ япон салдат-влак китайэц-влак ваштарэш крэдалаш лэктын огытыл. Тыдлан вэрч ик рот салдатым лүйэн пуштыныт.

1932 ийын 8-шэ фэвральыштыжэ Шанхайыштэ шуко салдат-влак фронтыш лэктын огытыл. Тыдлан вэрч 200 нарэ салдатым Японийыш пöрылтэныт.

1932 ийыштак шошым Япон армийын ик льотчикшым китайэц-влак умбак бомбым кышкаш колтэныт. Тудо самолотшо дэн күш күзышын, бомбо олмэш сөй ваштарэш шогалаш ужмаш кагаз-влакым кышкаш тунгалын. Ты пашажым ыштэн шуктышын, тудо шылын. Ты льотчик япон комунист партийын члэнжэ лийын, шкэ комунист партийжын шүдымыжым шуктэн.

Чыла тидэ факт-влак япон комунист партийын Комунист Интернационал знамым пэнгыдын кучымыж туньямбал пролетар рэволюций вэрч тыршэн кучэдалмыжэ нэргэн ойлат.

Тўнъамбал пролэтариатын сўй ваштарэш кучэдалмэ кэчыжэ.

Кэчылэч кэчын чарныдэ импэриализм сўйлан да ССР Ушэм ваштарэш к пигалист-влакын йамдылалт шогымышт дэн кучэдалмэ лэч посна, чыла эл пашэзэ-влак ий гыч ийын сўй ваштарэш эртарымэ 1-ой августэш лўмын ик кэчым ыштат.

Ты кэчын комунист партий вуйлатымэ почэш чыла эл пашазэ-влак шкэ пашазэ класыштын вийжым ончат, чыла шэмэр калыкым йамдылалт шогышо импэриалист сўй ваштарэш кучэдал ш ўжит.

Тылэч посна, Пэрвой август йошкар кэтэ тўнъамбал пролэтариатын ССР Ушэм аралымэ пашам ончымо кэчыжэ улэш.

Ты кэчын 1914 ийыштэ импэриалист сўй тўнгалын, садылалт вэрчак ты кэчым 1-ой августэш эртарат.

Пэрвой август дэмонстрацыш лэкшэ пашазэ-влакым капиталист-влак чот сусыртылыт. Турмалашкэ шуко пашазэ-влакым нэтыркалат гынат, ий гыч ийын ты кэчын Комунист Интернационал знамэ йымак шогалшэ пашазэ-влак эрэ утларак йэшарэн шогат. Ий гыч ийын Лэнинын „Сўй ваштарэш сўй“ лозунгжо талынрак шокта.

Импэриализм сўй вашгарэш сўй.

Уло тўнъамбал капитализм талын сўйлан йамдылалтэш. Шанхайыштэ Йапон бомбо-влак пудэшгыт, Мундыр Эрвэлыштэ пушко-влак сургалтмэ йўк шокта. Йэвроп эл — Францийын, Английын, Чэхословакийын капиталистышт-влак иктышт-вэсышт дэн тангасэн, Йапоний импэриалист-влаклан сўй ўзгарым йамдылат.

Тидын дэн пырлыа капитализм эллаштэ сўйлан йамдылалтмэ ваштарэш пашазэ-влак кучэдалаш тўнгалыч. Ты кучэдалмаш-влак пашазэ-влакын сўй ваштарэш кучэдалаш тўнгалым увэртарышэ вэлэ, кугыракышт-влак альэ ончылао лийыт.

Пытартыш кок тылзэ коклаштэ Гэрманийыштэ пашазэ-влак сўй ваштарэш ик монар гана лэктыч. Бильфельдыштэ куго химий Пистриц заводышто, сўй ўзгар колтымо вэрышкэ ынжэ шу ма тын, пашазэ-влак адрэсым молэмдэн сэрэ ыт. Лэйпцыгыштэ чойын корно пашазэ-влак Йапонийыш колтымо сўй ўзгарын ужашыжым пытарэныт. Магдэбургышто пашазэ-влак йапон капиталист-влакын сўй ўзгар заказыцтым ышташ лийын огытыл. Гамбургышто сўй ўзгарым Йапонийыш колтыдымашын стачкым ыштэныт.

Капиталист өлләсә пролетариат 1 августым тыгә эртарат.

1932 ий 17 апрэлыштэ Майн-Франкфурт обласыштэ сөй узгар ыштышэ прэдприятий-влакын конфэрэнцийышт лийын-Тушто пашазэ-влак Йапонийышкэ сөй узгар колтымо вашта. рэш кузэ кучэдалаш нэргэн кангашэныт.

Голандийыштэ Йапон капиталист-влаклан йамдылымэ газ ваштарэш чийымэ химий маскэ-влакым пашазэ-влак пайдаланаш йорыдымаш ыштэныт. Ротэрдамыштэ „Ла Тэртэс“ параходын командыжэ Йапонийаш колтышаш сөй узгарым нангайыдэ, параходым арньалэн кучэн.

Швэцийыштэ Гэтэбэрг гаваныштэ (параход-влак шогымо-вэр) „Гэмлан“ окэан параходыш Румынийыш колташ сөй узгарым оптэныт. Караблын командыжэ сөй узгар оптымым чараш йодын. Йодышыштым шуктыдымылан сэррышкэ лэктын, сөй ваштарэш дэмонстрацийым ыштэныт.

Бомбэйыштэ „Ланкашир“ параходын командыжэ Йапонийыш сөй узгар колтымо ваштарэш забастовкым ыштэн.

Капитализм эллаштэ йал шэмэр калык сөй ваштарэш кучэдалаш тарвана.

Социализм элым аралаш мутым пуэна.

(ССР Ушэм колхозник-влаклан да чыла шэмэр крэстйан-влаклан Рэйн Вэстафалийын крэстйанышт-влак сэрымэ).

Пагалымэ иза-шольо-влак! Мэ, Рэйн-Вэстфалийын шэмэр крэстйанышт-влак 17-шэ апрэлыштэ шкэнан кучызэ шужэн илыш условийнам сайэмдышаш вэрч Грэвэнбройхэш куго погынымашым эртарышна. Погынымашыштэ чылажэ 1100 крэстйан-влак дэн йал озанлык пашазэ-влак лийыч.

Катайыштэ у сөй тунгалмэ ваштарэш кучэдалаш мэ уло моштымына дэн полшэна. Мэ погынымаштына капиталист-влакын, нунын коклаштэ мэнман эл капиталист-влакынат помешик дэн капиталист-влакым поктэн, талын социализм ыштышэ тэндан Совет Ушэм ваштарэш уло вийышт дэн сөйым йамдылымышт нэргэн колышна.

Совет Ушэм колхозник дэн колхозница-влак, шэмэр крэстйан дэн крэстйанкэ-влак!

Мэ, Германийыштэ изэ озанлык дэн илышэ крэстйан-влак улына. Мэ пэш нужнан илэна, мэмнан йбсын илымынам сэрашат мут ок ситэ. Тыршэн ыштымэ продуктына-влак дэн шкэ пайдаланэн огына кэрт. Мланна куго налогым пыштат, мландэ арэндэ акым чытыдымаш кугын налыт, курымын порыс гыч лэктын огына кэрт. Чыташат ок лий, илышна нэлэ. Капиталист кугыжаныш, чэркэ, банк, копэраций-влак ыштэн

мумынам чыла шупшын налын шогат. Шурным погэн нал-мэ лэч ондакак чыла сэрэн налыт, сандэн пасуш лэктын ыштатат кумыл ок шупш.

Налог дэн түрлө порыснам тўлаш вийна ок шуто: мэмнан илымэ пөртнам, вўдэн илымэ мландынам, вольыкнам шупшын налыт. Газетлаш 1931 ийыштэ гына 4405 крестйан озанлык-влакым 139404 га мландышт дэн торго гыч ужалмэ манын возат.

Умбакыжым мэ чытэн илаш огына шоно. Рэволюций вэрч кучэдалшэ пашазэ дэн пашадэ кодшо-влаклан энэтэн мэмнан погынам торго гыч ужалмэ ваштарэш шогална: тыгэ ыштымына дэн йужиктынан озанлыкнам аралэн кодышна. Озанлыкнам начарэмдаш шонымэ ваштарэш кучэдалшэ комитэтна-влак пашазэ-влаклан энэтэн ыштат.

Вўр йўшө-влак лэч аралалтшашлан гына огыл, нунын ваштарэш кожмаклын кучэдалаш лэкман, манын комунист-влак мланна ойым пуат. Нунын чыным ойлымыштым мэ кэчылэч кэчын шкэнан илышна гыч ужына. Мэ нунын ой дэн йөршэш кэлшэна, нунын ойым йөплэна.

Тугэ гынат, мэнман коклаштэ йатырна буржуазийлан ишанэн, мутышт дэн гына сай илышым пуаш ойлышо фашист-влак почэш кайат. Мэ тыганьэ йолташ-влаклан пашазэ-крестйан правичылствэ ыштышаш вэрч революцийан пролетариатын вуйлатымыжэ почэш кучэдалаш кўлэшым умландарэи пуаш мутым шкэ ўмбакына налына.

Тэндан примэрда мланна вўр йўшына-влак ваштарэш ычэдалаш полша.

Первой май кэчэ мильйонло пашазэ-влак дэн пырля элыштыда социализм ыштышаш паша вэрч, капиталист-влак сўйлан йамдылалтмэ ваштарэш дэмонстрацийыш лэктыда. Иза-шольо-влак! Мэат ты кэчэ чыла тўнъамбал шэмэр калы-дэн пырля лэкташ мутым пуэна, ты кэчэ мэат социализм ыштышэ Совет элым тушман капиталист-влак лэч аралаш йамдэ шогымынам ончыктэна.

Рэйн Вэстафалийысэ шэмэр крестйан, арэндатыр ышт да йал озанлык пашазэ-влак.

Рэйн кундэм крестйан комитэт-влак.

ССР Ушэмым аралымыш да Йошкар армийым пэнгыдэмдымыш.

Капиталист-кугыжаныш-влакын иктышт-вэсышт дэн танак сэн сўйлан йамдылалтмышт, нунын мэмнан элна йыр-могырым улмышт, мланна эрээк йамдэ лийын шогышашым ушэш-

тара. Сэндэн Йошкар армий пэнгыздэмдымэ пашам пөсна куго шашалан шотлыман. В. И. Ленин тыгэ туныктэн:

„Мланна чыла годымат сө йлийшашлан йамдэ лийын шогыман. Империализым чот пэрэн шындымэ гынат мланна шкөнан Йошкар армийнам уло моштымына дэн сөй ваштарэш лэкташ йамдэ кучыман, тудын сөй күлэш йөнжым вийангдыман.“

Мэмнан партийна дэн совет правичылгвэ Ленин ойым йөршэш шуктэн шогат. Ий гыч ийын Йошкар армийын сөй вийжым пэнгыздэмдэн шогалгэш.

Фабрик заводласэ пашазэ-влакын, колхозник-влакын, адак олалаштэ да йаллаштэ илышэ шэмэр калыкын сөй паша шотышто грамытыштым нөлталшаш вэрчат пэш тыршыман.

Йошкар армий СССР-ын ўшанлэ оролжо.

Школышто сөй пашалан туныктымаш.

Совет Ушэм аралымэ пашам школышто тунэмшэ йоча-влаклат шинчыман. Школышто тунэмшэ шуко миллион йоча-влак сөй паша тунэмшэ шотышто куго йэн-влаклат куго полышым пуэн кэртят.

Школышто тунэмшэ йочалан туньамбал кокла илышнам, ССР Ушэм ваштарэш капиталист-влакын сойлан йамдылалт-мыштым, туньамбал пролетариатым империализм сой ваштарэш кучедалмыжым раш шинчэн шогыман. Школлаште сой пашалан тунэмме кружок-влакым организоватлыман. Йошкар казармылашкэ, лагэрлашкэ экскурсий дэн мийэн коштын, Йошкармэйс-влак дэн жапым эртарэн, тунэмшэ-влаклан Йошкар армий дэн пэнгыдын кылым кучыман. Школдан вийан, таза бойэц-влакым йамдылышаш вэрч, школлаште моштэн физкультур пашам шындыман. Химий сой пашам тунэмшашлан школышто Осоавиахим йачэйкым организоватлыман. 14 ийаш лэч изырак йоча-влаклан „Осоавиахимын йоча йолташышт-влак“ тушкам организоватлыман. Чыла-ты пашам комсомол дэн пионьэр организаций вуйлатымэ почэш ыштыман.

„Мэмнан элын вийжэ, тудын чоткыдылыкшо, тудын пэнгыдылыкшэ чыла туньамбал пашазэ да крэстйан-влак чактарэн кэртдымаш уло кумылышт дэн мэмнан вэлыш шогымаштэ“.

(Сталин).

ЙОДЫШ-ВЛАК:

1. Капиталист эласэ пашазэ класлан кризис гыч мо йөн дэн лэкман?
2. Сой йамдылымэ ваштарэш пашазэ-влак кузэ кучедалыт?
3. Кунам, кузэ сой ваштарэш кучедалмэ туньамбал кэчэ эртаралтэш?
4. Мо¹тугай МОПР, Осоавиахим?

ВУЙЛЫМАШ.

СОЦИАЛИЗМЫМ ЫШТЭНА

I. Пәтилеткын тун нэгэзышт-влак.

Кугыжан Росий вараш кодшо эл улмаш	3
Озанлыкым вестурлэмдәң ыштэна Элым индустриагдыдә, социализм ышташ ок лий	5
Шкаланна күлэш машина влакым шкэнан дэранак ыштыман	6
Пәтилеткә план — социализм ыштымә план	7
План ыштымаштә клас күчәдалмаш	8
Вашэш план вэрч	9
Пролетар кугыжаныштә гына план почэш ыштымә озанлык лийын кэртэш	9
Капитализм элаштә план почэш ыштымә озанлык лийын ок кэрт	9
План дэч по на ыштымә годым мо лийэш?	10
Пәтилеткә кузә шукталтэш?	11
Куго кумда элыштына гигант-влак почэш гигант-влак кушкыг.	12
Пәтилеткә мэмнан эл тусым молэмдыш	13
Кузә мэ тынарә ончык кайән кэртына	15
Поктән шуын, эртән кайәна	22
Кокымышо пәтилеткыштә ССР Ушәм социализм обществым ыштән шукта	25
Кокымышо пәтилеткым тэмышын, ССР Ушәм тунгамбал озанлыкыштә могай вэрым налэш?	26
ССР Ушәм 1932 йышштә молан вэрч күчәдалэш?	27
Кокымышо пәтилеткыштә молан мэ капиталист элэмэнт-влакым пытарән кэргына?	30
Сталин йолташын куд усливийжым шуктымо — мэмнан сэнгышашинан эн куго условийжә	31
Мэмнан эл шэмәр калык социализм ыштымә пашам шукташ Со-	

вет кугыжанышлан миллиард тэнгэлэн зайомым пуа 34

II. Машина ыштымаш да мэтэл зукмаш.

Мэтэл	36
Кокымышо мландә шуй-мэталургий нэгыз	37
Кузнээкстрой	38
Тунгамбаллан эн куго заводым ыштэна	39
Элнам моло кугыжаныш-влакын	42
тусан мэталышт лэч утарэна	42
Красноуральский вүргэньэ вэлымэ комбинат	42
Бэловысо цинк завод да ленинграддысә альуминий завод	43
Ридэрстрой	43
Машина ыштымаш	45
Нижегород гигант — Автозавод	49
Ростовысо йал озанлык машина завод	62
Сталинград трактор завод кузә ышталтын?	62
Чэлабинск трактор завод	60
Пэрвой совет бльуминг	61
Нэлэ промышлэныс куштылго промышлэннослан талын кайашыжә корным ыштыш	62

III. Мландә шуй

Мэмнан сэнгымашина — социализмын сэнгымашыжә	65
Донбасым мэханизэна	67
Ударник Хаснутдинов	69
Кизытсә да ожсо Донбас	70
Кокымышо чыла ушәм кочэгаркә	72
Кумышо чыла ушәм кочэгаркә	73
Торф	74

IV. Нэптә

Нэптә пәтилеткә кок ийат пэтыштә тэмалтә	76
Нэптә лукмо паша ожно да кызыт	78
1. Али Мардан	80

Эл кумдыкэш пэптэ провод-влак
ышталтыт 82

V. Электрoфикаций

ГОЭЛРО план 86
Тул кыша-влак дэн 87
Ленин электрoфикаций планжым
шуктэна 88
СССР Ушэмын электрoчес вийжэ
кушмаш 89
Днэпрострой 90
Днэпростройын утарникшэ-влак . 92
Капиталист кугыжаньшам поктэн
шуын, эргэн кайэн кэртыва, укэ. 94

VI. Транспорт да кыл кучымаш (свэзь).

Транспорт пашаштэ мэмнан ончык
кайымына 98
Пасажир-влак коштмо кушмаш . 99
Транспорт альэ шойылан кодын
мийа 100
Шойылан кодшо тэхникэ 101
Транспорт пашам врэдичыл-влак
локтыльч 102
Мэмнан тушманна-влак — обэзлич-
кэ, паша дисциплин волымаш . 102
Кайымышо пэтилэткыштэ транс-
портышто мом ышталтэш 103
Эзличыкым пытараш 104
Транспорт пашам сайэмдэна —
Туд транспорт 106
Социализм ыштышэ элын сай кор-
нышт-влак лийман —
Мландэ ўмбалнэ — пойэзд дэн ав-
томобиль, йужышто — самолёт 107
Адемэ кузэ вэрла коклам сэнэн
шога 108
Йошкар армийштэ кыл кучымаш . 110

VII. Йал озанлыкым социалистла вэстурлэмдэн ыштымэ.

Пашазэ клас йалым социализмыш
нангайа 112
Тыгыдэ озанлык социализм ышты-
машым чарэн шога 113
Йал озанлыкын капитализм корно
дэн кайымыжэ — нужна, шужэн
илыш корныжо 114
Комбайндам мбнгтэш налза 116
Америкыштэ сайрак мо? 117
Колхоз корно — эн ишанлэ, эн сай 118
Лэнинын коэратив планжэ 121

Йаллан социализм промышленые
п лша 122
Киндэ, шыл, мэж хлопок фабрик-
влак —
„Гигант“ совхоз 123
Совхоз дэн колхоз-влак коклаштэ
ойыртыш 126
МТС 127
Куго вашталтыш ий 128
Йалыштэ клас кучэдалмаш 129
Кулакым клас шотышто пытарэна 132
Совет власын йалыштэчот пэнгы-
дэ энэртишыжэ — колхозник . . 133
Колэктивизацэ вэрч кучэдалмаш
альэ чарэн огыл —
СССР Ушэм тўнѳамбаллан эн куго
йал озанлыкын эл 136
Ленин партийын ойжо чыныш лэктэ137
Тушман-влак шонымышт сэмын
ыш лий 138
Кокымышо пэтилэткэ — куго паша
план —
Колхозын тушманжэ гына вальы-
кым вийылтэн пырлыштара . . . 151
Йал озанлык арчэл кузэ ышталтэш 151
Колхоз озанлыкым организационно
пэнгыдэмдэш 154
Сдэлышнэ мом пуа 156
Дэмийановэц-влак шкэ колхозыш-
тым пэнгыдэмдэн шуктэныт . . . 157
Мланна, крестйан ўрамаш-влак-
лан, колхоз мом пуа 159
Киндэ вэрч, шыл вэрч 161
Колхоз сату вэрч 162
Кролик (ашнымэ мэрэп) 164
Колхоз имным сайын ончыман . 165

VIII. Культур рэволюций

Кугыжан Росий мланна мом кодэн 169
Культур пашалан икырший дэн,
рэлигийлан — тўжэмдэн 169
Пашазэ клас дэн шэмэр крестйан
у илышым ышталт 170
Совет элэштэ тунэмдымэ лийман
огыл 170
Капитализм эллаштэ закон кагаз-
ыштэ гына 171
Совет школ дэн буржуазий школ 172
Рвэээ строичыл-влаклан тэхникым
тунэмман 174
Рвэээ амалзэ-влак 175
Наукум кузэ палэн налман 177
Пионэр-влак, ончыл ратыштэ ку-
чэдалшэ-влак, школым вэсэмдэн

ыштымаш пашаш ушныза . . .	178
Мучко грамытан вл	179
Таза вашталгышым йамдылена . . .	181
Илыш йулам молэмдэн ыштэна . . .	—

КОК ТҮНЬА КУЧЭДАЛМАШ

ССР ушэм түньамбал пролетариатын ударлэ бригадыжэ	183
Бэрлин олан 1919 ийысэ йанвар кэчышт-влак	185
Баварий совет республик	186
1923 ийсэ Германияйсэ рэволюций	187
Китай рэволюций	188
Рэволюций паш м түньамбал мучко Комуист Интэрнационак вуйлата	190
Социализмым ыштэна	191
Мэмнан сэнгымаш-влакын моговань чийыш	192
ССР Ушэм шэмэр калыкын мачериальнэ дэн кулатур илышыжэ сайэмаш	193
Капитализм эллаштэ пашазэ-влак кузэ илат	197
Капитализм кугыжанышласэ шэмэр йоча-влак илыш	200

Капиталист-влак кризис гыч лэкмэ корным кычалыт

Китайысэ йапон сөй	202
Капиталист-влак ССР Ушэм ваштарэш сөйым йамдылат	203
ССР Ушэмым сөйыт пурташ тыршымаш	204
Мутышт дэн ик түрлым ойлат, пашашт дэн вэс түрлым ыштат	207
Рэволюций гына пролетариатым капитализм кризис гыч луктынкэртэш	209
Стачкэ-влак кушмаш	210
Китайыштэ Совет власть лиймэ	—
МОПР	213
Пашазэ класын сөй йамдылмэ ваштарэш кучэдалмыжэ	214
Түньамбал пролетарлатын сөй ваштарэш кучэдалмэ кэчыжэ	216
Империализм сөй ваштарэш сөй	—
Капитализм эллаштэ йал шэмэр калык сөй ваштарэш кучэдалаш тарвана	218
ССР Ушэмым аралымаш дэн Йошкар армийым пэнггэдэмдымаш	219
Школышто сөй пашалан туныктымаш	220

KM9

202

203

204

207

209

210

213

214

216

218

219

220

Акшэ 1 тэнгэ.
Цена 1 руб.

У.16 н.

8922—

Мар. л.
2-894

Б. ЛЕВИТАН и др.
ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ
для 4-го года обучения
Перевод Иргибаева М. И.

На марийском языке
(лугово-восточное наречие)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Москва, Кузнецкий мост, 16.